

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI

ANUL XIX Nr. 11 - 12 NOIEMBRIE - DECEMBRIE 1960

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

APARE LUNAR SUB CONDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XIX Nr. 11-12
NOV.-DEC.
1960

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României •

VICE-PREȘEDINȚI :

P. S. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

• **P. S. TEOCTIST,**
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar al Mitropoliei

REDACTOR RESPONSABIL .

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier administrativ al Mitropoliei

C U P R I N S U L

PASTORALE

P. F. PATRIARH JUSTINIAN: <i>Pastorală la Nașterea Domnului</i>	881
P.S. EPISCOP ANTIM AL BUZĂULUI: <i>Pastorală la Nașterea Domnului</i>	886
P.S. EPISCOP CHESĂRIE AL DUNĂRII DE JOS: <i>Pastorală la Nașterea Domnului</i>	891

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Pr. SERAFIM MOROZANU: <i>La intrarea Maicii Domnului în Biserică</i>	896
CONST. C. PAVEL: <i>La Duminică XXVIII-a după Rusalii</i>	899

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Pr. M. NEGULESCU: <i>În susținerea voinței de pace a poporului român</i>	903
AL. A. BOTEZ: <i>Luna Prieteniei Romîno-Sovietice la Patriarhia Romînă</i>	905
Pr. M. NEGULESCU: <i>Pentru creșterea prieteniei cu U.R.S.S.</i>	911
I. A.: <i>Lucrările celei de a noua sesiuni a Marii Adunări Naționale</i>	913

ARTICOLE ȘI STUDII

Pr. Prof. IOAN G. COMAN: <i>Chipul lui Origen după Eusebiu al Cezareei, Pamfil și Ieronim</i>	916
Pr. Prof. PETRU REZUȘ: <i>Echilibrul vieții religioase</i>	927
Prof. I. BRIA, <i>Harul Botezului și viața duhovnicească creștină</i>	935
Magistrand ANUICHI SILVIU: <i>Biserica Ortodoxă Bulgară de la înființarea Exarhatului pînă la înființarea Patriarhiei</i>	945
Magistrand AL. ARMAND MUNTEANU: <i>Rinduiala și explicarea Botezului și a Mirungerii, după scrierile literaturii patristice</i>	952
B. A. ALEXANDRU: <i>Popas cu Sfînta Familie la mormintele patriarhilor din Hebron</i>	972
I. D. ȘTEFĂNESCU: <i>Pictura renașterii bizantine</i>	978
Pr. N. CAZACU: <i>Documente privitoare la paraclisul mitropolitului Dionisie Lupu din mahalaua Batiște din București</i>	995
Pr. N. CAZACU: <i>Cîteva inscripții din cimitirul bisericii Icoanei din București</i>	1000

VIRGIL MOLIN : <i>Bolnița de la Colțea acum două veacuri și jumătate</i>	1007
STELIAN METZULESCU : <i>Crucea Sf. Apostol Andrei, simbol heraldic</i>	1023
BARBU TEODORESCU : <i>Completări și rectificări la Bibliografia Românească Veche</i>	1042

ANIVERSĂRI

REDACTIA : <i>Republică, măreață vatră</i>	1066
--	------

DOCUMENTAR

Pr. STAN C. DIMANCEA : <i>Sesiunea Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii și reuniunea Secretariatului Consiliului Mondial al Păcii</i>	1069
REDACTIA : <i>A XV-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U. Poziția delegației Republicii Populare Române față de cele mai importante probleme ale contemporaneității</i>	1075

RECENZII

CONST. BĂRBULESCU : <i>600 de ani de la nașterea lui Andrei Rubliov (Журнал Московской Патриархии, 1960, nr. 6, pp. 40-53). — N. Kouzmine, André Rubliov, în «Oeuvres et Opinions», Moscou, 1960, pp. 181-186. — «Les Nouvelles de Moscou», nr. 74, 1960. — Mihail Alpatov, «Muzeul Rubliov», în Архитектура СССР, nr. 7, 1956. — «Enciclopedia Sovietică», vol. XXXVII, 1955</i>	1080
GHEORGHE ALEXE : <i>Constantin Zamfir, Victoria Dosios, Elisabeta Moldoveanu-Nestor, 132 cintece și jocuri din Nășăud, București, Editura Muzicală, 1958, 192 pp.</i>	1090

REVISTA REVISTELOR

LECTOR : <i>1. Orașul Vladimir și catedralele sale ; 2. Documente turcești despre Biserica Românească ; 3. Cinci secole de artă medievală în România ; 4. Catedrala Dimitriei din orașul Vladimir</i>	1092
---	------

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CŪPRINSUL MITROPOLIEI

<i>Arhiepiscopia Bucureștilor</i>	1099
<i>Episcopia Buzăului</i>	1101
<i>Sumarul anului 1960</i>	1104

† J U S T I N I A N

DIN MILA LUI DUMNEZEU ȘI VOINȚA CLERULUI
ȘI POPORULUI DREPTCREDINCIOS, PATRIARH AL
BISERICII ORTODOXE ROMÎNE, LOCTIITOR AL SCAU-
NULUI DIN CEZAREEA CAPADOCHIEI, MITROPOLIT
AL UNGROVLAHIEI ȘI ARHIEPISCOP AL BUCUREȘ-
TILOR.

IUBITULUI NOSTRU CLER ȘI POPOR DREPTCREDINCIOS,

*har și pace de la Dumnezeu, iar de la Noi arhierească
binecuvîntare.*

«Iată vă binevestesc vouă bucurie mare,
care va fi pentru tot poporul ; căci, în orașul
lui David, aslăzi vi s-a născut un Mîntuitor,
care este Hristos, Domnul» (Luca II, 10-11).

Iubiții mei fii sufletești,

*În timpul postului, săptămîni de-a rîndul, în sfintele
noastre biserici, a tot fost auzită o neobișnuită cîntare :
„Hristos din ceruri, întîmpinați-L ; Hristos pe pămînt, înăl-
țați-vă !“. Ieri, în ajun de Crăciun, cercetîndu-vă casele,
slujitorii sfintelor noastre biserici v-au chemat să vă închi-
nați Pruncului Iisus, ca unui „Soare al dreptății“, răsărit de
sus întru slavă, pentru mîntuirea tuturor celor credincioși,
și iată-ne acum, pe toți laobaltă, întîmpinîndu-L cu bucurie,
după ce, prin post și rugăciune, ne-am prîmenit sufletele și*

ne-am hrănit inimile cu fagurii de miere ai dumnezeieștilor Scripturi, iar eu, — Părintele vostru sufletesc —, vin la voi cu acest cuvânt de povățuire, dorind din adâncul inimii să vă tâlmăcesc câteva din marile întrebări pe care viața însăși le ridică în aceste sfinte sărbători.

Deschid cea dintâi carte din cuprinsul Sfintei Scripturi și citesc acolo aceste cuvinte : „La început, a făcut Dumnezeu cerul și pământul“ (Facere I, 1). Deschid apoi cartea Psalmilor și găsesc acolo tâlcuirea acestor cuvinte, în locul unde stă scris : „Domnul privește din înălțimea cerului și vede pe toți fiii oamenilor ; din lăcașul Său își rotește privirea peste toți locuitorii pământului. Ochii Domnului caută necontenit spre cei ce se tem de El, spre cei ce-și pun nădejdea în îndurarea Lui“ (Psalmul XXXIII, 13-14, 18).

Întotdeauna, sufletele credincioase au privit spre cer ca spre lăcașul sfânt în care sălășluiește Dumnezeu, dar astăzi, prin nașterea Mîntuitorului Hristos, cerul a coborît pe pământ ; Fiul lui Dumnezeu s-a făcut Fiu al Omului ; Ziditorul a toate s-a unit cu făptura Sa ; pentru noi „s-a născut Prunc tînăr, Dumnezeu cel mai înainte de veci“ (Condacul Nașterii). În fața acestei minuni, cugetul omului credincios, învăluit de fiorii unei sfinte evlavii, își pleacă genunchii și își mărturisește bucuria inimii cu graiurile vechii cîntări a Bisericii : „Taină străină văd și preamărită, cer fiind peștera, tron de heruvimi Fecioara, ieslea sălășluire, întru care s-a culcat Cel neîncăput, Hristos-Dumnezeu, pe Carele laudîndu-L, îl mărim“ (Canonul Nașterii, irmos la cîntarea IV).

Sfîntul Ioan Gură de Aur, vrînd să tâlmăcească înțelesul adînc al sfînteii sărbători de astăzi, zice : „Fiu al lui Dumnezeu fiind, Iisus Hristos a devenit Fiu al Omului, ca să facă fii ai lui Dumnezeu pe fiii oamenilor“. Așadar, prin Pruncul născut în ieslea Betleemului, Dumnezeu coboară înlăuntrul lumii, astfel că lumea dobîndește acum puterea harică de a se reface după chipul lui Dumnezeu. Din primele zile ale lucrării Sale de așezare a lumii pe temelii noi, Iisus s-a înfățișat oamenilor ca purtător al unei misiuni sfinte, zicînd : „Duhul lui Dumnezeu este asupra Mea, pentru care M-a uns să binevestesc săracilor ; M-a trimis să tămăduiesc pe cei zdrobiți cu inima, să propovăduiesc celor luați robi

dezrobirea și celor orbi căpătarea vederii ; să dau drumul celor apăsăți și să vestesc vremea cea bineplăcută Domnului“ (Luca IV, 18-19).

Învățătura Mântuitorului Hristos deschide căi limpezi pentru această rezidire a lumii după chipul lui Dumnezeu. Potrivit învățăturilor evanghelice, în această lucrare de rezidire a lumii după icoana împărăției cerurilor, vor trebui să-și afle loc de cinste, ca niște pietre de neclintit : dreptatea, blîndețea, curăția inimii, pacea și bunăînvoirea între toți oamenii. „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încît să vadă faptele voastre cele bune și să mărească pe Tatăl vostru, Carele este în ceruri“ (Matei V, 16), spune Mîntuitorul Hristos în Predica de pe Munte, întregindu-și gîndirea cu aceste dumnezeiești ziceri : „Fericiți cei ce flămînzesc și însetoșează de dreptate ; dar dreptatea voastră să prisosească mai mult decît a cărturarilor și fariseilor (Matei V, 20) ; fericiți cei milostivi ; dar tu, cînd faci milostenie, să nu știe stînga ta ce face dreapta ta (Matei VI, 3) ; fericiți cei blînzi, căci aceia vor moșteni pămîntul ; fericiți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu ; fericiți făcătorii de pace, căci aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema“ (Matei V, 5-9).

Îmbogățind cuprinsul sfintelor învățături evanghelice prîvitoare la înnoirea lumii prin har, marele Apostol Pavel scrie către creștinii din Roma : „Dacă cineva stă în frunte, să fie cu tragere de inimă ; dacă miluiește, să miluiască cu voie bună. Lipiți-vă de ce e bine. În iubire frățească, unii pe alții iubiți-vă ; în cinste, unii altora dați-vă întîietate. Bucurați-vă cu cei ce se bucură ; plîngeți cu cei ce plîng. Năzu-iți același lucru unii pentru alții. Dacă se poate, pe cît stă în puterea voastră, trăiți în bună pace cu toți oamenii“ (Romani XII, 8-18).

Izvoarele acestor învățături țîșnesc din stîncă unor adevăruri de viață pe care Mîntuitorul nostru Iisus Hristos și sfinții Săi Apostoli le-au revărsat din belșug peste tot întinșul filelor cărților Noului Testament. Cunoaștem de aci că „Domnul cerului și al pămîntului a făcut, dintr-un sînge,

întregul neam al oamenilor, ca să locuiască peste toată fața pământului, și a așezat de mai înainte vremurile și hotarele așezării lor“ (Fapte XVII, 24-26), adevăr de viață care pune în lumină învățătura despre obârșia comună a tuturor pă-mîntenilor, ca fii ai aceluiași Părinte ceresc. Cunoaștem de asemenea că de vreme ce toți pămîntenii sînt „fiii lui Dumnezeu, prin credința în Iisus Hristos“, atunci nici o deosebire nu mai poate fi făcută între oameni pentru pricini de rasă, de sex sau de stare socială, căci acum „nu mai este iudeu, nici elin ; nu mai este rob, nici slobod ; nu mai este parte bărbătească și femeiască, toți fiind una întru Hristos Iisus“ (Galateni III, 26-28).

Frumoase adevăruri de viață și frumoase învățături, iubiiții mei fii sufletești ! Ne cuprinde însă simțămîntul unei mîhniri adînci, cînd ne gîndim că au trecut aproape douăzeci de veacuri de cînd aceste adevăruri și învățături au fost auzite sub soare, și totuși vremea n-a înlăturat războaiele și n-a șters pînă acum deosebirile dintre oameni ; n-au fost întinse încă pretutîndeni punțile iubirii și ale trăirii frățești între neamuri ; pe lume sînt încă milioane de robi, secătuiți de vlagă, măcinați de boli, care nu știu ce înseamnă libertatea sau dreptul de a-și lumina mintea și a-și face viața plăcută prin cuceririle științei, puse astăzi la înde-mîna omului. Pentru ei, cuvintele proorocului Isaia : „Rupeți lanțurile nedreptății, dezlegați legăturile jugului, dați drumul celor asupriți, sfărîmați cătușele lor“ (LVIII, 6), își așteaptă încă împlinirea lor.

Popoarele de pretutîndeni sînt incredințate astăzi că a sosit vremea în care este cu putință să se pună capăt vrăj-mășiilor dintre ele și să se treacă neîntîrziat la împlinirea marelui vis al înlăturării războaielor din viața lumii. A sosit de asemenea vremea ca fiecare popor să-și urzească soarta sa proprie, în libertate și independență, în suveranitate națională și demnitate omenească. Popoarele pot fi împărțite încă în grupări diferite, după sistemele social-politice care le guvernează, dar în fața primejdiei unui război atomic, conducătorii lor trebuie să aleagă singura alternativă salvatoare, aceea a bunei înțelegeri și a coexistenței pașnice.

Iubiții mei fii sufletești,

Am tălcut pentru voi câteva din marile înțelesuri ale sărbătorii de astăzi și am dat răspunsul care se cuvine unora din întrebările pe care viața de acum le ridică în fața conștiințelor noastre de buni creștini. Să rămânem din toate acestea cu convingerea că Dumnezeu iubește pe oameni și va lumina cu harul Său cugetele conducătorilor de popoare, călăuzindu-i spre slujirea dreptății, a binelui și a păcii.

Deasupra staulului de la Betleem, în noaptea Sfintei Nașteri a Mântuitorului nostru Iisus Hristos, a fost auzit glas de îngeri cântînd : „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace, între oameni bunăvoire“ (Luca II, 14).

Glasul îngeresc de la Betleem străbătînd veacurile, se face auzit și astăzi pentru inimile celor credincioși. Pentru aceea, fie că sîntem slujitori ai Bisericii noastre strămoșești, fie simpli închinători din rîndurile mulțimilor care mărturisesc pe „Hristos ca Fiu al lui Dumnezeu Celui viu“ (Matei XVI, 16), cea mai sfîntă dintre datorii noastre de astăzi este „să căutăm pacea cu toată lumea, și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu“ (Evrei XII, 14).

Incredințîndu-mă rugăciunilor voastre, trimit pentru voi toți cele mai bune doriri de sănătate și fericire cu prilejul Sărbătorii Nașterii Domnului și pentru Noul An 1961, — rugîndu-mă cu toată căldura sufletului meu ca „harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfintului Duh să fie cu voi cu toți“ (II Corințeni XIII, 13). Amin !

J. Justinian

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

† A N T I M

*DIN MILA LUI DUMNEZEU, EPISCOP AL DE DUMNEZEU PĂ-
ZITEI EPARHII A BUZĂULUI.*

*Iubitului nostru cler și binecredincioșilor creștini : har, milă și pace
de la Dumnezeu-Tatăl și de la Domnul Iisus Hristos ; iar de la Noi
arluerească binecuvintare !*

*«Căci Prunc s-a născut nouă Fiul și s-a
dat nouă, a cărui stăpînire s-a făcut peste
umărul Lui, și se cheamă numele Lui Inger
de mare sfat, Sfeinic minunat, Domn Păcii...»
(Isaia IX, 6).*

Iubiți iii sufleșteți,

Astăzi s-a plinit proorocia, căci iată, Prunc s-a născut nouă în Peș-
tera Vitileemului din Prea Curata și Prea Nevinovata Fecioară Maria
— Maica lui Dumnezeu. Taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută,
luminat ni se arată. Nașterea Domnului cea mai presus de fire și de
cuvînt a fost din veci rînduită de Tatăl pentru mîntuirea neamului omenesc.
Cu psalmi, laude și duhovnicești cîntări întîmpinăm pe Fiul lui Dum-
nezeu — a doua persoană a Sfintei Treimi —, Care din marea Sa iubire
de oameni a primit a se face om întru tot asemenea nouă, afară de păcat.
Cerul se bucură și pămîntul se veselește, căci în lume a venit Cel ce ne-a
mîntuit. Umpleți-vă de bucurie și ziceți : «Slavă puterii Tale, Hristoase !».

Cu graiul îngerului, vă întîmpinăm zicîndu-vă : «Nu vă temeți, căcî
iată vă vestesc bucurie mare, care va fi pentru tot poporul, că astăzi în
cetatea lui David vi s-a născut un Mîntuitor, care este Hristos Domnul»
(Luca II, 10-11).

Aduceți-vă amînte despre cele ce mărturisim în «Crez», cînd zicem :
«Carele pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire s-a pogorît din
ceruri și s-a întrupat din Duhul Sfîni și din Maria Fecioara și s-a făcut om».

«Milostivește-Te spre sufletele noastre Hristoase Dumnezeu!». Curății trupește și sufletește prin post și rugăciune, cu buze nevinovate și cugele luminate, să ascultăm evanghelițele graiuri, care ne vestesc minunea Nașterii Domnului. Sfântul Evanghelist Matei zice: «Nașterea lui Iisus Hristos așa a fost: după ce Mama Lui a fost logodită cu Iosif și înainte de a fi ei împreună, s-a aflat că are în pîntece din Duhul Sfînt. Dar bărbatul ei, Iosif, fiind drept și nevoind să o vădească, a vrut pe ascuns s-o lase. Pe cînd cugeta el aceasta, iată, i s-a arătat îngerul Domnului și i-a zis: Iosife, fiul lui David, nu te teme a lua pe Maria femeia ta, că ceea ce s-a zămislit întru dînsa este din Duhul Sfînt. Și va naște un Fiu și-I vei pune numele Lui Iisus, că Acela va mîntui pe poporul Său» (Matei I, 18-21).

Dar pentru că acest lucru trebuia să se împlinească așa după cum s-a proorocit, urma ca Sfînta Fecioară Maria împreună cu logodnicul și păzitorul ei, Iosif, să se ducă în Vitileem și chiar cînd ea urma să nască. Dumnezeu-Tatăl s-a servit de porunca dată de cezarul August, ca toată lumea să se înscrie fiecare în localitatea de unde i se trăgea neamul.

Iată ce spune Sf. Evanghelist Luca: «A ieșit poruncă de la cezarul August să se înscrie toată lumea... Și s-a suit atunci și Iosif din Galileea din cetatea Nazaret, în Iudeea, la o cetate a lui David care se cheamă Vitileem..., ca să se înscrie cu Maria, logodnica sa, care era grea. Dar pe cînd erau ei acolo, Mariei i-a venit vremea să nască și a născut pe Fiul său, întîiul născut, L-a înfășat și L-a culcat în iesle, pentru că ei n-au avut loc în casa de oaspeți» (Luca II, 4-8).

Vedeți cum Dumnezeu a știut să se servească de vanitatea unui împărat pentru împlinirea proorociilor și pentru ca să ne dea o dovadă sigură despre întruparea Fiului Său, rînduind ca El să se nască în locul prezis de profetul Miheia!

Iubiților,

Vom putea, oare, să aprofundăm ciutura învățăturilor în fîntinele credinței, după vrednicie, și să scoatem apa duhovniceștilor îndemnuri și sfaturi?

Ne minunăm de chipul în care Dumnezeu și-a făcut intrarea Sa în lume! Fiul lui Dumnezeu hotărîndu-se să răscumpere pe om, se cuvenea ca să săvîrșească răscumpărarea în aceeași fire pe care voia s-o răscumpere. În felul acesta ni s-a dat completa asigurare că El a avut un trup real, cu adevărat, și a fost om adevărat. A luat trup omenesc din sinurile feciorești, s-a născut și a crescut ca și noi. Dacă nu s-ar fi născut sub ani Cel fără de ani din Sfînta Fecioară Maria, noi nu am fi avut pe Maica lui Dumnezeu, ajutoarea și mîngîietoarea noastră. Într-adevăr, Dumnezeu întrupat este o mare taină pe care Apostolul Pavel ne-o redă astfel: «Care fiind chipul lui Dumnezeu, deoliințimea sa cu Dumnezeu n-a socotit-o un lucru răpit pe nedrept, dar totuși s-a micșorat pe Sine însuși

și a luat chip de rob, făcându-se asemenea oamenilor.» (Filipeni II, 6-7). Un Dumnezeu prunc, înfășat în scutece, iată cea mai mare dovadă de dragoste pentru noi oamenii, făpturile Sale!

În Nașterea Domnului vedem o pildă de măreție și de umilință, de slăbiciune și de putere în același timp.

Fiul lui Dumnezeu prin întruparea Sa nu s-a dezbrăcat de dumnezeirea Sa. El a fost om adevărat și Dumnezeu adevărat. Creden, și mărturisim că El are două firi: dumnezeiască și omenească. Aceste două firi sînt strîns unite, fiecare însă își păstrează proprietățile și perfecțiunile lor. Avînd două naturi, nu-i decît o singură persoană Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu.

Iată, așadar, ce desprindem din Taina întrupării Domnului. Ea minunează și pe îngerii lui Dumnezeu, căci cine va pipăi cele ascunse ale lui Dumnezeu?

Ne aducem acum aminte și de toate cele ce s-au mai întîmplat, după ce Domnul s-a născut în peștera din Vitleem. Magii socotitori de stele vin din Persida cu aur, smirnă și tămîie, conduși de steaua minunată, ca să se închine Noului Născut.

Nu dăm uitării nici pe Irod care, cu ucigătoare cruzime, mulțime de prunci a junghiat, ca doar de se va afla printre aceștia și Pruncul Iisus. Fuga în Egipt ne arată purtarea de grijă a Tatălui pentru Fiul Lui cel iubit, întru Carele bine a voit.

Copilăria Și-a petrecut-o în frumoasa Galilee, cu cerul ei senin și împrejurimi surizătoare. «Iisus însă propășea cu înțelepciunea, cu vîrsta și cu harul înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor» (Luca II, 52).

A primit să I se facă toate cele ale Legii, ca să fie pildă tuturor. Nu mai socotim că este de trebuință să mai arătăm cu amănuntul toate cele ce a început Iisus a face și a învăța. Viața și activitatea Lui ne sînt îndeajuns de cunoscute. Amintirea despre toate acestea se păstrează și se va perpetua peste tot locul. Realitatea persoanei și lucrării Sale pentru mîntuirea noastră este mai presus de orice îndoială. Rămîne de-a pururea Fiul Omului cu mîinile binecuvîntătoare pentru a binecuvînta și a șterge toată lacrima de la toată fața. Ne îndulcim din ospățul Stăpînului și din masa cea nemuritoare din peștera cea săracă a Vitleemului, mulțumind lui Dumnezeu, că ne-a trimis izbăvitor pe Hristos Domnul, care Și-a dat viața Sa ca preț de răscumparare pentru noi. În loc de aur, smirnă și tămîie, să-I aducem credința, nădejdea și dragostea noastră. Să ne rugăm ca să ne dăruiască duhul înțelepciunii, al înțelegerii și al temerei de Dumnezeu.

Iubiților,

Îngerii au cîntat la Nașterea Domnului: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14).

Această cîntare îngerească se cădea să se intoneze pentru Domnul Păcii. «Ferițiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema» (Matei V, 9). Ce poate fi mai bun și mai frumos decît pacea? Iată ce

spune Sf. Apostol Pavel: «Căci pacea noastră este El, Care a făcut din două feluri de oameni unul, și a dărîmat zidul care îi despărțea» (Efeseni II, 14). «Astfel venind El a binevestit pace vouă, celor de departe și celor de aproape» (Efeseni II, 17).

Pacea ne este de trebuință mai ales în aceste vremuri, cînd viața popoarelor este amenințată de amară nimicire. Biserica și credincioșii ei nu pot sta nepăsători în fața continuării fatale a conflictelor armate dintre popoarele lumii. Noi sprijinim cu toată hotărîrea eforturile depuse pentru pacificarea universală. Nu trebuie să dăm uitării nici o clipă jertfele imense de vieți omenești, și nici distrugerile și toate ruinele aduse în lume de războaie. Milioanele de cadavre și miliardele de bani de pe urma distrugerilor și ruinelor nu ar însemna nimic față de cele ce le-ar pricinui un nou cataclism cu armele care au fost născocite acum, în urmă. Știința distrugerii vieții omenești a atins, pare-se, ultima treaptă de perfecționare și oroare. Propunerea de dezarmare totală și generală făcută cu atîta competență și stăruință de primul ministru sovietic a ieșit din durerea universală, și Biserica noastră a îmbrățișat-o cu mare căldură și o sprijină cu avînt. Amintim de telegrama Prea Fericitului Patriarh Justinian la O.N.U., prin care Biserica, cu tot clerul și credincioșii ei s-au rostit pentru pacea și întemeierea întregii lumi.

Noi, însă, ne gîndim și la o dezarmare morală, prin educația tineretului, așa precum a susținut primul secretar al P.M.R. Noi avem mereu prezentă înaintea ochilor credinței împărăția lui Dumnezeu pe acest pămînt, și socotim războiul ca un flăgel public și un păcat. Vrem să rostim «Tatăl nostru» înaintea altarului frățietății omenești.

Iubiților,

Indulcindu-ne duhovnicește din sărbătoarea Nașterii Domnului Iisus Hristos, se cade să ne despărțim cu pace și alese învățături din tilcul praznicului.

Împreună cu Sf. Apostol Pavel mă adresez vouă: «Rogu-vă dar, fraților, pentru mila lui Dumnezeu, să înfățișați trupurile voastre ca o jertfă vie, sfîntă și plăcută lui Dumnezeu, ca o slujire a voastră cuvîntătoare... Să vă prefaceți prin înnoirea minții voastre...» (Rom. XII, 1-2).

«Tot sufletul să se supună înaltelor stăpîniri, căci nu este stăpînire decît numai de la Dumnezeu, și stăpîmirile care sînt, de la Dumnezeu sînt rînduite (Rom. XIII, 1). «Fiecare din noi să placă aproapelui său în ceea ce este bine» (Rom. XV, 2). «Trăiți în pace între voi» (I Tes. V, 11-13).

«Încolo, frații mei, numai ce este adevărat, ce-i cinstit, ce-i drept, ce-i curat, ce-i vrednic de iubit, ce-i vrednic de laudă, orice faptă bună...»

numai aceea să gîndiți» (Filip. IV, 8). Fiți mădulare de laudă ale Sfintei noastre Biserici, și împliniți-vă toate datoriile către Patrie, cunoscînd că tot ceea ce se face, spre binele și fericirea cea obștească se face. Voi, păstorilor sufletești și iconomi ai darurilor lui Dumnezeu, privegheați și duceți turma ce vi s-a încredințat, la pășunea duhovnicească. Să vă aduceți aminte neîncetat de cuvintele Sfîntului Apostol Pavel, care vă zice: «Luați aminte de voi înșivă și de toată turma în care Duhul Sfînt v-a pus episcopi, ca să păstoriți Biserica lui Dumnezeu pe care a cîștigat-o cu Sângele Său» (Fapte XX, 28).

Și așa, marea Taină a întrupării Domnului Iisus, care minunează pe îngeri și mîngîie adunarea cuvioșilor, să ne veselească pe toți cu darurile ei cele mîntuitoare.

«HARUL DOMNULUI NOSTRU IISUS HRISTOS SĂ FIE CU VOI CU TOȚI».

Al vostru de amîndouă fericirile rugător fierbinte către Dumnezeu,

† *ANTIM*
Episcop

† C H E S A R I E

DIN MILA LUI DUMNEZEU EPISCOP AL EPARHIEI DUNĂRII DE JOS
INTREGULUI CLER ȘI CREDINCIOȘILOR DIN ACEASTĂ EPARHIE
HAR, MILĂ ȘI PACE DE LA DUMNEZEU TATĂL ȘI DE LA DOMNUL
NOSTRU IISUS HRISTOS, IAR DE LA SMERENIA NOASTRĂ
ARHIEREASCA BINECUVINTARE

«Astăzi Hristos se naște din Fecioara».

Iubiții mei fii duhovnicești,

Întru această zi a Nașterii Domnului Iisus Hristos, în fiecare an se reînnoește pentru noi fapțul acela măreț când, la plinirea vremii, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru, S-a născut ca prunc pe pămînt și a viețuit împreună cu oamenii

De aceea, Biserica noastră însuflețindu-se de revărsarea harului ceresc în lume, ne vestește bucurie, zicînd : «Astăzi Hristos în Betleem se naște din Fecioara. Astăzi Cel fără de început Se începe și Cuvîntul Se întrupează. Puterile cerului se bucură și pămîntul cu oamenii se veselesc. Magii daruri aduc, păstorii minunea vestesc. Iar noi neîncetat strigăm : Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace și între oameni bunăvoire».

Iubiților,

Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos s-a întîmplat în timp la «plinirea vremii», ea însă ține de veșnicie, pentru că este legată de taina mîntuirii noastre. «Iisus Hristos este același, ieri și astăzi și în veci». (Evr. XIII, 8). El este dintru început ca Dumnezeu și rămîne cu noi pînă la sfîrșitul veacurilor, «ca tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 15).

De aceea, iubiților, Iisus Hristos nu este numai al nostru Mîntuitor, adică al celor care au urmat Lui în credință și L-au recunoscut drept Cap al Bisericii, ci El este Mîntuitor și al celor ce au fost mai înainte de «plinirea vremii», al celor ce L-au așteptat și L-au dorit.

Astfel, El este mai întii Mîntuitor al lui Adam, strămoșul, pentru că el a păcătuit cel dintii și prin aceasta deci, cel dintii, care avea nevoie de un izbăvitor. Dumnezeu, Părintele îndurărilor și a toată milostivirea, care voia mîntuirea lui Adam, iar nu pieirea lui, pentru ca să îl încurajeze, i-a însuflat credința și speranța izbăvirii. Anume i-a făgăduit că îi va da un urmaș, care va nimici puterea răului și-i va reda iarăși făpturii lui Dumnezeu cinstea pe care a avut-o în paradis.

Sfîntă și scumpă a fost această făgăduință, iubiților! Mare și mult binefăcătoare pentru omenire! Pentru că de la strămoșul Adam ea s-a transmis din generație în generație, ca o lumină din lumină. Așa, de exemplu, o găsim puternic exprimată la vechii egipteni, la perși, la greci și la romani, precum și la celelalte popoare din antichitate în credința lor. Iar venirea la Ierusalim a filozofilor de la Răsărit și cercetarea lor despre Prunc, ne dovedește cum credincioșii din Orient nu numai că așteptau venirea unui Mîntuitor, dar unii dintre ei, luminați, cunoșteau chiar locul și timpul venirii Lui.

Dar dacă la popoarele păgine speranța venirii unui Mîntuitor nu era destul de lămurită, ci era învăluită ca într-o ceață, la evrei, poporul care se închina adevăratului Dumnezeu, ea se păstra curată, prin graiul însușit al Patriarhilor și al Proorocilor și se preciza tot mai mult în conținutul ei, pe măsură ce venirea lui Hristos se apropia. După făgăduința pe care Dumnezeu a dat-o lui Avraam, poporul acesta a înțeles că va avea cinstea ca din rîndurile lui să se nască Mîntuitorul așteptat. De aceea, credincioșii evrei erau cuprinși de nerăbdare să știe cînd oare va veni Mesia? Ma aveau ei mult de așteptat? Da, mai aveau de așteptat. «Nu va lipsi sceptrul din Iuda și povățuitor din coapsele lui, pînă ce va veni Impăciuitorul», a profetizat patriarhul Iacov cu două mii de ani mai înainte (Fac. XLIX, 10). Profetia s-a împlinit, pentru că Mîntuitorul S-a născut atunci cînd pe tronul regesc din Ierusalim stătea cel dintii rege de neam străin, tiranul Irod.

Încă din vremea cînd evreii se aflau în robie la Babilon, asupriți și deznădăjduiți, Dumnezeu i-a încurajat și le-a ridicat moralul prin proorocul Daniil, care prin harul proorocesc ce avea, a întrezărit peste veacuri înainte, chiar anii cînd avea să vină Răscumpărătorul. «Șaptezeci de săptămîni (de ani) sînt hotărîte pentru poporul tău», zice el, «pînă ce dreptatea cea veșnică va veni și se va unge Sfîntul Sfinților» (Dan. IX, 24). De aceea, cînd s-a împlinit sorocul acestor ani, căpeteniile poporului se așteptau din moment în moment la venirea Mîntuitorului, iar cînd au auzit că Sf. Ioan Botezătorul predică și boteza, au trimis la el și l-au întrebat dacă nu cumva el era Hristos.

Proorocul Miheia a prevestit locul unde avea să se nască, Betleemul, «cetatea lui David», strămoșul Său, cel care a alcătuit Cartea Psalmilor.

Dar întrebările despre Mesia continuau în familiile credincioase și Dumnezeu răspundea la ele prin graiul sfinților Săi.

Din cine se va naște El? Dintr-o fecioară. «Iată fecioara va zămisi și va naște Fiul», zice marele Isaia (VII, 14).

Și care va fi numele Lui? «Vei chema numele Lui Iisus, a zis Arhanghelul Gavriil. Acesta va fi mare și Fiul Celui Prea Înalt se va chema» (Luca I, 31-32).

Sînt foarte multe date, iubiților, din viața Mîntuitorului, pe care ni le dău proorocii, de la nașterea Sa pînă la moartea și învierea Sa, pentru că Dumnezeu a voit să ni-L arate de mai înainte, ca atunci, la vremea cuvenită, cînd avea să vie, inimile dornice de mîntuire să-L recunoască bine, să-L primească și să-L asculte.

Iisus Hristos a venit deci pe lume după mii de ani de așteptare, de sfînte speranțe, de preziceri și presimțiri, de închinare de mai înainte a celor care, văzîndu-L și îmbrățișîndu-L de departe, prin credință, L-au așteptat și L-au propovedit, înțelepții cei vechi, proorocii și dreptii. De aceea Hristos este al tuturor și pentru toți.

Iubiților,

Cei din lumea veche erau îndreptății să aștepte un izbăvitor de la Dumnezeu, deoarece nimeni dintre ei nu-i putea mîntui din starea de păcătoșenie în care căzuseră. Ei erau cufundați în întunericul cinstirii idoloilor. Se închinau făpturii, iar nu Ziditorului. Erau robiți de patimi și nu găseau în ei destulă putere, ca să se smulgă din acea stare de decădere.

Datorită lăcomiei și răutății unora, o mare parte din omenire era ținută în robie de către cei bogăți și puternici. Aceștia din urmă se înfruptau din toate bunurile pămîntului. Bogăția, onorurile, plăcerile vieții, toate erau partea lor, pe cînd partea sclavilor era robia, munca grea și umilințele. Ei puteau fi vînduți de stăpîinii lor, puteau fi cumpărați, puteau fi chiar uciși, că legea nu se opunea și nimenea nu se ocupa de ei.

Mîntuitorul Iisus Hristos, însă, ne-a arătat cît de nedreaptă și de potrivnică vrerii lui Dumnezeu este această stare de lucruri. «Duhul Domnului peste Mine, a zis El, pentru că m-a uns să binevestesc săracilor. M-a trimis să vîndec pe cei zdrobiți la inimă, să propovăduiesc robilor iertarea... să slobozesc pe cei apăsați» (Lc. IV, 18). Pentru Mîntuitorul toți oamenii sînt liberi și frați între ei. Sînt fiii lui Dumnezeu și au aceleași drepturi și datorii, de a se iubi și a se ajuta. Nimeni deci nu trebuie să asuprească pe fratele său.

Dar în lumea veche o soartă tristă aveau și femeia și copilul.

Femeia era pretutindeni considerată ca inferioară bărbatului. Nu avea libertatea de acțiune, ci era ca o sclavă în casa ei.

Iar copilul, care astăzi este în centrul preocupărilor noastre, al dragostei și al grijei de a-i face viața fericită, pe atunci nu se bucura de

nici o atenție. Tatăl avea dreptul de viață și de moarte asupra lui, de a-l primi sau de a nu-l primi în familia sa. Nu erau rare cazurile când copiii, care se nășteau cu infirmități, erau aruncați în prăpastie, pentru a nu mai constitui o povară pentru familie.

Iată, iubiților, câtă cruzime! Evanghelia Mântuitorului ne-a arătat și aici care trebuie să fie calea cea mai bună de urmat. Prin Maica Sa, Prea Curata Fecioară Maria, Fiul lui Dumnezeu a cinstit întregul gen femeiesc și a asociat femeia la lucrarea sfântă a mântuirii. Căsătoria este o taină, iar femeia trebuie să devină tovarășa de viață a bărbatului cu drepturi egale, liberă și stăpînă în casa ei, să se bucure de respect, fiind chemată să îndeplinească un rol însemnat în familie și în societate.

Tot așa copilul. Mîntuitorul a arătat că el este o ființă sfântă, o dorință aleasă și o măsură a desăvîșirii. «Lăsați copiii să vină la Mine și nu-i opriți», a zis El, «că a unora ca aceștia este Împărăția lui Dumnezeu» (Mt. XIX, 14).

Tot din dragoste pentru oameni, și în special pentru cei săraci și lipsiți, Mîntuitorul ne-a spus nouă, tuturor celor ce credem și mărturisim învățătura Sa mîntuitoare de suflete, că oricine va da demîncare celui flămînd sau un pahar cu apă celui însetat; cine va da o haină celui lipsit, sau va îngriji de cei bolnavi, nu-și va pierde plata sa. Și «întrucît ați făcut (bine) unuia dintre acești frați ai Mei prea mici, Mie Mi-ați făcut» (Mt. XXV, 40).

Iubiților,

Sînt și alte multe învățături binefăcătoare pe care Mîntuitorul Iisus ni le-a adus nouă. Dintre toate acestea însă vom aminti despre una oare ca și dragostea creștină le cuprinde pe cele mai multe. Aceasta este pacea cea binecuvîntată, dorința noastră cea mai fierbinte, moștenirea cea aleasă pe care ne-a lăsat-o Domnul nostru Iisus Hristos. «Pacea Mea vă las, Pacea Mea vă dau» (Ioan XIV, 27), și «Pace să aveți între voi» (Mc. IX, 50). Iar îngerii binevestesc astăzi tuturor: «Pe pămînt pace și între oameni bunăvoie» (Luca II, 14). Pacea este deci temelia vieții noastre și condiție a fericirii și a progresului în lume. De aceea pacea este atît de mult căutată astăzi, pacea pe pămînt, pentru că oamenii, cît și toate popoarele își dau seama de folosul ei.

Dar pentru noi, iubiților cei care trăim în vremea celor mai mari descoperiri ale științei și ale tehnicei, dar și a celor mai puternice arme de distrugere, asigurarea păcii în toată lumea e tot ce poate fi mai salutar pentru viața omenirii. Bombele cu hidrogen și diferitele mașini de război, care înghit o mare parte din munca popoarelor, nu pot aduce decît nimicire și moarte. Transformate însă în unelte de pace ele vor aduce un spor însemnat pentru buna propășire în lume. Pentru că sumele de bani pe care le cheltuiesc statele în fiecare an pentru înarmare sînt așa de mari, încît cu aceste sume, în cîtiva ani s-ar putea schimba fața pămîntului, în mare parte, prin lucrările ce s-ar înfăptui.

De aceea, omenirea întregă a primit cu însuflețire propunerile guvernului sovietic, prezentate anul acesta spre examinare la cea de a XV-a sesiune a Organizației Națiunilor Unite de către N. S. Hrușciiov, Președintele Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice, pentru că numai după o dezarmare totală poate fi pace cu adevărat, adică atunci când nu vor mai exista acele arme care inspiră groază și amenințare, iar între popoare vor fi stabilite relații de încredere și de prietenie.

Este dureros însă să constatăm că, pe lângă uriașele forțe care se pronunță pentru pace și pentru dezarmare, mai sînt totuși cîțiva profitori din țările imperialiste, puțini la număr, dar destul de influenți, care întocmai ca Irod, care căuta sufletul Pruncului, caută și ei, sub diferite pretexte, să răstoarne, să pună piedici, sau să amine pentru o dată cît mai îndepărtată înlăptuirea unei asemenea măsuri. Pînă la urmă însă, dezarmarea se va face totuși, peste voința acelor profitori, pentru că omenirii îi este scumpă viața și pacea. Așa precum poporul nostru închină vieții și păcii munca sa constructivă, tot așa fac aproape toate popoarele lumii. De aceea, noi credem cu tărie în biruința sigură și apropiată a păcii în toată lumea.

Iubiților fii duhovnicești,

Binefacerile care s-au revărsat peste noi, prin venirea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos au făcut ca ȋirea duhovnicească a noastră, pustie odinioară în cea mai mare parte, să rodească fapte plăcute lui Dumnezeu, ca o grădină binecuvîntată; căci Lui îi datorăm sporul nostru pe calea mîntuirii, pacea sufletului nostru, rîvna și încrederea în viitor.

De aceea, astăzi cînd sărbătorim din nou nașterea acestui Prunc dumnezeesc, să-L primim cu toată dragostea în sălașul sufletului nostru, cu inimă veselă și bună. Să ne închinăm Lui cu credință, ca păstorii și magii și să-I aducem daruri scumpe din vistieria sufletului nostru: rugăciunea curată a inimii, ca o tîmnie bine primită, pacea și bunăvoirea cugetului, sfințenia vieții.

Iubiților, întru această zi de bucurie pentru toți creștinii, ca Părinte duhovnicesc al vostru, vă binecuvîntez și mă rog pentru mîntuirea și pentru fericirea voastră a tuturor întru Hristos. «Iar Domnul păcii, însuși să vă dăruiască pacea pururea întru toate. Domnul să fie cu voi cu toți», (II Tes. III, 16).

Al vostru către Domnul de tot binele rugător,

† C H E S A R I E
Episcopul Dunării de Jos

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

CUVÎNT LA INTRAREA MAICII DOMNULUI ÎN BISERICĂ

«Ascultă iucă și vezi și pleacă urechea ta și uită pe poporul tău și casa părintelui tău; că a poftit Împăratul frumusețea ta; El e Domnul tău: închină-te înaintea Lui».

(Psalm XLIV, 12-14)

Toate sărbătorile sfinților sînt mari, minunate și scumpe, și merită cinstire cu credință, nădejde și dragoste nemărginită de la noi, credincioșii, dar după cum «alta este slava soarelui, alta slava lunii și alta slava stelelor. Chiar stea de stea se deosebește după slava sa» (I Cor. XV, 41-42), tot așa de mare este deosebirea între sărbătorirea sfinților și sărbătorirea «Celei pline de har» (Luca I, 28), căci alta este mărirea sfinților și alta este mărirea Sfintei Fecioare Maria, Maica Soarelui Celui neapus, în împărăția cerurilor.

Astfel, Biserica noastră Creștină Ortodoxă, ca ramură vie a Bisericii sobornicești dreptmăritoare, adoră pe Dumnezeu, venerează pe sfinți și supravenerează cu toată cinstea și credincioșia pe Sfînta Fecioară Maria, și prin aceasta laudă și adoră, implicit, pe Mintuitorul Iisus Hristos. Aceasta pentru că «Prea Curata Fecioară și Prea Sfînta Maică Maria este Maica adevărată nu numai a Domnului nostru Iisus Hristos, ci și a tuturor creștinilor, precum și a creștinismului întreg... Mamă adevărată a noastră a tuturor, ea este mamă adevărată a tuturor învățăturilor dogmatice din jurul Fiului ei mult iubit. Și hristologia și soteriologia în ea își au cheia de dezlegare» și înțelegerea deplină.

De aceea, «cu inima plină pînă la revărsare de dragostea și venerarea multă, pe care trebuie să o simți și să o cultive orice bun creștin ortodox față de Maica sa prea bună, care, preamărită în ceruri, ostenește

folositoare mijlociri pentru fiecare din noi», încercăm, cu sfială, cu frică, dar și cu credință și dragoste, să vorbim cele ce se cuvin despre «Intrarea în Biserică a Maicii Domnului».

În aceasta cu atât mai mult, cu cât mulți au fost în trecutul creștinismului și mai sînt și astăzi, care nu sărbătoresc pe Maica Domnului, de multe ori sub motive de sinceră pietate creștină.

După cum prea bine știm, nașterea Sfintei Fecioare Maria a fost în chip cu totul miraculos, căci părinții dumnezeiești Ioachim și Ana erau la adînci bătrînețe și nu aveau de loc copii, ceea ce era o mare necinste și profundă mîhnire pentru ei, fiindcă fiecare israelit aștepta să nască din coapsele sale pe Cel ce trebuia să fie «Împărat, Preot și Prooroc» (Deuter. XVIII, 18-19), deci iată că mîhnirea dumnezeieștilor părinți era dreaptă și pe deplin justificată. Dar credința (Luca XVII, 6), împreună cu faptele plăcute Domnului, și rugăciunea către Dumnezeu mîntuirii oamenilor, au fost spre împlinirea dorinței lor și au dobîndit o fetiță cu numele Maria, «un nume dintre cele mai frumoase, care se obișnuia la vechii evrei». Tradus în limba noastră romînească, acest nume vrea să însemne: «cea plăcută», «cea grasă», «cea frumoasă», sau și «doamnă», și «stăpînă», «cea plăcută», fiindcă sosirea ei în lume și ființa ei este dintre cele mai bineplăcute omenirii și părinților ei; «cea grasă», fiindcă copila ce s-a născut era bine formată și grasă; «cea frumoasă», fiindcă copila ce s-a născut era frumoasă, de o frumusețe pe care nici inspiratele Madone ale lui Tizian, Leonardo da Vinci, Michel Angelo ori Tintoretto nu o pot întrece, și, în sfîrșit, copila ce s-a născut este «Doamnă», sau «Stăpînă» a noastră a tuturor, deoarece ea stă de acum, de la naștere, în centrul tuturor preocupărilor noastre ca mamă a noastră, ca Doamnă alături de Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul ei, ca Stăpînă alături de Mîntuitorul Iisus, Stăpînul tuturor».

Sfinții Părinți Ioachim și Ana făgăduiesc și dăruiesc templului pe Sf. Fecioară, odrasla ce a înmugurit din trupul lor uscat de bătrînețe și la frageda vîrstă de trei anișori o închină lui Dumnezeu, după un ceremonial cu totul deosebit. Aceasta se vede și din iconografia creștină ortodoxă, unde Sfînta Fecioară Maria este înfățișată mergînd spre templu, împreună cu părinții săi și însoțită de alte copile, toate cu coroanițe de flori pe cap, lucru care demonstrează suficient că acest act al instalării celor consacrați slujirii la templu se făcea cu un fast ales.

Cu venirea Sfintei Fecioare la templu, se împlinesc cuvintele profetice, spuse cu multe veacuri înainte, care zic: «Vor veni fecioare pe urma ei, prietenele ei» (Psalm. XLIV, 14-15). Și însuși arhiereul Zaharia, tatăl Sfîntului Ioan Botezătorul, «sub impulsul unei inspirații dumnezeiești, a întîmpinat pe Prea Sfînta Fecioară pe care, primind-o din mîinile părinților ei, a condus-o în templu, ducînd-o pînă la locul cel prea sfînt, care se numea «Sfînta Sfîntelor», adică sălașul special al lui Dumnezeu, și unde nu era îngăduit să intre decît «arhiereul slujitor de rînd, și acela numai o singură dată pe an. Iar aici, fiind luminat de Duhul Sfînt, cu credința împlinirii mîntuirii oamenilor prin această ramură din rădăcina lui Iesei, exclamă profetic și evlavios: «Marie, a binecuvîntat Dumnezeu numele

tău în toate neamurile». Apoi a cuvîntat cam aceste sfinte și veșnice vorbe: «Vino, împlinirea profeției mele; vino, săvîrșirea poruncilor Domnului; vino, pecelluirea Așezămîntului Lui; vino, slîrșitul oilor Lui; vino, lămurirea tainelor Lui; vino, oglinda tuturor profețiilor; vino, tu care împaci toate neînțelegerile; vino, tu, care unești toate cele despărțite; vino, sprijinul celor apăsăți; vino, înnoire a celor învechiți; vino, lumină a celor din întuneric; vino, dar minunat și dumnezeiesc; vino, Stăpîină a tuturor celor pămîntești: intră întru slava Domnului tău; deocamdată în aceasta de jos, pe care se poate călca, dar nu după multă vreme, în cea de sus, în care oamenii nu pot să pășească».

Apoi bătrînul arhieru Zaharia a ieșit din «Sfînta Sfîntelor», cu mica și sfînta Fecioară Maria în brațe, și a dat-o în păstrarea și îngrijirea bătrînului templului, care locuiau în chilii deosebite, alături de alte multe fecioare mai vîrstnice, cum a fost și proorocița Ana, fiica lui Fanuil, de la «Intîmpinarea Domnului» (Luca II, 36), și alături de locuințele preoților slujitori la templu. Iar Sfînții și dumnezeieștii părinți Ioachim și Ana, cu lacrimi de durere pentru despărțirea de mica copilă și de fericire pentru îndeplinirea sfîntei făgăduințe, se întorc spre Nazaret cu conștiința împăcată, ca să-și trăiască ultimele zile.

Precum că Sfînta Fecioară Maria trebuie să fie sărbătorită, cinstită, închinată și supravenerată, Sf. Scriptură abundă în mărturii și simboale, dar noi vom enumera numai cîteva locuri din Vechiul și Noul Legămînt, care atestă puternic contribuția Celei Neprihănite la mîntuirea obiectivă a neamului omenesc.

Amintim că, chiar de la căderea lui Adam, Dumnezeu făgăduiește salvarea urmașilor lui prin «Cel născut din femeie, Care va zdrobi capul șarpelui» (Facere III, 15), că «din Fecioară se va naște Iisus Hristos» (Is. VII, 14) Mîntuitorul lumii, pentru că «Domnul a poțit frumusețea sultească a ei» (Psalm. XLIV, 13), că «e fericit pîtecele ce a purtat pe Iisus și sîinii de la care a supt» (Luca X, 27) și, în slîrșit, că va fi pe veci sărbătorită, cinstită și fericită de toate neamurile pămîntului, ca ceea ce este Maică adevărată a lui Dumnezeu (Luca I, 48).

La fel mărturisește tradiția veche creștină, prin glasul Sfînților Ignatie Teoforul și Justin Martîrul (sec. II), Irineu al Lugdunului (sec. II), Ilarie de Pictavium (sec. III), Vasilie cel Mare și Grigorie de Nazianz (sec. IV), Chiril al Alexandriei (sec. V), și sintetizată apoi în hotărîrile sinoadelor ecumenice III, IV și V de la Efes (431), Calcedon (451) și Constantinopol (553), care stăruie asupra supravenerării Sfîntei Fecioare Maria.

«Să medităm asupra tainelor care s-au săvîrșit mai întii asupra ei: cum, astăzi, Prea Sfînta Fecioară este adusă ca dar lui Dumnezeu, la templu, de către părinții săi, prin preoți; cum templul cel însuflețit al Domnului este așezat în templul cel neînsuflețit; cum profetul o duce, cu înseși mîinile sale, și o așează în cele mai dinlăuntru, neîmpotrivindu-se cîtuși de puțin și nici spunînd părinților ei: Nu voi face lucrul acesta nemaiauzit și nu voi aduce o copilă în Sfînta Sfîntelor, pentru ca să trăiască acolo și să locuiască neîntrerupt, unde chiar mie mi-a porun-

cit să intru numai o singură dată pe an. Nimic asemănător nu a grăit profetul, ci ca unul care cunoștea de mai înainte viitorul, căci era profet, gîndindu-se negreșit la ea și așteptînd-o, după cum a așteptat mai tirziu Simeon pe Fiul ei, o primește acum cu toată bucuria».

Uniți în credința cea dreaptă, în nădejde și dragoste creștină, prin sfinte și comune rugăciuni să cinstim, să ne rugăm și să prăznuim cum se cuvine «Intrarea Maicii Domnului în Biserică», prin care a venit «pacea pe pămînt și între oameni bunăvoirea» (Luca II, 14) și nu dușmănia, cearta, ura, vrajba și războiul, care distrug trupuri omenești și pierd suflete creștine.

Pr. SERAFIM MOROZANU

LA DUMINICA A XXVIII-a DUPĂ RUSALII

În dorința și străduința de a aduce pe toți oamenii la mîntuire, Mîntuitorul, cît a viețuit ca om pe pămînt, a folosit toate prilejurile. N-a ocolit pe nimeni, nici pe cel mai păcătos, nici măcar pe cei ce-l erau vrăjmași neînduplecați.

În acest chip, n-a pregetat să însoțească pe Maica Sa la nunta din Cana Galileii, ca să sfințească Taina cununiei; a prînzit cu vameșii și păcătoșii, în casa lui Zacheu, ca să arate că orice păcătos se poate mîntui, dacă dorește aceasta cu putere, dacă se căiește de păcate și-și îndreaptă viața.

Iată că în Sfînta Evanghelie s-a citit astăzi, că «într-o zi de sîmbătă, Mîntuitorul a intrat în casa unuia dintre fruntașii fariseilor, ca să prînzească» (Luca XIV, 1 și urm.). Așadar, precum nu i-a ocolit pe vameși — care erau socotiți ca cei mai păcătoși —, tot așa nu se ferește de a prînzi chiar în casa unuia dintre farisei, care știm că nu-l iubeau de loc și pe care nu înceta de a-i muștra fără cruțare, mai ales pentru trufia și fățărnicia lor. El făcea aceasta tot din dragostea Sa nemărginită pentru toți oamenii și din dorința de a-i întoarce și pe aceștia pe calea cea bună.

Cu acest din urmă prilej, ca totdeauna și oriunde, Mîntuitorul împărtășește poporului luminile învățăturilor Sale cele mîntuitoare.

Vorbînd El despre milostenia datorată celor săraci, despre răsplata ce se pregătește pentru cei ce hrănesc pe cei flămînzi, unul dintre cei de față, într-o clipă de înlăcărare și fericită însuflețire, și-a ridicat glasul și a grăit: «Ferice de cel ce va prînzi în împărăția lui Dumnezeu».

Și atunci Mîntuitorul, ca să arate cine anume se va învrednici să prînzească în împărăția lui Dumnezeu, a rostit pilda pe care ați ascultat-o.

tat-o citindu-se la Sfinta Evanghelie de azi și pe care vom încerca acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-o țilcuim cu de-amănuntul.

«Un om oarecare a făcut cină mare și a poftit pe mulți».

Cina sau masa de seară este așteptată și întîmpinată de toți, cu multă mulțumire. Este un răgaz de meritată odihnă după oboseala unei zile de trudă; un popas de întărire și recîstigare a puterilor cheltuite. În același timp, cina este un fericit prilej de întîlnire cu cei dragi ai familiei. Niciodată nu ne simțim însă mai bine ca atunci cînd cinăm cu toți iubii și prietenii noștri.

De aceea, poftirea cuiva la cină a fost și este totdeauna un semn de cinste și de dragoste deosebită pentru cel poftit, căruia aceasta nu-i poate face decît plăcere și bucurie.

Omul, care «a făcut cină mare și a poftit pe mulți», este însuși Dumnezeu, Stăpînul tuturor bunurilor și Cel ce vrea numai bine tuturor.

Cina pregătită de El este fericirea deplină din împărăția lui Dumnezeu, care se dobîndește pe pămînt prin împărțășirea cu Trupul și Singele lui Hristos, cu vrednicie, iar în cer, prin vederea lui Dumnezeu și comuniunea cu El.

Se numește «cină» pentru că vine după osteneala vieții de aci, ca o răsplată.

Împărăția lui Dumnezeu este o lume a dreptății, a frăției, a iubirii și a păcii între oameni și popoare, pe care Dumnezeu vrea s-o statornicească pe pămînt după chipul celei din ceruri. Casa în care are loc cina este Biserica creștină, atît cea de pe pămînt cît și cea din ceruri, întemeiată de însuși Fiul Său.

La această fericire, Dumnezeu a chemat pe mulți, adică pe toți oamenii (Ioan I, 9), ca unul ce voiește ca toți oamenii să se mîntuiască și să vină la cunoștința Adevărului (I Timotei II, 4).

Cina este mare, după numărul mare al celor chemați, prin nemărginita dărnicié a celui ce o pregătește și prin prețul fără seamăn și belșugul bucatelor ce se dăruiesc. Cina este cum nu se poate mai scumpă, căci ni se dă ca mîncare însuși Trupul lui Hristos și ca băutură Singele Său, pe care, din nemărginita Sa dragoste, le-a jertfit pentru noi. Iar cel ce se va hrăni dintr-însa, nu va flămîzi în veci. «Cel ce mănîncă Trupul Meu și bea Singele Meu, — spune Domnul —, întru Mine petrece și Eu întru dînsul, și viu va fi în veci».

«Iar la ceasul cincii, a trimis pe slujitorul său să spună celor chemați: veniți, că iată, gata sînt toate!».

Intr-adevăr, la plinirea vremii, Dumnezeu a trimis pe cel din urmă prooroc, pe Sfîntul Ioan Botezătorul, ca să pregătească lumea pentru întîmpinarea și primirea după cuviință a lui Mesia, Care venise pe pămînt pentru mîntuirea lor. «Pocăiți-vă, că s-a apropiat împărăția cerurilor... și faceți roade vrednice de pocăință», — propovăduia Ioan în pustia Iordanului.

Dar, cum au răspuns oamenii din vremea aceea la această poftire? În loc de a-L primi pe Fiul lui Dumnezeu cu iubire și recunoștință, ca pe un mare binefăcător, care venise în mijlocul lor din dragoste pentru

ei, ei și-au căutat mai departe de grijile și desfătărilor lor. «Între ai Săi a venit și ai Săi pe Dinsul nu L-au primit» (Ioan I, 11). Care erau însă pricinile care-i împiedicau să răspundă la sfînta chemare a lui Iisus? «Mi-am cumpărat țarină și mă duc s-o văd» — a răspuns cel dintîi dintre chemați. Aceasta închipuie pe toți cei stăpîniți de lăcomia de avere, care se îmbogățesc din munca altora, asuprind și înșelînd pe cei săraci și slabi. Căci, «cei ce vor să se îmbogățească — zice Sfîntul Apostol Pavel — cad în ispită, în curse și în multe poftes nesocotite și vătămătoare, care cufundă pe oameni în ruină și pierzare» (I Timotei IV, 9).

Lăcomia de avere face pe oameni robi ai bunurilor pămîntești și neputincioși să privească la bunurile cerești. Căci, — cum zice Mîntuitorul —, «nu se poate sluji la doi domni: lui Dumnezeu și lui Mamona», zeul bogăției.

Tinărul din Evanghelie a plecat întristat, «căci avea multă agonișită», care-i robea inima. De aceea, Mîntuitorul spune că cu mare anevoiie va putea intra un bogat în împărăția cerurilor. Lăcomia de avere unită cu zgîrcenia este o patimă care orbește într-atît cugetul celor stăpîniți de ea, încît acesta nesocotește chemarea către fericirea veșnică, ce este bunul cel mai de preț.

Al doilea chemat răspunde la fel: «Mi-am cumpărat cinci perechi de boi și vreau să-i încerc; rogu-te să mă ierți».

Acesta, ca și mulți alții, se lipsește de fericirea cîinei dumnezeiești, pentru niște fapte necuvîntătoare; și la acesta vedem că și-a lipit inima de bunurile pămîntești, și atît de mult s-a lăsat prins de grijile mărunte ale lumii acesteia, încît a ajuns să le prețuiască mai mult decît mîntuirea sufletului său.

«Tocmai acum m-am însurat și nu pot veni» — a zis al treilea. Desfrînarea este o a doua mare piedică în calea mîntuirii. Pentru această patimă, Dumnezeu a pedepsit pe oameni cu potop de ape, iar Sodoma și Gomora, cetățile nelegiuite, au pierit prin foc și pucioasă căzute din cer.

Nimic nu leagă mai mult lumea noastră ca pofta trupească cea păcătoasă, care ajunge să robească pe stăpînitori, să biruie pe viteji, precum Dalila pe Samson, să silească pe părinți de a-și uri și lepăda copiii, și ajunge să îndemne la toate crimele.

«Iar slujitorul a venit și a spus domnului său acestea». Vă închipuiți cu cîtă mîhnire și amărăciune a ascultat stăpînul aceste vești atît de triste! La o dragoste atît de mare, să i se răspundă cu atîta nepăsare și nesocotință! Este o grea jignire; are tot dreptul să se supere, să se mînie, mai ales că cei poftiți nu aveau pricini binecuvîntate ca să lipsească.

«Atunci, mîniindu-se stăpînul casei, a rostit către slujitori: Ieși degrabă pe străzile și ulițele cetății și adu aici pe săraci și betegi și orbi și ologi».

Mînia lui Dumnezeu era pe deplin îndreptățită, căci cei chemați întîi și încă în scris prin Legea Vechiului Testament, s-au purtat cum nu se poate mai rău față de Mîntuitorul și urmașii Săi. Dacă cei aleși,

luminați și povățuiți nu răspund la marea chemare, chemarea se îndreaptă către săraci, adică lipsiți de harul lui Dumnezeu, către orbi, adică neștiutori ai adevărului și către betegi și ologi, adică cei ce nu pot merge pe calea cea dreaptă.

Cei disprețuiți și ocoliți, samarineni și păgînii, «neamurile» și «barbarii» cei din afara Legii, toți sînt acum chemați, fără deosebire, la «ospațul Stăpînului», la mîntuire.

«Dar, vă spun, nici unul din acei oameni care au fost poțitiți nu va gusta din cîna Mea» — încheie stăpînul cinei.

Fără îndoială, împărtășirea de fericirea cinei dumnezeiești, de mîntuire, nu se capătă decît de cei care răspund la chemarea făcută de Dumnezeu. Cei ce pentru desfătările lumești nu dau urmare acestei chemări, firește că pierd bunul cel mai de preț, mîntuirea, întocmai ca Esau, care pentru un blid de linte și-a vîndut dreptul de întii născut (Facere XXV, 27-34).

Cine nu se împărtășește din ospațul acesta, se află în prada unei foame cunplite. Departe de vederea lui Dumnezeu, totul este întunecat, urît și chinuitor. Chiar în mijlocul belșugului de bunuri pămîntesti, cei stăpîniți de lăcomie îndură chinurile foamei. Căci sufletele nu pot trăi fără piinea harică, primită cu vrednicie.

*

Pilda din Evanghelia de astăzi cuprinde învățături adînci și veșnice. Ele se potrivesc nu numai lumii de pe vremea Mîntuitorului, dar și nouă, tuturor oamenilor de pretutindeni și de totdeauna.

Să învățăm a cunoaște și prețui cum se cuvine harul lui Dumnezeu; să nu născocim pricini deșarte pentru a lipsi de la împărtășirea cu cel mai mare bun. Căci, «la cine ne vom duce? Cuvintele vieții veșnice Tu le ai» (Ioan VI, 68).

«Veniți la cină... căci mai este loc» (Luca XIV, 22). Veniți să ne hrănim cu învățatura dreptății, a iubirii și a păcii între oameni și cu Trupul și Sîngele lui Hristos din Sfînta împărtășanie, care este o hrană veșnic viu făcătoare.

Să ne dezlipim inima de păcătoasa lăcomie de avuție, de pierzătorenia trufie și de necurata poftă a trupului, spre a putea fi vrednici să primim Sfînta Impărtășanie cu simțiri și gînduri curățite prin Taina Spovedaniei.

Nu mai așa pregătiți vom întîmpina cu cel mai mare folos duhovnicesc sărbătorile întrupării Domnului, în preajma cărora ne aflăm. Nu mai în chipul acesta putem nădăjdui a ne număra printre fericiții care vor prîzni în împărăția lui Dumnezeu Amin!

CONSTANTIN C. PAVEL

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

IN SUSȚINEREA VOINȚEI DE PACE A POPORULUI ROMIN

Cuvintarea pe care a rostit-o de la tribuna Organizației Națiunilor Unite conducătorul delegației romine, dl. Gh. Gheorghiu-Dej, cuvintare care egalează cu un *mesaj de pace* al poporului român în fața tuturor popoarelor lumii, a fost primită cu un deosebit interes și cu mândrie de întregul nostru popor. Muncitorii din fabrici, țărăni muncitori, intelectualii din țara noastră, văd în acest important document reflectarea fidelă a năzuințelor de pace ale lor, hotărîrea de a face totul pentru asigurarea unei păci durabile pe pămînt. Aceste sentimente și gînduri sînt exprimate în adunările și convorbirile care au loc în întreprinderi, la orașe și sate, la cluburi, cîmine culturale etc.

La Centrul Eparhial Buzău, importanța politică și socială a cuvîntării rostite de dl. Gh. Gheorghiu-Dej, șeful delegației R.P.R. la O.N.U., a fost subliniată printr-o ședință a salariaților cancelariei episcopale, a muncitorilor de la fabrica de lumînări și a slujitorilor catedralei episcopale, ce s-a ținut în ziua de 28 septembrie a.c., la ora închiderii programului de lucru al zilei. Ședința a fost deschisă de P.C. Preot Ion Zamfir, consilier administrativ al eparhiei, care a arătat scopul acestei adunări, după care a făcut o scurtă exunere asupra problemei păcii și a acțiunilor guvernului nostru în problema coexistenței pașnice, cum și asupra dezarmării generale, probleme care azi sînt la ordinea zilei, relevînd totodată și importanța cuvîntării delegatului nostru la O.N.U.

A luat apoi cuvîntul P.S. Episcop dr. Antim Angelescu, care a prezidat această adunare. Prea Sfinția Sa a apreciat că este foarte nimerită ședința de azi, deoarece salariații au puțința să-și manifeste simțămintele lor față de problemele care frămîntă azi omenirea. Instituția noastră, a spus P.S. Episcop, este o instituție bisericească care își are legile ei organice și se bucură de libertate deplină în actualul regim. Problemele puse de noi azi aci și despre care ne informăm din gazete, nu

sînt străine preocupărilor Bisericii, care urmărește și ea înfrățirea popoarelor. Și în incinta Episcopiei Buzăului, salariații frămîntă problemele ce se discută la O.N.U., între care cea mai importantă este *dezarmarea*. În continuare, P.S. Episcop a scos în evidență grozăviile pe care le-ar aduce un război în care sînt folosite armele atomice și cu hidrogen, și a arătat că războiul poate fi împiedicat numai prin vigilența popoarelor și prin acțiunea lor susținută, și că orientarea opiniei publice mondiale este determinată de lupta neobosită a lagărului socialist, ceea ce s-a dovedit prin strălucitele cuvîntări rostite la tribuna O.N.U. de d-nii Nikita Hrușciiov și Gh. Gheorghiu-Dej, la ședințele celei de a XV-a sesiuni a Adunării Generale. Încheindu-și cuvîntul său, P.S. Episcop Antim a făcut salariaților și muncitorilor o călduroasă recomandare de a fi vigilenți în lupta lor pentru pace și de a-și face datoria cu conștiință și seriozitate.

Din rîndurile salariaților au luat cuvîntul d-nii Mihai Ungureanu, magazioner, Mircea Zaharescu, electrician, și muncitoarea Dumitru Ioana, care au arătat că astăzi omenirea trăiește sub amenințarea unui război distrugător, dar că toți oamenii cinstiți din întreaga lume doresc să trăiască în pace, și de aceea ei luptă cu îndirjire împotriva ațîțătorilor la neînțelegeri și războaie ucigătoare. Vorbitorii au elogiât cuvîntarea rostită la O.N.U. de către conducătorul delegației noastre, dl. Gh. Gheorghiu-Dej, care ne-a insuflat noi forțe creatoare în munca noastră pașnică pentru făurirea unei vieți fericite.

Din partea administrației eparhiale a vorbit P.C. Pr. Marin Negulescu inspector bisericesc, accentuînd că lupta pentru pace duce la slăbirea cursei înarmărilor, ajutînd astfel trecerea economiei de pe picior de război pe picior de pace și sporind mijloacele de trai ale oamenilor muncii. A arătat, cu date statistice, pierderile în oameni și materiale provocate de ultimul război mondial, și a atras atenția asupra cheltuielilor neînchipuite ce se fac acum în lagărul capitalist pentru armament și echipament militar. Față de aceste lucruri, a spus P.C. Sa, și avînd în vedere misiunea delegației noastre la Adunarea Generală a O.N.U., noi, ca preoți și slujbași ai Bisericii, declarăm că vom lupta cu însuflețire pentru stăvilirea acțiunilor războinice, și ne exprimăm nădejdea că nimic nu va sta în calea dorinței generale de a pregăti și instaura o pace traică în tre popoare.

În încheiere, P.C. Consilier I. Zamfir a dat citire unei moțiuni adresate Departamentului Cultelor și Comitetului Național de Luptă pentru Pace din R.P.R., pe care cei prezenți au aprobat-o în unanimitate.

Pr. M. NEGULESCU

LUNA PRIETENIEI ROMÎNO-SOVIETICE LA PATRIARHIA ROMÎNĂ

În ziua de 12 octombrie 1960 a avut loc inaugurarea Lunii Prieteniei Romîno-Sovietice a organizației A.R.L.U.S. a salariaților din Patriarhia Romînă, Arhiepiscopia Bucureștilor, Institutul Teologic de grad universitar și a Seminarului Teologic, printr-o deschidere festivă, ținută în sala frumos pavoazată a Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă. Au luat parte Părinții consilieri ai Patriarhiei, Părinții consilieri ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, în frunte cu P.C. Sa Părintele Vicar Alexandru Ionescu, deputat în Marea Adunare Națională, corpul profesoral al Institutului Teologic Universitar, în frunte cu P.C. Sa Părintele rector Ioan G. Coman, profesorii Seminarului Teologic, în frunte cu P.C. Sa Părintele director N. Buzescu și salariații tuturor sectoarelor.

Cu acest prilej, dl. Al. A. Botez a rostit următoarea cuvîntare :

«Ca în fiecare an, între 7 octombrie—7 noiembrie are loc și anul acesta sărbătoarea tradițională a întregului nostru popor, Luna Prieteniei Romîno-Sovietice. De fiecare dată, manifestările prilejuite de această sărbătoare ne oferă posibilitatea de a cunoaște lucruri noi despre viața și succesele strălucite obținute de popoarele sovietice frățești și totodată, noi prilejuri de a ne exprima dragostea și prietenia indisolubilă ce ne leagă de popoarele țării care construiește o lume nouă.

Sărbătorim anul acesta Luna Prieteniei Romîno-Sovietice în condițiile creșterii continue a forțelor sociale care militează pentru pace și securitatea internațională, pentru democrație și progres. Aceasta este una din trăsăturile caracteristice ale vremurilor pe care le trăim, întruchipată în dezvoltarea impetuoasă a forțelor Uniunii Sovietice și ale celorlalte țări din sistemul mondial socialist.

Uniunea Sovietică este astăzi o mare putere economică și politică, al cărei prestigiu și rol în viața internațională au crescut nemăsurat de mult. Succesele strălucite dobîndite de oamenii sovietici pe drumul dezvoltării, într-un ritm fără precedent în istorie, a economiei Țării Sovie-

tice, ridicarea rapidă și continuă a nivelului de trai al oamenilor sovietici, constituie o cheazășie a faptului că sarcinile puse în fața întregului popor sovietic de cel de al XXI-lea Congres al P.C.U.S., cu privire la dezvoltarea economiei Uniunii Sovietice în anii 1959-1965, vor fi nu numai împlinite, dar și depășite cu mult. Aceasta ne-o dovedesc rezultatele concrete din primii doi ani ai septenalului.

Printr-o muncă eroică și entuziastă, poporul sovietic dă viață prevederilor septenalului de a întrece cele mai dezvoltate țări capitaliste, atît în ce privește volumul producției globale cît și la producția pe cap de locuitor. Îndeplinirea acestei sarcini va situa Uniunea Sovietică pe primul loc în lume, în toate sectoarele producției socialiste.

La înlăptuirea în ritm rapid a acestui grandios program contribuie puternicul progres tehnic în toate ramurile economiei naționale a U.R.S.S., mecanizarea complexă și automatizarea, electrificarea și chimizarea producției, ridicarea calificării cadrelor. În cursul anului trecut, de pildă, și în prima jumătate a acestui an, în U.R.S.S. au fost create peste 2.300 tipuri noi de mașini și aparate.

Prevederile septenalului capătă viață și în ce privește nivelul de trai al populației. Anul acesta, în U.R.S.S. vor fi date în folosință aproximativ 2.400.000 locuințe. Anual, în U.R.S.S. se construiesc mai multe locuințe decît în S.U.A., Anglia, Franța, Germania Occidentală, Suedia, Olanda, Belgia și Elveția, luate la un loc.

În cea de a cincea sesiune a Sovietului Suprem al U.R.S.S. au fost adoptate noi măsuri menite să făurească oamenii muncii din U.R.S.S. cel mai înalt nivel de trai din lume: desființarea impozitelor pe salariile muncitorilor și funcționarilor și trecerea tuturor oamenilor muncii, pînă la sfîrșitul acestui an, la ziua de muncă de 7 și 6 ore, iar începînd din anul 1964, la ziua de muncă de 6-5 ore, — aceasta fără micșorarea salariului și, mai mult decît atît, în condițiile creșterii lui.

Această realitate este astăzi recunoscută chiar și de aceia care, nu de mult, se îndoiau de posibilitatea realizării sarcinilor pe care le are de înlăptuit poporul sovietic. În ziarul «New York Times», de pildă, a apărut următoarea informație: «Uniunea Sovietică dispune de uriașe resurse naturale, resurse care depășesc cu mult pe cele ale Statelor Unite. U.R.S.S. este în prezent una din cele mai dezvoltate țări din lume, din punct de vedere tehnic. Populația este mai instruită și de aceea reprezintă o mare forță productivă».

Asemenea afirmații nu sînt unice și ele se referă atît la realizările Uniunii Sovietice, în dezvoltarea economică, cît și la succesele cucerite pe tărîmul științei, unanim recunoscute ca fiind fără egal.

Creată de geniul oamenilor de știință, inginerilor, tehnicienilor și muncitorilor sovietici, cea de a doua navă cosmică sovietică, avînd la bord ființe vii și înapoiată cu succes pe pămînt, a stîrnit admirația întregii omeniri. «Întreaga lume — a scris cu acest prilej, într-un articol apărut în ziarul englez «Sunday Times» —, admiră cu sinceritate această uimitoare realizare. Literatura științifico-fantastică a încetat de a mai fi fantastică...».

Succesele fără seamăn ale Uniunii Sovietice și ale celorlalte țări socialiste au determinat schimbarea raportului de forțe pe arena internațională. Agresivitatea imperialismului poate fi înfrântă de forța economică, politică și militară, mereu crescîndă a lumii socialiste.

Realizările Uniunii Sovietice în toate domeniile exercită o influență hotărîtoare asupra întregii dezvoltări contemporane, influențînd toate popoarele în lupta lor pentru o viață liberă și fericită, pentru pace.

Pentru schimbarea cursului actualei politici de încordare și de război rece, pentru interzicerea armelor atomice, pentru dezarmarea generală și totală, se pronunță astăzi, din ce în ce mai hotărît, diferite organizații, oameni politici, partizanii Mișcării pentru Pace, din țările occidentale. La schimbarea produsă în opinia publică din aceste țări, în direcția sprijinirii acțiunilor de destindere internațională, un rol hotărîtor l-au avut eforturile neobosite depuse de U.R.S.S. pentru îmbunătățirea climatului internațional și inițiativele guvernului sovietic în promovarea coexistenței pașnice.

Lupta necurmată a Statului Sovietic pentru pacea și fericirea popoarelor s-a concretizat într-un nou document istoric — cuvîntarea rostită de N. S. Hrușciiov la cea de a XV-a Sesiune a Organizației Națiunilor Unite. În acest mesaj de pace al Statului Sovietic, se dă o justă caracterizare a vremurilor pe care le trăim: vremurile cele mai furtunoase, dar în schimb, cele mai minunate ale dezvoltării omenirii. Epoca noastră este epoca unei reînnoiri impetuoase a formelor de existență a societății omenesti, a unui avînt fără precedent spre o orînduire socială mai înaintată, a deșteptării popoarelor, odinioară înapoiate și asuprite, a luptei lor pentru libertate și o viață demnă.

Va rămîne înscrisă în istorie data memorabilă cînd, de la tribuna marelui for internațional, șeful guvernului sovietic a adresat chemarea la lichidarea totală a regimului colonial, sub toate formele sale.

Nu există forță în lume în stare să oprească procesul lichidării colonialismului; orice încercări de a împiedica realizarea aspirațiilor spre libertate ale popoarelor din colonii sînt sortite eșecului.

Propunerea istorică de a se pune capăt pentru totdeauna regimului colonial exprimă încă o dată consecvența și înalta principialitate a politicii internaționale a Uniunii Sovietice, în care popoarele din noile state independente, cît și cele care încă nu s-au eliberat, văd un prieten de nădejde în lupta pentru îndeplinirea năzuințelor lor spre independență și progres.

Uniunea Sovietică a prezentat Adunării Generale a O.N.U. un vast program pentru îndeplinirea dorinței pe care o nutresc toate popoarele, — o societate fără arme și fără războaie. În proiectul intitulat «Principalele prevederi ale tratatului cu privire la dezarmarea generală și totală», prezentat spre examinare Adunării Generale de către U.R.S.S., se dezvoltă și se precizează programul dezarmării generale și totale susținut de U.R.S.S. și statele socialiste, și se valorifică tot ce a fost util în cursul discutării acestei probleme.

Există premise pentru a realiza progrese în rezolvarea problemei dezarmării. Așa cum s-a arătat, lupta pentru pace a devenit în prezent un steag mareț care mobilizează toate popoarele. De acest lucru trebuie să țină seama și guvernele care continuă politica «războiului rece».

În interesul destinderii, al promovării normelor de conviețuire normală între state și în primul rînd al respectării suveranității naționale a tuturor țărilor mari și mici, Uniunea Sovietică a propus discutarea în cadrul O.N.U. și a problemei diferitelor acțiuni agresive ale S.U.A.

U.R.S.S. și-a reafirmat cu putere dorința de a se ajunge la rezolvarea principalelor probleme internaționale litigioase, între care problema încheierii tratatului de pace cu Germania și a unificării pașnice a Coreei. «Popoarele Uniunii Sovietice, guvernul sovietic — a spus N. S. Hrușciiov—, tind în mod consecvent ca în relațiile dintre state să se statornicească pe deplin principiile coexistenței pașnice, ca aceste principii să devină legea fundamentală a vieții întregii societăți contemporane».

Chemările lansate de Uniunea Sovietică: «Libertate și independență tuturor popoarelor coloniale», «Să fie rezolvată problema dezarmării generale», au un puternic răsunet mondial, pătrund în inimile tuturor oamenilor dornici de progres și de pace, însușindu-i la noi acțiuni, în numele apărării păcii.

Poporul român salută cu adîncă satisfacție aceste propuneri istorice prezentate la O.N.U. de delegația sovietică și-și exprimă deplina satisfacție față de această nouă contribuție la cauza păcii și colaborării internaționale.

Poziția țării noastre în problemele fundamentale ale contemporaneității a fost exprimată în raportul prezentat de dl. Gh. Gheorghiu-Dej la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale. Această poziție, voința de pace a întregului nostru popor, s-au făcut auzite de la tribuna O.N.U., prin cuvîntul conducătorului delegației Republicii Populare Romine.

În expunerea făcută la 27 septembrie, în fața Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, dl. Gh. Gheorghiu-Dej a exprimat cu fermitate hotărîrea poporului nostru de a lupta fără preget pentru instaurarea unei păci trainice și îndelungate.

Problemele ridicate în această expunere, propunerile făcute de delegația țării noastre în numele guvernului și poporului nostru, îndreptate spre aceleași țeluri, au întrunit aprobarea unor largi cercuri politice din întreaga lume, fiind apreciate ca o valoroasă contribuție la cauza păcii și prieteniei între popoare.

Politica externă a guvernului nostru este astfel expresia aspirațiilor poporului, antrenat într-o uriașă muncă constructivă. La temelie politica de stat a țării noastre stă neclintita prietenie și alianța indestructibilă cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări socialiste, a căror unitate și coeziune constituie chezașia de nădejde a luptei mondiale pentru pace. Legăturile de prietenie frățești între popoarele țărilor noastre cresc și se întăresc necontenit.

Între țara noastră și Uniunea Sovietică există unitate de vederi atît în problemele interne de dezvoltare, cît și în problemele internaționale

privind lupta pentru pace, pentru coexistența pașnică a statelor cu orînduri sociale diferite, pentru reglementarea pașnică a tuturor problemelor litigioase dintre state, pentru dezarmare.

Prietenia romîno-sovietică, clădită pe unitatea de idealuri a popoarelor noastre, — construirea unei lumi în care să fie exclusă exploatarea omului, s-a transformat într-o uriașă forță creatoare. Nu există astăzi în țara noastră domeniu de activitate în care prietenia și colaborarea romîno-sovietică să nu-și fi arătat roadele. Uniunea Sovietică ne-a ajutat să ne transformăm țara într-un stat industrial-agrar înaintat, în plină înflorire a resurselor economice și sociale. Ajutorul pe care îl primim din partea Uniunii Sovietice ne este deci cu atît mai prețios astăzi, cînd toate forțele poporului nostru sînt mobilizate înspre îndeplinirea sarcinilor planului economic de șase ani.

Succesele obținute pînă în prezent de oamenii muncii din patria noastră constituie o măreață victorie a muncitorilor, a țărănimii și intelectualilor noștri. Aceste succese constituie pentru noi temelia pe care ne sprijinim pentru a munci cu și mai mult spor, în vederea desăvîrșirii acestor planuri. Iată obiectivul pe care ni-l punem în față pentru următorii șase ani. În acești ani, producția industrială a țării noastre va crește de 2,1 ori față de 1959, vor lua naștere noi obiective industriale, printre care marele centru siderurgic de la Galați, cu o capacitate de patru milioane tone de oțel pe an. În construirea acestui obiectiv principal al programului de perspectivă, Uniunea Sovietică ne acordă un ajutor substanțial, punîndu-ne la dispoziție documentație tehnică și specialiști.

Poporul român consideră ca o îndatorire de onoare să păstreze și să apere prietenia cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări frățești, să dezvolte necontenit această prietenie.

Se poate constata cu acest prilej, că și relațiile Bisericii noastre cu Biserica Rusă, sub conducerea eminentilor lor Întîistătători, Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, sînt din cele mai bune, iar colaborarea celor două Biserici în lupta comună pentru pace, este o cheazășie puternică că Biserica noastră se află pe calea ce i-a deschis-o divinusul său Intemeietor, acum douăzeci de veacuri, Care a zis: «Fericiti făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema».

Intr-o chemare recentă a Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, către Întîistătătorii Bisericilor Ortodoxe Autocefale, se spune:

«Nu putem să nu ne asociem la cele spuse recent de Arhiepiscopul de Canterbury, că «Nici un creștin n-ar fi putut să facă o propunere mai fericită ca cea pe care a făcut-o N. S. Hrușciiov în Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, în timpul vizitei sale istorice în Statele Unite ale Americii».

«În această privință, cuvîntul Bisericilor Ortodoxe, puternice prin legăturile duhovnicești și prin unitatea de gîndire, ar putea să amintească acum lumii creștine despre incompatibilitatea ce există între nimicirea oamenilor și credința în Hristos, care cheamă pe toți oamenii să fie fiii lui Hristos.

«Rugîndu-ne pentru pacea a toată lumea, nu numai că cerem lui Dumnezeu să dăruiască lumii pace deplină și trainică, dar în același timp depunem eforturi personale și facem totul ca să aducem contribuția noastră în marea operă de statornicire a păcii pe pămînt.

«Milioane de creștini așteaptă, Prea Sfințiți Arhieri ai lui Hristos, cuvîntul vostru asupra propunerilor Guvernului Sovietic, căci într-o anumită măsură depinde de noi, slujitorii Bisericii, ca voința popoarelor pentru o dezarmare generală să găsească sprijin în dragostea dumnezeiască, în Iisus Hristos, Care s-a răstignit pe cruce pentru mîntuirea neamului omenesc de păcat, de blestem și de moarte. Și dacă noi vom încălzi inimile oamenilor cu cuvîntul dragostei, atunci omenirii îi va fi mai ușor să înfăptuiască acea stare duhovnicească, în care nici un popor nu-și va mai putea ridica sabia sa asupra altui popor și nu va mai învăța a se război» (Isaia II, 4).

La 29 octombrie 1959, Adunarea Națională Bisericească, cu participarea membrilor Sfîntului Sinod, a salutat și și-a însușit propunerile guvernului sovietic pentru dezarmarea generală și totală, iar la 21 decembrie 1959, Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Romîne și-a însușit chemarea Bisericii Ortodoxe Ruse, aducînd-o la cunoștința clerului ortodox din cuprinsul Patriarhiei Romîne.

Astfel, salariații Bisericii Ortodoxe Romîne, unindu-se cu năzuințele spre pace ale milioanelor de credincioși, sînt și ei pe făgașul tradițional indicat Bisericii de Iisus Hristos, Domnul Păcii.

*

A urmat apoi o scurtă alocuțiune a Pr. Olimp N. Căciulă, după care P.C. Sa a dat citire telegramei adresate de Prea Fericitul Patriarh Justinian Organizației Națiunilor Unite la New-York, al cărei text a apărut în presa noastră, duminică 9 octombrie a.c.

AL. A. BOTEZ

PENTRU CREȘTEREA PRIETENIEI CU U. R. S. S.

Folosind prilejul oferit de deschiderea Lunii Prieteniei Romîno-Sovietice din luna octombrie, P.S. Episcop dr. Antim Angelescu al Buzăului a trimis PP.CC. Protopopi și Preambule din eparhie, spre a fi difuzat, în rîndurile credincioșilor, următorul ordin circular, pe care îl redăm în întregime :

«A intrat în obișnuință sărbătorirea Lunii Prieteniei Romîno-Sovietice din luna octombrie. Circulările noastre anterioare vă stau la îndemînă pentru sugestii și orientare. În mod însă cu totul deosebit aveți materialul studiat în conferința de orientare de pe luna septembrie.

Ce ne determină să revenim? Sînt evenimentele epocale și de o valoare istorică pentru întreaga omenire, care se desfășoară la O.N.U., și pe care le urmăriți cu asiduitate în presă. Primul Ministru Hrușciov a declarat, la sosirea sa în America, unde se află sediul O.N.U. : «Am venit aci pentru a servi cauza păcii!». Mesagerul păcii, cu viziuni clare, inteligentă luminată și cu puteri neobosite, cutreieră lumea și-i duce mesajul păcii. Acum, la tribuna O.N.U., a urcat și cel mai reprezentativ fiu al poporului nostru, Gheorghe Gheorghiu-Dej, anunțînd omenirii dorul și dragostea de pace a noastră, a romînilor.

Poporul frate sovietic, prin autenticii săi reprezentanți și cu renume mondial, ne-a fost sprijin, sfătuitor și colaborator în toate acțiunile întreprinse în R.P.R. pentru viața cea nouă și fericită. Formăm împreună cu acest mare popor o adevărată societate frățească. El ne ajută și ne ajută încă cu prisosință, ca ostilitatea tuturor față de fiecare să fie înlocuită prin colaborarea fiecăruia cu toate popoarele lumii. Se zidește astfel o societate în care să nu mai fie loc pentru neajunsurile și neliniștile materiale care rod sufletele a milioane de oameni și-i împiedică de la dezvoltarea culturală și spirituală.

A sosit ceasul ca și Biserica noastră să-și expună cu fermitate aplicațiile creștine care au rămas vagi, cu privire la iubirea de Dumnezeu și de aproapele. Simțim nevoia ca și în această divină instituție să existe

o opinie publică conformă adevăratei iubiri și adevăratei justiții. Să scăpăm de moralitatea rudimentară și incoerentă. Evoluția religioasă tinde către doctrina sintetică a împărăției lui Dumnezeu printre oameni. Noțiunea de paternitate divină implică pe aceea de frățietate umană. Nu vrem să se mai afirme că morala evanghelică este o doctrină de indiferentism civic, de resemnare. În vocabularul lor, profeții intitulau viziunea lor ; împărăția lui Dumnezeu. Domnul Iisus Hristos a reluat această sublimă viziune pe socoteala Sa, anunțându-ne vestea cea bună a împărăției lui Dumnezeu.

Trebuie să dezvoltăm spiritul de umanitate ! Socotim că reflexiunile prezente vă vor servi ca sugestie și orientare. Veți folosi și materialul publicat în revistele patriarhale, dar mai ales conferința C.V. din luna trecută. Din amvon și în contactul cu păstoriții C.V. veți trîmbița foloasele prieteniei romîno-sovietice și veți aduce o contribuție locală la amploarea serbărilor în legătură cu această Lună a Prieteniei Romîno-Sovietice».

Pr. M. NEGULESCU

LUCRĂRILE CELEI DE A NOUA SESIUNI A MARI ADUNĂRI NAȚIONALE

În zilele de 22-24 decembrie a.c., au avut loc lucrările celei de a noua sesiuni a Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române.

Deschizând ședința joi, 22 decembrie, deputatul Constantin Pîrvulescu, președintele Marii Adunări Naționale, a supus cunoștinței și aprobării următoarea ordine de zi :

1. Proiectul de lege pentru aprobarea bugetului de stat pe anul 1961 ;
2. Proiectul de lege pentru îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului Republicii Populare Române ;
3. Proiectul de lege pentru modificarea art. 18, 19 și 39 din Constituția Republicii Populare Române, și
4. Proiectul de lege pentru ratificarea decretelor emise de Președintele Marii Adunări Naționale în intervalul dintre sesiuni.

În unanimitate, Marea Adunare Națională a aprobat ordinea de zi propusă.

Din însărcinarea Consiliului de Miniștri, ministrul finanțelor, Aurel Vijoli, a făcut o expunere cu privire la proiectul bugetului de stat pe anul 1961, arătând natura veniturilor bugetului de stat, cum și cheltuielile pentru finanțarea investițiilor, a industriei, a agriculturii, a comerțului, a acțiunilor social-culturale, cum și a cheltuielilor organelor locale ale puterii de stat.

Deputatul N. Ceaușescu, membru al Biroului Politic și secretar al Comitetului Central al P.M.R., a făcut un raport cu privire la proiectul de lege pentru îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului Republicii Populare Române.

Deputatul Ion Gh. Maurer, președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, a făcut o expunere cu privire la proiectul de lege pentru modificarea art. 18, 19 și 39 din Constituția R.P.R.

După aceea lucrările s-au suspendat, deputații lucrând în comisii. Cu aceasta s-a încheiat prima zi a dezbaterilor.

Vineri, 23 decembrie, lucrările sesiunii au continuat, cu discuții asupra proiectului de buget pe 1961 și a execuției financiare pe anul 1959.

Au luat cuvîntul 20 de deputați, după care a urmat citirea pe articole și votarea proiectului de buget, care în urma votului unanim al Marii Adunări Naționale a devenit Lege a bugetului de stat pe anul 1961.

«Volumul sporit al bugetului de stat al Republicii Populare Romîne pe anul 1961, natura veniturilor și destinația cheltuielilor prevăzute în buget oglindesc succesele istorice obținute de poporul nostru muncitor. În țara noastră a învins socialismul, forțele de producție cunosc o creștere impetuoasă, economia națională se caracterizează prin echilibru și stabilitate, printr-o dezvoltare sănătoasă, continuu ascendentă.

Impunătoarele succese dobîndite, ca și victoriile către care ne îndreptăm sînt indisolubil legate de colaborarea frățească și multilaterală cu Uniunea Sovietică și celelalte state cu care formăm împreună marea familie a țărilor socialiste. Sprijinul reciproc, folosirea tuturor avantajelor unității și coeziunii țărilor lagărului socialist, constituie cea mai importantă condiție internațională a realizărilor noastre» (din raportul făcut de ministrul finanțelor în fața Marii Adunări Naționale).

În ședința de vineri după amiază, după votarea legii bugetului de stat, au început discuțiile cu privire la cel de al doilea punct de pe ordinea de zi, și anume proiectul de lege pentru îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului Republicii Populare Romîne.

În cea de a treia zi a lucrărilor, sîmbătă 24 decembrie, au continuat discuțiile cu privire la proiectul de lege amintit mai sus.

Au luat cuvîntul la acest punct al ordinei de zi 11 deputați, care și-au exprimat convingerea că aplicarea acestei îmbunătățiri în împărțirea administrativă teritorială va fi primită cu bucurie de întregul nostru popor, care muncește cu însuflețire pentru împlinirea mărețelor sarcini ale socialismului în țara noastră.

După încheierea discuțiilor, s-a citit proiectul pe articole și a urmat votarea acestei legi.

Potrivit acestor modificări prezentate pentru aprobarea Marii Adunări Naționale, în țara noastră vor fi 146 raioane sătăști, adică cu 43 raioane mai puțin decît au fost pînă acum; 8 raioane orășenești în Capitală, 39 orașe de subordonare regională și 139 orașe de subordonare raională.

Teritoriul țării va fi împărțit în 16 regiuni, plus orașele București și Constanța, care sînt orașe republicane, avînd aceleași drepturi ca și regiunile.

Prin aceeași lege, s-a propus ca regiunile să aibă următoarele numiri: Bacău, cu reședința în orașul Bacău; Maramureș, cu reședința în Baia Mare; București, cu reședința la București; Cluj, cu reședința la Cluj; Dobrogea, cu reședința în orașul Constanța; Oltenia, cu reședința în orașul Craiova; Galați, cu reședința la Galați; Hunedoara, cu reședința la Deva; Iași, cu reședința în orașul Iași; Crișana, cu reședința în orașul Oradea; Argeș, cu reședința în orașul Pitești; Ploești,

cu reședința în orașul Ploiești ; Brașov, cu reședința în orașul Brașov ; Suceava, cu reședința la Suceava ; Banat, cu reședința în orașul Timișoara ; Mureș — autonomă maghiară —, cu reședința în orașul Tg. Mureș.

Aprobarea acestor modificări contribuie fără îndoială la o mai multă apropiere a aparatului de stat de masele de oameni ai muncii, la creșterea rolului maselor în conducerea treburilor de stat și obștești, va contribui la întărirea continuă a alianței de nezdruccinat dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, a unității moral-politice a întregului popor în jurul Partidului Muncitoresc Român, conducătorul încercat al poporului nostru în lupta pentru socialism.

Aceasta va duce la îmbunătățirea în continuare a conducerii de către organele de partid și de stat a întregii activități economice, culturale, obștești și de ridicare continuă a bunăstării oamenilor muncii. (Din expunerea făcută de deputatul Nicolae Ceaușescu).

După aceea, deputatul Traian Ionașcu, raportorul Comisiei Juridice a Marii Adunări Naționale, a prezentat expunerea de motive cu privire la cel de al treilea punct al ordinii de zi, proiectul de lege pentru modificarea art. 18, 19 și 39 din Constituția Republicii Populare Române.

Modificarea art. 18 și 19 din Constituție se referă la îmbunătățirea împărțirii administrative a teritoriului R.P.R., iar art. 39 a fost modificat în sensul că convocarea Corpului Electoral pentru alegerile în Marea Adunare Națională să poată fi făcută de Prezidiul Marii Adunări Naționale înainte de expirarea mandatului Adunării ce urmează a fi înlocuită. Aceasta, pentru a fi scurtată vacanța ce durează între expirarea mandatului vechii Adunări și constituirea Adunării Naționale nou aleasă.

Fiind votată și această lege, deputatul Gheorghe Stoica, secretarul Prezidiului Marii Adunări Naționale, a citit proiectul de lege pentru ratificarea decretelor emise de către Prezidiul Marii Adunări Naționale în intervalul dintre sesiuni.

Pus la vot, proiectul a fost votat.

Cu aceasta au luat sfârșit lucrările celei de a IX-a sesiuni a Marii Adunări Naționale.

I. A.

ARTICOLE ȘI STUDII

CHIPUL LUI ORIGEN DUPĂ EUSEBIU AL CEZAREEI, PAMFIL ȘI IERONIM

Eusebiu, Pamfil și Ieronim au scris despre Origen opere și capitole în diferite lucrări și în diferite împrejurări : apologii, istorii literare, controverse, scrisori etc. Regretăm că s-a pierdut *Apologia* pe care Pamfil și Eusebiu au consacrat-o lui Origen. Păstrarea primei cărți din această *Apologie* în traducerea lui Rufin nu ne ajută prea mult pentru redarea fizionomiei lui Origen, atît pentru că această carte nu se ocupă de aproape cu viața marelui catehet, ci mai mult cu un studiu comparativ al doctrinei sale, cît și pentru că traducerea lui Rufin nu prezintă o garanție desăvîrșită de fidelitate față de originalul lui Pamfil.

Se poate, în stadiul actual, cu elementele de care dispunem astăzi, în operele de istorie și istorie literară ale lui Eusebiu și Ieronim, și cu acelea din prima carte a *Apologiei* lui Pamfil, să redăm măcar aproximativ profilul corect al lui Origen? Nu poate fi vorba de un profil exact, ci numai de unul corect. Chipul exact al lui Origen ar putea fi conturat, dar și atunci tot numai aproximativ, în cazul cînd, în afară de izvoarele externe, am folosi pentru aceasta și înireaga sa producție literară, sau măcar cea mai mare parte din ea. Cum nu e cazul — întrucît opera păstrată a lui Origen reprezintă doar o mică parte din totalul ei — și cum, pe de altă parte, persoana marelui catehet alexandrin și palestinian a fost succesiv sau paralel cînd proslăvită de admiratori și prieteni, cînd criticată și detestată de dușmani sau apărători ai Ortodoxiei pînă chiar în sinoadele ecumenice, e necesară prudența atunci cînd încercăm să reconstituim din materialul destul de precar și incert de care dispunem, o personalitate așa de compozită ca aceea a lui Origen. Nu folosim aci aproape nimic din operele păstrate ale lui Origen, atît pentru că ele nu sînt în măsură să ridice o hartă exactă și deplină a personalității sale integrale, cît și pentru că ne-am propus să prezentăm, într-un studiu aparte, complexitatea fenomenului Origen prin doctrina sa.

Precizăm de la început că Eusebiu este izvorul principal extern pentru cunoașterea lui Origen, și anume cartea a VI-a a *Istoriei* sale *bisericești*. Pamfil prezintă, în ceea ce ni s-a păstrat de la el, doar câteva trăsături generale mai mult asupra atmosferei create în jurul persoanei lui Origen după moartea sa, decît asupra acestei persoane însăși. Ieronim nu face decît să rezume, ca totdeauna, pe Eusebiu, de data aceasta subliniind direct faptul: «Et si quis super Origenis statu scire velit quid actum sit, primum quidem de epistulis eius, quae post persecutionem ad diversos missae sunt, deinde et de sexto Eusebii Caesariensis Ecclesiasticae Historiae libro et pro eodem Origene sex voluminibus possit liquido cognoscere». ¹ El aduce foarte puține elemente noi, printre altele, satisfacția că posedă personal ediția *Hexaplelor* lui Origen. Știm că în tinerețea sa, Ieronim s-a ocupat de aproape cu Origen, din care a tradus unele opere și căruia i-a purtat o mare admirație, întreruptă în momentul izbucnirii conflictului cu Rufin în jurul persoanei marelui didascal. Din acel moment, Ieronim rupînd legătura, cel puțin oficial, cu Origen și origenismul, s-a mîrginit să-și ia informațiile, cel mai adesea, după Eusebiu.

Cum au cunoscut Eusebiu, Pamfil și Ieronim pe Origen? Dacă e adevărată data nașterii lui Eusebiu în jurul anului 263, cum admite în general critica, înseamnă că biograful lui Origen s-a născut la circa 10 ani după moartea acestuia, probabil la Cezareea sau în împrejurimi, adică în mediul în care Origen își exercitase profesoratul în ultimii 20 de ani ai vieții sale. Eusebiu, de altfel, are grija să precizeze că informațiile sale despre Origen le deține din scrisorile acestuia și din relatările orale ale prietenilor marelui didascal, care trăiau în vremea istoricului nostru. Ce valoare pot avea aceste două serii de izvoare: unele scrise și altele orale? Cele scrise au, incontestabil, o valoare superioară celor orale. Nu se poate face o proporție exactă între cantitatea informațiilor scrise și a celor orale, de care s-a servit Eusebiu în relatarea lui despre Origen. Dar, în perspectiva textului eusebian, pare neîndoielnic că izvoarele orale au fost mai ample folosite decît cele scrise. Numai în puține locuri Eusebiu citează izvoare scrise: o dată dintr-o scrisoare a lui Origen, o dată din opera lui Porfiriu, *Contra creștinilor*, referitor la cultura elenică a lui Origen, apoi de 4 ori din *Comentariile* acestuia în legătură cu probleme despre Canonul biblic și autenticitatea anumitor opere neotestamentare. Tot restul biografiei lui Origen, la Eusebiu, e luat din izvoarele orale, din acele relatări ale prietenilor autorului nostru, care cunoscuseră în copilăria ori tinerețea lor pe vestitul catehet. După ce vorbește despre vizita pe care Origen a făcut-o în Arabia, lui Beryll de Bostra, istoricul notează: «Nenumărate alte lucruri despre Origen *ne-au fost transmise din amintire de către persoane mai în vîrstă din vremea mea*, lucruri pe care socot că e bine să le las deoparte, pentru că nu intră în subiectul de față». ² Spusele contemporanilor lui Origen, care în vremea copilăriei și tinereții lui Eusebiu erau mai în vîrstă, n-au valoarea unor relatări scrise,

1. *De viris illustribus*, 54, spre sfîrșit, ed. E. C. Richardson.

2. Eusebiu, *Istoria bisericească*, 6, 33, 4, ed. E. Grapin.

fiindcă, în mod firesc, acești contemporani acumulează merite și laude excesive în jurul unui compatriot al lor de frunte. Aceste aprecieri excesiv de laudative, Eusebiu le va fi găsit la Cezareea Palestinei, la Alexandria, la Antiohia, în Grecia, în Capadocia și în alte părți, în călătoriile sale, pe acolo pe unde Origen va fi trecut personal sau vor fi ajuns operele sale și ucenicii săi. Ne îndoiim, însă, că spiritul critic al lui Eusebiu va fi înregistrat și reținut fără discernământ orice legendă sau exagerare pe seama eroului său. Și, totuși, Eusebiu admiră fără rezervă pe Origen. Aceeași admirație i-o arată și Pamfil, atît cît putem deduce din prima carte a *Apologiei* sale. Ieronim admiră pe Origen în lucrările sale de tinerețe, uneori și de maturitate, și deși mai sobru din cauza conflictului cu Rufin chiar pe tema lui Origen, totuși el îi arată prețuire destulă în istoria sa literară *De viris illustribus*, 54. Citești trei vād în Origen tipul desăvirșit al profesorului, preotului și savantului creștin, pe care l-a visat și l-a realizat Biserica la cea mai înaltă potență. «Chiar și scutecele lui îmi par vrednice de pomenire», zice Eusebiu la începutul biografiei lui Origen.³ Istoricul Eusebiu nu atribuie lui Origen nici o greșală, catehetul n-are nici o lipsă în nici o privință. Origen e un creștin ideal, fără pereche. E un erou căruia Eusebiu îi consacră 26 de capitole din cartea VI-a a *Istoriei* sale *bisericești*. Este evident caracterul apologetic al biografiei eusebiene, pamfiliene și parțial ieronimiene a lui Origen, inspirată de același duh ca *Apologia* propriu zisă, pe care istoricul din Cezareea a scris-o împreună cu preotul Pamfil pentru același personaj.

Este real acest chip al lui Origen? S-a discutat și se discută încă în această privință. Noi socotim că dacă se înlătură atmosfera de panegiric și de apologie de care suferă întreaga *Istorie bisericească* a lui Eusebiu, și dacă formulele laudative ale istoricului se corectează, cînd trebuie, cu aprecierile scrise ale altor martori și cu fondul operelor înseși ale lui Origen, credem că liniile mari ale acestei biografii nu sînt deparie de adevăr. Elementele oferite de scriitorul și filozoful păgîn Porfiriu și de Sf. Grigorie Taumaturgul concordă, în general, cu liniile mari ale afirmațiilor lui Eusebiu.

Fondul principal pe care se profilează chipul lui Origen este o *credință* caldă, puternică, de nimic abătută de la lucrarea și țelul ei. Această credință i-a întărit și condus viața din copilărie pînă la mormînt. Comportarea sa în timpul martiriului tatălui său, Sf. Leonida, educația pe care o făcea catehumenilor și ucenicilor săi mai apropiați, precum și rîvna și curajul cu care îi susține în vremea prigoanei, mărturisesc o credință deosebită. Incercarea de a converti sau de a reconverti și de a lămuri pe unii din marii eretici sau alunecați ai timpului, tactica sa variată de a aduce pe păgîni la creștinism, precum și înflăcăratele sale cateheze, care entuziasmau la culme pe ascultători, vădeau o ineputabilă credință. Această credință însușlețea toate lucrările sale scrise: de la cele de edificare pînă la cele savante. Credința lui Origen n-a slăbit nici atunci cînd a trebuit să se retragă din fața prigonitorilor. Ceea ce lumina și

3. Eusebiu, *op. cit.*, 6, 2, 2.

Înălța credința lui Origen era lectura și studiul asiduu al Sfintei Scripturi. Studiarea pasionată a acesteia cu nenumăratele ei probleme, idei, personaje și situații, a mărit continuu orizontul credinței autorului nostru, incluzând în acest orizont și toate puterile rațiunii sale. Credința lui Origen nu făcea compromis cu rațiunea în sensul vulgar al cuvântului, căci afirmațiile credinței erau dogme și credința prima asupra rațiunii, puțin altfel decât la Clement Alexandrinul, dar credința trebuia să beneficieze de toate puterile și aporurile acceptabile ale rațiunii. Sfânta Scriptură relevă deseori puterea și frumusețea minții umane, și aceasta a fost un îndemn în plus pentru Origen de a-i folosi îndemnarea și roadele. Textele sacre constituiau temeiul credinței, iar aceasta nu se putea concepe fără impresionantul și variatul arsenal biblic. Acest arsenal era cu atât mai impunător cu cât Origen lucra în el la temperatura maximă a rațiunii și a interpretării alegorice. Alegorismul și raționalismul nu se excludeau, ci se completau și se ajutau în credința și teologia origenistă.

Origen a fost, după Eusebiu, Pamfil și Ieronim, una din culmile cele mai impresionante ale *gîndirii* și *culturii* creștine a secolului III. Pasiunea pentru Sfânta Scriptură nu l-a împiedicat să-și însușească o bogăție considerabilă de cunoștințe, pe care le-a amplificat și le-a adîncit conținuu: cunoștințe din domeniul literaturii, al filozofiei, al istoriei, al artei, al religiei, îndeosebi din aria iudaismului, a creștinismului și a elenismului. Cultura greacă îi oferea nu numai un orizont universalist, ci și capacitatea unificatoare și sintetizatoare a elementelor mai mult sau mai puțin asimilabile pe care le întâlnea în alte culturi. De aci, puțința de a lămuri pe numeroșii eretici și filozofi păgîni care frecventau cursurile sale, și dintre care pe unii chiar i-a convertit. Origen a citit o imensă literatură, mult mai întinsă decît indică Porfiriu în pasajul citat de Eusebiu, și unde e vorba de nouă autori greci în frunte cu Platon. Numai în ediția operei sale *Contra lui Cels*, Paul Koetschau a identificat 83 de autori și referințe profane eline și latine.⁴ Origen era la curent nu numai cu doctrina Vechiului Testament, ci cu întreaga cultură ebraică și iudaică pe care le mînuia cu o deosebită dexteritate; el cunoștea bine limba ebraică, deși critica nu e totdeauna de acord în această privință; Iosif Flaviu și Philon îi ofereau o documentație deosebită. El cunoștea bine și cultura creștină de pînă la el, pe care o folosește metodic. Origen dispunea de un remarcabil spirit critic în revizuirea textului Sfintei Scripturi, în operele sale filozofice și apologetice, în special în lucrarea *Contra lui Cels*. Acest spirit critic era prezent și în alte domenii decît cel filozofico-apologetic, pentru că el caracteriza atunci, cum caracterizează și astăzi, prin nota sa selectivă, procesul de însușire a adevăratei culturi. Grație culturii sale, Origen a reușit să unifice domenii diferite și să se ridice, mai mult decît oricare alt autor din epoca patristică, la o viziune integrală a lumii.⁵ E o viziune profund creștină, care continua, adîncea și depășea pe aceea a lui Clement Alexandrinul, și în care varietatea mate-

4. Vol. II, pp. 431-438.

5. Jean Daniélou, *Origène*, Paris, 1948, p. 8.

rialului și mulțimea problemelor erau unificate în lumina veșnic strălucitoare a Logosului. Grație culturii sale, Origen a creat un sistem filozofico-teologic impunător, nu lipsit de incoerențe și contradicții, primul în literatura patristică și care va fi model pentru generațiile creștine următoare.

Origen a desfășurat o *activitate* generală excepțională, dispunând de o uriașă putere de muncă. În *Scrisoarea către Paula* se transcriu cele peste 800 de titluri de lucrări ale lui Origen. Ieronim adaugă la sfârșit: «Videtisne et Graecos pariter et Latinos unius labore superatos? Quis enim unquam tanta legere potuit quanta ipse conscripsit?». ⁶ Este, aproape textual, caracterizarea pe care Ghenadie de Marsilia o face Fericitului Augustin: «Quis enim gloriatur omnia se illius habere, aut quis tanto studio legat, quanto ille scripsit?». ⁷ Se știe că Sf. Epifaniu a atribuit lui Origen 6.000 de volume ca rod al activității sale literare. Nu se poate stabili cit de exactă este această cifră, pentru că ea a trezit controverse încă din secolul IV, cu osebire între Ieronim și Rufin, dar reținem că Origen a scris enorm de mult. S-a zis, pe bună dreptate, că numai Sf. Ioan Gură de Aur, Ieronim și Augustin pot fi socotiți concurenți ai lui Origen în materie de muncă. ⁸ Origen era supranumit Adamantios = «Omul de oțel», pentru că, zice Pamfil, își lega raționamentele cu lanțuri ca de oțel. ⁹ Munca lui Origen era variată: cursuri, predici, slujbe la biserică, după ce a fost hirotonit preot, convorbiri cu auditorii și vizitatorii, elaborări științifice, meditații, călătorii. Această muncă era însoțită de un entuziasm puțin comun care însuflețea pe catehumenii sau ascultătorii didascalului, pină la a face din ei mari înflăcărați. Și când ne gândim la viața sa austeră dusă în post, în meditații, în rugăciune și în dăruirea sa tuturor, nu ne vine a crede că Origen a avut puterea și timpul să elaboreze atâtea opere scrise. Se poate obiecta că nescriindu-și el personal operele, ci dictându-le, nu cheltuia energia de care Eusebiu și Ieronim vorbesc cu atîta admirație. În realitate, redactarea prin dictare tahigrafică este o operație tot așa de grea, dacă nu chiar mai grea decît redactarea strict personală, olografă, pentru că implică o încordare și un control mai intens decît de obicei. Cel care-și dictează lucrările sale altuia trebuie și să elaboreze, și să mențină legătura între idei și să controleze pe cel care scrie. Nu mai adăugăm că el recitea și corecta fiecare carte scrisă sub dictare. Origen a fost, fără discuție, un ostenitor de rar nivel în domeniul literaturii teologice. Munca sa era cerută de postul pe care-l ocupa și de răspunderile legate de el, dar ea n-ar fi fost realizată în cantitatea și parțial în calitate pe care le cunoaștem, dacă ea n-ar fi fost, oarecum, și un atribut personal, o trăsătură a geniului său. Această muncă atît de admirată de contemporanii păgîni și creștini a fost o

6. *Scrisoarea 33, 5*, ed. J. Hilberg, în *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 54, pars 1, 1910, p. 259.

7. *De viris illustribus*, 39.

8. O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, II, p. 98.

9. Eusebiu, *op. cit.*, 6, 14, 10; Ieronim, *De viris illustribus*, 54; Fotie, *Biblioteca*, cod. 118, Migne, P.G., 103, col. 397 A.

pildă vie pentru teologii patristici din secolele următoare și ea îndeplinește și pentru noi, cei de astăzi, această funcțiune.

Cărțile lui Origen au constituit o mină inepuizabilă pentru teologia patristică a secolelor III, IV, V și VI, pînă la condamnarea autorului lor, la Sinodul V Ecumenic (553). Pamfil, Eusebiu și Ieronim au cunoscut de aproape aceste cărți, pentru că trăind toți trei multă vreme în Palestina, primii doi chiar la Cezareea, unde Origen își petrecuse ultimii 20 de ani ai vieții, au avut legături directe cu biblioteca marelui didascal. Eusebiu precizează că el a făcut un registru al cărților lui Origen, înserind în el cataloagele bibliotecii pe care Pamfil o alcătuisese din operele acestuia și ale altor scriitori bisericești; Eusebiu a transcris aceste cataloage în opera sa: *Viața lui Pamfil*.¹⁰ Numai înșirarea titlurilor acestor cărți ar cere o lucrare specială, notează Eusebiu. Ieronim susține că edițiile a V-a, a VI-a și a VII-a ale *Hexaplelor* și le-a procurat din chiar biblioteca lui Origen.¹¹ Aceste cărți ale lui Origen, care au fost gloria Alexandriei și a Cezareei Palestinei, au fost iolosite de întreaga teologie creștină a secolelor IV și V și de mai tîrziu, reprezentată prin Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nisa, Sf. Grigorie de Nazianz, Didim cel Orb, Sf. Chiril al Alexandriei, Sf. Ilarie, Sf. Ambrozie, Victorin de Pettau etc. Sf. Vasile și Sf. Grigorie de Nazianz au cules împreună o antologie din cele mai frumoase texte ale lui Origen, alcătuiind primul manual de filocalie, intitulat: «*Iubirea de frumuseți duhovnicești a lui Origen*»: Ὁριγένους Φιλοκαλία. Lucrările lui Origen au făcut, apoi, înconjurul creștinismului apusean în traduceri ale lui Ieronim și Rufin, alintînd teologia de limbă latină a secolelor IV și V. Cunoscuta ceartă origenistă pornind paralel din Egipt și Palestina, și la care au participat figuri ilustre ale Bisericii și ale imperiului bizantin ca Ioan al Ierusalimului, Teofil al Alexandriei, Sf. Epifaniu, Teotim de Tomis, Ieronim, Rufin și însuși împăratul Justinian, tot de la lucrările didascalului a pornit. Citite de admiratori sau de adversari, cărțile lui Origen au provocat totdeauna interes sau reacție.¹² Li s-a obiectat uneori întinderea lor prea mare, încă din timpul vieții autorului, cum se obiecta Sfîntului Ioan Gură de Aur, adesea, lungimea predicilor sale. În adevăr, Origen era uneori excesiv de lung; din *Comentariul* său la *Geneză*, el consacră două cărți întregi versetelor 15 și 24 din cap. IV al acestei opere; cartea I-a întregă din *Comentariul* său la *Ioan* explică numai cuvintele: «La început era Cuvîntul». Origen a vrut să spună totul, fără să omită nimic, condus de principiul că «cine spune adevărul, chiar dacă le deapănă pe toate, fără a omite nimic, tot un singur cuvînt spune»; se face vinovat de vorbărie acela care spune sau scrie multe lucruri care nu se leagă și nu se armonizează unele cu altele.¹³ Scrierile lui Origen nu sînt opere artistice, pentru că deși îndelung pregătite și meditate, formal el le improviza cînd le vorbea, și le dicta cînd le scria. Compoziția și stilul nu sînt

10. *Istoria bisericească*, 6, 32, 3.

11. *De viris illustribus*, 54.

12. Pamfil, *Apologia lui Origen*, Preiață, Migne, P.G., 17, col. 545-546.

13. O. Bardenhever, *op. cit.*, II, pp. 100-101.

căutate, ci libere. El pune accentul pe idei și e preocupat ca acestea să ajungă la mințile și inimile ascultătorilor. Firul roșu al cărților sale este căutarea adevărului cu ajutorul Sfintei Scripturi. Aceste cărți arată pe Origen filolog, exeget, istoric, filozof, teolog, predicator. Nu face caz de ideile sale, ci le prezintă precaut, sobru, smerit, dacă e să-l credem totdeauna pe cuvânt.¹⁴

Origen a vrut să fie și să rămână *omul Bisericii*. De la începutul chemării sale în fruntea școlii de la Alexandria, apoi în fruntea școlii de la Cezareea Palestinei, pe care, de fapt, a întemeiat-o el, și până la moartea sa, Origen a ținut să slujească Biserica sub toate formele: întâi ca profesor laic, apoi ca profesor preot, în fine ca misionar și arbitru în diferitele probleme teologice ale vremii. Legăturile sale cu episcopatul au fost, în general, bune până la hirotonirea sa. El a legat și a întreținut de la început raporturi bune cu Demetru, episcopul Alexandriei, care avea răspunderea didascalului ce funcționa pe lângă Biserica sa. Eusebiu ne spune, deseori, că acest episcop aprecia în chip deosebit pe Origen pentru activitatea sa didactică și pentru zelul său misionar.¹⁵ Când Origen era chemat afară din Egipt de autoritățile de stat, cum a fost cazul când a fost invitat de împărăteasa Mameia la Antiohia, sau de guvernatorul Arabiei, ori când era pofțit de autoritățile bisericești din alte părți, ca, de exemplu, cele din Arabia, cele din Grecia etc., Demetru îi dădea binecuvântarea și era fericit că omul său ducea pretutindeni nu numai știință și înțelepciune bisericească, ci și gloria Bisericii egiptene, care avea un asemenea fiu rar. E ușor de înțeles ce prestigiu crea creștinismului în general și Bisericii egiptene în special, întilnirea lui Origen cu personalitățile de seamă ale păgânismului, ale ereticilor și ale Bisericii surori, în diferitele împrejurări în care îl puneau poruncile mai-marilor săi civili și bisericești. În numeroasele sale călătorii, mai ales în Grecia și în Italia, Origen obișnuia să treacă prin Palestina, desigur spre a cerceta Locurile Sfinte, în frunte cu Ierusalimul. Cu prilejul unei retrageri din fața persecuției, trecând prin Palestina el cunoscuse aci sau își întări cunoștințele mai vechi cu doi episcopi cu care închegă o prietenie puternică: Alexandru al Ierusalimului și Teotist al Cezareei. Alexandru cunoscuse pe Origen prin Panten și Clement, dacă nu cumva prietenia lor urca până la aceea a bunicilor sau străbunicilor, cum reiese dintr-o scrisoare a acestui Alexandru către catehet.¹⁶ Grapin crede că Alexandru și Origen au fost colegi sub profesoratul lui Clement.¹⁷ Cei doi episcopi apreciind capacitatea oaspetelui, l-au rugat să țină conferințe la Cezareea și mai pe urmă chiar să tâlmăcească Sfânta Scriptură în biserică, în fața credincioșilor. Origen dădu urmare invitației, deși nu era încă hirotonit. El dădu urmare și invitației episcopului Firmilian al Cezareei Capadociei pentru aceeași lucrare. Cu un alt prilej, când călătorea spre Gercia, Origen

14. Pamfil, *Apologia lui Origen*, Prefața, Migne, P.G., 17, col. 544-545.

15. *Istoria bisericească*, 6, 3, 8; 6, 8, 3.

16. Eusebiu, *op. cit.*, 6, 14, 8-9.

17. Ediție, vol. II, p. 530.

trecînd din nou prin Palestina, fu hirotonit preot de cei doi episcopi, prieteni ai săi.¹⁸

Acest din urmă act, adică hirotonirea lui Origen în preot, a provocat minia și măsurile extreme ale episcopului Demetru contra lui Origen. Eusebiu precizează că Demetru reproșase prietenilor catehetului său : episcopilor Alexandru și Teoctist, caracterul insolit al autorizării unui laic de a vorbi în biserică, încă de atunci, adică puțin după consumarea faptului. Răspunsul celor doi episcopi nu s-a lăsat așteptat ; ei precizau că fapta lor era o practică răspîndită în Biserică, și citau exemple. Hirotonirea aceluiași Origen de către aceiași episcopi, în afara eparhiei Alexandriei și fără respectarea din partea candidatului a uneia din condițiile canonice esențiale pentru primirea în cler — integritatea trupească —, a provocat reacțiunea puternică a aceluiași Demetru. Acesta convocă un prim sinod care nu anulă hirotonia lui Origen, dar îl desărcină de cateheză și-l alungă din Biserica alexandrină. Într-un al doilea sinod, Demetru scoase pe Origen și din preoție.¹⁹ După moartea lui Demetru, se pare că Origen întorcîndu-se la Alexandria, unde a stat doi ani, a fost din nou caterisit și alungat din oraș de către episcopul Heraclas, pentru că, pretindea acesta, răspîdea învățături eretice. Lucrul e atestat de Eusebiu, în *Cronica* sa, de Ghenadie al Marsiliei și de Fotie.²⁰ Caterisit și alungat din Alexandria, Origen fu primit cu dragoste de către episcopii Alexandru și Teoctist, care-i dădură posibilitatea să-și continue activitatea într-un nou didascaleu, după modelul celui din Alexandria.

Origen a fost condamnat de Demetru numai pentru că fusese hirotonit fără aprobarea acestuia și pentru că se mutilase ? Eusebiu dă ca motivare a condamnării automutilarea lui Origen și invidia lui Demetru pentru prestigiul și gloria catehetului său : «Episcopul văzînd că Origen avea succes și că ajunsese mare, strălucit și celebru în fața tuturor, resimți ceva omenesc și încercă să-l acuze în fața episcopilor de pe întregul pămînt că ar fi comis o faptă foarte nelalocul ei».²¹

Eusebiu este apologetul lui Origen și știe să prezinte situația în favoarea eroului său, căci adaugă ceva mai departe : «Demetru nereușind să aducă *altă acuzație* (contra lui Origen), îl irvinovăți grav de o faptă care avusese loc de mult, în copilărie, și îndrăzni să includă în acuzațiile sale și pe cei care promovaseră (pe Origen) la preoție».²² Este adevărat că Demetru n-a formulat nici o altă acuzație contra lui Origen, afară de aceea a automutilării și aceea a hirotonirii fără aprobarea lui ? Eusebiu însuși ne dă a înțelege, fără voia lui, că lucrurile au fost ceva mai complicate decît ține să le prezinte el. El vorbește de tulburări serioase provocate de hirotonia lui Origen și de hotărîri ale conducătorilor

18. Eusebiu, *op. cit.*, 6, 19, 16-18 ; 6, 23, 4.

19. Pamfil, la Fotie, *Biblioteca*, cod. 118, Migne, P.G., 103, col. 397 BC.

20. Eusebiu, *Cronica*, Ad annum 2252 (2249) ; Ghenadie, *De viris illustribus*, 34 ; Fotie, *Συναγωγὰ καὶ ἀποδείξεις* no. 9, la Adolf Harnack, *Geschichte der altchristlichen Literatur*, Erster Teil, 1893, p. 332.

21. *Istoria bisericească*, 6, 8, 4.

22. *Op. cit.*, 6, 8, 5.

Bisericii referitoare la obiectul acestor tulburări.²³ Sinoadele în care s-au luat aceste hotărâri nu puteau fi convocate numai pentru a cerceta o hirotonie necanonică. Ele aveau de examinat, probabil, probleme ceva mai complicate pe care le ridicase profesoratul lui Origen și rolul său de arbitru în atâtea controverse ale vremii. Cugetarea sa îndrăzneță, unele interpretări neobișnuite ale textelor sacre și poate alte elemente treziseră, probabil, rezerve în sufletul lui Demetru, mai ales că influența catehetului se întindea vertiginos. Eusebiu însuși ne informează că Origen a trimis episcopului Fabian al Romei și la numeroși alți conducători de Biserică scrisori în care trata despre ortodoxia sa: Γράφει δὲ καὶ Φαβιανῷ τῷ κατὰ Ῥώμην ἐπισκόπῳ ἑτέροις τε πλείστοις ἄρχουσιν ἐκκλησιῶν περὶ τῆς κατ'αὐτὸν ὀρθοδοξίας.²⁴ Aceste scrisori n-ar fi avut nici un rost dacă n-ar fi fost provocate de discuții în jurul ortodoxiei autorului lor, fie în ședințe sinodale, fie în altfel de adunări, ori în convorbiri. Faptul că Demetru aduse la cunoștința tuturor episcopilor din lumea creștină hotărârile sale referitoare la excluderea lui Origen din profesoratul didascalului și la caterisirea sa denotă gravitatea pe care el o acorda acestor hotărâri și, evident, caracterul important al obiectivelor la care ele se refereau. Aceste obiective erau de ordin doctrinal. Primirea lui Origen de către episcopii palestinieni Alexandru și Teoctist nu implica ortodoxia ireproșabilă a catehetului. Așa se face că aci, în Palestina, a izbucnit cearta origenistă care a dus la condamnarea lui Origen ca eretic, în secolul VI. Pamfil ne spune că încă în vremea sa, adică în secolul III, lucrările lui Origen provocau nesfârșite discuții cu privire la «erezia» autorului, și «calomniatorii» îl acuzau nu numai pe el, ci și pe cititorii lui.²⁵

Nu e locul să discutăm aci hotărârile Sinodului V Ecumenic și dacă Origen a fost condamnat pe drept sau nu, dacă el a fost realmente eretic sau nu. Am făcut acest lucru cu alt prilej. Reținem că Biserica și-a însușit hotărârile Sinodului V Ecumenic și-l consideră eretic. Că el n-a fost un eretic formal, ci numai un eretic material, cum se susține de unii învățați,²⁶ lucrul n-are mare importanță: Origen a aruncat sămînța ereziei încă de la început în lucrările sale, erezie care, cu timpul, s-a aprins provocînd distrugerea celei mai mari părți a operei sale și umbrind un chip care s-ar fi putut impune strălucitor în Ortodoxia Bisericii, așa cum el dăinuie în galeria literelor creștine. De altfel, o remarcabilă parte a doctrinei sale este ortodoxă. Ceea ce a lipsit lui Origen, a fost o disciplină a gândirii, pe care n-a putut-o înfrîna suficient în momentele ei de elaborare, ispitit și încîntat poate de fulgerările propriului său geniu. El n-a avut totdeauna simțul exact al Ortodoxiei Bisericii. Poate era greu să-l aibă în epoca sa. El apăra Biserica, era în bune legături cu toți

23. *Istoria bisericească*, 6, 23, 4.

24. *Op. cit.*, 6, 36, 4.

25. *Apologia lui Origen*, Prefață, Migne, P.G., 17, col. 543.

26. Aimé Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, Paris, 1928, II, pp. 438-439; J. Daniélou, *op. cit.*, p. 8; Pr. dr. Isidor Todoran, *Poate fi considerat Origen eretic?*, în «Mitropolia Ardealului», anul IV, nr. 7-8, iulie-august 1959, p. 547.

episcopii, proclama apodictic în prefața tratatului său *Despre principii*, că nu se va depărta de tradiția apostolică și bisericească, dar nu s-a ținut de cuvânt nici în viața sa personală, — căci se castră —, nici în lucrarea sa științifică și misionară, căci se depărta de regula de credință a Bisericii. Nu se împăca suficient cu disciplina propriei sale Biserici alexandrine și, de aceea, ori de cite ori putea, se depărta bucuros de episcopul Demetru pentru a se întâlni cu alte persoane, îndeosebi cu bunii săi prieteni, episcopii Alexandru și Teoctist din Palestina. Canonic și bisericește vorbind, actul hirotoniei sale era o slidare aruncată episcopului Demetru și pravilei pentru candidații la preoție, cu toată apărarea pe care o ia Eusebiu acestei hirotonii, citind ca garanți pe respectabilii și vestiții episcopi ai Cezareei și Ierusalimului, care găsiseră vrednic pe Origen să-i confere această «prea înaltă cinste». ²⁷ Putem pune această fobie a lui Origen pentru episcopul Demetru și atenția severă a acestuia asupra catehetului său pe seama lipsei de definiție încă precisă a raporturilor dintre curentul ierarhic și curentul didascalilor în Biserică, cum crede J. Daniélou? ²⁸ Supoziția aceasta nu ni se pare cu șanse de adevăr, pentru că există abaterile precise ale lui Origen de la disciplina bisericească: susținerea de predici ca laic în biserici străine, automutilarea, hirotonirea departe și fără aprobarea episcopului canonic. În doctrină, Origen a procedat aproape la fel, deși Eusebiu se ferește, abil, să atingă acest domeniu. Chiar dacă episcopul Demetru era un personaj mai puțin învățat decît Origen, acesta nu trebuia să uite că episcopul reprezenta și menținea norma de credință. Origen a crezut, probabil, că speculațiile sale alimentate de o uriașă cultură pot să escaladeze, fără primejdie, zidurile credinței. Este drept că fără îndrăzneală, zborul său n-ar fi depășit colinele teologiei apologetilor și n-ar fi creat știința despre Dumnezeu cu aproape toate coordonatele ei. Bogăția materialului, lupta cu gnosticismul care amenința să-și creeze sisteme din ce în ce mai închegate, atmosfera frământată a diferitelor curente filozofice, persecuțiile, toate au contribuit la alcătuirea unei construcții noi: teologia lui Origen. Era greu ca această teologie să nu greșească în atmosfera în care a apărut. Ea era expusă supraprețuirii gnozei în paguba credinței, era expusă îndepărtării pozitivismului bisericesc prin idealismul nebulos. ²⁹ E semnificativ faptul că acuzația de păgînism, pe care împăratul Justinian o aducea lui Origen, pare asemănătoare cu aceea făcută de Porfiriu, că «acesta (Origen): trăia ca un creștin și împotriva legilor, dar avea o concepție elenică cu privire la lucruri și la Divinitate, și dădea suport grecesc miturilor străine (iudaice și creștine)». ³⁰ Porfiriu se referă aci, probabil, nu numai la perioada vieții studentești a lui Origen, ci și la doctrina cărților sale. Cercetînd pe Origen din situații opuse și la distanță de 300 de ani unul de altul, Justinian și Porfiriu constatau același lucru: păgînismul catehetului. Constatarea și condamnarea pe

27. *Istoria bisericească*, 6, 8, 4.

28. *Op. cit.*, p. 37.

29. O. Bardenhewer, *op. cit.*, II, p. 103.

30. Eusebiu, *Istoria bisericească*, 6, 19, 7.

care ei le-au făcut nu trebuie luate ad litteram, pentru că ele vin de la doi dușmani neîmpăcați ai lui Origen: unul creștin și altul păgîn. Dar reiese de aci că Origen a procedat și în doctrină, cum a procedat și în viață: a cochetat uneori cu elemente neortodoxe pe care n-a ajuns adesea decît să le juxtapună sau să le asimileze imperfect datelor Revelației.

Greșelile lui Origen, intensificate și amplificate de mișcarea origenistă — chiar dacă n-au făcut din el un eretic deplin în timpul vieții sale, au făcut din el un eretic după moarte, pe care Biserica l-a condamnat ca atare, pentru că era obligată să o facă. Dar aceste greșeli nu afectează întreaga teologie a lui Origen — din care o bună parte este ortodoxă —, și nu scad valoarea întrinsecă a cugetării sale filozofice, care a reușit să creeze un sistem. Deși nu totdeauna bine încheșat și uneori jenînd prin anumite contradicții, deși numai parțial corect sub raportul Ortodoxiei, acest sistem e primul creat de gîndirea creștină și cuprinde capitole și adînciri prețioase pe care le-au folosit autorii patristici ulteriori.

B I B L I O G R A F I E

Eusebiu, *Istoria bisericască*, 6, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 36, 37, 38, 39, ed. Em. Grapin, Paris, 1911; Ieronim, *De viris illustribus*, 54, ed. E. C. Richardson; idem, *Scrisoarea 33*, in *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, 54, ed. J. Hilberg; Pamfil, *Apologia lui Origen*, Prefața, Migne, P.G., 17; Fotie, *Biblioteca*, cod. 118, Migne, P.G., 103; O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, II, pp. 96-111; Adolf Harnack, *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius*, Erster Theil, *Die Ueberlieferung und der Bestand*, Leipzig, 1893, pp. 333-403; Jean Daniélou, *Origène*, în colecția «Le génie du christianisme», Paris, «La Table Ronde», 1948, pp. 7-40 și passim; Preot dr. Isidor Todoran, *Poate fi considerat Origen eretic?*, în «Mitropolia Ardealului», an. IV, nr. 7-8, iulie-august 1959, paginile 540-547.

Pr. prof. IOAN G. COMAN

ECHILIBRUL VIEȚII RELIGIOASE

Echilibrul în viața religioasă este impus de însăși deslășurarea ortodoxă a acestei vieți. Ca oricare manifestare, religiozitatea este expusă și ea alunecărilor de la dreapta credință, devierilor spre o extremă sau alta, deformărilor unor plusuri sau minusuri de creștere și diferitelor boli sau excrescențe morbide, parazitare, obscurantiste și bigote. Aceste aspecte negative ale manifestării religioase determină tot atâtea primejdii pentru echilibrul vieții credincioșilor noștri.

A avea un echilibru sau a fi echilibrat în viața religioasă înseamnă a ține cumpăna între abisurile exceselor de tot felul, bigotismelor și obscurantismelor, a merge pe calea religioasă ortodoxă, a trăi religios, normal și sănătos, fără a ieși din hotarele învățaturii Bisericii, dar și fără a contraveni principiilor elementare ale vieții religioase în colectivitate.¹ Echilibrul religios al fiecărui credincios este deosebit de important pentru păstrarea și asigurarea echilibrului religios al întregii Biserici, fenomenele de contagiune mistic-bolnăvicioasă și ignorant-bigotă fiindu-ne bine cunoscute și oricând posibile, dacă manifestarea religioasă a credincioșilor noștri nu este supravegheată cu deosebită grijă și de aproape.

Echilibrul religios dispare imediat ce intervin în viața de toate zilele acele cauze negative care antrenează credincioșii spre alte zări tulburi, depărtate de învățătura Bisericii.² Echilibrul religios este astfel strâns legat de cunoașterea vieții religioase adevărate, fiindcă numai așa echilibrul religios poate fi asigurat. Altcum, echilibrul religios încetează, iar dezechilibrul se manifestă mai întâi prin alunecarea de la dreapta credință.

---

1. Wunderle, *Die gestaltende Kraft der Religion im Seelenteleben des Menschen. Ein Beitrag zum religiösen Anthropologie*, Würzburg, Becker Verl., 1936, p. 7.

2. A se consulta: P. Pfister, *Das Christentum und die Angst. Eine religionspsychologische, historische und religionshygienische Untersuchung*. Zürich, 1954, passim; apoi, P. Janet, *De l'angoisse à l'extase. Etudes sur les croyances et les sentiments*, Paris, 1926; J. Leuba, *Psychologie du mysticisme religieux*, ed. II, Paris, 1930; P. Beck,

Devierile religioase denotă acest dezechilibru în indiferent care direcție s-ar produce ele.³ De obicei, devierile întrerup echilibrul religios al credincioșilor adevărați, pentru un anumit fel de trăire religioasă unilaterală și exagerată. Deviatul religios nu mai trăiește normal, folosindu-și rațiunea sa, avînd emoții religioase, deci trecînd fenomenul religios prin simțirea sa și încununîndu-l prin acțiuni pozitive sau fapte bune. El este numai sentimentalist, voluntarist sau intelectualist religios, ceea ce arată că manifestarea religioasă nu mai este echilibrată din punct de vedere sufletească.⁴

Sentimentalistul religios refuză bunurile rațiunii și realitatea faptei; voluntaristul religios practică un moralism sterp, lipsit de orizont doctrinal și de afectivitate, iar intelectualistul religios reduce totul la meditația abstractă, desprinsă de colectivitate. Acești «unilaterali» nu mai au echilibru religios și se manifestă în consecință. Sentimentalistul generează toate obscurantismele, bigostimele și fanatisme religioase, deoarece renunță la lumina rațiunii; voluntaristul generează «roboți ai faptei», fără corespondență sufletească, iar intelectualistul desprinde viața de simțire și de faptă, transformînd-o într-un formalism specific. Dezechilibrul religios duce astfel la individualism, la formalism și apoi — după cum este cazul — la obscurantism, bigotism, fanatism și misticism bolnavicos.

Deformările religioase se datoresc unor plusuri sau minusuri de creștere.⁵ Ele sînt provocate de neatenția păstorilor de suflete, care nu au grijă ca manifestările religioase din parohiile lor să se desfășoare după învățătura ortodoxă, ci le lasă la voia întîmplării sau nu le sesizează la momentul potrivit. Manifestarea religioasă are un proces de naștere, creștere, maturizare, sau invers: de scădere, ca oricare altă manifestare sufletească. În decursul acestui proces sufletească, nu toate lucrurile se petrec normal, așa cum dorește păstorul de suflete.

Manifestarea religioasă depinde de o mulțime de factori obiectivi și subiectivi, care o influențează direct și indirect. Influența pozitivă sau negativă a acestor factori determină o anumită configurație religioasă la fiecare individ, și dacă un factor oarecare este mai insistent, dezechilibrul se poate constata în curînd. Credincioșii noștri au conformații sufletești specifice asupra cărora acești factori fac impresii puternice.

Între acești factori decisivi în provocarea dezechilibrului religios, sînt: ignoranța unor credincioși în «materie de credință», bigotismul manifest al altora, cultivarea superstițiilor și a aparițiilor, a falselor minuni, a vizio-

Die Ekstase. Ein Beitrag zur Psychologie und Völkerkunde, Bad Sachsa im Harz, 1906 etc.

3. Cf. J. Leuba, *Die Psychologie der religiösen Mystik*, München, Bergmann Verl., 1927, p. 40.

4. E. Castan, *Déviationes et maladies du sentiment religieux*, Paris, Bloud et Gay, 1913; E. Vasilescu, *Misticism și patologie*, București, Tip. Cărților Bisericești, 1940; T. K. Oesterreich, *Les possédés*, Paris, Payot, 1927 etc.

5. Cf. J. de Tonquédec, *Les maladies nerveuses ou mentales et les manifestations diaboliques*, Paris, 1938, p. 16.

narilor și a iluminărilor.⁶ Într-un asemenea mediu infectat nu este posibil să existe un echilibru al vieții religioase. Sint, astfel, parohii sau secte anarhice care devin periodic adevărate «pepiniere de exaltați și dezechilibrați religioși».

Deosebit de important este deci și mediul religios, atunci când este arhisaturat de manifestări religioase negative sau morbide.⁷ Păstorul de suflete va avea o deosebită grijă de mediul în care trăiesc credincioșii, de mediul în care se nasc, cresc și se maturizează păstoriții săi. Impresiile puternice și durabile ale acestui mediu religios sînt decisive în asigurarea unui echilibru religios; de aceea, cel dintîi examen de «echilibrat religios» trebuie să-l dea păstorul de suflete sau viitorul păstor de suflete. Când un păstor de suflete este el însuși un dezechilibrat religios, urmează în mod natural că păstoriții lui se formează, în majoritatea cazurilor, așa cum este și duhovnicul lor, adică, mai bine zis, «se deformează».

În procesul de învățămînt al Institutului nostru Teologic se acordă de aceea o deosebită atenție formării viitorilor slujitori ai Bisericii Ortodoxe, precizîndu-se amănunțit care este adevărata trăire religioasă față de cea deviată sau deformată, spre a crește păstori de suflete echilibrați, care să slujească adevărului și binelui credincioșilor săi. Se evită, astfel, de la început, excesele, rigorismele, unilateralismele, formalismele, individualismele, bigotismele și obscurantismele, care mai fac ravagii în sufletele unor credincioși de ai noștri, manifestîndu-se pe ascuns sau făcînd cîteodată explozie, cînd respectivul «dezechilibrat religios» se crede că este «chemat de sus», că are anumite «misiuni de îndeplinit», că are «vedenii», neliniștindu-se zadarnic pe sine și pe alții și tulburînd viața religioasă sănătoasă și normală a Bisericii.

Anumite realități parazitare, negative și morbide ale manifestărilor religioase determină astfel dezechilibrul religios. Dezechilibratul religios este deformat sufletește și bolnav, și tocmai de aceea se socoate «măsură și exemplu» pentru alții, fără rival. Dezechilibrul religios merge mîna în mîna cu rigorismul religios, cu intransigența și cu intoleranța religioasă. În asemenea medii religioase bolnave gastează ignoranța, se nasc persecuțiile religioase, pogromurile, tortura și inchiziția odioasă.

Fenomenul acesta negativ religios, adică dezechilibrul, s-a putut manifesta în trecutul Bisericii, determinînd de multe ori adevărate «psihoze religioase morbide» și încercînd a lua locul manifestărilor religioase adevărate.⁸ O mică incursiune în istoria Bisericii creștine este edifica-

6. L. Roure, art. *Superstition*, în «Dictionnaire apol. de la foi cath.», col. 1561-1569; idem, art. *Spiritisme*, *ibidem*, col. 1477-1491; R. Guénon, *L'erreur spirite*, Paris, 1923; Th. Mainage, *La Religion spirite*, Paris, 1921; dr. Robert van der Eist, art. *Hystérie*, în «Dict. apol. de la foi cath.», t. II, col. 534-540.

7. J. Moses, *Pathological of Religions*, Worcester (Mass.), «Klark Univ. Press», 1906, p. 12.

8. Vezi M. D. Montmorand, *Psychologie des mystiques catholiques, orthodoxes*, Paris, 1920, pp. 5 și urm.; J. Maréchal, *Études sur la psychologie des mystiques*, Paris, 1929, p. 31.

toare, spre a ne putea da seama de modalitatea lor de producere și de răspîndire în anumite epoci și pe suprafețe vaste.

Dezechilibrul religios a fost totdeauna identificat cu o stare nesănătoasă, morbidă, cu «nebulia». ⁹ Nebulia era privită de către credincioșii «creduli și naivi» cu teamă, cu respect, socotindu-se că nebunul era posedat de puteri oculte. Asemenea nebuni, reali sau închipuiți, erau lăsați să-și răspîndească fantasmagoriile lor care adesea erau interpretate, făcînd senzație. Asemenea cazuri sînt destul de cunoscute, ele continuîndu-se pînă aproape de timpurile noastre, cînd li s-a pus stavilă.

Evul mediu creștin a fost apoi plin de flagelanți, care ieșeau în public și se băteau cu vergi, pînă la sînge. Înțelegînd greșit expresia scripturistică, ei se transformau într-adevăr în «nebuni furioși pentru Hristos», care tulburau viața religioasă a credincioșilor prin manifestări spectaculoase sau sîngeroase, străine de adevărata manifestare ortodoxă. Nebunii, flagelanții, maniacii religioși sînt cazuri tipice de dezechilibrați, răspînditori de zvonuri și de alarme sufletești, cărora Biserica le-a pus stavilă.

Una dintre aceste alarme sufletești, provocatoare de dezechilibru religios, a fost în timpul evului mediu — și mai este și astăzi la unii dintre creștini — apropierea sfîrșitului lumii. Alarmiștii apocaliptici scoteau lumea din case, din sate și din orașe, în păduri, înfricoșau credincioșii cu un sfîrșit iminent și-i învățau să vîndă totul, pricinuind ruina unor localități întregi. Cu încetul însă, toate spaimile acestea apocaliptice s-au dovedit neîntemeiate și credincioșii au observat că au de-a face cu niște șarlatani.

Impostura s-a însoțit astfel, totdeauna, cu dezechilibrul religios, cînd fel de fel de indivizi pescuiau în apă tulbure, antrenînd masele de credincioși după dinșii. Dezechilibrul religios se constată ca un fir roșu de-a lungul vremii și în țara noastră. La un moment dat, a provocat o adevărată psihoză morbidă, generînd vizionari în serie, semne și apariții pe geamuri. Psihoza aceasta morbidă religioasă este tipică acelor vremuri de tristă memorie, cînd manifestarea religioasă era infectată de tot felul de deviații, deformări și unilateralisme păgubitoare. Acestei psihoze religioase morbide i s-a pus capăt însă pentru totdeauna, printr-o atitudine justă din partea Bisericii și printr-o muncă de continuă stîrpire a tuturor manifestărilor negative. E indiscutabil, o mare deosebire între vremea cînd tot felul de dezechilibrați puteau neliniști viața credincioșilor și a Bisericii și vremea noastră de mari prefaceri pe toate tărîmurile, cînd răspîndirea culturii și a progresului a condamnat definitiv și fără drept de apel și asemenea anomalii și monstruoziități de ordin religios. ¹⁰

În lupta hotărîită cu dezechilibrul religios a intervenit și psihopatologia religioasă, știința care se ocupă cu determinarea bolilor religioase

9. Dr. J. Borel, *Le déséquilibre psychique. Ses psychoses, sa morale*, Paris, ed. «Presses univ.», 1947, passim.

10. Vezi studii speciale cu privire la manifestările religioase retrograde, publicate în revistele Patriarhiei Ortodoxe Romîne.

și cu vindecarea lor.¹¹ Psihopatologia religioasă a făcut lumină într-o serie de cazuri, obținând rezultate edificatoare. Bolnavii religioși au fost cercetați de către specialiști, determinându-se boala de care suferau și simptomele ei precise. Diferite categorii de halucinați vizuali, auditivi, tactili etc., de isterici religioși, de «vizionari și iluminați», au fost supuși unor tratamente științifice, care au dus la vindecarea lor. Dezechilibrul religios — altădată prilej de neliniște și de bigotism — a devenit obiect de studiu pentru psihiatri și psihopatologi, ducând în mod evident la precizarea cauzelor și la vindecarea sa. Dispare astfel, încă un fenomen morbid religios care se acreditase cu «origini oculte», «puteri» și «misiuni». Se petrece astfel, totodată, și un proces de însănătoșire a vieții religioase de care trebuie să se bucure mai întâi credincioșii noștri.

Este extrem de interesant de urmărit un fișier psihopatologic, cercetându-se amănunțit cauzele bolilor religioase, tratamentul aplicat și remediile de la caz la caz.¹² Bolnavul descoperă dintr-o dată adâncimi suflătești tulburătoare, dînd mult de meditat și de învățat și păstorilor de suflete. În majoritatea cazurilor, bolnavii religioși dovedesc o ignoranță în materie de doctrină ortodoxă, totală. Ei și-au format lumea lor iluzorică, în care se mișcă dezarticulați și dezechilibrați. Boala a izbucnit de cele mai multe ori după excese bigote, conjugîndu-se cu tot felul de obscurantisme.

Nu este lipsită de importanță, astfel, studierea științifică a unor asemenea cazuri, spre a se evita producerea altora. Cercetarea lor atentă ne dă puțința de a trasa anumite constatări, în cele ce urmează, la îndemîna păstorilor de suflete în pastorația lor individuală și colectivă.

Pentru evitarea unor surprize în astfel de situații, păstorul de suflete va aplica un tratament pastoral tipologic, ținînd seama de configurația sufletească a fiecărui credincios. În felul acesta, va observa imediat pe cei expuși dezechilibrului religios sau îi va identifica pe cei dezechilibrați, luînd măsurile care se impun. Asemenea măsuri duhovnicești vor împiedica producerea răului sau îl vor remedia.

Duhovnicul va face lucrarea aceasta mai ales în scaunul spovedaniei, trăsînd drumul credincioșilor săi, lămurîndu-i și povățuindu-i. Unde va fi nevoie, de la caz la caz, va folosi și mijloacele pastorației individuale, ținînd un contact permanent și constructiv cu credincioșii săi. În felul acesta acționînd, este imposibil să aibă vreă surpriză și să nu cunoască pe fiecare credincios.¹³

Altcum, manifestarea religioasă a parohiei sale îl depășește. În loc să cunoască pe fiecare credincios, se întîmplă invers: credincioșii duc o

11. C. v. Monakow et R. Morgue, *Introduction biologique à l'étude de la neurologie et la psychopathologie*, Paris, F. Alcan, 1928; E. Vasilescu, *Misticism și patologie*, București, Tip. Cărților Bisericești, 1940.

12. H. Barula, *Psychiatrie morale et expérimentale, individuelle et sociale*, Paris, ed. «Presses univ.», 1950, pp. 18 și urm.

13. Consultă: P. Vintilescu, *Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor*, București, 1934; idem, *Spovedania și duhovnicia*, București, 1939; Sp. Cîndea, *Taina sfîntei mărturisiri ca mijloc de pastorație individuală*, în rev. «Mitropolia Olteniei», an. VIII (1956), pp. 315-323.

viață religioasă la voia întâmplării, luându-se după fel de fel de realități neesențiale religioase, devenind superstițioși și ignoranți ai celor mai elementare noțiuni doctrinale. În asemenea cazuri nefericite, se produce dezechilibrul religios, iar parohia respectivă se transformă într-o pepinieră de exaltați și deformați.

Datorită echilibrului religios, Biserica noastră a putut asigura păstrarea nestirbită a învățaturii Domnului nostru Iisus Hristos, cum și lucrarea mântuirii subiective. Dezechilibrul religios ar fi nimicuit însăși instituția religioasă în mijlocul căreia s-ar fi produs.

Între viața pămîntească a credincioșilor noștri, după învățătura ortodoxă, și mîntuirea din ceruri, trebuie să se păstreze riguros un echilibru. Credinciosul nu poate nesocoti viața pămîntească, fiindcă își dezechilibrează mîntuirea sa subiectivă. Viața pămîntească ne oferă condițiile lucrării mîntuirii, deci n-o putem disprețui. Mîntuirea subiectivă se lucrează armonic și echilibrat, avîndu-și timpul său în decursul vieții de aici de pe pămînt. Iar aici pe pămînt, credinciosul nu poate fi individualist, desprinzîndu-se de colectivitate. După învățătura ortodoxă, i se cere pe lingă credință, și fapte bune, obținîndu-se acel echilibru ideal religios al credinței și al faptei, al teoriei și al practicii, al individului legat de colectivitate și nu desprins de ea. De felul deci cum își echilibrează viața sa aici pe pămînt credinciosul, depinde mîntuirea sa din viața de dincolo, una fiind indisolubil legată de alta.

Același echilibru religios trebuie păstrat — după învățătura ortodoxă — din punct de vedere trupesc și sufleteș. Credinciosul adevărat nu poate disprețui trupul neîndeplinindu-și datoriile sale față de el, după cum nu poate uita nici datoriile sale față de suflet. Viața religioasă impune un echilibru între trup și suflet care, atunci cînd încetează, poate cauza periclitarea mîntuirii.

Intrucît mîntuirea se realizează în decursul vieții de aici de pe pămînt, deci în trup, credinciosul trebuie să asigure condiții optime pentru lucrarea sa religioasă, îngrijindu-se și de trupul său. Excesele religioase, care duc la mortificarea trupului, la îmbolnăvirea lui, sînt oprite. De aici rezultă atitudinea ortodoxă față de viața de toate zilele, care este constructivă. Fiecare credincios trebuie să țină seama de necesitățile acestui trup, asigurîndu-i hrana, îmbrăcămintea, sănătatea, pentru a nu fi împiedicat în lucrarea mîntuirii.

Datoriile față de suflet se împletesc armonic cu datoriile față de trup; datoriile față de Biserică nu exclud datoriile față de colectivitatea din care credinciosul face parte. Credinciosul adevărat păstrează deci un echilibru între manifestările sale sufletești. Religiozitatea sa nu desliințează ocupația sa zilnică, în urma căreia el își cîștigă existența. Credinciosul adevărat are cînd să se roage și are cînd să muncească, rîndu-îndu-și viața sa rațional, echilibrat. Biserica Ortodoxă nu practică exclu-

sivismul religios, cerînd credincioșilor săi să se manifeste numai religios, din simplul motiv că așa ceva este cu neputință.

Un credincios echilibrat va ști totdeauna cînd să-și facă datoriile sale religioase, fără să sufere celelalte ocupații ale sale. Mai cu seamă aici se dovedește utilitatea practică a echilibrului religios. Incadrat unui proces de muncă, credinciosul echilibrat nu se manifestă anarhic, încetînd a munci pentru a se ruga. Inconstanța, superficialitatea, lenea și pasivitatea sînt tot atîtea aspecte negative ale dezechilibrului în viața religioasă a credincioșilor noștri. Credincioșii echilibrați au un program de muncă religioasă, au o conduită constantă, au o ținută sufletească, toate fiind dovezile luminoase ale echilibrului lor interior.

Echilibrul religios este astfel, în ultimă analiză, o problemă de educație și autoeducație sufletească.¹⁴ Echilibrul religios pleacă din interior spre exterior. Întîi trebuie să se obțină limpezirea proceselor religioase interioare și mai apoi să se cerceteze manifestările religioase exterioare, căci nu se poate impune un echilibru religios din exterior. Echilibrul religios presupune astfel, neapărat, o creștere religioasă intensă, o maturizare religioasă; el nu se obține automat, mecanic, prin imitație, fără experiență îndelungată. În stadiul acesta, credincioșii sînt — după cuvintele Domnului nostru Iisus Hristos — ca pomii: «După roadele lor îi veți cunoaște. Au doară se culeg struguri din spini, sau smochine din ciulini? Așa, orice pom bun face roade bune, iar pomul rău face roade rele. Nu poate pomul bun să facă roade rele, nici pomul rău să facă roade bune. Orice pom care nu face roadă bună, se taie și în foc se aruncă» (Matei VII, 16-19).

Considerînd cele expuse pînă aici în mod succint, putem trage următoarele concluzii edificatoare cu privire la echilibrul în viața religioasă, după învățătura Bisericii Ortodoxe :

a) Credincioșii sînt oameni normali și sănătoși, iar mîntuirea subiectivă nu operează decît în asemenea credincioși. Mîntuirea subiectivă nu este pentru credincioșii anormali, nesănătoși, dezechilibrați. Dimpotrivă, învățătura ortodoxă arată că mîntuirea subiectivă este imposibilă atunci cînd viața religioasă este unilaterală, formalistă, deviată și deformată. Adevărul acesta este extrem de important, fiindcă exclude din cadrele religiozității ortodoxe pe toți impostorii, șarlatanii, deviații, anormalii și dezechilibrații religioși. Aceștia, deci, nu pot constitui o măsură pentru alții, o pildă de urmat, cînd nici ei înșiși nu se pot mîntui;

b) Viața religioasă a credincioșilor noștri trebuie să fie continuă, fără lacune, fără excese, proporționată și progresivă. În aceasta constă echilibrul religios. Exclusivismul religios, manifestările abrupte, insolite, exploziile isterice sau nebulozitățile halucinante sînt dovezi clare de dez-

14. Cf. K. Gingersohn, *Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens*, Leipzig, 1921, p. 52.

echilibru religios și cer o pastorație atentă și un tratament psihopatologic ;

c) Teologia ortodoxă își dă mîna frățește în depistarea și tratarea cazurilor morbide de dezechilibru religios, cu psihopatologia religioasă. Rezultatele fericite, obținute pe cale de tratament, ne încurajează a nădăjdui și într-o eficacitate de ordin terapeutic. Bolnavii religioși sînt bolnavi ca toți ceilalți bolnavi și au nevoie de tratament clinic atunci cînd duhovnicul socotește că acesta este necesar ;

d) Echilibrul religios este o dovadă de sănătate religioasă a credincioșilor noștri, care trebuie eliberați de toate manifestările negative și retrograde ale trecutului. Viața religioasă a credincioșilor noștri trebuie să fie — ca în general întreaga lor viață — o viață echilibrată, sănătoasă și fericită. O viață echilibrată religioasă nu va împiedica, astfel, desfășurarea normală a vieții credincioșilor noștri. Manifestările religioase, normale și sănătoase, se vor împleni atunci armonic cu celelalte ocupații zilnice, contribuind și ele, pe măsura lor, la îmbunătățirea condițiilor de trai ale credincioșilor.

Pr. prof. PETRU REZUȘ

HARUL BOTEZULUI ȘI VIAȚA DUHOVNICEASCĂ CREȘTINĂ

După învățătura Bisericii Ortodoxe, harul mântuitor se împărtășește creștinilor prin intermediul Sfințelor Taine. Acestea constituie legăturile de natură sacramentală ce se stabilesc în mod obiectiv și ordinar între creștin și Dumnezeu, în cadrul comunității religioase. Se știe că primul act sacramental cu care face cunoștință creștinul este Taina Botezului. Sfântul Botez pune început vieții harice, deoarece efectul lui este ștergerea păcatului strămoșesc, condiția primordială a mântuirii subiective. Eliberarea de păcatul originar nu trebuie însă socotită ca o lucrare de curățire formală sau de suprafață. Eficacitatea Tainei este așa de puternică, încît se poate vorbi de o renaștere a firii omenești, deoarece această energie transformatoare a botezului este izvorită din jertfa și învierea lui Hristos, biruitorul morții.¹ Pe de altă parte, Taina Botezului nu trebuie desprinsă sau izolată de procesul subiectiv al mântuirii, fiindcă — după cum vom vedea —, ea afectează viața duhovnicească creștină în toată plenitudinea și pe toată întinderea ei. În ultimul timp, latura de spiritualitate a Tainei Botezului a fost oarecum trecută cu vederea. S-a neglijat anume trăirea religioasă ce corespunde Tainei, sau mai precis, s-a slăbit legătura ce trebuie să existe între harul primit la botez și viața noastră duhovnicească.

În primele veacuri ale creștinismului, Taina Botezului era o sărbătoare și avea o importanță capitală în viața creștinului. Faptul că la început erau botezați creștini dintre adulți, primirea botezului însemna o problemă de conștiință și convertire religioasă. Intrarea în comunitatea bisericească, prin baia botezului, a căpătat o așa de mare amploare, încît s-a creat instituția catehumenatului. Acesta a organizat primirea Tainei în condiții în care candidatul să fie conștient de schimbarea vieții

---

1. O lucrare recentă în problema botezului: André Benoît, *Le baptême chrétien au second siècle*. Thèse, Strassbourg, 1953.

lui spirituale.² Pe lângă faptul că botezul se păstra în amintirea creștinului ca un eveniment unic din viața lui, ceea ce este esențial, este faptul că cel botezat avea conștiința realismului Tainei, adică el simțea încontinuu că se prinde de botez ca de izvorul vieții celei noi, și că se adăpa din apele acestui izvor în întreaga lui activitate duhovnicească. Tocmai acest aspect pare că se pierde din vedere astăzi. Teoretic, desigur, noi păstrăm învățătura corectă a Bisericii tradiționale și «mărturisim un botez spre iertarea păcatelor», dar din punct de vedere al experienței religioase personale, sîntem departe de vremea cînd botezul era trăit în mod profund, ca hotar între omul vechi și cel nou. Astăzi, se pare că botezul rămîne un act izolat din viața creștinului; un act ce nu mai are legătură cu celelalte momente din procesul mîntuirii subiective și în general cu restul vieții duhovnicești, încît noi nu mai simțim în mod permanent legătura cu baia botezului și nici nu căutăm să folosim toate posibilitățile ce ne-au fost date o dată cu acesta. La ivirea acestei situații a contribuit poate faptul că subiectul nu participă în mod conștient la primirea Tainei, precum și faptul că în lucrarea de desăvîrșire a mîntuirii personale s-a recurs la primirea celorlalte Taine. Din aceste pricini, se impune ca în procesul trăirii creștine, să se refacă, la momentul potrivit, legătura cu harul botezului, care a fost prezent în noi în mod necunoscut, și să se folosească acest har spre făurirea unei vieți virtuoză. Trebuie, deci, să avem conștiința că la botez am primit pierga omului nou și că toate eforturile noastre duhovnicești sînt alimentate de energia inepuizabilă a acestui izvor.

Pentru a rezolva raportul dintre harul Sfîntului Botez și viața duhovnicească, ne vom referi la doi gînditori ortodocși, care s-au preocupat în mod deosebit de această problemă, și anume la Marcu Ascetul și Diadoh al Foticeei.³

Cu ocazia ivirii unei grupări cu tendințe eretice, aceștia au fost obligați să dea un răspuns în care găsim multe date cu privire la Taina Botezului.⁴ Învățătura de la care deviasse această grupare este cea privitoare la raportul dintre păcatul strămoșesc și Taina Botezului.⁵ Incapabili să înțeleagă modul cum lucrează iarăși păcatul, de vreme ce se șterge prin botez, ereticii învățau că păcatul strămoșesc nu s-a șters definitiv prin Taina Botezului, ci persistă încă în firea noastră, ceea ce înseamnă

2. Vezi Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. Pr. D. Fecioru, vol. II, București, 1943.

3. Pentru date biografice se va consulta: O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. IV, Freiburg im. Br., 1924, pp. 178-186 și 186-189.

4. Marcu Ascetul, *Răspuns acelorora care se îndoiesc despre dumnezeiescul Botez, și Despre cei ce-și închipuie că se îndreptează prin fapte*, în «Filocalia», trad. rom., vol. I, ed. II, Sibiu, 1947, pp. 248-309; Diadoh al Foticeei, *Cuvînt ascetic despre viața morală, despre cunoștința și dreapta socoteală duhovnicească*, în «Filocalia», trad. cit., vol. cit., paginile 335-390.

5. Erezia aceasta viza îndeosebi probleme de spiritualitate care se bazau desigur pe învățături de credință greșite. Specialiștii au identificat acest curent cu messalianismul. O clasificare a curentelor de spiritualitate ortodoxă a făcut-o I. Hausherr, *Les grands courants de la spiritualité orientale*, în «Orientalia Christiana Periodica», Roma, 1935, pp. 126-128.

că păcatul săvârșit după botez se datorește unei rămășițe a păcatului strămoșesc, rămasă neștearsă, și care lucrează în mod silnic asupra voinței noastre. Ei au ajuns la această concepție, pornind de la interpretarea greșită a unor texte scripturistice și a unei experiențe personale.⁶ Greșeala lor era aceea că socoteau păcatul după botez, un păcat străin de voință, care se impune libertății făcînd-o neputincioasă. Concluzia morală pe care o scoteau aceștia era următoarea: mai întii, trebuie să ștergem rămășița păcatului și apoi să îndeplinim poruncile, adică ceea ce n-a șters și n-a desăvîrșit botezul, trebuie îndreptat prin fapte. După cum observă Marcu Ascetul, aceste afirmații distrug Legea Noului Testament, deoarece prin ele se contesta lucrarea desăvîrșită a botezului.

Punînd la îndoială caracterul desăvîrșit al Tainei Botezului, partida eretică nu putea să înțeleagă în fond efectul pe care l-a avut botezul asupra firii noastre. De aceea, autorii noștri își iau sarcina să arate, în primul rînd, care este premisa antropologică de la care trebuie să pornim cînd studiem problema păcatului sau a harului.

Primul om n-a avut o fire neschimbabilă, dar nici una schimbabilă în chip unilateral, — —de pildă în sens negativ —, încît el n-a păcătuit din necesitate.⁷ Dar care este elementul propriu care a pus firea în stare de păcat? Marcu Ascetul spune că voința, ceea ce înseamnă că starea firii este determinată de calitatea voinței. Voința face deci să crească sau să scadă puterile firii noastre, fiindcă ea nu lucrează independent de fire, ci mișcările ei o influențează și-i determină starea. De exemplu, firea reînnoită prin botez nu mai poate fi biruită de păcat, dar voința o poate trage în starea de a fi învinsă de păcat.

Cum esența firii noastre este chipul lui Dumnezeu, trebuie să vedem în ce măsură și în ce mod afectează Taina Botezului acest chip.

Toți oamenii sînt după chipul lui Dumnezeu, prin pulerea cugetătoare a sufletului;⁸ prin păcatul strămoșesc, chipul nu s-a distrus, dar a pierdut din frumusețea lui originală. De aceea, prin botez, chipul se înnoiește, se luminează și se spală de orice zbîrcitură, adică se readuce la forma lui inițială, restaurîndu-se integritatea și puritatea lui primor-

6. «Unii socotesc Sfîntul Botez desăvîrșit, întemeindu-se pe Scriptură. Alții însă susțin că păcatul cel vechi se desființează abia prin nevoințe, aducînd și ei mărturia Scripturii, care zice: «Să ne curățim pe noi înșine de toată întînăciunea trupului și a duhului» (I Cor. VII, 1). Ba aceștia susțin că chiar și lucrarea însăși a păcatului se află în ei după Botez»; Marcu Ascetul, *Despre Botez*, trad. cit., p. 274. Observînd că cei din urmă și-au scos învățătura din interpretarea arbitrară și eronată a unor texte scripturistice, Marcu Ascetul apreciază că numai tradiția adevărată este norma adevărului. Erezia vine din aceea că se socotește deșertă propovedania, ascultînd mai mult de curiozitatea noastră decît de cuvîntul lui Dumnezeu. Atunci, cui vom crede? «Trebuie să credem propovedaniei Apostolilor și să rămînem pe lîngă mărturisirile lor și să nu ispitim puterea lui Dumnezeu prin socotințe omenești», idem, *ibidem*.

7. «Drept aceea, să te încredințeze însuși omul dintîi că n-a fost nici neschimbabil, nici schimbabil în chip unilateral spre rău și deci n-a călcat porunca din necesitatea firii, ci din buna plăcere a voinței», Marcu Ascetul, *Despre Botez*, trad. cit., pp. 292-298.

8. Diadoh al Foticeei, *Cuvînt ascetic*, cap. 78, trad. cit., p. 369.

dială.⁹ Harul botezului se împreună cu trăsăturile chipului, refăcînd ade-vărata lui imagine ca o arvună a asemănării, adică tot acum ni se dă posibilitatea asemănării, care se înfăptuiește împreună cu noi. «Două bu-nuri ne aduce nouă harul cel sfînt, prin botezul renașterii, dintre care unul covîrșește nemărginit pe celălalt. Cel dintii ni se dăruiește îndată, căci ne înnoiește în apa însăși și luminează toate trăsăturile sufletului, adică «chipul» nostru, spălînd orice zbîrcitură a păcatului nostru; iar celălalt așteaptă să înfăptuiască împreună cu noi ceea ce este «asemă-narea».¹⁰ De aceea, trebuie să dezvoltăm chipul și să realizăm frumuse-țile lui virtuale, trecîndu-l din strălucire în strălucire pînă la asemănare și apoi la desăvîrșirea asemănării.¹¹

Curățirea chipului nu este o lucrare exterioară sau formală, ci e vorba de o pătrundere reală a harului în profunzimile tainice ale sufle-tului. Prin botez, harul intră nemijlocit în noi, iar păcatul se mută afară, trece de obicei în simțuri și lucrează asupra sufletului prin trup. Ereticii susțineau că după botez, puterea păcatului și puterea harului continuă să existe amîndouă deodată în inima credinciosului. Diadoh arată în schimb că este imposibilă această cosălășuire simultană, de-oarece prin botez s-a produs un proces de substituire, în virtutea căruia Sfîntul Duh rămîne în noi permanent, iar păcatul e alungat afară.

Prin botez sîntem curățiți de păcat în partea ascunsă a sufletului — mintea —, de aceea aici păcatul nu mai poate locui laolaltă cu harul.¹² Botezul a luat păcatul și l-a scos afară din locul unde se cuibărise, încît harul și păcatul nu pot să mai aibă un locaș comun. Aceasta nu înseamnă că păcatul nu mai e prezent în noi sau nu mai lucrează; dar el nu mai lucrează ca sfînd în eul nostru lăuntric, ci în omul din afară. El se relu-giază în materia trupului și își face loc acolo, dar nu fiindcă aceasta îi este proprie, ci pentru că aceasta e mai ușor de mînuit.¹³ Așa se face că influențele negative pătrund în minte prin părțile trupului. Din aceste considerații, reiese că există anumite zone sau părți ale naturii noastre care se spiritualizează în mod treptat și diferit. Procesul de sfințire începe așadar cu curăția templului în care intră Hristos, adică cu mintea, și se continuă spre părțile din afară care rămîn de cugetă după trup, pînă cînd razele harului le vor lumina.

9. Diadoh este unul din teologii ortodocși la care găsim în mod expres distincția între chip și asemănare. «Toți oamenii sîntem «după chipul» lui Dumnezeu; dar «după asemănare», nu sînt decît aceia care, cu multă dragoste, și-au robit libertatea lor lui Dumnezeu», *Cuvînt ascetic*, cap. 40, trad. cit., p. 336.

10. Idem, *ibidem*, cap. 89, trad. cit., p. 379.

11. «...Sfîntul har al lui Dumnezeu readuce înlîi prin botez «chipul» omului la forma în care era cînd a fost făcut, iar cînd ne vede dorind cu toată hotărîrea frumusețea «asemănării», ...înflorește o virtute prin alta și înalță chipul sufletului din strălucire în strălucire, dăruindu-i peceala asemănării», Diadoh, *Cuvînt ascetic*, cap. 89, trad. cit., p. 379.

12. Diadoh, *Cuvînt ascetic*, cap. 82, trad. cit., p. 373: «De aici trebuie să înțelegem că atîta vreme cît este Duhul Sfînt în noi, Satana nu poate intra ca să rămînă în adîncul sufletului».

13. Idem, *ibidem*.

La afirmația că păcatul după botez este un păcat străin și involuntar, datorită nedesăvârșirii Tainei Botezului, Marcu Ascetul a răspuns categoric că după botez nu rămîne neștersă nici o urmă de păcat strămoșesc, în sensul că botezul cu energiile lui slințitoare e desăvârșit, dar nu desăvârșește pe primitor dacă acesta nu îndeplinește poruncile.¹⁴ În fond, partida adversă nu putea să facă distincție între păcatul strămoșesc și cel personal și nu voia să accepte caracterul personal și voluntar al păcatului săvîrșit după botez. Dar cum se explică și care este cauza păcatului suprem?

Hristos ne-a scos cu sila din robie, desființînd păcatul prin cruce. După botez, noi nu mai sîntem robiți de păcate împotriva voinței, căci acesta ne dă posibilitatea, adică libertatea de a nu ne întoarce în păcat. Înainte de botez, noi pătimeam de silă sub robia păcatului, dar după acesta, putem păcătui, dar nu mai păcătuim ca niște robi, ci cu voia noastră, ca niște oameni liberi. Libertatea căpătată nu înseamnă însă neputința de a păcătui, ci posibilitatea reală de a face bine ca fapte libere.¹⁵ Deși botezul șterge definitiv păcatul strămoșesc, totuși posibilitatea de a păcătui rămîne, cu singura deosebire că pricina acestui păcat este acum voința noastră, deoarece voia noastră liberă poate să intre din nou în legăturile din care a fost dezlegată. În mod paradoxal, păcatul după botez este semnul unei libertăți curățate, al unei împătineri libere. Marcu Ascetul spune clar, că după botez nu păcătuim din necesitatea firii, ci din buna plăcere a voinței; așadar, păcătuim cu vină și, deci, sîntem responsabili de păcat.¹⁶

Ereticii susțineau că păcatul cu gîndul e păcatul lui Adam, pe care l-am primit în chip necesar și de care nu sîntem responsabili.¹⁷ Pentru a rezolva această problemă, Marcu Ascetul face deosebire între ispită sau momeală — această primă răsărare sau aruncare a gîndului rău — și actul păcătos propriu zis.¹⁸ El recunoaște că în păcat există un element străin care nu se poate împiedica, dar acesta nu are o calitate morală negativă. Chiar dacă Adam nu păcătuia, experiența momelii răului tot o lăcea, deoarece aceasta e îngăduită asupra firii noastre prin iconomie. Autorul nostru remarcă că noi nu vrem să analizăm păcatul pînă la rădăcina lui și să vedem ce contribuție avem încă de la zămislirea lui. De obicei, noi observăm doar efectele oarecum vizibile, dar nu vrem să mergem la cauza lui.

14. Marcu Ascetul, *Despre botez*, trad. cit., p. 290

15. «Dar noi am arătat de multe ori pricina, spunînd că nu vreo rămășiță a păcatului încrează în noi după botez, (căci aceasta dă dezlegarea deplină), ci că noi înșine ne înfășurăm cu voia liberă în legăturile care au fost dezlegate prin împlinirea poruncilor». Marcu Ascetul, *Despre botez*, trad. cit., p. 279.

16. Vezi citatul de la nota 7.

17. Marcu Ascetul, *Despre botez*, trad. cit., pp. 280-281.

18. «Dar fiindcă voi socoti că gîndurile rele nu sînt ale noastre, și vin din alte izvoare, spunînd o dată că sînt păcatul lui Adam, altă dată că sînt însuși Satana, iar altă dată că sînt momeli aruncate de Satana, noi vom spune că altceva este păcatul, lui Adam, altceva Satana, altceva momeala Satanei și altceva gîndurile noastre rele, chiar dacă își au punctul de plecare în momeală». Idem, *ibidem*, p. 298.

Punctul de plecare a gândului rău este această momeală care nu face nici o silă asupra noastră. Pentru ca mintea să intre în relație cu ea, este nevoie de adeziunea inimii și, desigur, numai o inimă împătimită poate să fie de acord cu ispita. De altfel, la șoapta ispitei, mintea aprinsă de o împătimită ascunsă după plăcere, naște gândul rău care dacă obține și votul voinței, se transformă în faptă păcătoasă. Marcu Ascetul a dat aceste amănunte pentru a demonstra că în procesul de formare a păcatului, contribuția noastră este reală, ceea ce înseamnă că sîntem responsabili atît de gîndurile cît și de faptele rele.

După cum am spus, botezul nu ne face neschimbabili sau incapabili de păcat, cum ar fi vrut ereticii; căci, deși păcatul e scos din cămările sufletului, prin această baie a sfințeniei, totuși botezul nu preschimbă posibilitatea voinței de a hotărî în două direcții opuse. Desigur, prin botez și voința a fost curățită și întărită, încît omul nou este un om superior din punct de vedere voluntar. Cu toate acestea, botezul n-a distrus aplecarea voinței spre rău, din care pricină creștinul se poate preda iarăși în robia păcatului. Așadar, cei botezați nu mai sînt ținuți sub osînda protopărinților fără o vină proprie, deoarece moartea nu-i stăpînește decît pentru necredința sau neascultarea proprie. Cine păcătuiește acum, păcătuiește prin necredință personală, încît nici Adam, nici Taina Botezului nu trebuie învinuiți pentru păcatele care au pricină în voia noastră.¹⁹

După botez, inima noastră este liberă, deși Hristos nu împiedică aruncarea gîndurilor în ea, pentru că altfel ar fi silită să iubească numai ce-i place lui Dumnezeu. Însă calitatea de om nou presupune o rezistență în fața păcatului. Păcatul ne atacă și după botez, dar el se găsește în fața unui biruitor, fiindcă lucrăm cu puterea lui Hristos, Domnul vieții. El are în față un om liber care poate să-i slideze toate momelile sau să-i nimicească toate loviturile, căci nici Dumnezeu, nici satana, nici harul nu ne forțează acum.²⁰ În felul acesta, se arată aspectul voluntar al faptelor omenești și se pune în valoare demnitatea personală.²¹

Dar, ce reprezintă harul botezului pentru viața noastră duhovnicească, și ce rol are în eforturile voinței noastre?

Harul botezului este puterea dăruită de Dumnezeu în vederea unei activități. Trebuie să facem deosebire între energie și activitate. Botezul ne dă puterea dumnezeiască; creștinul trebuie să dea contribuția sa voluntară. Harul botezului este, astfel, suportul dumnezeiesc al întregii activități spirituale creștinești, dar lucrarea depinde de noi, adică depinde de noi dacă flacăra duhului se va stînge sau se va întretine. Viața spirituală nu numai că începe cu harul botezului, dar se menține și se înviorază în mod continuu cu acesta: «Prin urmare, dacă vreunul dintre credincioși, fiindcă a împlinit poruncile, află în sine oarecare lucrare

19. Idem, *ibidem*, trad. cil., p. 278: «Două sînt principiile lucrării păcatului în noi și amîndouă sînt de la noi: una lucrează pe măsura neîmplinirii poruncilor, iar cealaltă ne stăpînește cu putere, datorită faptelor noastre rele de după botez».

20. Idem, *ibidem*, p. 276.

21. Ereticii se credeau nevinovați pentru păcatele cu gîndul, socotindu-le de proveniență străină. Mai mult, se mindreau că ele sînt pricină a răbdării.

duhovnicească pe măsura viețuirii sale, să creadă că a luat de mai înainte puterea pentru ea, întrucît a primit prin botez harul duhului, pricina tuturor virtuților, adică nu numai a virtuților ascunse și duhovnicești, ci și a celor ce au făcut vreun bine oarecare numai prin puterea lui». ²² Pentru aceasta, nu e nevoie să repetăm botezul, ci trebuie să actualizăm energia acestuia prin eforturile noastre. Viața duhovnicească se sprijină pe această actualizare permanentă a harului prin virtuți. Prin virtuți nu dobîndim îndreptățirea, cum susțineau ereticii, ci desăvîrșirea, ceea ce a îndreptat Taina Botezului, adică împingem chipul spre asemănare. Mai precis, scoatem la iveală comorile ce s-au ascuns în noi la botez, căci harul stă ascuns în noi în chip nearătat, așteptînd ascultarea și împlinirea poruncilor.

O altă învățătură greșită a celor combătuți de autorii noștri este aceea că rămășița păcatului strămoșesc se anulează prin fapte bune. Admițînd că Taina Botezului nu și-ar duce efectul pînă la capăt, păcatul rămas neșters ar rămîne așa pentru totdeauna, deoarece harul care curăță păcatul strămoșesc nu este răsplata nevoițelor, ci e un dar gratuit, dăruit tuturor de Hristos. Pe de altă parte, cîtă vreme nu există în firea noastră păcatul strămoșesc, n-ar exista posibilitatea unei vieți virtuozose care să ne mîntuiască. Virtutea sau orice faptă morală are ca punct de plecare libertatea. Funcția cea mai importantă a chipului reînnoit este libertatea, temelul antropologic al întregii activități sufletești. Faptele care ne mîntuiesc sînt faptele libertății, adică faptele săvîrșite în condițiile libertății spirituale: «Dacă însă botezîndu-ne nu ne-am eliberat de păcatul strămoșesc, e vădit că nu putem săvîrși nici faptele libertății...». Căci cel robît păcatului, cum se poate curăți însuși pe sine de toată întinărirea trupului și a duhului, o dată ce nu are libertatea și puterea trebuincioasă, ci e ținut sub păcat? ²³

Respingînd părerea că faptele bune au rolul de a șterge păcatul strămoșesc, Marcu Ascetul nu respinge ideea scripturistică că faptele constituie o condiție a desăvîrșirii subiective. Dar trebuie precizat ce rol au faptele în acest proces.

El spune că harul Sfîntului Botez se arată după măsura împlinirii sau săvîrșirii poruncilor. Orice înaintare în credință, orice progres în lucrare, orice urcuș în nevoițe nu se datorește vreunui har special, ci e descoperirea progresivă a ceea ce a fost ascuns mai înainte în noi. ²⁴ Desigur, această descoperire a fost provocată de activitatea noastră morală și în lipsa acestei activități, harul rămîne ascuns și necunoscut. De aceea, această mișcare de acoperire și descoperire, de retragere și înaintare a harului este condiționată de săvîrșirea poruncilor. Harul se poate retrage în perioadele de inactivitate religioasă, lăsînd țărnișurile sufletești pustii, dar poate să se și reverse cu seva lui binefăcătoare în toate colțurile ființei noastre. Dar cu toată această experiență neuniformă și discontinuă, sensul vieții noastre duhovnicești este pozitiv, încît trebuie

22. Idem, *ibidem*, p. 291.

23. Idem, *ibidem*, pp. 276-277.

24. Idem, *ibidem*, p. 306.

să ne mișcăm continuu spre asemănarea și unirea cu Dumnezeu.

În ceea ce privește raportul dintre libertate, virtute și poruncă, Marcu Ascetul fixează mai multe idei importante care trebuie reținute.

În primul rând, poruncile presupun libertatea noastră, căci Hristos nu ne-ar fi poruncit dacă am fi fost robiți de păcat împotriva voii noastre. Deci, condiția împlinirii poruncilor este libertatea căpătată la botez. Pe de altă parte, poruncile sînt garanția libertății duhului, adică cu ajutorul lor păstrăm și desăvîrșim libertatea duhului. Dar dacă sîntem liberi, mai sîntem datori față de porunci? Da, pentru că poruncile sînt un fel de pavază și călăuză a libertății. Apoi, nivelul duhovnicesc este în funcție de împlinirea poruncilor, căci desăvîrșirea este proporțională și concomitentă cu săvîrșirea virtuților: «căci pe măsura împlinirii lor, aflăm tot adevărul, precum trebuie să știm limpede că pe măsura neîmplinirii lor, stăm sub puterea păcatului». ²⁵ În fine, virtuțile sînt eforturi ale voinei omenești, dar suportul lor este harul dumnezeiesc. Așadar, realizarea creștinului că personalitate virtuoză, depinde de această sinergie dintre uman și divin, dintre elementul haric și cel moral. În această sinergie, harul Sfîntului Botez este hotărîtor și treapta duhovnicească a unui creștin depinde de măsura în care a folosit acest har, ce se dă tuturor în mod egal: «fiecare dintre noi se luminează în măsura în care, urîndu-și patimile care-l întunecă, le smulge din sine, precum de asemenea se întunecă în măsura în care iubindu-le, cugetă la ele». ²⁶

Este probabil că și influența sectelor neoprotestante a contribuit la această diminuare a spiritualității legate de Taina Botezului. După cum s-a putut observa, multe din învățăturile greșite ale grupării combătute de Diadoh și Marcu Ascetul sînt comune și confesiunilor protestante. Amintim învățătura despre păcatul strămoșesc rămas neșters prin botez și concepția că păcatul personal este o formă a celui original. ²⁷ După aceea, ereticii confundau prezența harului cu conștiința acestei prezențe. Neoprotestanții merg pe același drum cînd susțin că renașterea în duh nu coincide cu Taina Botezului, ci cu conștiința credinței în Hristos. ²⁸ Se știe că aceștia au separat faptul renașterii duhovnicești de actul botezului. Viața nouă începe cu actul credinței, ce poate fi independent de cel al botezului, care n-are caracter sacramental.

În legătură cu acest capitol, Marcu Ascetul ne dă o imagine plastică, preluînd analogia pe care Sfîntul Apostol Pavel o folosește atunci cînd vorbește despre suflet, și anume comparația cu un templu.

De la botez, Hristos a intrat în noi în chip tainic, ca un Înaintemergător, și locuiește în încăperea cea mai ascunsă a inimii. La început, comuniunea duhului nostru cu duhul lui Hristos rămîne oarecum nese-

25. Idem, *ibidem*, p. 274.

26. Marcu Ascetul, *Despre cei ce-și inchiupie...*, trad. cit., p. cit.

27. Pentru doctrina protestantă, privită din punct de vedere ortodox, se poate consulta: Prof. N. Chițescu, *Ortodoxie și Protestantism*, în rev. «Ortodoxia», nr. 3, iulie-sept., 1950.

28. În legătură cu aceasta se poate cerceta orice manual de sectologie sau îndrumări misionare.

sizată, învăluită. Între noi și Hristos există un văl, o catapeteasmă care ne desparte, dar pe care trebuie s-o desfacem, ca în felul acesta să apară lumina lui Hristos. Creștinul trebuie să lucreze ca să primească arătarea sau descoperirea Celui ce locuiește în templul cel ascuns al inimii. Și se știe că această descoperire este proporțională cu împlinirea poruncilor: «...prin botez se dă în chip tainic harul care locuiește astfel în chip ascuns. Pe urmă, pe măsura împlinirii poruncilor și a nădejzii înțelegătoare, acesta se descoperă celor ce cred în Domnul...». ²⁹ Așadar, botezul este intrarea lui Hristos în sufletul nostru, ceea ce înseamnă un eveniment pe care acesta îl trăiește ca atare, sau mai bine zis o nouă relație la care duhul nostru trebuie să participe în mod activ și permanent. Se știe că prima lucrare a harului asupra noastră este trezirea conștiinței: «Mai întâi, harul trezește în chip dumnezeiesc conștiința». Această sensibilizare a sufletului nostru trebuie consolidată apoi cu ajutorul virtuților. Numai prin virtuți păstrăm o legătură constantă, activă și puternică cu Dumnezeu și cu aproapele.

Neoprotestanții n-au o concepție veritabilă nici despre desăvîrșirea personală. În general, ei nu acceptă virtutea și efectul ei în procesul soteriologic subiectiv. Opera de răscumpărare a Mîntuitorului este înșușită oarecum indirect și pasiv de credincios, printr-o încredere în meritele justificatoare ale Celui ce a acoperit păcatele tuturor oamenilor. ³⁰

După învățătura noastră, viața religioasă creștină se întemeiază pe o concepție teologică, după cum procesul trăirii creștine se sprijină pe o idee antropologică.

Teologia ortodoxă învață că prin harul Sfîntului Botez, creștinul a devenit un nou Adam și nu mai lucrează nimic din cel vechi în mod necesar. Este vorba deci de această putere dumnezeiască naturală, sub influența căreia creștinul poate să devină un om îndumnezeit. Pe de altă parte, antropologia ortodoxă învață că creștinul are în firea lui posibilități multiple ca să se realizeze ca personalitate. Este vorba de chipul lui Dumnezeu, cu toate trăsăturile lui pozitive, — trăsături care n-au fost distruse complet de păcat și care pot fi dezvoltate prin conlucrare cu harul. Doctrina ortodoxă ține seama de toate posibilitățile ce ne sînt date în procesul mîntuirii. În virtutea acestor posibilități nu putem socoti desăvîrșirea doar o acoperire a păcatelor și nici să credem că este pentru toți și totdeauna o convertire radicală, o explozie care anulează toate temeliele omului vechi. După noi, viața duhovnicească este o continuă înfrumusețare a chipului ce a fost curățit prin harul botezului, — înfrumusețare ce se face cu ajutorul virtuților și durează întreaga viață. Și puterea acestor virtuți ne-a fost dată prin Duhul Sfînt la botez, dar lucrarea lor depinde de eforturile noastre.

În concluzie, putem spune că harul botezului nu numai că șterge definitiv și desăvîrșit păcatul strămoșesc, dar constituie puterea dumnezeiască permanentă cu care învingem orice păcat personal. El nu

29. Marcu Ascețul, *Despre botez*, trad. cit., p. 288.

30. Hr. Andrușoș, *Simbolica*, trad. prof. Iustin Moisesescu, Craiova, 1955, pp. 206-222.

numai că face începutul mîntuirii subiective, dar întreține toate încercările de desăvîrșire a acesteia. Desigur că spunînd aceasta nu trebuie să se înțeleagă că harul celorlalte Taine este inutil. Deoarece viața spirituală are cerințe multiple și diferite, Mîntuitorul a rînduit ca aceste necesități să fie acoperite cu energiile aceluiași har mîntuitor ce se comunică prin Tainele respective. Dar cu toate acestea, harul botezului — așa cum reiese din învățătura celor doi autori citați — nu are o lucrare redusă sau circumscrisă la momentul ritualului. Acestuia trebuie să i se recunoască în afară de efectul capital — eliberarea de păcatul strămoșesc — o lucrare mult mai întinsă, care persistă în întreaga activitate morală posterioară, care se exprimă în fapte. Îndeosebi, puterea acestui har se face cunoscută în eforturile morale pentru realizarea poruncilor, încît virtutea presupune actualizarea neîntreruptă a acestei energii dumnezeiești. Excepțînd anumite cazuri extraordinare, precum și împrejurările pentru care s-au stabilit anumite Taine cu lucrări specifice, întreaga trăire creștină, în înțelesul de progres duhovnicesc prin voință, este dominată de acest har. El dăruiește putere corespunzătoare fiecărei trebuințe sufletești: «Precum ploaia, curgînd în pămînt, dă florilor calitatea lor proprie, celor dulci, dulceață și celor acre, acreală, așa harul, intrînd în inimile credincioșilor, le dăruiește lucrările care se potrivesc cu diferitele virtuți. În fiecare credincios, el salvează ceea ce trebuie salvat: celui ce flămînzește pentru Hristos, harul i se face hrană; celui ce însetează, băutură prea dulce; celui ce tremură de frig, haină; celui ostenit, odihnă; celui ce se roagă, deplină încredințare; celui ce plînge, mîngîiere». ³¹

Dar niciodată acest har nu lucrează cu forța, ci așteaptă colaborarea voinței noastre, căci numai așa desăvîrșirea este un merit personal: «Deci, precum soarele fiind desăvîrșit, trimite tuturor la fel raza sa desăvîrșită, simplă și egală, dar pe urmă, fiecare — pe măsura în care are chipul curățit — primește lumina —, tot așa și Sfîntul Duh, pe cei ce cred în El i-a făcut capabili de toate lucrările și darurile Sale încă din clipa botezului, dar nu tuturor le e dat să pună la fel în lucrare darurile, ci fiecare după vrednicia și pe măsura împlinirii poruncilor; adică pe cît mărturisește și face arătată prin fapte bune măsura credinței în Hristos». ³²

Prof. I. BRÎA

31. Marcu Ascetul, *Despre cei ce-și închipuie...*, cap. 116-117, p. 259.

32. Marcu Ascetul, *Despre botez*, trad. cit., p. 295.

BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ DE LA ÎNFIINȚAREA EXARHATULUI PÎNĂ LA ÎNFIINȚAREA PATRIARHIEI *)

Una dintre problemele vieții eclesiastice interortodoxe a relațiilor legate de existența împărțirii administrative pe Biserici autocefale este și cea a Bisericii Ortodoxe Bulgare. Lupta fermă, presărată de acte deosebit de semnificative chiar și pentru cei ce stăteau la periferia tumultului vieții sociale a sfârșit prin cucerirea mult doritei duble independențe: cea bisericească și cea politică. Eforturile au fost canalizate la început către obținerea libertății religioase, a unei Biserici naționale autonome. Ostilitățile pentru promovarea independenței bisericești sînt destul de vechi. Ele încep cu pacea de la Adrianopole (1829), în urma căreia, sub presiunea guvernelor europene, și în special sub presiunea Rusiei, Poarta otomană a început să dea libertate religioasă și egalitate creștinilor cu mahomedanii. Prin «Hatișeriful de la Ghiulhane» din 1839, sultanul Abdul Medjid (1839-1861) garantează creștinilor libertate de cult, egalitate civilă și respectarea vieții și a averii. Înaltul decret «Hati Humaium» (1856) întărește această decizie.¹ Totuși, lupta n-a încetat, ci a luat proporții, antrenînd tot poporul bulgar, încît deveni la un moment dat deosebit de crîncenă, în special din cauza opoziției manifestate de patriarhul ecumenic, care a pus în mișcare întreg aparatul său represiv. Astfel s-a opus din răsputeri nu numai acordării independenței bisericești, ci și hirotोनirii de episcopi autohtoni. Cînd Poarta a consimțit să fie hirotонit ca episcop de Vidin diaconul Dionisie de la Curtel, acesta fu otrăvit de către fanarioți.² Patriarhii persistară pînă tîrziu în refuzurile lor, recurgînd chiar și la măsuri de forță în categoria cărora intră exilurile din

* Această lucrare de seminar pentru titlul de magistru a fost alcătuită sub conducerea P.C. prof. Ioan Rămureanu, care a dat și avizul să fie publicată.

1. Pr. Ioan Rămureanu, *Recenzie la manualul de Istoria Bisericii Universale*, vol. I, în «Biserica Ortodoxă Romînă», anul LXXV (1957), nr. 3-4, martie-aprilie, p. 358.

2. I. Zotu, *Așa numita schismă bulgară*, articol publicat în «Biserica Ortodoxă Romînă», anul VI (1882), nr. 10, p. 598.

Asia Mică a multora dintre capii mișcării.³ Așa este cazul arhimandritului Neofit Bozveli, care pentru zelul său în lupta pentru înființarea unei ierarhii naționale a fost exilat, ca apoi să se stingă în închisoarea de la Hilandar. Excesele au mers atât de departe, încît s-a făcut uz și de interdicție, — un păcat socotit propriu numai Bisericii Romano-Catolice. Satele care nu puteau plăti birurile la care erau supuse de către episcopii greci foarte avizi erau excomunicate, iar serviciile divine nu se mai oficiau sub nici un motiv. Agitația maselor a cunoscut o așa amplasare, încît în 1858 episcopul Ilarion de Macariopolis fusese proclamat de popor drept cap al Bisericii Bulgare.⁴ Acum bulgarii și-au dat seama că nu pot avea o ierarhie națională decît după primirea independenței bisericești. În acest scop au cerut restaurarea Patriarhiei de Tirnovo și a Arhiepiscopiei de Ohrida. În fruntea luptei acesteia magnifice era colonia bulgară din Constantinopol precum și emigranții bulgari din Rusia și România. Din anul 1861, evenimentele primesc un nou curs. Ofensiva propagandei catolice și a celei protestante obligă Patriarhia Ecumenică să facă concesii bulgarilor pentru a contrabalansa aceste acțiuni. În cadrul acestor măsuri patriarhul Ioachim făcu 15 concesii prin care promitea că în provinciile curat bulgare va pune episcopi autohtoni, în școli va predomina limba lor națională, iar în unele părți se va introduce liturghia slavonă. Totuși acestea rămînînd principii formale fără precizările necesare, nu făcură decît să incite masele populare. În 1865, spre bucuria tuturor, s-a ajuns la înțelegerea ca Sinodul Patriarhal să fie compus dintr-un număr egal de greci și bulgari, numirea episcopilor făcîndu-se pe baza alegerii în eparhii. La acestea se adaugă o măsură salutară: un bulgar să fie ales exarh cu reședința la Constantinopol.⁵ Patriarhul Grigore VI, însă, nu dorea decît o exarhie formală, semiindependentă, o provincie formată din eparhiile de dincolo de Balcani, al cărei mitropolit să poarte titlul de «exarh a toată Bulgaria». Firește, Bulgarii au respins proiectul cerînd o Biserică națională, independentă și autohtonă.

În anul 1870, la 20 februarie, sultanul Abdul Aziz (1861-1876) dădu decretul de înființare a exarhatului bulgar independent cu următoarele eparhii: Ruscuc, Silistra, Șumla, Turnov, Solia, Lovrecia, Vrața, Vidin, Nișa, Pirotu, Samocov, Kestendia, Veles și Sliveni. Exarhul trebuia ales și confirmat de sultan, trebuia să rotească numele patriarhului în rugăciuni și să primească de la el Sf. Mir. Acest firman mai pomenea în art. 3 alcătuirea unui statut pentru organizarea exarhatului bulgar. Astfel, o comisie de 5 clerici (arhierii bulgari) și 10 laici s-au întrunit pentru a alcătui un proiect de lege pentru organizarea Bisericii, proiect care în 1871 a fost supus adunării național-bisericești. Aceasta a aprobat prima constituție a exarhatului bulgar, sub numele de «Exarhijski Ustav».⁶ Ea se împarte în 3 părți. Prima parte cuprinde principiile fundamentale

3. Dr. J. Petkov, *Bulgaria*, Sofia, 1931, p. 213.

4. I. Zotu, *art. cit.*, p. 602.

5. Idem, *ibidem*, p. 605.

6. S. Simeonov, *Legislația Bisericii Ortodoxe Bulgare*, București, 1941, p. 8.

ale conducerii bisericești — alegerea exarhului, a mitropoliților, a membrilor Sf. Sinod. Partea a doua cuprinde dispoziții cu privire la competența autorităților administrative ale Bisericii. În partea a 3-a sînt expuse dispozițiile cu privire la veniturile și cheltuielile Bisericii. «Exarhijski Ustav» rămîne legea fundamentală în conducerea Exarhatului Bulgar, iar articolele sale rectificate și completate, sînt în vigoare pînă azi.

După aprobarea «Statutului Exarhal», la 6 februarie 1872 s-a ales primul exarh bulgar, Antim I, mitropolit al Vidinului—, care venind la Constantinopol a fost întîmpinat de populația bulgară cu mare însuflețire. Patriarhul cu același nume — Antim — a refuzat să-l primească în audiență.

La 11 mai 1872, ziua celei mai mari sărbători naționale bulgare — Sf. Chiril și Metodiu —, exarhul Antim a proclamat restabilirea independenței Bisericii Ortodoxe Bulgare.⁷ Eliberarea Bisericii naționale bulgare de sub jugul fanarioților este opera exclusivă a marilor fii ai națiunii bulgare.⁸ Patriarhia Ecumenică a refuzat să recunoască exarhatul, nu din motive de ordin dogmatic, ci dintr-o neînțelegere administrativă, exarhatul avînd o jurisdicție teritorială mai mare decît cea prevăzută de ea. Astfel, drept răspuns la proclamarea independenței Bisericii Bulgare, Patriarhul Ecumenic a convocat un sinod al Bisericii Ortodoxe la Constantinopol, în sept. 1872, la care, în afara episcopilor greci, au participat patriarhul Alexandriei și cel al Antiohiei și arhiepiscopul de Cipru, excepțindu-se patriarhul Chiril II al Ierusalimului. Acest sinod de 32 de episcopi consideră separarea samavolnică a Bisericii Bulgare drept schismă, anatematizînd pe cei ce persistau în ea.⁹ Data de 16 septembrie 1872 a intrat în istorie ca data proclamării schismei bulgare. În fața acestei situații, sinodul arhieriei bulgari a trimis o epistolă circulară tuturor Bisericilor Ortodoxe, arătînd că actul sinodului constantinopolitan este anticanonic, respingînd învinuirea Patriarhiei Ecumenice că Biserica Bulgară vrea să fie o Biserică fără granițe, și socotind acest act drept nejustificat și nul. Bisericile Ortodoxe Rusă, Romină, Sirbă, deși priveau cu simpatie cauza bulgară, trebuiau să se conformeze actului sinodal, pentru că o intervenție în privința schismei bulgare ar fi însemnat o intervenție ilegală în viața internă a Patriarhiei Ecumenice. Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse, mai mult decît atît, a sfătuit Patriarhia Ecumenică să primească firmanul Porții, luptînd pentru împăcarea Bisericilor.¹⁰ Cu toate acestea, actul rămînînd în vigoare, el n-a făcut decît să împiedice formarea Bisericii Bulgare, lăsînd-o într-o situație de izolare în sinul celorlalte Biserici autocefale, situație pe care Patriarhia Ecumenică n-a înce-

7. Idem, *ibidem*, p. 12.

8. «*La Bulgarie contemporaine*», édition officielle du ministère de commerce et de l'agriculture de Bulgarie, Bruxelles, 1905, p. 43.

9. Eusebie Popovici, *Istoria Bisericească Universală*, curs oral în limba germană, tradus de mitropolitul Atanasie Mironescu, vol. IV, București, 1928, p. 532.

10. Ivan Snegarov, *Otpušenata mejdu bulgarskata i Ruskata pravoslavna țercova: sled pravoslavianata ne schismata (Raporturile dintre Bisericile Ortodoxe Bulgară și Rusă înainte și după proclamarea schismei)*, articol publicat în «Anuarul Academiei Teologice Sf. Climent de Ohrida», Sofia, 1951-1952, p. 229.

tat s-o speculeze în orice împrejurare.¹¹ Totuși Biserica a păstrat credința nealterată, care i-a dat putere pentru a înfrunța greutățile cu tărie și speranță într-un viitor mai luminos.¹² Bisericile Ortodoxe surori vor încerca apropieri cu Biserica Bulgară. Astfel vor face Biserica Rusă și cea Română, care totuși se vor abține încă de la comuniunea euharistică cu ea.

Procesul de consolidare internă a exarhatului a fost întrerupt de răscoala de la 1876, organizată de mișcarea revoluționară bulgară cu sediul la București, răscoală la care a aderat și Bosnia și Herțegovina. Această răscoală fiind înăbușită în sânge, exarhul Antim, care a luat apărarea populației față de cruzimile la care s-au dedat turcii, a fost depus și exilat, în 1877. În locul său a fost ales Iosif, care va avea reședința, spre neplăcerea patriarhului, la Constantinopol, iar Exarhatul va cuprinde și pe bulgarii din Constantinopol și pe cei din Tracia și Macedonia. Sinodul își avea totuși reședința la Sofia, exercitându-și jurisdicția numai asupra Bisericii Bulgare.

După pacea de la San Stefano (iebr. 1878), care consfințea înființarea unui principat tributar al Bulgariei și recunoașterea unei Rumelii autonome (Bulgaria de Sud) sub suzeranitatea Turciei, unitatea Bisericii Bulgare constințită prin constituție rămăsese numai principială. În realitate era împărțită în două părți: a) sub jurisdicția propriu zisă a exarhului, cu reședința la Constantinopol erau eparhiile din provincia autonomă a Rumeliei de Răsărit, cu capitala la Plovdiv, și cele 7 eparhii din Tracia și Macedonia turcească (Skoplie, Bitolia, Debar, Ohrida, Strumița, Nevrocop și Veles); b) eparhiile din regatul independent bulgar, care se organiza și consolida în condițiile noi ale vieții libere a populației bulgare. Conducerea supremă a întregii Biserici o avea Sf. Sinod prezidat de exarh. Convocarea sinodului era însă imposibilă, cît timp guvernul turc nu admitea amestecul arhierilor din Bulgaria în afacerile bisericești ale poporului bulgar din statul turc. Atunci s-au constituit două sinoade prezidate de exarh (realmente unul era prezidat de un mitropolit desemnat de el), ținînd ședințe independente, avînd în competență chestiuni privitoare la eparhiile de sub jurisdicția lor. Situația aceasta a durat pînă în 1913 cînd, în urma războiului balcanic, eparhiile bulgare din Macedonia și Tracia au trecut sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe din Serbia și Grecia. Deci, nici acum situația Bisericii nu s-a modificat favorabil.¹³ Printre episcopii care s-au distins în perioada aceasta poate fi amintit mitropolitul Climent al Tîrnovei († 1901).

Tot în această secvență de timp are loc prima modificare a statutului Bisericii Bulgare, în urma fricțiunilor cauzate de faptul că latura materială a Bisericii era lăsată în seama laicilor care doreau să legifereze fără a consulta conducerea. În 1880 o comisie mixtă de arhierii și mireni a pregătit un proiect-lege pentru organizarea Bisericii și-l prezentă guver-

11. S. Simeonov, *Patriarhul Miron și Biserica Bulgară*, articol publicat în «Biserica Ortodoxă Română», anul LVI (1938), nr. 11-12, noiembrie-decembrie, p. 703.

12. M. Kovacev, *Veltko Tercovno nerodno sobitija (Marele eveniment național-bisericesc)*, articol publicat în ziarul «Tercoven Vestnic», nr. 19-22, martie 1953, p. 6.

13. Raymond Janin, *Les Églises orientales et les rites orientaux*, Paris, 1922, p. 312.

nului. Acesta, după modificările făcute, a fost aprobat de consiliul de stat, primit de Adunarea națională, întărit de principele Bulgariei și promulgat în 1883. El consfințește îndepărtarea aproape totală a mirenilor de la conducerea Bisericii, consiliul exarhal deslințat, consiliile mixte eparhiale devin consilii eparhiale spirituale (se compun numai din clerici). Doar în consiliile protopopești participă și laicii, dar funcția lor este limitată la chestiunile de procedură a judecăților.¹⁴ La fel, exarhul până acum ales pentru o perioadă de 4 ani, va fi ales pe viață. O altă modificare a statutului intervine în 1895, care consfințește eliminarea totală a mirenilor de la conducerea Bisericii.

Interesante erau normele riguroase privitoare la căsătorie și divorț. Căsătoriile contractate în contravenția regulilor canonice erau considerate nule. Complicii în adulter nu se puteau căsători. Singurul organ competent în dispozițiile cu privire la divorț era consiliul eparhial spiritual.¹⁵

Raporturile dintre Biserică și Stat decurg normal, Statul asigurând libertatea Bisericii în exercitarea independentă a puterii legislative, administrative și jurisdicționale. Constituția din Tirnovo preciza că principele bulgar trebuia să fie ortodox.¹⁶

Învățămîntul religios se organizează și el. Apare un seminar cu 6 clase la Constantinopol și unul în Bulgaria, la început cu 4 clase, la Semokov, și apoi cu 6 clase la Sofia.

În urma morții lui Iosif (1915), succesiunea scaunului exarhal a rămas nerezolvată pînă în 1945, deci pentru o lungă perioadă de timp, dar care n-a baricadat dezvoltarea și propășirea Bisericii. Noua epocă care începe de la terminarea primului război mondial, se caracterizează printr-o tendință de unificare, de apropiere între Bisericile Ortodoxe. Este timpul să relevăm evenimentul întăririi relațiilor romîno-bulgare. Despre aceste relații, Ștefan Țancov spune că ele au fost de o așa importanță încît au condiționat relațiile dintre Biserica Bulgară și celelalte Biserici surori. Din 1921, Biserica Bulgară va lua Sf. Mir din țara noastră. Mitropolitul primat al Romîniei numește cu această ocazie Biserica Bulgară: «ramură din Biserica Ortodoxă», declarînd că este satisfăcut sufletește pentru că a putut servi prin aceasta o Biserică Ortodoxă soră.¹⁷ În același timp Biserica Ortodoxă Romînă a intervenit pe lângă Patriarhia Ecumenică pentru înlăturarea schismei bulgare, arătînd că la baza ei nu stau motive de ordin dogmatic. Tot în acest an, prof. Ștefan Țancov vine la București aducînd mesajul de mulțumire din partea Sinodului bulgar, Bisericii Ortodoxe Romîne, iar ca dar, un vas cu esență de trandafiri pentru pregătirea Sfîntului Mir. Unirea deplină, uniunea sacramentală s-a efectuat la 4 dec. 1923, la sfîntirea bisericii legației romîne — Sfînta Treime — din Sofia, act la care și-au dat concursul clerici romîni și bul-

14. S. Simeonov, *Legislația Bisericii Ortodoxe Bulgare*, p. 24.

15. «*La Bulgarie contemporaine*», p. 170.

16. Louis Leger, *Serbes, Croates, Bulgares*, études historiques, politiques et littéraires, Paris, 1913, p. 197.

17. Protopr. prof. Ștefan Țancov, *Liubveobilnite vrizki mejdu sestrite Ruminska i Bălgarska pravoslavni Tărkoï (Legături prietenești între Bisericile Ortodoxe surori Romînă și Bulgară)*, în «*Țercoven Vestnic*», nr. 8-12/1950, p. 47.

gari. Astfel, slujba a fost oficiată de un episcop român delegat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și Mitropolitul Ștefan al Sofiei și de alți numeroși preoți. Exemplul Bisericii Ortodoxe Române a fost urmat apoi de toate celelalte Biserici Ortodoxe surori.

Anul 1922 aduce o nouă tentativă de modificare a Statutului Bisericii Bulgare. A fost convocat sinodul național bisericesc care a dezbătut toate problemele Bisericii Bulgare. S-a alcătuit un nou proiect de statut cuprinzând 568 de articole împărțite în 4 grupe: 1. Despre organizarea Bisericii; 2. Despre competența autorităților bisericești; 3. Justiția bisericească; 4. Despre veniturile și socotelile autorității bisericești. Proiectul restabilește principiul colaborării între cler și mireni la conducerea Bisericii, introduce principiul separației puterilor și accentuează misiunea social-etică a Bisericii. În administrație, Biserica are 13 eparhii: Sofia, Plovdiv, Filipopoli, Tirnovo, Rusciuc, Preslav, Varna, Vidin, Vrața, Sliven, Samocov, Loves, Stara Zagora. Episcopii sînt aleși de cler și popor. Totuși statutul deși atît de bine alcătuit, a rămas un simplu document istoric, întrucît n-a reușit să fie ratificat, guvernul Stamboliiski căzînd cu puțin înainte. Principiile acestui proiect, însă, au primit autoritate în cercurile bisericești.¹⁸ Un alt eveniment însemnat din viața Bisericii Bulgare este deschiderea Facultății de Teologie din Sofia la 9 noiembrie 1923, cu profesori celebri ca Glubokovski, Țancov etc., alături de un muzeu istoric și arheologic bisericesc. Prof. Ștefan Berechet, care a vizitat în acel an Bulgaria, remarcă și admiră lupta dîrză, sacrificiile făcute de Biserică pentru construirea frumoasei clădiri din dreapta pieței Sf. Nedelea, destinată Facultății de Teologie.¹⁹

În anul 1945 s-a pus capăt vacanței scaunului exarhal în care a fost ales mitropolitul Chiril al Plovdivului. Totodată, la 22 februarie 1945 s-a dărîmat peretele schismei ridicată între Biserica Ortodoxă Bulgară și celelalte Biserici surori. S-a restaurat unitatea și pacea Bisericii, creîndu-se condițiile pentru întărirea autocefaliei bulgare și definitivarea ridicării ei la rangul binemeritat de patriarhie. În tomosul Patriarhiei Ecumenice pentru ridicarea schismei, semnat de patriarhul Veniamin și de 12 mitropoliți, membri ai Sfîntului Sinod Patriarhal, se spune: «Noi binecuvîntăm legislația autocefală și conducerea Sfintei Biserici în Bulgaria. Sf. Biserică Autocefală Bulgară fiind de acum încolo recunoscută sora noastră spirituală, se conduce și-și aranjează treburile ei independent și autocefal, după rînduiala și drepturile suverane ale celorlalte Biserici Ortodoxe Autocefale. Dumnezeu să întărească întotdeauna Sf. Biserică Ortodoxă Autocefală în Bulgaria, s-o conducă și să crească pentru preamărirea numelui său, pentru bucuria noii Biserici, a noastră și a celorlalte Biserici Ortodoxe Autocefale surori și pentru folosul clerului și poporului evlavios și conducerea țării bulgare».²⁰

18. Dr. Radovan N. Kazimirovici, *Situația actuală de drept bisericesc a Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, trad. de Uroș Kovinci și dr. N. Popovici, Arad, 1927, p. 54.

19. Ștefan Berechet, *O nouă facultate de teologie ortodoxă în Balcani*, articol publicat în «Biserica Ortodoxă Română», anul XLII (1924), nr. 6 (iulie), p. 329.

20. Docent Todor Sabev, *Ustoi na bălgarskata autocefalia (Temeiuri pentru autocefalia bulgară)*, articol publicat în «Țercoven Vestnik», din 12 martie 1960, p. 3.

Un singur eveniment epocal mai rămăsese de înlăptuit: Patriarhia Bulgară, repunerea Bisericii Bulgare în vechile ei drepturi. Noul Statut al Bisericii, elaborat în 1950, consfințea înființarea Patriarhiei Bulgare. Astfel, în acord cu guvernul Republicii Populare Bulgare, între 8-10 mai 1953 au avut loc la Sofia ședințele solemne ale celui de al treilea Congres Național Bisericesc pentru alegerea viitorului patriarh al Bisericii Ortodoxe Bulgare. În sala de recepții a Palatului Academiei de Științe, prin vot secret a fost ales patriarh al Bulgariei, mitropolitul Chiril al Plovdivului²¹ și exarh al Bulgariei, o figură de mare prospețime intelectuală și spirituală. Astfel, în 1924 obține diploma de licențiat în teologie, iar în 1927 primește titlul de doctor în teologie în România. Studiază apoi la Viena și Berlin, filozofia. În 1936 ajunge arhiereu, iar în 1938 mitropolit al Plovdivului. Din 1951 deține scaunul de președinte interimar al Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare. Pentru vasta sa activitate, Patriarhul Chiril a fost proclamat, la 27 mai 1953, «doctor honoris causa» al Academiei Teologice din Sofia.²² La solemnitatea înscăunării Patriarhului Chiril au participat: I.P.S. Grigorie, Mitropolitul Leningradului și Novgorodului; I.P.S. Arhiep. Pitirim al Minskului și Bielorusiei; P.S. Gavriil, Episcopul Batumului; I.P.S. Macarie, Mitropolitul Varșoviei și a toată Polonia; I.P.S. Elefterie, Mitropolit de Praga și a toată Cehoslovacia; P.S. Metodie, Episcopul Prieșevului; Arhim. Vasile din Damasc, ca reprezentant al Sanctității Sale Alexandru III, Patriarhul Antiohiei și al întregului Orient. Din partea Bisericii Ortodoxe Romine au participat la ceremonia înscăunării Prea Fericitul Patriarh Justinian, conducătorul delegației; I.P.S. Firmilian, Mitropolitul Olteniei; P.S. Teoctist Botoșăneanul, vicar patriarhal; Pr. Alexandru Ionescu, vicar al Sfinței Arhiepiscopii a Bucureștilor, și Ovidiu Marina, secretarul delegației.²³ La sfârșitul ceremoniilor religioase a avut loc o ședință solemnă în care Bisericile Ortodoxe surori au împărtășit Patriarhiei nou formate din experiența lor, pentru bunele raporturi cu statul și pentru propășirea păcii în lume.

Visul credincioșilor bulgari a fost împlinit. Lupta în care și-au găsit sfârșitul alțiia dintre bunii își ai poporului, și-a dat roadele. Fie ca ceea ce s-a cîștigat cu prețul singelui în decursul multor ani de neliniști și restriște, să se conserve spre binele acestei Biserici.

Magistrand ANUICHI SILVIU

21. Todor P. Todorov, *Bългарската Патриаршия през вековете (Patriarhia Bulgară de-a lungul veacurilor)*, articol publicat în rev. «Duhovna Kultura», Sofia, anul XXXVI (1956), nr. 5-6, p. 11.

22. Ovidiu Marina, *Insemnări din Bulgaria*, București, ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1954, p. 96.

23. Idem, *ibidem*, p. 102.

RINDUIALA ȘI EXPLICAREA BOTEZULUI ȘI A MIRUNGERII DUPĂ SCRIERILE LITERATURII PATRISTICE

«Nu există un alt mijloc mai bun de a găsi și de a primi pe Mîntuitorul sau ceva din cele ce ne dă El, ca Sfintele Taine; căci acestea ne fac pe noi consingeni (συγγενείς) cu Singele Lui și ne fac părtași (Κοινωνούς) atît la patimile pe care le-a îndurat, cît și la harurile pe care le-a dobîndit prin întrupare».¹

Botezul ocupă primul loc între Sfintele Taine, fiindcă Taina Botezului servește ca ușă, cale care duce la împărăția harică sau în biserică, și de care este condiționată și participarea la celelalte Sfinte Taine.

În ceea ce privește ritualul botezului, acesta este necesitat de corupția naturii umane prin păcat, avînd ca scop de a sfinți pe acela care vine către Taina renașterii, vestindu-i schimbarea ce se face în sufletul celui botezat. Deși ceremoniile nu aparțin substanței botezului și lipsa lor nu lovește botezul de nulitate, totuși numai în caz de absolută necesitate se îngăduie lipsa lor. Altfel, episcopul sau preotul care va săvîrși fără nici un ritual botezul, cade sub grea pedeapsă canonică.²

În cele ce urmează vom întreține o prezentare a ritualului Tainei Sfîntului Botez, așa cum reiese din scrierile literaturii patristice. Vom anticipa însă următoarea chestiune :

Taina Sfîntului Botez se cuvine să fie săvîrșită de episcopi și de preoți (Can. 46-50 Apostolic ; 1 Cartagina (256) ; la nevoie însă poate fi săvîrșită și de diacon sau de monahul simplu (Can. 44, Nichifor Mărturisitorul), și chiar de orice creștin, bărbat sau femeie (Can. 38, 45 Nichifor Mărt. ; Teodor Studitul, *Răspuns la Intreb. 11*). Pruncul bolnav pe moarte, «dacă-l botează chiar și tatăl lui, nu este păcat» (Can. 45

1. Nic. Cabasila, *Despre viața în Hristos*, cartea III-a, P.G., t. CL, col. 577, la Pr. prof. Ene Braniște, *Explicarea Sfîntelor Liturghii, după Nicolae Cabasila*, București, 1943, p. 117.

2. Cf. Canoanele 46-50 Apost ; 1 Cartagina (256) ; Can. 38, 44, 45 Nichifor Mărturisitorul ; Teodor Studitul, *Răspuns la întrebarea 11*.

Nichifor Mărt.). În cazurile din urmă, ritualul Sfintei Taine se va reduce chiar la pronunțarea simplă a formulei centrale a Botezului, și scufundarea pruncului (Can. 38 Nichifor Mărt.).

I. Riturile premergătoare botezului.

În vremea primară a creștinismului, Tainei Sfântului Botez îi preceda o instrucție creștină sistematică și o pregătire trupească și sufletească deosebită. Candidatul la botez trebuia mai întâi să-și îndeplinească stagiul de catehumen,³ asupra căruia nu intrăm în amănunte; apoi să aștepte «zilele Paștelui», — când urma să fie botezat,⁴ — cu post și rugăciune.

Din Canonul al 45-lea al Sinodului din Laodiceea, aflăm că, dacă un catehumen nu se anunța pentru botez, îndată la începutul Postului Mare ci «după două săptămâni ale patruzecimii», acela nu se mai putea boteza în Sîmbăta Mare, deoarece nu a ținut întreg postul prescris în cursul întregii Păresimi.⁵

Privind partea introductivă a botezului, Dionisie Pseudo-Areopagitul ne dă următoarele informațiuni: După ce mai întâi a luat cunoștință cu «Evanghelia cea adevărată», candidatul la botez își alege un naș⁶ «din cei inițiați (botezați)», care avea «să-l conducă la ierarh», — când slujea acesta —, în prealabil făgăduind nașului «să urmeze în totul tuturor îndemnurilor ce i se vor da». Arhiepiscopul luînd act de dorința catehumenului, «stringe toată preoțimea cea sfîntă la locul cel sfînt, pentru ca să conlucreze cu dînsul la mîntuirea omului și să participe la sărbătoarea sa, mulțumind bunătății divine și intonînd la început, împreună cu tot poporul aflător în biserică, un cîntec de laudă. După aceea, sărutînd și sfînta masă, se îndrepta spre persoana ce este de față, și o întreabă ce-a venit să ceară».

3. Cf. Can. 78, VI; 46 Laod., ș.a.

4. Cf. «*Testamentum Domini nostri Iesu Christi*», la Iohannes Quasten, *Monumenta euharistica et liturgica vetustissima*, Bonn, 1935-1937, p. 263; cf. și în Can. 45 Laod., *Constitutiones Ecclesiae aegypticae*, 15, 8-9 (109, 4-8, Funk); *Canones Hippolyti*, 19, 108-109 (93 Achelis), în *Testamentum Domini...*, ed. cit., p. 265, nota 3.

5. În *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I (*Invățătura celor 12 Apostoli*), în trad. rom. de I. Mihălcescu, M. Pîslaru și G. N. Nițu, din anul 1928, cap. VII, se spune: «Cel care se botează să postească înainte una sau două zile» (pag. 91). Vezi și *op. cit.*, vol. II, cartea VII-a, cap. XXII, p. 193.

6. «În Biserica primară, nașul era obligat a prezenta candidatul la botez, a-l însoți la lepădări, a-i ajuta să se dezbrace și a ieși din baia botezului; a-l primi apoi din mîna preotului; a-i ajuta a se îmbrăca cu pallium (veșmintul alb cu care se îmbrăca cînd ieșea din apa botezului neofitul, cum se obișnuiește pînă azi la copii); a-l conduce acasă și a-l instrui asupra principalelor adevăruri ale religiei creștine. Astăzi nașii au îndatorirea de a ține pruncul în brațe la exorcisme, a mărturisi simbolul credinței, a-l primi din apa botezului etc., luîndu-și obligația în fața lui Dumnezeu și a preotului de a educa în principiile creștine pe cel botezat; pentru care trebuie ca nașul să fie bun creștin ortodox și nici prea mic de vîrstă, ca să nu înțeleagă însemnătatea sacramentului» (Popescu Ioan, *Botezul ca sacrament în Biserica Ortodoxă*, teză pentru licență, București, 1894, pp. 123-124, nota 1).

«Cel venit spre botezare se plînge de nelegiuirea sa..., rugîndu-l (pe ierarh) ca prin mijlocirea lui slîntă să-l facă părtaş al lui Dumnezeu și al bunurilor celor divine. Acesta îl îndeamnă să facă deplină întoarcerea sa la Dumnezeu, pentru că Dumnezeu este în totul perfect și fără prihană. După ce explică în ce constă viața cea în Dumnezeu și-l întreabă dacă vrea să ducă o astfel de viață, atunci ierarhul, după ce i-a primit făgăduința, îi pune mîna pe cap, și făcîndu-i semnul crucii, poruncește preoților să-l înscrie printre cei botezați»; apoi «ierarhul împreună cu toată biserica» rostește «o rugăciune». 7

Un rit de o deosebită însemnătate în pregătirea candidaților la botez îl constituie ritualul exorcismelor. Ca și în practica actuală a Bisericii, în vremea patristică exorcismele se administrau înainte de primirea Sfintei Taine a Botezului, și anume paralel cu ascultarea catehezelor încadrate la serviciul liturgic la care puteau asista candidații la botez. 8

«În ziua Sabatului» — se spune în scrierea intitulată «Testamentum Domini nostri Iesu Christi» —, mai precis în ziua «ultimului Sabat» din Postul Mare, «episcopul (cînd slujește personal) va aduna la un loc» pe cei ce sînt de botezat, «și la chemarea diaconului» toți vor îngenunchea. «Apoi, făcîndu-se liniște, (episcopul) pune mîna deasupra acestora și exorcitîndu-i, zice :

«Dumnezeul cerurilor, Dumnezeu luminilor, Dumnezeu arhanghelilor, care sînt sub puterea Ta, Dumnezeu ingerilor care sînt sub porunca Ta, Împăratul măririlor și al domniilor, Dumnezeu sfinților, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Care ai izbăvit sufletele ce erau ținute sub lanțurile morții și pe omul care era strîmtorat și stăpînit de întuneric l-ai luminat prin străpungerea Patimii Unuia Născut al Tău, Cel ce ai delegat legăturile noastre și ai îndepărtat de la noi toată greutatea, Cel ce ai gonit de la noi orice război al satanei, Fiule și Cuvîntul lui Dumnezeu, Care cu moartea Ta ne-ai făcut pe noi nemuritori și prin slava Ta ne-ai mărit pe noi, prin Patima Ta ai zdrobit toate lanțurile greșalelor noastre, prin crucea Ta ai purtat greutatea păcatelor noastre și prin învie-rea Ta ai învățat pe oameni să devină dumnezei. Tu care ai luat asupra Ta stricăciunea noastră, Tu ne-ai făcut cale la cer și ne-ai schimbat pe noi cei stricăcioși, în nestricăcioși, auzi-mă, Doamne, către Tine strig cu întristare și cu frică : Doamne Dumnezeule, și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, față de acesta în fața căruia stau sîntele Puteri ale arhanghelilor, heruvimii, nenumăratele oști, începătoriile și serafimii ; acope-

7. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *Ierarhia cerească, ierarhia bisericască*, trad. rom. de Pr. Cicerone Iordăchescu, în ediția din 1932, pp. 78-79 ; vezi și Theodorus Ep. Mopsuestenus, *Ritus baptismi et missae* (quem descripsit in Sermonibus cateheticis) e versione syriaca in linguam latinam translatus, ab Adolfo Rucker, *Monasterii*, 1933, p. 10.

8. În Biserica primară, ritualul exorcismului îl făceau exorcisții : persoane alese și hirotesele, care aveau puterea de a înlătura durerile rele. Aceștia citeau 7 zile de-a rînd înainte de botez, în fiecare zi cite o dată, iar în ziua a opta le citea arhierul care săvîrșea botezul. «Fiindcă voi singuri — zice Teodor de Mopsuestia, referindu-se la cei veniți la botez — nu puteți să duceți disputa și lupta cu diavolul, este necesar să vă folosiți de lucrarea acelor care se cheamă exorcisți, care răspund pentru voi de ajutorul divin» (Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, pp. 10-11).

rămîntul Tău este lumină, și în fața Ta arde focul; Tronul slavei Tale este de negrăit și nepuse sînt lăcașurile iubirii Tale, pe care le-ai pregătit sfinților Tăi, a căror îmbrăcăminte și bogății sînt văzute de Tine și de slinții Tăi îngeri...

Prin Tine se arată viața și se întărește nădejdea, se întărește credința și se predică vestea bucuriei. Prin Tine a fost îndepărtată stricăciunea și s-a stabilit nesticăciunea. Omul a fost alcătuit cu mîinile Tale din pămînt, dar după ce a crezut în Tine nu mai este pămînt. În numele Tău, Doamne Dumnezeule Atotputernic, și al iubitului Tău Fiu Iisus Hristos, alungă din aceștia duhurile necurate: scoate din sufletele acestor servi ai Tăi toată boala și suferința, toată sminteala și tot păcatul, toată îndoiala, tot disprețul, orice duh necurat, orice lucrare vrăjitoarească și aducătoare de moarte care stă sub pămîntul cel de foc, întunecos, rău mirosilor, vrăjitor și desfrînat, plăcerea cea disprețuitoare a aurului și plăcerea cea pătimașă a argintului.

Doamne, Dumnezeule, fă să înceteze pe deplin de la robii Tăi aceștia, care sînt numiți cu numele Tău, armele satanei, toată vrăjitoria, fermecătoria, închinarea la idoli, ghicitoria, ghicitul în stele, ghicitul cu morți, ghicitul după mersul stelelor, ispitele patimilor, plăcerea desfrînărilor, întristarea, pofta de argint, beția, adulterul, desfrînarea, zburdarea, îngîmfarea, cearta, mînia, neorîndiala, răutatea și bănuiala cea rea.

Ascultă-mă Doamne întru totul și revarsă asupra robilor Tăi aceștia duhul păcii, ca fiind păziți de Tine să aducă prin Tine roadele credinței, virtuții, înțelepciunii, ale curăției, trăirii duhovnicești, răbdării, nădejdei, bunei înțelegeri, smereniei și laudei, fiindcă pentru tine sînt chemați robi în numele lui Iisus Hristos, fiindcă sînt botezați în Treime, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, avînd ca martori îngerii Tăi, măririle, domniile și toată oastea cerească.

Doamne, Care ești temeliea vieții noastre și a acelora, păzește inimile lor, Doamne, fiindcă ești puternic și slăvit în toți vecii vecilor».

Tot poporul și preoții să spună amin, fie, fie, fie.⁹

Canonul al 7-lea al Sinodului II Ecumenic precizează că se sullă de trei ori în semnul crucii asupra persoanei aduse la botez. Sfîntul Ambrozie face pomenire de o practică locală inițiată în analogie cu vindecarea surdo-mutului din Evanghelie (Mc. VII, 37); este vorba de atingerea urechilor și a nărilor de către sfințitul slujitor.¹⁰ Același Sfînt Părinte pomeneste și de efectuarea unei ungeri de dinaintea lepădărilor, fără să spună însă cum se făcea.¹¹

Lepădările aveau loc «în pridvorul baptisteriului» — ne informează Sf. Chiril al Ierusalimului.¹² Exorcizații erau interogați pe rînd, după ce în prealabil erau dezbrăcați (nu însă complet)¹³ și așezați «deasupra

9. *Testamentum Domini nostri Jesu Christi*, ed. citată, pp. 265-267.

10. Sf. Ambrozie, *De sacramentis*, cartea I-a, cap. I (2), ed. Johannes Quasten, *Monumentum Eucharistica et liturgica vetustissima*, p. 139.

11. *Ibidem*, cap. II (4), p. 140.

12. Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. rom. de Pr. D. Fecioru, București, 1945, vol. II, p. 541.

13. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, trad. rom. cit., pp. 79-80.

unei haine păroase». ¹⁴ Cu fața spre apus și cu mâinile întinse, după obiceiul celui ce se roagă, ¹⁵ «în aceeași direcție», ¹⁶ aceștia rosteau «cu glas tare» după sfințitul slujitor lepădările de trei ori: «Mă lepăd de satana și de lucrurile lui și de trufia lui și de toți de sub el». ¹⁷

În Cateheza I mistagogică, Sf. Chiril al Ierusalimului arată că starea celor ce vor să se boteze în tinda bisericii, cu fața la apus, a fost preînchipuită în Vechiul Testament prin izbăvirea evreilor din robia egipteană (Ieșire III, 1-10); iar în Noul Testament, Hristos, prin jertfa Sa a alungat tiranul și precum «dușmanul» a pierit în apa Mării Roșii, urmărind pe fiii lui Israel, tot așa va pieri diavolul în apa botezului, «în apa cea mîntuitoare». ¹⁸ După aceea este întors spre răsărit, sau cum zice Dionisie Pseudo-Areopagitul, «îl face să privească spre cer și întinzînd mâinile în sus îi poruncește să se unească cu Hristos și cu toate învățăturile divine ce ne-au fost predate» ¹⁹: «Și mă împreunez cu Hristos — va zice candidatul — și cred și mă botez într-un Dumnezeu, nenăscut, singur adevărat, Atotțiitor, Tatăl lui Hristos, Făcătorul și Ziditorul a toate, de la care sînt toate» (I Corinteni VIII, 6). Și în Domnul Iisus Hristos, Unul Născut Fiul Său, Cel născut mai înainte de toată făptura (I Cor. I, 15), care mai înainte de veci s-a născut prin bunăvoința Tatălui, nu făcut, prin Care toate s-au făcut în ceruri și pe pămînt, văzute și nevăzute, Care în zilele cele mai de pe urmă s-a coborît din ceruri și luînd trup s-a născut din Sfînta Fecioară Maria și a trăit în sfințenie după legile lui Dumnezeu și Tatăl Său și a fost răstignit pe timpul lui Ponțiu Pilat și a murit pentru noi și a înviat din morți după Patimă a treia zi și s-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui și iarăși va veni la sfîrșitul veacului cu slavă ca să judece viii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfîrșit (II Tim. IV, 1; Lc. I, 33). Mă botez și în Sfîntul Duh, Mîngietorul, Care, din veac a lucrat în toți sfinții iar mai pe urmă a fost trimis și Apostolilor de la Tatăl, potrivit făgăduinței Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, iar după Apostoli și tuturor celor ce

14. Theodorus Ep. Mopsueslenus, *op. cit.*, p. 11.

15. *Ibidem*.

16. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

17. *Constituțiile Apostolice*, ed. cit., vol. II, cartea VII, cap. 41, p. 210. După Sf. Chiril al Ierusalimului, formula lepădării este aceasta: «Mă lepăd de tine, satano, și de toate lucrurile tale, și de toată trufia ta și de toată slujirea ta» (*Catehezele*, trad. cit., vol. II, pp. 543-545); după «Testamentul Domnului nostru Iisus Hristos»: «Mă lepăd de tine satano, de întreg cultul tău, de chipurile tale, de poftele tale și de toate lucrurile tale» (ed. Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 269); după Sf. Ambrozie: «Te-ai lepădat de Satana și de lucrurile lui, de lumea și de trufia și de plăcerile ei» (*De mysteriis*, la ed. cit., pp. 114-115; după Teodor de Mopsuestia: «Renunț la satana și la toți îngerii lui și la toate oștile lui și la toată înșelăciunea lui și la toate amăgirile lui lumești» (*op. cit.*, p. 13). În timp ce sfințitul slujitor pronunța formula renunțării (lepădării), femeile care urmau să se boteze erau ținute de văduvele «cu înțîietatea șederii», între pînze (*Testamentum Domini...*, la ed. cit., p. 271).

18. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 542-543.

19. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

cred în Sfânta, Soborniceasca și Apostoleasca Biserică; în învierea trupului și în împărăția cerurilor și în viața veacului ce va să fie». ²⁰

Această împreunare și mărturisire a simbolului de credință se rostește de trei ori, ne informează Dionisie Pseudo-Areopagitul. ²¹ În «Testamentul Domnului nostru Iisus Hristos» avem menționată următoarea formulă a unirii cu Domnul nostru Iisus Hristos: «Mă supun Ție, Tată, Fiu și Duh Sfânt, de care întreaga natură se tulbură și se înfricoșează, și dă-mi tărie încît să pot să împlinesc cele plăcute Ție, fără pată». ²² Sfințitul slujitor rostește în continuare o rugăciune de «binecuvîntare» a untdelemnului, cu care urmează să fie uns candidatul(a). «De aceea preotul» — se spune în Constituțiile Sf. Apostoli — «cheamă pe Dumnezeu Cel nenăscut, Tatăl lui Hristos, Împăratul întregii firi simțitoare și cugețătoare, ca să sfințească untdelemnul «în numele Domnului Iisus», și să dea har duhovnicesc și putere lucrătoare și iertare de păcate și pregătirii mărturisirii de botez, încît cel ce se unge curățindu-se de toată impietatea, să se învrednicească de sfințire, potrivit poruncii Celui Unuia Născui». ²³ Sfințirea untdelemnului însă poate avea loc și înainte de exorcizare. ²⁴

Complet dezbrăcat, cel ce urmează să fie botezat este uns cu untdelemnul exorcizat. ²⁵ Cînd slujește episcopul, acesta începe ungerea «pîntr-o întreită pecetluire, apoi dă pe cel ce se botează preoților, pentru a-i unge peste tot trupul» ²⁶ sau «din creștetul capului pînă la picioare», — cum spune Sf. Chiril al Ierusalimului. ²⁷ În timpul ungerii, sfințitul slujitor zice:

«(Te) ung cu acest untdelemn, spre liberarea de tot duhul rău și necurat și spre eliberarea de toată răutatea» ²⁸; sau: «Se însemnează (N) în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh». ²⁹ Indată după ungere nașul, care stă lingă cel uns, «pune orarul de în deasupra capului său (al celui uns), îl ridică și-l face să stea drept». ³⁰ În «Testamentul Domnului nostru Iisus Hristos», ungerea «cu untdelemnul exorcizat» este prevăzută imediat după lepădări și înainte de unirea cu Hristos, ³¹ — deosebire ce trebuie socotită ca o practică locală.

20. *Constituțiile Sf. Apostoli*, vol. II, cartea VII, cap. 41, în trad. rom. cit., pp. 210-211.

21. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

22. La Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 270; vezi și Sf. Ambrozie, *De mysteriis*, cap. II (7), la ed. cit., p. 116; Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 13.

23. *Constituțiile Sf. Apostoli*, cartea VII, cap. 42, în trad. rom. cit., vol. II, p. 211; vezi și *Testamentum Domini...*, la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 269.

24. *Testamentum Domini...*, la ed. cit., p. 269; vezi și Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

25. *Testamentum Domini...*, la ed. cit., p. 269.

26. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

27. Sf. Chiril al Ierusalimului *op. cit.*, p. 550.

28. *Testamentum Domini...*, la ed. cit., p. 269.

29. Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 15.

30. *Ibidem*.

31. Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 269.

Urmează apoi «sfințirea apei prin invocări sfinte»,³² după ce în prealabil sfințitul slujitor aprinde o luminare și o dă nașului, și apoi citește două rugăciuni. În prima (episcopul sau preotul) «slăvește pe Stăpînul Dumnezeu, Atotțitorul, Tatăl lui Dumnezeu Cel Unul Născut, mulțumindu-i că a trimis pe Fiul Său să se facă om pentru noi, ca să ne mîntuiască, că a îngăduit, după întrupare, să se facă ascultător în toate ca să propovăduiască împărăția cerurilor, iertarea păcatelor, învierea morților» (Lc. IX, 2; I, 77; Mt. XXII, 31). În a doua rugăciune (episcopul sau preotul) «aduce închinăciune lui Dumnezeu, Cel Unul Născut, după El și prin El, mulțumindu-I că a suferit pentru toți moartea pe cruce, ca chip al căreia ne-a dat botezul nașterii de a doua (Tit III, 5). Îi aduce laude că, în numele lui Hristos, Dumnezeu, Domnul tuturor în Duhul Sfînt, n-a părăsit neamul omenesc, ci în diferite timpuri a purtat grijă de el în deosebite chipuri: mai întii de însuși Adam în rai, căruia i-a dat raiul drept locuință (Gen. II, 15-16), ca să se desfăteze în el, iar vederea Proniei i-a dat poruncă; după ce a păcătuit însă, cu dreptate l-a scos afară, dar din bunătate nu l-a părăsit cu desăvîrșire, ci și pe urmașii lui i-a povățuit în diferite chipuri. Pentru el a trimis pe Fiul Său la plinirea vremii, ca să se facă om pentru oameni și să ia asupra-Și toate patimile omenești, afară de păcat (Evrei IV, 15)».³³

Sfințitul slujitor invocă apoi prin rugăciuni — precum am spus — pe Dumnezeu, zicînd: «Caută din cer și sfințește apa aceasta, dă har și putere, ca cel ce se botează după porunca Hristosului Tău, să se răstignească (Rom. VI, 2, 8; XI, 8, 10) împreună cu El și să moară, împreună cu El, să se îngroape împreună cu El și să învieze împreună cu El, spre înfiere în El, ca să moară păcatului, dar să vieze dreptății».³⁴ Apoi «o consacără» — zice Dionisie Pseudo-Areopagitul, privitor la apa din colimvitră — «printr-o întreită turnare în chip de cruce, din mirul cel prea sfînt, cîntînd de același număr de ori cu turnarea de mir (untdelemn) cîntarea cea sfîntă, ce este luată din inspirația profetilor, celor insuflați de Dumnezeu».³⁵

II. Botezul propriu zis.

Înainte de a arăta cum se administrează Taina Sf. Botez în sine, vom preciza următoarele chestiuni:

Botezul cunoaște o evoluție în ceea ce privește locul săvîrșirii: la început, cum se știe, se administra în riuri sau «în apă curată și curgătoare» — cum se spune în «Testamentul Domnului»³⁶; ceva mai tîrziu se administrează în «colimvitra baptisteriului», — ne informează

32. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

33. *Const. Sf. Apostoli*, cartea VII, cap. 43, în trad. rom. cit., vol. II, pp. 211-212.

34. *Ibidem*.

35. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80. Nu știm care era cîntarea indicată aici de Dionisie Pseudo-Areopagitul, căci nu ni se dă textul ei-; cf. și Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 16.

36. *Testamentum Domini...*, la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 268.

Sf. Chiril al Ierusalimului,³⁷ și în cele din urmă în cristelniță, în pronaosul bisericii, acest din urmă procedeu fiind în vigoare și astăzi.

În capitolul VII al «Didahiei celor 12 Apostoli» se prescrie ca sfințitul slujitor «să boteze în apă proaspătă. Iar dacă nu e apă proaspătă, să boteze în altă apă; dacă nu poate în rece, botează în caldă».³⁸

În «Testamentul Domnului» observăm următoarea ordine de urmat în administrarea Tainei Sf. Botez. Se vor boteza «mai întâi copiii, apoi bărbații și la urmă femeile». Față de aceștia vor avea prioritate cei cu viața feciorelnică. În cazul copiilor care nu sînt în stare să mărturisească credința (Simbolul de credință), «să răspundă pentru ei părinții lor, sau careva din familia lor» (un naș), iar în timpul afundării nu se îngăduie sexului bărbătesc să poarte talismane, nici celui feminin «podoabe făcute din aur», socotindu-se drept impurități, care «întinează pe aceia care sînt curați».³⁹

După sfințirea apei urmează administrarea Tainei în sine. Pentru cazul cînd slujește episcopul, Dionisie Pseudo-Areopagitul prescrie: «După ce unul din preoți anunță de pe o listă numele său (candidatului) și al nașului, candidatul este condus de către preot la apă și pus la îndemîna ierarhului. Ierarhul însă, stînd sus, preoții pronunță din nou, cu voce tare, în fața lui — peste apă — numele candidatului; ierarhul îl cufundă de trei ori și la acele trei cufundări și scoateri din apă invocă întreita ipostasă a dumnezeieștii fericiri».⁴⁰ Asemenea lui Dionisie învață Părinții Apostolici: «În urmă, sau tu episcopo, sau preotul de sub ascultarea ta, zicînd și numind asupra lor chemarea sfință a Tatălui și a Fiului și a Sfințului Duh, îi vei cufunda în apă»⁴¹; sau: «botezîndu-l în numele Tatălui și al Fiului și al Sfințului Duh» (Matei XXVIII, 19).⁴²

«Testamentul Domnului» ne înfățișează însă următorul tablou al botezării: «Cînd, așadar, cel ce se botează va coborî în apă, cel care botează, punîndu-și mîna, să zică astfel: Crezi în Dumnezeu, Părintele Atotputernic?, și cel ce se botează să răspundă: Cred. Și în continuare botează înțîia dată pe acela. Atunci preotul să zică: Crezi în Hristos Iisus, Fiul lui Dumnezeu, Care a venit de la Tatăl, Care dintru început cu Tatăl este, Care s-a născut prin Sfințul Duh din Fecioara Maria, Care a fost răstignit în timpul lui Ponțiu Pilat, a murit și s-a sculat a treia zi, înviînd din morți, s-a înălțat la cer, șade de-a dreapta Tatălui și va trebui să vină să judece pe vii și pe morți? Și după ce acela răspunde: cred, îl botează iarăși, a doua oară. Apoi, să zică: Crezi și în Sfințul Duh și în Sfînta Biserică? Și cel ce este botezat să zică: cred. Și să-l boteze pe acela a treia oară».⁴³ Un tablou asemănător ne prezintă și

37. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 545.

38. Trad. rom. din *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I, p. 91.

39. Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 268.

40. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

41. *Constituțiile Apostolice*, cartea III, cap. XVI, în trad. rom. cit., vol. II, p. 100.

42. Idem, cartea VII, cap. XLIV, p. 212.

43. Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 270. — «În Biserica primară, la primirea bote-

Sf. Chiril al Ierusalimului în Catehezele sale,⁴⁴ precum și Sf. Ambrozie în cele două lucrări ale sale: «De mysteriis» și «De Sacramentis».⁴⁵

Formula lui Teodor de Mopsuestia: «Se botează (N) în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh»,⁴⁶ marchează perioada în care s-a definitivat formula administrării Tainei Sf. Botez.

O dată botezat, neofitul este luat în primire de către preoți, când slujește episcopul,⁴⁷ de către diacon, când slujește preotul, iar neofita, de către diaconițe (pentru ca darea pecetei nestricate să fie cu mare cuviință)⁴⁸ și este «prezentat(ă) nașului». Împreună îmbracă pe neofit sau neofită cu o haină albă și curată⁴⁹ și-l aduc din nou la sfințitul slujitor, în vederea ungerii cu Sf. Mir.

III. Mirungerea.

A doua Sfință Taină pe care o primește neofitul imediat după botez este Taina Ungerii cu Sf. Mir.⁵⁰ La început ea s-a administrat prin punerea mâinilor de către Sfinții Apostoli (Fapt. Apost. VIII, 14-16; Evrei VI, 2).

Sfințitul slujitor, cu mâna pe capul neofitului, va rosti o rugăciune de invocare a Sfântului Duh în felul următor: «Doamne Dumnezeu, Cel ce ești nenăscut și fără stăpîn, Domnul tuturor, Cel ce ai făcut cunoscut în toate neamurile mirosul bineplăcut al cunoștinței Evangheliei, Tu fă și acum acest mir să fie lucrător în cel botezat, ca să rămână în el singur și statornic bunul miros al Hristosului Tău și murind împreună cu El să învieze și să fie viu împreună cu El»,⁵¹ sau ca cea menționată în «Testamentul Domnului»: «Doamne Dumnezeu, Care prin iubirea Fiului Tău Iisus Hristos ai umplut de Duh Sfânt pe Sfinții Tăi Apostoli; Care ai îngăduit prin același Duh să vorbească prea fericiții Tăi profeți; Care ai făcut vrednici pe preoții Tăi, ca prin Hristosul Tău să fie vred-

zului femeile erau ținute de văduve între pînze, ca să le apere pe ele cu vălul, cînd episcopul sau preotul pronunța formula mărturisirii» (*op. cit.*, p. 271).

44. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 551.

45. Sf. Ambrozie, *De mysteriis*, cap. IV (23); *De Sacramentis*, cartea II, cap. VII (20), la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 124, 149.

46. Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 17.

47. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80.

48. *Constituțiile Apostolice*, cartea VII, cap. XVI, trad. rom. cit., vol. II, p. 100.

49. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 81; vezi și Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 18; Sf. Ambrozie, *De mysteriis*, cap. VII (34), la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 129.

50. Trebuie subliniat în chip special că, în vremea patristică, mirungerea se administra peste tot, îndată după botez, așa cum se face și astăzi în Biserica Ortodoxă, spre deosebire de romano-catolici, care o administrează la o vîrstă mai înaintată, ca să nu mai vorbim de protestanți, care o socotesc ca o prelungire a Sfântului Botez. A se vedea: Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 555; *Constituțiile Apostolice*, cartea VII, cap. XLIV, trad. rom. cit., vol. II, p. 212; Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 81; Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 18; Can. 48 Laodiceea și Can. 1 Cartagina (200) etc., etc.

51. *Constituțiile Apostolice*, cartea VII, cap. XLIV, trad. rom. cit., vol. II, pp. 212-213.

nici de iertarea păcatelor prin spălarea renașterii, și ai șters de la aceia tot fumul greșelii și al întunericii, fă pe aceștia vrednici prin iubirea Ta de oameni, ca să se umple de Duhul Tău cel Sfânt, trimițându-le lor harul Tău, ca să slujească Ție în adevăr, Dumnezeuule, după voia Ta, și să împlinească sfintele Tale porunci, încît cunoscînd în toată vremea care sînt dorințele Tale, să intre în cortul Tău veșnic, prin Tine și prin iubirea Fiului Tău, Iisus Hristos, prin Care (Ție se cuvine) mărirea și puterea împreună cu Sfîntul Duh, în vecii vecilor». ⁵²

Ungerea pe frunte sau pe creștetul capului este prescrisă de «Testamentul Domnului», ⁵³ Teodor de Mopsuestia ⁵⁴ și Sfîntul Ambrozie. Acesta din urmă motivează ungerea pe cap în felul următor: «Fiindcă Solomon zice: înțeleptul în capul lui are judecată (Eccl. II); căci înțelepciunea este rece fără har, dar unde înțelepciunea aprobă harul, atunci lucrarea acestuia începe să fie perfectă». ⁵⁵

Ungerea frunții, urechilor, nărilor și a pieptului, este indicată de Sf. Chiril al Ierusalimului. ⁵⁶

Ungerea frunții, ochilor, urechilor, nărilor și a gurii se atestă de Canonul al II-lea al Sinodului II Ecumenic și de Canonul 95 al Sinodului Trulan.

Ungerea în genere a simțurilor și a părților corpului este menționată de Sf. Efreim Sirul. ⁵⁷

În timpul ungerii, sfințitul slujitor va zice, potrivit indicației date de «Testamentul Domnului», următoarea formulă: «Spre ungere (te) ung în (numele) Dumnezeuului Atotputernic, în (numele) lui Iisus Hristos și în (numele) Sfîntului Duh, ca să fii lucrător avînd credință desăvîrșită și vas plăcut al aceluiași»; ⁵⁸ sau (după Teodor de Mopsuestia): «Se însemnează (N) în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh». ⁵⁹ Apoi episcopul sau preotul va «da pacea zicînd: Dumnezeuul smeriților să fie cu tine, iar cel însemnat va răspunde: și cu Duhul tău». ⁶⁰

Sfîntul Ambrozie amintește și de un obicei local din timpul său, după care sfințitul slujitor trebuia să spele picioarele neofitului. Susnumitul Părinte privește acest obicei, în analogie cu textul Evangheliei de la Ioan, cap. XIII, vers. 18. «Cunoaște» — zice Sf. Ambrozie — «că mis-

52. La Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 271.

53. *Ibidem*.

54. Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 18.

55. Sf. Ambrozie, *De Sacramentis*, cartea III-a, cap. I (1), la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 151.

56. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 557-558.

57. Sf. Efreim Sirul zice: «Toate apucăturile sufletului tău sînt imprimate cu sigiliul Sfîntului Duh, toate membrele voastre sînt sigilate cu ungere (*Op. Syr.*, tom. II, pag. 332, apud Macarie, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, București, 1887, p. 460).

58. La Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 271.

59. Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 18. Femeile erau unse de văduvele «care aveau înlietatea șederii», cînd sfințitul slujitor pronunța deasupra lor formula mirungerii (*Testamentum Domini...*), la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 271.

60. *Testamentum Domini...*, la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 271.

terul constă în însăși slujba umilinței, căci ca însuși autorul mintuirii, prin supunere trebuie să arătăm ascultarea». ⁶¹ Acest obicei însă, precum am spus, este local și nu-l menționează decît acest Sfînt Părinte.

EXPLICAREA SLUJBEI BOTEZULUI ȘI A MIRUNGERII

Taina Sfîntului Botez «este, după semnele cele simbolice, inițierea nașterii celei sfînte din Dumnezeu», zice Dionisie Pseudo-Areopagitul. ⁶² Ea simbolizează «prin figuri naturale și potrivite pentru oameni, enigmaticele contemplării celei vrednice de Dumnezeu». ⁶³ «Căci cum s-ar putea arăta în chip sulicient această Taină, — zice în continuare susnumitul Părinte —, chiar dacă ar muți rațiunea mai dumnezeiască a sfîntelor ceremonii, pentru a înrîuri în mod sfînțitor asupra vieții virtuose a candidatului la botez, prin convingere și cuvîntul lui Dumnezeu, și pentru a arăta celui botezat, într-un chip mai concret, prin spălarea cu apă naturală, curățirea de toată răutatea, printr-o viață virtuoasă și dumnezeiască?». ⁶⁴

«Lumina divină s-a revărsat, întotdeauna, peste ochii cei spirituali, înrîurind în chip binefăcător. Spre imitarea acesteia, este preînchipuit ierarhul (sau preotul), răspîndind peste tot și fără pizmă razele cele luminoase a învățaturii sale celei pline de Dumnezeu. El imită pe Dumnezeu, gata să lumineze pe cel ce vine la dînsul». ⁶⁵

«Semnul crucii» pe care îl face sfînțitul slujitor «celui de botezat și înscrierea lui în numărul celor mîntuiți, simbolizează starea fericită de care se va bucura candidatul(a)», fericirea divină îl primește în comuniunea cu ea; îl face părtaș al propriei sale lumini, cu care-l pecetluiește ca cu un semn (Ps. IV, 7); îl umple de Dumnezeu și-l face părtaș al moștenirii celor plini de Dumnezeu, așezîndu-l în ceata celor sfînți». ⁶⁶

Episcopul sau preotul «*sufală de trei ori*» asupra persoanei aduse la botez. Acest act liturgic conține, după Fericitul Augustin, ideea de dispreț pentru demon, deducîndu-se de la obiceiul ce există la cei vechi de a sufla asupra persoanei pe care o disprețuia cineva. Preotul suflînd asupra duhului celui rău, prin puterea darului dat de sus, îl alungă, pregătînd pe candidat a primi baia renașterii. ⁶⁷

«*În semnul crucii*». «Trupul — zice Tertulian — trebuie a fi însemnat cu semnul crucii spre a fi apărare». ⁶⁸ «Nici o pavază nu este

61. Sf. Ambrozie, *De Mysteriis*, cap. VI, și *De Sacramentis*, cartea III, cap. I (la Johannes Quasten, *op. cit.*, pp. 128-129, 152).

62. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 81; vezi și Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 547.

63. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 81.

64. *Ibidem*.

65. *Ibidem*, p. 83.

66. *Ibidem*, p. 84.

67. Fer. Augustin, *De Symbolo ad catechumentas*, apud Popescu (Ioan), *Botezul ca sacrament în Biserica Ortodoxă*, teză pentru licență, București, 1894, p. 120.

68. Tertulian, *De resurrectione carnis*, cap. VIII, Migne, P.L., t. II, col. 853 A.

mai puternică contra inamicilor, — adaugă Sf. Efrem Sirul —, ca crucea; la vederea acestui semn, puterile infernale se îngrozesc și se cutremură, luind fuga». ⁶⁹

«De aceea ți-a atins preotul urechile — zice Sfântul Ambrozie, care singur pomenește de ritul acesta —, ca să-ți deschidă urechile tale la predică și la convorbirea preotului; și nările încit să primești simțul mirosului pietății veșnice, și să zici: «Căci sintem de la Dumnezeu bună mireasmă, precum a zis Apostolul Sfânt (I Cor. II, 15), și să fie în tine deplină mireasmă a credinței și a jertfirii». ⁷⁰

Exorcismele de la botez se bazează pe credința că spiritul cel rău e prezent în lume, și pe învățătura Sfintei Scripturi în existența spiritelor rele. Constituțiile Bisericii din Egipt, despre care se crede că provin din secolul al II-lea, arată că «episcopul aplică catehumenilor exorcisme pentru a-i scoate din stăpînirea duhului celui rău (cap. XLVI). ⁷¹ Tertulian, în lucrarea «De anima», susține că nu este aproape nici un om care să nu fie ispitit prin diavol, însă prin exorcisme toate meșesugurile lui sînt zădărnice: «Diavolul este atins ca de foc și îngrozit prin vocea celui ce citește exorcismele și prin puterea divină, iar cînd ne pogorim în apa sfințită și dătătoare de viață a botezului, diavolul este înecat întocmai ca scorpionii, care deși sînt puternici pe pămînt, însă aruncați în apă pierd toată puterea veninului lor». ⁷² «Aici ce se apropie de sacramentul renașterii, — adaugă Sfîntul Ioan Gură de Aur —, nu intră în fîntina dătătoare de viață, decît numai după ce duhul necurat a fost îndepărtat dintr-înșii prin exorcisme și suflarea preotului». ⁷³

«Apusul» către care este întors candidatul(a) la botez, după Sfîntul Chiril al Ierusalimului, «este locul întunericii din lumea aceasta. Satana este întuneric și în întuneric își are puterea sa», zice el. ⁷⁴ «Prin arătarea cu miinile către apus», respectivul(a) «renunță la comuniunea cu întunericul păcatelor, sullînd asupra faptului că a fost înstrăinată(ă) de Dumnezeu, stare în care s-a născut și recunoscut că se leapădă complet de tot ceea ce este potrivit asemănării cu Dumnezeu». ⁷⁵

Fericitul Ieronim vede același simbolism cînd zice: «Occidentul este locul unde apune soarele; apusul închipuie întunericul păcatului la care noi renunțăm pentru a urma Soarele Dreptății, care vine din răsărit». ⁷⁶

«*Mă lepăd de tine, satano*», adică mă lepăd «de tine, răul și prea crudul tiran! Nu mă mai tem de puterea ta! A nimicî-o Hristos; El

69. Apud I. Popescu, *op. cit.*, p. 120.

70. Sf. Ambrozie, *De Sacramentis*, cartea I, cap. I (2-3), la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 139.

71. Popescu (I.), *op. cit.*, p. 121.

72. Tertulian, *De anima*, cap. LVII, Migne, P.L., t. II, col. 793 B; Popescu (I.), *op. cit.*, p. 122.

73. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia despre Adam și Eva*, apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 122.

74. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 543.

75. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 84.

76. Ieronim, *It̄ Amos*, cap. VI, apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 125.

a luat singele și trupul meu, ca prin trupul meu să surpe prin moarte moartea, ca să nu mai fiu pururea supus robiei. Mă lepăd de tine vicleanule și prea șiretule șarpe; mă lepăd de tine adevăratul ispititor, care ai săvârșit toată nelegiuirea sub chip de prietenie, pricinuind căderea strămoșilor noștri. Mă lepăd de tine, satano, făcătorul și lucrătorul oricărei răutăți». ⁷⁷

«*Și de toate lucrurile tale*», adică de «toate faptele și gândurile săvârșite împotriva dreptei rațiuni». ⁷⁸

«*Și de toată trufia ta*», adică «de tot ceea ce este deșertăciune» (Ps. CXVIII, 37), înțelegînd prin aceasta Sfîntul Chiril al Ierusalimului: pasiunea pentru teatru, unde «vei vedea desfrînările pline de hule și de toată nerușinarea măscăricilor și jocurile nebunești ale bărbaților afemeiați»; pasiunea pentru cursele de cai este socotită, în concepția sfîntului, «privește nebunească care doboară sufletele»; pasiunea de vînătoare pentru desfătarea pîntecului și orice deșertăciune de acest fel, chiar și sărbătorile idolești. ⁷⁹

«*Și de toată slujirea ta*», adică de «toate slujbele ce se fac în cinstea idolilor neînsuflețiți: aprinderea făcliilor sau tămîierea la izvoare sau la riuri, ghicirea făcută cu ajutorul zborurilor păsărilor, ghicirea viitorului, prevestirile, vrăjitoriile, talismanele, inscripțiile pe plăcile de metal, alte înșelătorii și toate cite sînt de felul acestora». ⁸⁰

Sfîrșind complet și categoric cu satana și împărăția sa, iadul, persoarta exorcizată este întoarsă către răsărit, «care este ținutul luminii», ⁸¹ privind «în sus spre lumina divină»; «iar făgăduințele sale sfinte, îndreptate întru totul înspre Cel Unul» — este vorba de rostirea Simbolului de credință — «sînt primite cu dragoste ca unele ce s-au făcut în chip cuvenit». ⁸²

Candidatul este dezbrăcat... Acestui act, Sfîntul Chiril al Ierusalimului îi acordă o semnificație adincă, asemănîndu-l cu actul răstignirii Domnului, Care a stat gol pe cruce. În acest chip candidatul la botez se aseamănă și cu Adam cel dinainte de păcat, care era gol în rai și nu se rușina. ⁸³

«Untdelemnul exorcizat este simbolul participării la grăsimia lui Hristos; el pune pe fugă orice urmă a lucrării celei potrivnice. Căci după cum suflările sfinților și invocarea numelui lui Dumnezeu, ca o flacăară foarte puternică arde și alungă pe demon, tot așa și acest untdelemn exorcizat, prin invocarea lui Dumnezeu și prin rugăciune capătă atît de mare putere, încît nu numai că prin ardere curăță toate urmele păcatelor, dar alungă și toate puterile cele nevăzute ale vicleanului». ⁸⁴ În

77. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 543-544.

78. *Ibidem*, p. 544.

79. *Ibidem*, pp. 544-545.

80. *Ibidem*, pp. 545-546.

81. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 547.

82. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 85.

83. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 549-550; vezi și Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 84.

84. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 550-551.

Constituțiile Apostolice găsim și afirmația: «Untdelemnul ține locul Sfântului Duh». ⁸⁵

Ungerea «cu untdelemnul exorcizat», după Sf. Chiril al Ierusalimului, simbolizează părtășia cu măslinul cel roditor, «al lui Hristos», rupearea din măslinul cel sălbatic și altoirea în măslinul cel bun. ⁸⁶ După Constituțiile Apostolice, «ungerea este împărtășirea Sf. Duh ⁸⁷ și pecetea ține locul crucii». ⁸⁸ Iar Dionisie Pseudo-Areopagitul zice că ungera, «cu untdelemnul exorcizat», «cheamă în chip simbolic pe cel ce se botează, la luptele cele sfinte în care intră el sub Hristos ca sub un comandant», și «candidatul la botez va intra cu bucurie în aceste lupte», sfărîmînd «înriuririle și lucrările cele potrivnice îndumnezeirii». ⁸⁹

Apa se sfințește pentru a alunga din ea demonul, fiindcă după cuvintele lui Tertulian, prin invocare, Sfîntul Duh se pogoară asupra apei, o sfințește și-i dă și putere de a sfinți. ⁹⁰

«Mergerea la sfînta cristelniță închipuie ducerea lui Iisus Hristos de pe cruce la mormînt». ⁹¹

Sfîntul Apostol Pavel compară botezul cu un mormînt în care sîntem înmormîntați cu Iisus Hristos în moarte (Rom. VI, 4; Colos. II, 12). Comparația botezului cu mormîntul conține ideea de pogorire a corpului într-un loc adînc, adică afundarea; după cum și expresia « a ne naște din apă » înseamnă că ieșim din acest element.

«Botezul este crucea pe care ne răstignim» — zice Sf. Ioan Gură de Aur. «După cum la Hristos a fost crucea și mormîntul, același fapt se petrece și cu noi la botez, deși nu în același mod, căci El a murit în corp și a fost înmormîntat, noi amîndouă acestea (moartea și înmormîntarea) le avem în păcat, căci la botez nu a murit însăși ființa omului, ci omul cel din păcate, adică răutatea. ⁹² Același lucru vrea să arate și Sf. Chiril al Ierusalimului, cînd zice: «Hristos a fost răstignit cu adevărat, a fost îngropat cu adevărat și a înviat cu adevărat. Pe toate acestea ni le-a dăruit spre a cîștiga în realitate mîntuirea, cu toate că n-am participat la Patimile Lui decît prin imitare. Imitarea este în închipuire, dar mîntuirea în realitate». ⁹³

Afundarea de trei ori în apă simbolizează, după acest Sfînt Părinte, înmormîntarea Mîntuitorului; cele trei afundări și scoateri din apă închipuind, alternativ, cele trei zile și trei nopți petrecute de Domnul în mormînt. ⁹⁴ «Cufundarea corpului în apă botezului — după Sf. Ioan

85. *Constituțiile Apostolice*, cartea III, cap. XVII, în trad. rom. cit., vol. II, p. 100.

86. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 550.

87. *Constituțiile Apostolice*, cartea VII, cap. XXII, trad. rom. cit., vol. II, p. 192.

88. *Ibidem*, cartea III, cap. XVII, p. 100.

89. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, pp. 85, 86.

90. Tertulian, *De baptismo*, cap. IV, Migne, P.L., t. I, col. 1311 A-B.

91. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 551; vezi și Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 86.

92. Sf. Ioan Hrisostom, *Combențariile sau explicarea Epistolei către Romani*, trad. rom. de Arhim. Teodosie Atanasiu, București, 1906, pp. 152, 159.

93. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 552.

94. *Ibidem*, pp. 551-552; vezi și *Constituțiile Apostolice*, cartea III, cap. XVII, în trad. rom. cit., vol. II, p. 100; cartea VIII, cap. XXII, p. 192.

Gură de Aur — este imaginea mormintului vechiului om, care se afundă ca într-un mormînt, pentru a ieși la o nouă viață, reinnoit». ⁹⁵ Sfîntul Grigore de Nisa, după ce aseamănă botezul cu mormîntul Domnului nostru Iisus Hristos, zice : «Noi ne ascundem în apă, după cum Mîntuitorul a fost ascuns în mormînt». ⁹⁶

«Și dacă prin moarte și îngropare te-ai făcut părtaș cu Dînsul (Hristos) — zice Sf. Părinte Ioan Gură de Aur —, apoi cu atît mai mult te vei face prin înviere și viață ; căci păcatul fiind omorît prin botez, dreptatea înviind, viața cea veche dispărînd și apucîndu-ne de o viață nouă și îngerească, iată că acesta este o înviere». ⁹⁷

Sfîntul Ambrozie arată și el că «trecerea prin izvor este o trecere de la cele pămîntești la cele cerești ; trecerea de la păcat la viață, de la vină la har, de la murdărie la sfințenie ; care pînă prin acest izvor trece, nu moare, ci reînviază». ⁹⁸ Afirmația Sf. Justin Martirul și Filozoful, că cei ce se botează «se nasc în același mod cum ne-am născut și noi înșine, adică se culundă atunci în apă și se spală în numele lui Dumnezeu Tatăl și Stăpînul a toate și al Mîntuitorului nostru Iisus Hristos și al Sfîntului Duh» ⁹⁹ — dovedește consensul unanim al Sfinților Părinți în această idee.

La întrebarea lui Herma, de ce pietrele turnului care se construiește (adică biserica) se scot din adîncimea apelor, îngerul i-a răspuns următoarele : «Dinsele (pietrele), care semnifică în sine pe oamenii care intră în biserică, trebuie să treacă prin apa botezului ca să se vivifice, deoarece dinșii nu pot să intre în împărăția lui Dumnezeu decît numai părăsind viața trecută ce conține germenul morții ; căci omul pînă la împrăștierea numelui de fiu al lui Dumnezeu a fost mort, dar îndată ce primește acest sigiliu, se leapădă de moarte și intră în viață. Sigiliul acesta este apa, în ea oamenii intră morți și ies vii». ¹⁰⁰

Botezat în Hristos și îmbrăcat cu Hristos, neofitul ajunge asemenea Fiului lui Dumnezeu (Rom. VIII, 29), căci — conchide Sf. Chiril al Ierusalimului —, «nimeni să nu socotească că botezul dă numai iertarea păcatelor, după cum era botezul lui Ioan, dimpotrivă botezul dă și harul înfierii». ¹⁰¹ Tertulian face o frumoasă comparație între Duhul lui Dumnezeu Care se purta pe deasupra apelor (Facere I, 2) și între apa sfințitoare a botezului : «Ceea ce se purta lua sfințire de la Cel ce se purta deasupra (apei) ; tot așa și în botez se pogoară din cer același Duh, fiind

95. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omlia XXIV asupra lui Ioan*, apud Popescu (I.), *op. cit.*, pp. 77-78.

96. Sf. Grigore de Nisa, *Oratio de Baptismo*, apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 77.

97. Sf. Ioan Hrisostom, *op. cit.*, p. 153.

98. Sf. Ambrozie, *De Sacramentis*, cartea I-a, cap. IV (12). La Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 141.

99. Popescu (I.), *op. cit.*, p. 50.

100. *Păsoțul lui Herma*, visio IX, cap. XVI, apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 49 ; vezi și Sf. Ambrozie, *De Sacramentis*, cartea II, cap. IV (19), la Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 149.

101. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 552, 555.

prezent deasupra apei, sfințind-o prin Sine însuși, și în așa mod, cele sfințite primesc putere de a sfinți». ¹⁰²

În Constituțiile Apostolice și la Sf. Ambrozie găsim menționate exemple de preînchipuire a Tainei Sf. Botez în Vechiul Testament: Hristos este *izvorul cel viu*, care ne va face fericiți (Is. XLV, 2, 3); Hristos este *izvorul neseecat*, care izvorăște din culmea unui munte (Is. XXXIII, 16-18). ¹⁰³

La început chiar, când a făcut Dumnezeu cerul și pământul, *Duhul se purta deasupra apelor* (spune Moise), și *lucra* (mărturisește David). ¹⁰⁴

Potopul. «Lemnul este pe care s-a răstignit Domnul Iisus ca să pătimească pentru noi. Porumbelul este în al cărui chip a coborât Sfântul Duh, care inspiră pacea inimii și liniștea sufletului. Corbul este preînchipuirea păcatului care iese și nu se mai întoarce, dacă se păstrează (și în tine) înfățișarea și paza dreptului». ¹⁰⁵

Moise a aruncat toiagul în lîntina Mera — apa ei fiind amară —, și imediat a început să se îndulcească (Exod XV, 23-24). ¹⁰⁶ *Semnificația*: «Orice creatură e supusă corupției ca și apa amară de orice. Și dacă la un moment e plăcută și chiar proaspătă, totuși e amară (apa) care nu poate să depărteze păcatul». «Dar unde e crucea lui Hristos, unde vei primi tainele cerești începe să fie dulce și plăcută, și pe drept cuvînt dulce, în care vina e tăiată de tot». ¹⁰⁷

Vinderea regelui sirian Neeman — bolnav de lepră — în apa *Jordanului* (cufundat de 7 ori de Elisei). ¹⁰⁸ *Semnificația*: «Nu orice apă însănătoșează, ci acea apă însănătoșează care are harul lui Hristos. Alta e materia, alta e simțirea, alta e lucrarea, altul e felul de muncă al lucrării. Apa e materia, lucrarea e a Sf. Duh. Apa nu însănătoșează dacă Sf. Duh n-ar coborî și ar sfinți apa aceea». ¹⁰⁹

A chemat Ilie foc din cer și a coborît foc din cer. A chemat Elisei numele Domnului și s-a ridicat în apă fierul securei care fusese scufundat (IV Regi VI, 6) — este un alt exemplu de preînchipuire a botezului creștin, «fiindcă orice om, înainte de botez, ca și fierul este greu înainte de a se scufunda, cînd botezîndu-se, nu ca fierul, ci ca și lemnul mai ușor la chip se ridică». Mînerul de la secure preînchipuie crucea lui Hristos. ¹¹⁰

102. Tertulian, *De baptismo*, cap. IV, Migne, P.L., t. I, col. 1311 A, B.

103. *Epistola lui Barnaba*, cap. XI, trad. rom. din *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. II, pp. 67-68.

104. Sf. Ambrozie, *De mysteriis*, cap. III (9), ed. Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 118.

105. *Ibidem*, cap. III (10, 11); cf. și *De Sacramentis*, cartea II, cap. I (1) din ediția citată.

106. Sf. Ambrozie, *De Sacramentis*, cartea II, cap. IV (12); cf. și *De mysteriis*, cap. III (14). Ed. Johannes Quasten, *op. cit.*, pp. 147-148, 120.

107. *Ibidem*, cartea II, cap. IV (13); cf. și *De mysteriis*, cap. III (14), din ed. citată, p. 148, 120).

108. Idem, *De Sacramentis*, cartea I, cap. V (13-14); cf. și *De mysteriis*, cap. III (16-17) din ed. citată, pp. 141-142, 121.

109. Idem, *De sacramentis*, cartea I, cap. V (15); cf. și *De mysteriis*, cap. III (17) din ed. citată, pp. 142, 121.

110. Idem, *De Sacramentis*, cartea II, cap. IV (11) din ed. citată, p. 147.

În sfârșit, Sf. Ambrozie vede botezul creștin preînchipuit și în evenimentul de la «Scăldătoarea oilor» (Ioan V, 4): «Ca să fie un indiciu că s-a coborât îngerul, se mișca apa pentru cei necredincioși. Lor semn, ție credință; aceluia le cobora îngerul, ție Sfântul Duh; lor li se mișca făptura, ție-ți lucrează Hristos, însuși Domnul făpturii. Atunci se vindeca unul, acum toți se însănătoșesc, sau mai sigur unul singur, poporul creștin, căci este la unii și apă mincinoasă. În cele din urmă slăbănogul acela privea pe un om: pe Domnul Iisus Cel născut din Fecioară, prin a Cărui venire nu mai vindecă umbra pe unii, ci adevărul pe toți». ¹¹¹

Apa sfințită a devenit «și mormînt și mamă», — zice Sf. Chiril, continuînd simbolismul slujbei —, pentru că în același timp cel ce se botează moare și renaște. ¹¹² Sfîntul Vasile cel Mare învață că apa la botez reprezintă moartea primind corpul ca într-un mormînt. ¹¹³ Iar Sf. Ioan Damaschin adaugă: «Domnul ne-a poruncit a ne renaște din apă și din Sfîntul Duh, sub venirea Sfîntului Duh în apă după rugăciune și chemare. Căci, precum omul este format din două părți, suflet și corp, Domnul ne-a curățit prin apă și prin Duh; prin Duh, spre a reinnoi în noi chipul și asemănarea dumnezeiască, prin apă a curățit corpul de păcate prin grația Duhului și a-l scăpa de corupție. Apa este aici imaginea morții, dar Duhul dă arvună vieții». ¹¹⁴ Sfîntul Grigore de Nisa învață că apa a fost aleasă pentru a regenera omenirea fiindcă este elementul care se amestecă mai bine cu pămîntul; noi ne înmormîntăm în apă, după cum Mîntuitorul a fost învelit în sînul pămîntului. ¹¹⁵

«*Ai primit după aceea haine albe* — zice Sf. Ambrozie —, ca să fie un indiciu că te vei dezbrăca de haina păcatelor, că te vei îmbrăca în haina neprihănită a nevinovăției». ¹¹⁶

După Dionisie Areopagitul, acest moment simbolizează că «cel fără podoabe se împodobește și cel fără formă devine frumos, strălucind printr-o viață întru totul luminată». ¹¹⁷ Iar Teodor de Mopsuestia spune: «Vei îmbrăca haina cea albă și curată, care este întru totul măreață, semn al vieții viitoare». ¹¹⁸

Taina ungerii cu Sf. Mir își are originea sa simbolică — ne spune Sf. Chiril al Ierusalimului — în înseși faptele petrecute la riul Iordanului cu Mîntuitorul: Așa precum în Iordan Sf. Duh s-a pogorît asupra Mîntuitorului «în chip substanțial», tot așa și celor botezați li «s-a dat ungera și antitipul aceluia prin care a fost uns Hristos» (Is. LXI, 1). «Hristos a fost uns cu untdelemnul spiritual al bucuriei, adică cu Duhul

111. Idem, *De Mysteriis*, cap. IV (22-24); cf. și *De Sacramentis*, cartea II, cap. II (3-7) din ed. cit., pp. 123-124, 146-147.

112. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 551-552; vezi și *Constituțiile Apostolice*, cartea III, cap. XVII, trad. rom. cit., vol. II, p. 100.

113. Sf. Vasile cel Mare, *Despre Sf. Duh*, cap. XV, apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 69.

114. Apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 69.

115. Sf. Grigore de Nisa, *Oratio de Baptismo*, apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 72.

116. Sf. Ambrozie, *De mysteriis*, cap. VII (34), ed. Johannes Quasten, *op. cit.*, p. 129.

117. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, pp. 86-87.

118. Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 18.

Sfânt, care este numit untdelemnul bucuriei (Ps. XLIV, 8-9), pentru motivul că el este pricinuitorul bucuriei duhovnicești.¹¹⁹

«leșiți din baia botezului sîntem unși cu ungere sfîntă după ritualul vechi, — zice Tertulian. — Ungerea ni se face materialmente, dar ea poartă fructe spirituale, precum și la botez cufundarea este un act material, dar fructele sînt spirituale cînd sîntem curățiți de păcate».¹²⁰

Ca și la botez, mirungerea a fost preînchipuită în Vechiul Testament: mai întii de Aaron, care a fost uns cu mir pentru a deveni arhieru (Lev. IV, 5), iar mai tîrziu de Solomon, care pentru a fi rînduit împărat s-a spălat în apele riului Ghion, iar după aceea a fost uns, semnul supremei consacrări (III Regi I, 39, 45).¹²¹ Mirungerea însă este cu mult mai presus decît acele ungeri preînchipuitoare ale Vechiului Testament, întrucît ea este lucrarea Duhului Sfînt.¹²²

«Mirul» — după Sf. Chiril al Ierusalimului — «nu este simplu mir», ci «este un dar al lui Hristos și al Sfîntului Duh, și lucrează prin prezența dumnezeirii lui».¹²³ Apoi «mirul este întărirea mărturisirii» sau «pecete a făgăduințelor» — cum se spune în Constituțiile Sfinților Apostoli.¹²⁴ Precum la botez, apa sfințită lucrează atît asupra trupului cît și asupra sufletului, și aici «Sf. Mir» unge trupul, dar «sufletul se sfințește prin Sfîntul și de viață făcătorul Duh».¹²⁵

Symbolismul actelor legate de administrarea Tainei ungerii cu Sf. Mir: Ungerea cu Sf. Mir pe frunte înseamnă, în învățătura chiriliană, «slobozirea de rușinea pe care primul om călcător de poruncă o purta pretutindeni» și posibilitatea de «a privi ca în oglindă, cu fața descoperită, slava Domnului» (I Cor. III, 18).

Ungerea urechilor se face pentru ca auzul omului să se plece mai cu osîrdie spre «Tainele dumnezeiești». Ungerea nărilor se face ca cel ce o primește să fie «bună mireasmă a lui Hristos» (II Cor. II, 15). Ungerea pieptului cu Sf. Mir înarmează pe neofit «împotriva uneltirilor diavolului; căci după cum Hristos, după botez și după pogorîrea Sf. Duh, s-a dus și s-a luptat cu potrivnicul», tot așa și neofitul «fiind îmbrăcat cu toată armura Sfîntului Duh «primită prin botez și mirungere trebuie să stea împotriva uneltirilor diavolului».¹²⁶

Luată în ansamblu, «ungerea cu Sfîntul Mir face pe cel botezat bun mirositor», «căci — zice Dionisie Pseudo-Areopagitul — perfecțiunea sacră a nașterii celei divine unește ceea ce este sacramental desăvîrșit

119. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, pp. 555-557; vezi și Theodorus Ep. Mopsuestenus, *op. cit.*, p. 18.

120. Tertulian, *De baptismo*, cap. VII, Migne, P.L., t. I, col. 1315 A-B—col. 1316 A.

121. Sf. Ambrozie, *De mysteriis*, cap. VI (31-33); cf. și *De Sacramentis*, cartea III, cap. I (4-6) din ed. cit., pp. 128-129, 152.

122. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 559.

123. *Ibidem*, p. 557.

124. *Constituțiile Apostolice*, cartea III, cap. XVII, și cartea VII, cap. XXII, trad. rom cit., vol. II, pp. 100, 192-193.

125. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 557.

126. *Ibidem*, pp. 557-558.

cu Duhul cel dumnezeiesc». ¹²⁷ Numai în urma ungerii cu Sf. Mir, cei botezați pot să fie numiți cu adevărat creștini, căci renașterea lor din apă este confirmată prin această Sfântă Taină, care oferă «Pecetea Dărilor Sfântului Duh». ¹²⁸

În încheiere, trebuie subliniat în chip special că botezul adevărat și administrat reglementar unei persoane, nu este permis a se repeta. ¹²⁹ «Căci precum Unul e Dumnezeu (Efes. IV, 5) și Unul Hristos și Unul Mîngietorul, una și moartea Domnului în trup, tot astfel unul să fie și botezul dat în numele Lui (Rom. VI, 3)». ¹³⁰ «Acea care încearcă să boteze a doua oară pe cei botezați, răstignesc din nou pe Domnul, îl omoară a doua oară, iau în ris cele dumnezeiești, batjocoresc cele slinte, insultă pe Sfântul Duh, Sfîntul Sînge îl necinstesc ca pe ceva de rînd, nu respectă pe Cel care a trimis pe Fiul Său în lume, Care a pățimit, Care s-a jertfit pe Sine». ¹³¹

Potrivit învățaturii Bisericii Ortodoxe de totdeauna și de pretutindeni, atunci este un botez valid, cînd el se săvîrșește «după porunca Domnului în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh», ¹³² concomitent cu afundarea de trei ori în apă. ¹³³ «Botezul cel mîntuitor nu se poate face altfel decît în numele Prea Sfîntei Treimi, adică prin chemarea Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh», zice Origen, ¹³⁴ iar Sfîntul Ciprian: «Însuși Iisus Hristos prescrie să se boteze în numele Prea Sfîntei Treimi». ¹³⁵ Același lucru prescrie și Sfîntul Atanasie: «Oricine ar lăsa ceva din Sfînta Treime și s-ar boteza numai în numele Tatălui sau numai în numele Fiului, sau în numele Tatălui și al Fiului, fără Sfîntul Duh, acela nu primește nimic...; căci desăvîrșirea, mîntuirea se află în Treime». ¹³⁶ «Fiindcă noi credem în Tatăl, în Fiul și în Sfîntul Duh; de aceea sîntem botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» — adaugă Sfîntul Vasile cel Mare. ¹³⁷ «Hristos după moarte

127. Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 87.

128. Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 558; vezi și *Constituțiile Apostolice*, cartea VII, cap. XLIV, p. 213; Tertulian, *De baptismo*, cap. VII, Migne, P.L., tom. I, col. 1315 A-B.

129. Can. 47 Apostolic; 48 Cartagina; vezi și *Constituțiile Apostolice*, cartea VI, cap. XV, trad. rom. cit., vol. II, p. 161. După Tertulian, botezul adevărat nu se repetă și nu se poate înlocui cu nici un alt botez, decît cu botezul singelui (Popescu Stoian, *Dezvoltarea doctrinei despre Sf. Taine*, teză de licență, București, 1918, p. 29).

130. *Constituțiile Apostolice*, cartea VI, cap. XV, trad. rom. cit., p. 161; vezi și Can. 1 Cartagina (256).

131. *Ibidem*.

132. *Ibidem*, cartea VII, cap. XLIV, p. 12; cartea III, cap. XVI, p. 100; cartea VII, cap. XXII, p. 192; cartea VI, cap. XV, p. 161; vezi și Dionisie Areopagitul, *op. cit.*, p. 80; Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 551; Can. 49 Ap.; *Didahia celor 12 Apostoli*, cap. VII, în trad. rom. din *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I, p. 91.

133. Can. 58 Apostolic; vezi și Dionisie Pseudo-Areopagitul, *op. cit.*, p. 80; Sf. Chiril al Ierusalimului, *op. cit.*, p. 551; *Constituțiile Apostolice*, cartea VII, cap. XLIV, pagina 212.

134. Apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 87.

135. *Ibidem*.

136. *Ibidem*.

137. *Ibidem*.

— zice și Tertulian — a dat ucenicilor Săi ultima porunca de a se boteza toate neamurile în numele Tatălui și al Fiului și al Sfintului Duh, iar nu în numele unuia; de aceea noi ne și cufundăm, în botez, nu o dată, ci de trei ori, adică de atâtea ori câte nume și persoane sînt». ¹³⁸

Canonul 91 al Sfintului Vasile cel Mare ne arată că învățătura de a afunda de trei ori în apă pe cel ce se botează în numele Sfintei Treimi, o avem din Sfînta Tradiție.

Biserica Ortodoxă însă «nu leapădă botezul săvîrșit prin turnare sau stropire, deoarece prin aceasta nu este anulată puterea Tainei, ci îl permite numai în împrejurări speciale». ¹³⁹ În «Didahia celor 12 Apostoli» găsim următoarea îndrumare: «Și dacă n-ai nici apă caldă, nici apă rece (de ajuns), toarnă (puțină) apă de trei ori pe cap, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfintului Duh». ¹⁴⁰ Iar Sfîntul Ciprian citează chiar în sprijinul acestei învățături un text din Sfînta Scriptură. ¹⁴¹ De aici concluzia ultimă și totodată porunca Domnului: «De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu» (Ioan III, 5).

Magistrand MUNTEANU ALEXANDRU ARMAND

138. Tertulian, *Adversus Praxeam*, cap. XXVI, Migne, P.L., t. II, col. 213 C, apud Popescu (I.), *op. cit.*, p. 51.

139. Nicodim Milaș, *Cartoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, trad. rom. de Uroș Kovincici și Nic. Popovici, Arad., 1930, vol. I, partea I, p. 265.

140. *Didahia celor 12 Apostoli*, cap. VII, trad. rom. din *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I, p. 91.

141. Sf. Ciprian, *Omilia la Iezechil*, XXXVI, 25-26, apud Popescu Stoian, *op. cit.*, p. 27.

POPAS CU SFINTA FAMILIE LA MORMINTELE PATRIARHILOR DIN HEBRON

Evenimentele relatate de Sfinții Evangheliști Matei (II, 1-23) și Luca (II, 1-20) despre închinarea păstorilor vestiți de îngeri, și închinarea magilor, au dus la tragedia asasinării pruncilor de către Irod. Sfântul Justin Martirul și Filozoful scria, pe la mijlocul veacului II: «Căci împăratul acesta Irod, atunci când au venit la el magii din Arabia și i-au zis că «după steaua care s-a arătat pe cer am cunoscut că s-a născut un Împărat în țara voastră și am venit să ne închinăm Lui», a căutat să afle de la bătrînii poporului vostru, unde s-a născut, bătrînii au spus că la Betleem, căci este scris de profet: «Și tu, Betleeme, pămîntul lui Iuda, întru nimic nu ești mai mic între conducătorii lui Iuda; căci din tine va veni un conducător, care va paște poporul Meu». Deci, magii din Arabia au venit la Betleem și închinîndu-se Copilului și aducîndu-I daruri: aur, smirnă și tămîie, după ce s-au închinat Copilului în Betleem, printr-o descoperire li s-a poruncit să nu mai revină la Irod. Și fiindcă Iosif, cel care era logodit cu Maria, se gîndea mai întîi să îndepărteze pe logodnica lui, Maria, socotind că ea fusese însărcinată din unire bărbătească, adică din desfrînare, printr-o viziune i s-a poruncit să nu-și îndepărteze femeia, căci îngerul care i s-a arătat lui, i-a spus că ceea ce are în pîntece este de la Duhul Sfînt. Deci, temîndu-se, n-a îndepărtat-o, ci dimpotrivă, deoarece în Iudeea era recensămînt, cel dintîi atunci, sub Quiriniu, a plecat de la Nazaret unde era, ca să se înscrie. Căci el era de neam din tribul lui Iuda, care locuia pămîntul acela. Astfel, i s-a poruncit ca, dimpreună cu Maria, să pornească în Egipt și să fie acolo, dimpreună cu Copilul, pînă ce li se va descoperi din nou să se întoarcă în Iudeea. Deci, născîndu-se atunci Copilul în Betleem, deoarece Iosif nu avea unde să poposească în satul acela, a poposit într-o peșteră apropiată de sat. Și atunci, pe cînd ei erau acolo, Maria a născut pe Hristos și L-a așezat în iesle unde L-au găsit magii care au venit din Arabia».

Și mai departe: «Deoarece magii din Arabia n-au mai venit la Irod, așa cum le-a cerut să facă și conform cu cele poruncite lor, s-au dus în țara lor pe o altă cale, iar Iosif împreună cu Maria și cu Copilul au plecat în Egipt, așa cum li s-a descoperit lor, — Irod, necunoscînd pe Copilul la care magii veniseră să se închine, a poruncit ca să fie uciși pur și simplu copiii din Betleem». ¹

Tainele divine continuau deci să se împlinească. Forțele cerești acționau vădit în oamenii care realizau sau mărturiseau realizarea profesiilor. Ingerul Domnului, probabil vestitorul întrupării, Gavriil, îndruma pe magi și povățuia pe Iosif (Matei II, 11-14).

În puterea nopții, Sfînta Familie pleacă, strecurîndu-se pe uliți dosnice, pentru a nu atrage atenția străjilor. Cu puține merinde în desagi și poate cu cîteva monezi de aur dăruite de mărînimia magilor, mărînimie exagerată mult însă de pictorii Renașterii, blindul și înțeleptul Iosif pășea grăbit pe poteca ce străbate cîmpul lui Booz și îmașul ciobanilor care auziseră numai cu două săptămîni în urmă, corul serafimilor. Ducînd de căpăstru asinul ce purta pe Maica Sfîntă cu dumnezeiescul Prunc, tezaur pe care în sfîrșit înțelese că i se încredințase de sus, el se îndrepta spre sud-vest, pe drumul cunoscut cu un mileniu și jumătate în urmă, strămoșilor săi. Cale de o oră au mers pînă au trecut de fortăreața Herodium, ridicată de Irod pe un colnic conic, în mijlocul cîmpiei. Ajungeai acolo urcînd pe două sute de trepte de marmură multicoloră. Între zidurile cu turnuri de pază, erau grădini cu plantații bogate și mai multe palate, cu o mică acropolă în vîrf. Aici, regele își păstra tezaurul și-și alesese sepultura în care avea să intre, acoperit de singele atîtor crime, peste patru luni, în apropierea Paștilor anului 750 al Romei. Oasele lui n-aveau să odihnească aici mai mult de 70 de ani, căci o dată cu distrugerea Ierusalimului de către armatele lui Titus, locotenentul acestuia, Lucius Bassus, avea să dărîme fortificația irodiană, cu palatele sale. Abia peste zece secole, regii cruciați ai Ierusalimului aveau să ridice din ruină un simplu castru de apărare contra nomazilor deșertului din sud.

După mai bine de o oră de umblet, calea spre Hebron urca și temperatura scădea cu cît zorii se apropiau. Lăsară spre stînga, într-o vîlcea, cele trei rezervoare dreptunghiulare înșirate unul după altul, cu o suprafață între 800-1000 mp, înconjuarte de livezi și vii. Sînt faimoasele rezervoare construite de Solomon pentru alimentarea cu apă a palatelor sale din Ierusalim și a templului, situat la un nivel inferior.

«Săvîrșit-am mari lucrări: mi-am clădit conacuri, mi-am sădit podgorii, mi-am făcut grădini și parcuri și am sădit în ele pomi cu tot felul de roade; mi-am făcut heleșteie de apă ca să ud din ele crîngul unde erau copacii în creștere» (Ecl. II, 4-6).

Aici se captează mai multe izvoare și în decursul timpului, începînd cu administrația procuratorului Pontiu Pilat, aveau să fie lărgite și ameliorate. Unul din aceste izvoare, care alimentaseră rezervoarele din

1. *Dialogul cu iudeul Trișon*, pp. 80-81.

valea numită azi Uadi Biar, este captat într-un bazin acoperit, construit din piatră și numit încă pînă în zilele noastre «izvorul pecetluit», care i-a inspirat lui Solomon și o frumoasă metaforă: «Sora mea, mireasa mea, e o grădină închisă, e un izvor cu lacăt, o fîntînă pecetluită este. Vlăstarii tăi clădesc un paradis de rodii, cu roduri dezmiardate, cu cipru și cu nard; cu nard și cu șofran, cu trestie cu bun miros, cu scortîșoară și cu toți copacii cu lacrimi de tămîie, cu smîrnă și aloë și cu toată fruntea arbuștilor balsamici» (*Cîntarea Cîntărilor*, IV, 12-14).

În adevăr, pe versantul de dincolo de Hebron al munților pe care urca Sfînta Familie, cresc din abundență și în stare naturală, arbuști balsamici, — regiune care începe cu deșertul Engadi și Neghebul, partea de nord a deșertului Sinai, și continuă în munții peninsulei sinaitice. Camforul și balsamul sălbatic, mai cu seamă, erau mult apreciați în anticîhitatea biblică: «Iubitul meu este ca o ciorchină de camfor din viile de la Engadi» (*Cîntarea Cîntărilor*, I, 14).

Galileenii, ca și iudeii, circulau mult; cel puțin o dată pe an se duceau la templul din Ierusalim, afară de călătoriile pentru alte interese.

Sfîntul Iosif desigur cunoștea și el acest drum pe care călătorea acum. Cel puțin pînă la mormintele patriarhilor din cetatea Hebron, unde trebuia să se facă primul popas din acea zi, desigur că un om pios ca el trebuia să se fi dus cîndva. Azi, parcurgînd drumul dintre Betleem și Hebron, cam la km 29, dai de un izvor, unde în veacul V s-a ridicat o biserică în amintirea botezului eunucului etiopian, săvîrșit de Sfîntul Diacon Filip (*Fapte VIII*, 36-40).

Pe Iosif îl duceau gîndurile însă la relatările din Cartea Facerii (XXIII, 8-20 și XLIX, 29-L, 1-13), cînd, pe la amiază, intră în crîngul de pe podiș, und era stejarul sfînt al lui Mamvre, lîngă care l-au vizitat pe Avraam cei trei îngeri spre a-i anunța nașterea lui Isaac (*Facere XVIII*, 1-2). Astăzi, locul se numește «Valea terebinților», stejarii fiind rari, afară de cîteva exemplare multisekulare, cum este cel din grădina mînăstirii rusești Sf. Ioan. Desigur că pînă spre seara zilei următoare, Sfînta Familie a putut ajunge la Hebron.

N-avem relatări sigure dacă moscheea construită deasupra peșterii Macpela este o construcție din timpul lui Irod sau ulterioară. Desigur că, în graba lor, Iosif și Sfînta Fecioară n-au putut decît să închine un gînd pios celor trei patriarhi care odihneau acolo de 18 secole.

Hebronul, sau Halil-er-Rahman în arabă (prietenul lui Dumnezeu, cum este socotit Avraam de Coran), este una din cele mai vechi localități ale lumii. Cînd Moise a trimis iscoadele în țara Canaanului (1490 în. Hr.), Hebronul era un centru populat și întărit. «Și au luat-o prin Negheb și au ajuns pînă la Hebron, unde se aflau Ahiman, Seșai și Talmai, feciorii lui Enac. Hebronul a fost zidit cu șapte ani înaintea Toarului din Egipt (*Numeri XIII*, 22). La moartea Sarei, Abraham cumpără de la hititul Efron, țarina și peștera Macpela, «iar după aceasta, a îngropat Avraam pe Sara, femeia sa, în peștera din țarina Macpela, la răsărit de Mamvre, adică de Hebron, în țara Canaanului» (*Facere XXIV*, 19). Cînd Avraam «s-a stîns și a murit de bătrîneți fericite (175

de ani), bătrîn și sătul de zile, și a fost adăugat la poporul său, l-au îngropat Isaac și Ismail, feciorii săi, în peștera Macpela, în siliștea lui Efron, fiul lui Tobar hititul, la răsărit de Mamvre» (Facere XXX, 9). Isaac a murit și el bătrîn și sătul de zile, în vîrstă de 180 de ani, fiind adăugat poporului său, tot în peștera Macpela de la Hebron.

De asemenea, patriarhul Iacob a fost înmormîntat în același loc din «țara unde trăise ca venetic și tatăl său, în Canaan», după ce se strămutase cu tot neamul în Egipt, unde îl chemase fiul său iubit Iosif, vindut de frații săi. Acesta îl chemase pe tatăl său: «Așa grăiește fiul tău Iosif: Dumnezeu m-a făcut stăpîn peste tot Egiptul. Vino la mine! Nu zăbovi! Patriarhul Iacob se duse și a mai trăit acolo 17 ani, iar la 147 de ani a murit apoi a fost îmbălsămat și transportat cu alai mare și îngropat în peștera din siliștea Macpela, care se află la răsărit de Mamvre». După aceasta, Iosif și frații săi, șefii triburilor evreilor, s-au întors în Egipt, iar cînd a murit, a fost îmbălsămat și «l-au pus într-un sarcofag acolo în Egipt», după ce și-a legat frații și urmașii cu limbă de moarte «să duceți cu voi oasele mele de aici». La ieșirea din Egipt, unde evreii locuiseră 430 de ani, «Moise a luat cu sine osemintele lui Iosif». Mormîntul lui Iosif este însă la intrarea peșterii. Tot la Macpela au fost îngropate și Rebeca, soția lui Isaac, și Lea, soția lui Iacob.

În partea de nord a incintei moscheii, după o tradiție, este mormîntul lui Adam. Tradiția talmudică spune că la Hebron se află mormintele a patru perechi: Adam și Eva, Avraam și Sara, Isaac și Rebeca, Iacob și Lea. O altă tradiție talmudică spune că atunci cînd Avraam a intrat în peștera Macpelah ca să îngroape pe Sara, Adam și Eva s-au sculat, nemaivrind să rămînă în mormîntul lor. «De ce ne rușinează mereu în fața lui Dumnezeu de păcatul pe care am avut nenorocirea să-l comitem? Venind aici, rușinea noastră este și mai mare, căci la vederea faptelor voastre bune și a meritelor voastre, noi ne înroșim de rușine». Avraam le răspunse însă: «Fiți pe pace, că eu mă voi ruga Celui Prea Înalt, ca să nu mai fiți rușinați». La aceste cuvinte, cei doi strămoși au reintrat în mormintele lor.

Hebronul a crescut în importanță în perioada iudaică, David avîndu-și aici capitala timp de șapte ani.

Iosif Flaviu vorbește despre monumentele ridicate pe mormintele celor trei patriarhi, în «Războaiele evreilor» (IV, IX, 7): «Se spune că tot în acest oraș, Hebron, unde a locuit Avraam, tatăl poporului evreu, după ce a emigrat din Mesopotamia și de acolo fiii lui au coborît în Egipt. Mormintele lor se văd pînă azi (sfîrșitul veacului I d. Hr.), construite în marmură frumoasă, lucrute minunat». Iosif Flaviu se referea la edificiul renovat de Irod cel Mare. Înainte de ocupația Palestinei de către arabi, deci pe la începutul veacului VII, călătorul Antonin relatează că se intra în bazilica bizantină de deasupra mormintelor patriarhilor, pe sub un portic pătrat, descoperit și despărțit în două printr-un grilaj de fier. Pe de o parte intrau creștinii, iar pe alia evreii. 60 de ani mai tîrziu, după cucerirea țării de către arabi, numai călătorii creștini mai aveau acces în lăcaș, ceea ce li s-a interzis și lor în veacul XIII, după perioada

stăpînirii cruciate. Pelerinul din Bordeaux a văzut aci, în secolul XIII, monumente artistice de o remarcabilă frumusețe. Împăratul Justinian a zidit peste morminte o biserică, transformată în moscheie la invazia arabă, în veacul VII. Cruciații au retransformat așezămîntul din nou în biserică, pentru ca la izgonirea lor din Palestina de către Saladin, acesta să fie definitiv transformat în moscheie.

Sanctuarul actual este dreptunghiular, avînd pe două laturi două capele octogonale, cuprinzînd cenotafele lui Avraam și al Sarei. Nava sanctuarului sprijină pe patru stîlpi o cupolă. În partea dreaptă, un covor de mare dimensiune acoperă piatra de la intrarea peșterii. În dreapta și în stînga, din centrul moscheii, se află cenotafele lui Isaac și al Rebecăi. Cenotafurile patriarhilor sînt acoperite cu minunate brocarde cu aur, pe mătase verde, iar pentru soții lor, pe mătase roșie. Aceste cenotafuri sînt ridicate deasupra mormintelor corespunzătoare din peșteră. În actuala lor formă, aceste cenotafuri datează din veacul XIII.

Întorcîndu-ne din nou la Sfînta Familie, care din Hebron se îndreaptă înspre Gaza, pe litoralul Mării Mediterane, aflăm din cele două evangheliile apocrife, Evanghelia Nașterii și Evanghelia copilăriei, că a ajuns aci în a patra zi de călătorie.

După Gaza, calea străbate deșertul pînă la localitatea El Ariș, de la frontiera Egiptului, sau Nahal Misraim, în ebraică. În această perioadă a anului, albia torentului, uscat cea mai mare parte a anului, colectează apa de ploaie de pe colinele deșertului. Restul călătoriei a fost făcut în condiții mai ușoare, scrierile apocrife pretinzînd că au avut însoțitori. Au trecut prin primul oraș egiptean, numit Pelusium în epoca ocupației romane, port la Marea Mediterană, unde cu 48 de ani înainte fusese ucis generalul roman Pompei, din ordinul regelui Ptolomeu XIV, cînd se refugie în Egipt, după bătălia de la Farsala, pe care o cîștigase Iuliu Cezar. Octavian August trecuse și el pe acolo, cu cîțiva ani mai înainte. Plecînd din Peluza, Sfînta Familie se îndreaptă înspre sud-vest, către El-Kantara, pe malul drept al canalului ce punea în comunicație, din vechi timpuri, un braț al Nilului cu Marea Roșie. Evanghelia Nașterii povestește că apropiindu-se în pămîntul Gesen de orașul soarelui, Heliopolis, în cea de a treizecea zi de la fuga lor din Betleem, Iosif și Maria au putut vedea pilonii imenși ai templului din On. Zeii din piatră ai egiptenilor idolatri, simțînd apropierea Dumnezeuului Celui Viu, s-au cutremurat pe soclurile lor, căzînd cu fața la pămînt.

O veche colonie evreească ridicase aci un templu lui Iehova, dînd orașului numele de Bet-Semeș. În lumea greco-romană din acea vreme, era renumit colegiul de preoți din Heliopolis, Bet-Semeș, care cu mai bine de trei secole în urmă, îl primiseră și inițiaseră pe filozoful Platon.

O dată cu căderea Egiptului sub Ptolomeu, emigrația evreiască spre această țară se întetise, ajungînd la peste un milion. Colonia din Alexandria devenise una dintre cele mai puternice și se bucura de o mare influență culturală.

Sub Ptolomeu Filadelful (285-247), cei 72 de savanți ebraiști au tradus în grecește Vechiul Testament. Generalul evreu Onios obținuse

de la Ptolomeu VI Filometor (181-146), drept recompensă pentru serviciile aduse, autorizația de a construi templul evreiesc de la Leontopolis, pe ruinele unui templu al lui Ramses III, care să rivalizeze cu templul din Ierusalim. «Ptolomeii nu erau neliniștiți de această invazie, care servea intenția lor de a grupa pe evrei și de a-i face o putere capabilă să țină balanța cu sirienii mereu neliniștiți. Ei îi ajutară chiar, cedându-le veniturile teritoriului Heliopolis. Trebuie să recunoaștem că israeliții se arătară demni de această bunăvoință și se folosiră din prosperitatea ce o creaseră. Situația era excelentă în acel moment. Romanii respectaseră opera Ptolomeilor, conservând privilegiile cedate israeliților, contribuiseră la creșterea bogăției lor, onorând doctrinele lor și confirmând uzul care îi admitea la posturile cele mai invidiate din administrația generală. Mai puțin aroganți ca frații lor din Alexandria, colonii din Heliopolis nu cauzau vreo teamă prefectilor și nici vrăjmășie localnicilor. Nici un alt azil deci nu putea să pară mai sigur exilaților, care aduceau cu ei o dorință de pace, și desigur că acolo era locul cel mai nimerit unde să fie pus în siguranță Divinul Fugar. Irod nu va veni să-L caute aici și nici nu-L va putea ajunge, oricât de vicleană ar fi fost ura contra Lui».²

Tradiția arată locuința Sfintei Familii la Matarieh (Mataraea = orașul apelor), un cartier al orașelului Bet-Semeș. Nu se știe precis cât a durat exilul Sfintei Familii; de la câteva luni, la șapte ani. Ultimele calcule cu privire la nașterea Mântuitorului și moartea lui Irod cel Mare, restrâng însă această durată, știut fiind că Irod a murit la 27 martie 750 anul Romei, iar nașterea Mântuitorului a avut loc în jurul datei de 25 decembrie 749. Inapoierea Sfintei Familii în Iudeea și apoi în Galileea a avut deci loc în primele luni ale domniei lui Arhelau, fiul și urmașul lui Irod, deci între aprilie și septembrie, anul 750 ab U.C.

Astăzi, localitatea Matarieh este un sat în apropierea noului oraș Heliopolis. Într-o grădină cu arbori fructiferi, se află sicomorul legendar al Sfintei Fecioare, iar alături, o capelă catolică închinată Sfintei Familii.

În străvechea biserică coptă din cartierul cairot numită Babilon, biserica Abu-Sarga (Sf. Sergiu), se află cripta unde ar fi locuit câțva timp Fecioara Maria cu Pruncul, în timpul fugii în Egipt.

B. A. ALEXANDRU

2. J. Olivier, *De Bethléem à Nazareth*, Paris, 1908, pp. 300-301.

PICTURA RENAȘTERII BIZANTINE

PICTURA MURALA

În Rusia, frescele din Staraja Ladoga, Miroj, Neredici (sec. XII), Novgorod; Sf. Dumitru din Vladimir, Volotovo, Znetogorsk (sec. XIV), Terapont, înfățișează figuri caracteristice însemnate cu energie și pecetea realismului. La Kiev, în Sf. Sofia (1037-1046), un decor în frescă, executat în secolul XI, a înlocuit mozaicurile din absida principală. Hetimasia și 16 praznice decorează bolta. Tribuna monumentului este împodobită cu scene din Vechiul și Noul Testament, figuri ale euharistiei. Portretul Mintuitorului este încadrat apoi de 12 portrete ale membrilor familiei lui Iaroslavl. Alte fresce, pictate în sec. XII, decorează galeria exterioară, turnurile și aghiazmatarul.

La Tesalonic, biserica Maicii Domnului (Theotokos) păstrează fresce din secolul XI. În cupolă se văd: Înălțarea, prooroci și heruvimi; în absida principală, Fecioara Maria orantă, Rusaliile, împărtășirea Apostolilor și portrete de sfinți episcopi; în naos, praznice, iar în narlex, Judecata din urmă. Tehnica și stilul amintesc picturile din Hios. În figuri trăiește tradiția elenistică și în draperii. Compozițiile și portretele vădesc la rîndul lor două tradiții, sau lucrul a doi meșteri principali. Unul se inspiră din trecut; celălalt pare a fi mai degrabă înriurit de realism.

Tesalonicul, cel de al doilea mare centru de artă al lumii bizantine, a dat naștere școlii «de fresciști», numită: «macedonică». Se distinge prin trăsături importante de ordin iconografic și de origine orientală, și prin însușiri artistice de deosebită însemnătate. Meșterilor greci porniți de aci și artiștilor balcanici, sirbi în mare majoritate, li se datoresc decorurile unui număr de monumente situate în Serbia veche și în Bulgaria: Sf. Sofia din Ohrida, clădită de arhiepiscopul Leon, în prima jumătate a secolului XI; Sf. Gheorghe din Kurbinovo, pe locul Prespa (cu fresce de la mijlocul secolului XII); Sf. Pantelimon din Nerezi, înălțată de Alexie Comnenul, la 1164; biserica închinată Maicii Domnului, de

marele jupan Ștefan Nemanja, către finele secolului XII, Milesevo, înălțată la 1230 de regele Vladislav; biserica patriarhatului din Pec, din prima jumătate a secolului XIII; Sopocani, fundația regelui Uroș, cu fresce pictate între 1263-1265; Sf. Climent din Ohrida, zidită la 1295 de Progon Zgur, ginerele împăratului Andronic II; Sf. Nichita din Cucer (Scopje), întemeiată de regele Miliutin la 1307; Sf. Gheorghe din Staro-Nagoricino, zidită de regele Miliutin între 1317-1318; minăstirile Gracnică (1321), Decani (1327-1355), Kalenic (1407-1413), Matejc (1340). Cităm principalele.

În Sf. Sofia din Ohrida, tradiția bizantină se vedește în numeroase scene și portrete. Impresionantă, aceea în care apare Sfântul Vasile cel Mare liturghisind. Inclinat deasupra sfintei mese și pictat așa fel ca să-l putem privi în față, citește rugăciunea scrisă pe un rotulus desfășurat. Chipul concentrat, mișcarea de o deosebită naturaleță a sfântului și diaconilor care îl asistă, ca și stilizarea cadrului arhitectonic, sînt caracteristice. La Nerezi ne întîmpină o artă mai complexă și note cu totul noi. În multe scene, ca în aceea a Floriilor, aflăm capete și siluete de o energie și de un realism accentuat. Ne amintesc figurile din Sf. Dumitru din Vladimir (Rusia), pictate aproape în aceeași epocă.

Interesante, procedeele impresioniste folosite cu atîtea sute de ani înaintea mișcării din vremea noastră. Tonurile locale sînt, în genere, înlocuite prin culori destinate să producă la anume distanță efecte optice datorită combinațiilor sau exaltării unuia prin altul. Dungi mari verzi sînt juxtapuse altora de culoare roșie închisă; pete de mare întindere, colorate în roșu, sînt brăzdate de dungi albastre ori verzi. Fața, organizată dintr-un fond verzui, arată tonalități roșii ori cărămizii, puse cu o pensulă lată deasupra. Lumini intervin pe umerii obrazilor, sub pleoapele inferioare ale ochilor, pe umărul nasului, bărbie și frunte, și introduc o mobilitate care se asociază aceleia rezultată din aplicarea procedeeului impresionist. Părul capului și barba ne lasă să distingem un prim fond brun întunecat, pe care sînt suprapuse tonuri roșii deschise și accente verzi. Realismul figurilor, în care nu deosebim preocupări de distincție și stil, ci numai grija de adevăr și de natură, este astiel pus în lumină de dinamismul și jocul coloristic.

O a doua serie de scene și figuri, pictate cu același procedeu impresionist, exaltă realismul și-l prezintă într-o formă neobișnuită la Bizanț. În plîngerea Domnului, — înscă din 1164 —, pe fondul albastru de piatră «dură» de la partea superioară și pe verzele de malachit de la partea inferioară a scenei, o pată mare triunghiulară de crom galben, dezvăluie intenția pictorului de a face să vibreze ansamblul. Cu nota gravă a acestuia se asociază dramatismul grupului. Maica Domnului îngenunchiată, îmbrățișează pe Mintuitor; își apropie obrazul de acela al Fiului ei și se străduie ca mișcarea de așezare la pămînt a lui Iisus coborît de pe cruce să fie cît mai înceată și mai potolită. Ioan, adînc inclinat, ține mîna stîngă a Acestuia și vrea să ajute cu aceeași intenție care se vede scrisă în mișcările lui Nicodim și Iosif, îngenunchiați la picioarele lui Iisus Hristos. Adînc sensibil este întii acordul tonal; acela

al liniilor îl subliniază. În armonia gravă a verdelui, albastrului și cromului din fond, străbat notele lirice de jale înăbușită și de lamentație discretă, figurate prin albastrul de piatră ori de smalt vechi al tunicii Mariei și vioriul înviat de lumini și vâpăi roșii ale maforionului acesteia. Culoarea nudului lui Iisus răsună asemenea unei note dureroase prelungite. Liniile construiesc un acord tot atât de savant. Orizontala trupului lui Iisus Hristos e sprijinită la picioare de două figuri de rezim, acelea ale lui Nicodim și Iosif. Silueta adînc încovoiată a lui Ioan Evanghelistul sugerează continuarea mișcării de coborîre de pe cruce, în brațele Mariei și din brațele acesteia, pe patul mortuar acoperit de giulgiul de lumină. Picioarul îndoit al Mariei și genunchiul rezemat pe pămînt, mantia desfășurată la spate, mîna ei stîngă întinsă, care prinde dreapta Mîntuitorului, și cealaltă mîna care înconjoară capul lui Iisus și se desface pe pieptul Lui, vădesc intenții cugetate și adînc meșteșugite, precum și un procedeu liniar de expresie dintre cele mai savante. Tragicul scenei este alcătuit din accente înăbușite de durere, solemnitate și tăcere. Fără precizarea neîndoioasă dată de anul picturii, ar fi îngăduit oricărui privitor sau cercetător să se gîndească de-a dreptul la Italia Renașterii și la secolul XIV.

În Milesevo, în 1235, pictori sîrbi — Dimitrje, Theodor și Georgje, accentuează realismul. Numele lor se cade să fie reținute, fiindcă pe calea deschisă de ei va evolua școala macedonică. Trupurile personajelor, în mai toate scenele, sînt de o plasticitate uimitoare. Formele definite cu linii energice de contur și realizate cu ajutorul unor draperii sugestive, au volum. Pozele sînt îndrăznețe. Trăsăturile de culoare cu care sînt modelate stofele, nu au aproape nimic sistematic. Capetele sînt vii. Înriurirea exemplelor antice apare pretutindeni. Stilul are însă la bază o observație atât de atentă a realității, încît chipurile și atitudinile par deseori studii academice. Culoarea este tratată după procedeul impresionist. Ingerul din scena Învierii Mîntuitorului are părul străbătut și încărcat de lumini rezultate din juxtapunerea tonurilor și din suprapunerea dungilor galbene-cărămizii pe fond brun, sau a celor galbene deschis pe fond albastru de ceramică veche. La fel sînt executate și aripile. Fața zugrăvită în ocră palid, e luminată cu pete roșii-portocalii, așezate pe frunte, pe umerii obrazilor și nasului. Un albastru slab degradat conturează bărbia și formează ovalul. Accente de aceeași tonalitate precizează aripile, curmătura nasului și orbitele ochilor. La Milesevo aflăm și portretul regelui Vladislav, ctitorul monumentului. Factura acestuia este deosebită. Pete roșiatice, slab colorate, sînt suprapuse unui ton iveriu. Ochii mari deschiși, sînt pictați, asemenea guri, cu grijă și migală de miniaturist. Ne gîndim la portrete de primitivi francezi ori germani din secolele XIV sau XV. Impresia dominantă este hotărîtă însă de libertatea și spontaneitatea cu care a fost purtată pensula. Aceasta a fost mînuită îndrăzneț și cu siguranță. Aerul meditativ al personajului, privirea lui interioară și atitudinea de închinător contribuie laolaltă să creeze o figură care stăpînește sufletul cercetătorului.

Picturile de la Sopocani (1263-1265) uimesc printr-un mănunchi de însușiri de primul ordin. Cea dintii este încadrarea figurilor în peisajul arhitectonic și cadrul monumental, inspirat din edificii ale vremii sau mai vechi, și lipsit de elemente fanteziste sau mediocru înțelese. Personajele sînt, la rîndul lor, concepute larg și statuar. Capetele expresive amintesc de aproape pe acelea ale busturilor antice de filozofi. Mîinile sînt desenate cu simț și cunoștințe anatomice. Atitudinile variate și firești participă din plastică, fiind în același timp însemnate cu pecetea unui dinamism discret. Draperiile sînt executate cu un îndoit sentiment, al materiei și stilului. Mai toate cutele și liniile generale sînt motivate de calitatea stofei, moliciunea și greutatea ei, de direcția și intensitatea mișcării.

Nespus de interesant, realismul scenei rezultat din observație atentă și redare sinceră, temperat și înnobilit de înrîurirea clasicismului. Unele figuri au expresia celor de pe stelele funerare antice. Culorile nu păstrează însușirile vopselei, ci sînt prefăcute în marmură, piatră, lînă, mătase, metal etc.

La Gracnica, biserică decorată în primii ani ai secolului XIV, înțîlnim însușiri excepționale de bogăție și organizare iconografică, alături de calități superioare de artă. Adormirea Maicii Domnului este citată pretutindeni. În cortegiul înmormîntării, patru Apostoli poartă nășălia pe care stă întinsă, moartă, Fecioara Maria, înveșmîntată în tunică lungă și maforion albastre ca noaptea. Nimbul de aur vechi care îi încadrează capul, impresionează ca un accent muzical de imn. Ceilalți Apostoli, în tunici și mantii pictate în tonuri de flori, figuri semnificative și personale, precedă asemenea preoților slujitori. Mîntuitorul (în mantie și tunică de aur) a închis ochii Mamei Sale. A prezidat ceremonia și acum, purtînd pe brațele Lui, acoperite «sufletul» Mariei, cu o ultimă privire de rămas bun, pare a se mistui în nimbul luminii necreate care îl înconjoară. Ingeri numeroși, cu capul încins de nimb și părul elegant încins cu panglica de argint, caracteristică modei bizantine a vremii, urmează. Mișcarea personajelor și dinamismul procesiunii sînt sensibile pentru privitor și par a se împlini sub ochii lui. Pictorii au folosit nu numai varietatea atitudinilor, ci și o savantă împerechere de gesturi și momente. În adevăr, poziția picioarelor și înclinarea bustului la unul din Apostolii din frunte, atrage atenția asupra poziției picioarelor și înclinării bustului la personajul următor. Descoperim că acestea din urmă reprezintă un alt moment și altă mișcare de mers, precum înfățișează un al treilea moment și altitudine de mers, aceleași elemente privite la Apostolul următor. Procedeele se regăsește în arta medievală apuseană, în sculptură. Un exemplu celebru este acela al burghezilor din Calais, opera lui Auguste Rodin.

La Gracnica apare în chip insistent siguranța și îndrăzneala cu care își poartă pictorii pensula. Stăpîni pe meșteșug și pe o experiență de două sute de ani, aceea a înaintașilor din școala macedonică, simțim că lucrează deseori pe dinafară și că urmăresc efecte de culoare și linie. Natura îi inspiră rar, fiindcă se conduc mai ales după exemple. Vestesc astfel «bizantinizarea», fenomen artistic și istoric care va stăpîni din

ce în ce mai puternic secolele următoare. Constă tocmai din depărtarea de natură și accentuarea imitației trecutului. Meșterii sînt mîndri de abilitatea lor și se întrec în virtuozitate. Incetează în același timp să recurgă direct la izvoare și să studieze materia teologică. Temele pictate în secolele anterioare, XII și XIII în special, le oferă compoziții organizate și-i scutesc de cercetări și sforțări proprii.

Biserica închinată Sfîntului Climent la Ohrida (1295) cuprinde picturi murale originale ale meșterilor bizantini Eutihye și Mhailo. Au fost curățite în vremea din urmă. Nașterea Fecioarei Maria și scene din Patimile Mîntuitorului (rugăciunea de pe Muntele Măslinilor și plîngerea Domnului), alături de adormirea Maicii Domnului, se impun cercetătorului. În această din urmă scenă, Apostolii și trei episcopi oficiază. Iisus Hristos poartă sufletul și se apleacă ușor spre capul Mariei. Numeroși îngeri, pictați la exteriorul gloriei Mîntuitorului și grupați în mai multe rînduri, ocupă spațiul liber dintre arhitecturile cu coloane care se văd pe lături. La ferestre apar numeroase personaje. La partea superioară, Apostolii sosesc pe nori.

Mistra bizantină păstrează pe coasta Taigetului, numeroase biserici. Apar în cadrul istoric al orașului întemeiat de despoții Moreei și decorate în secolele XIII, XIV și XV. Curățate și «restaurate» acum aproape 50 de ani, se prezentau, pînă nu de mult, strălucitoare, cu tonalitățile lor de lînuri și flori. Mai multe pricini au dus însă deteriorări grave. Picturile din Peribleptos formează ansamblul cel mai bine legat și mai bine conservat. Stihira de Crăciun ne arată peștera și peisajul muntos care o adăpostește. Lingă ieslea lui Iisus, Fecioara Maria, în maforion albastruvinat, se odihnește. Ingerii «slavoslovesc» în stînga, la partea superioară a compoziției. Magii sosesc călări. Ingerii care vestesc nașterea Domnului, Iosif îngîndurat și baia Copilului ocupă latura inferioară din dreapta.

Îndată după curățirea decorului, culorile intense, luminoase și de o deosebită scînteiere, «cîntau». Elementele compoziției impresionează și astăzi prin organizarea lor. Fecioara Maria, centrul de interes principal, este pictată cu un excepțional simț statuar. Draperia e un model de realism și stil. La Pantanassa, învierea lui Lazăr asociază note realiste aproape exagerate cu tratarea barocă a draperiilor. Se vede sarcofagul vertical deschis și, înăuntru, Lazăr înfășurat în giulgiu și legat ca mumiile. Slujitorii se depărtează grăbiți; unul din ei își acoperă nasul cu manta. Intrarea în Ierusalim, concert de note picturale și tonuri armonizate, evocă mătăsurii persane și bizantine și radiază lumină. În biserica Aphendice, tonurile evocă mătăsurii.

La Boiana (îngă Sofia), paraclisul clădit în veacul XIII a fost decorat către mijlocul acestei vremi, de pictori ai școlii macedonice. Înriurirea Constantinopolului se vedește însă puternic, ca și la Mistra. Apare întii în simțul fizionomic de o rară intensitate și farmec al figurilor. Portretul Mîntuitorului, plin de viață și distincție, este pe drept cuvînt celebru. Ansamblul mural este însă divizat de icoane, copii de picturi murale sau icoane din Constantinopol. Și la Mistra, multe scene oferă acest aspect iconistic. Tratatate cu mîgală necesară și compuse potrivit genului,

ele nu divid însă ansamblul și nu-l întrerup. La Boiana, lucrul se petrece dimpotrivă.

În Țara Românească, biserica minăstirească a Coziei, înălțată de Mircea cel Bătrîn în a doua jumătate a secolului XIV, este curat sîrbească, în genul monumentelor din Raska, din punct de vedere arhitectonic. Picturile sale originale, înlocuite în secolul XVII de decoruri brîncovenesti, au fost, foarte probabil, executate de pictori din școala macedonică. Ținînd seama de strălucirea și valoarea artistică a monumentului, acestea au trebuit să ofere un mare interes. Ne-au rămas picturile bisericii Domnești de la Argeș, de la mijlocul secolului XIV. Restaurate acum 50 de ani, cuprind scene și portrete de mare valoare. Acelea care decorează bolta și peretele absidei principal, o parte din cele ce se văd pe pereții laterali ai naosului, cîteva figuri de pe stîlpii din naos și icoana hramului, de deasupra intrării, se disting prin însușiri de monumentalitate. Episcopii de pe peretele hemiciclului amintesc exemple sîrbești. Icoana hramului și cîteva compoziții ne duc la Kahrié Djami, în Constantinopol. Cele dinții, se vede bine a fi fost concepute și executate pe loc și în relație cu condițiile monumentului. Cele din urmă prezintă semne de copii și vădesc influența cartoanelor. Cîteva zecimi de ani despart poate cele două categorii de picturi și ne putem gîndi și la lucrul a două echipe de artiști. La Mofleni (vechii Bucovăț), lîngă Craiova, două figuri de pe peretele hemiciclului, în împărțășirea Apostolilor, se leagă de tradiția școlii macedonice și sînt opera unui meșter de deosebită chemare. Procedeele încadrării icoanelor celebre în pictura murală, venit din lumea balcanică a secolului XIV, ne întîmpină în Moldova, la Dolheștii-Mari, Humor, Vatra-Moldoviței și aiurea, în secolele XV și XVI. Exemple anterioare vor fi existat în bisericile înălțate în secolele XIV și XV în Țara Românească; acestea au fost însă restaurate sau în întregime repictate.

Rusia numără importante monumente de stil bizantin. Renașterii acestei lumi i se datoresc două ansambluri excepționale, luminate în ultimii patruzeci sau treizeci de ani: Sf. Dumitru din Vladimir și biserica închinată Mintuitorului, la Neredicy. La Vladimir, Igor Grabar a școs la lumină portretele Apostolilor din Judecata din urmă. Concepute într-un stil elegant, sînt modelate după procedeul folosit de meșterii din Constantinopol. Plastice, monumentale și pictate după «legea zidului», ele datează din secolul XII. Alte cîteva înfățișează studii realiste și expresii personale. Acî și în celelalte fragmente de decor, mai bine păstrate, apare un sentiment delicat de duioșie și multă sensibilitate. La Neredicy (1199), în aceeași vreme, aflăm mai puternică înrîurirea clasicismului antic. Predomină apoi tendința liniară. Plasticitatea figurilor și volumele cedează locul sistemelor de linii expresive. Planurile sînt însemnate prin trăsături de umbră. Pictorii modelează personajele în vederea efectelor decorative. Alte monumente rusești din secolele XIV și XV nu sînt mai puțin importante. Nu stăruim în analiza lor.

În Muntele Athos, unde majoritatea picturilor au fost restaurate de două sau mai multe ori, basilica Protatonului din Karies păstrează ansamblul original executat în 1310 de artiști ai școlii macedonene (repictat cu-

loare peste culoare). Farmecul tonurilor și armonia lor savantă au dispărut. Putem însă studia în amănunte, în afară de programul iconografic, rămas întreg, un mare număr de compoziții și figuri monumentale de o excepțională valoare artistică. Posterioare decorurilor sîrbești, sînt despărțite de acestea cu mai multe decenii ori mai mult de un secol. Impresionează prin organizarea lor măiastră și prin deplinul acord dintre picturi și arhitectură. Plasticitatea este urmărită pretutindeni și realizată în limitele legii principale a decorului mural. Realismul și expresia figurilor sînt temperate de echilibrul și ritmul clasic. Note mișcătoare, datorite observației și mediului local, se văd în stihira de Crăciun și în alte scene. Sentimentele de durere, duișoia, anumite accente de lirism și dramatism, caracteristice monumentelor sîrbești din secolul XIII și începutul secolului XIV, apar și în Protaton. Nu mai sînt considerate drept reflexe italienești ale Renașterii, ci sînt puse în legătură cu arta creștină a Orientului asiatic și cu evoluția artei bizantine a meșterilor macedoneni din școala Tesalonicului. Alte monumente de la Athos au fost decorate de meșterii ziși «cretani», urmași ai artei bizantine constantinopolitane. Tradiționalismul, severitatea stilului și procedeul liniar vor evolua în secolele XIV, XV și XVI, în limitele unei arte rigide, din ce în ce mai îndepărtate de natură și de izvoare; din ce în ce mai dependente de modele și de manuale.

Temeiurile și caracterele principale ale picturii bizantine apar clar. Distingem cunoștințe de ordin teologic, dobîndite din studiul adîncit al Sfinției Scripturi, liturghiilor și operelor Sfinților Părinți, istoriografiei religioase, literaturii apocrife (îngăduită de Biserică), imnografei și elocinței religioase în primul rînd. Studiul naturii și observația realității sînt vădite de operele de pictură bizantine, din epocile de înflorire. Exemplul antichității clasice formează, în al treilea rînd, un perpetuu corectiv. Din prima jumătate a secolului XIV însă, tradiția și exemplele superioare de artă s-au impus din ce în ce mai tiranic și au adus bizantinizarea. Cadrul scenelor, peisaj de verdeață și copaci, grădinile sfinte și arhitecturi rupte din realitatea înconjurătoare și formînd în multe cazuri documente istorice, au apărut curînd, sărăcite de conținut. Solul a devenit o linie sau o serie de paralele; cerul și orizontul au făcut loc fondurilor uniforme de culoare sau de aur. Pădurile și grădinile s-au redus la doi copaci, la unul, la citeva crengi, sau numai la frunze. Arhitecturile n-au mai fost înțelese, din lipsă de studii și de cunoștințe, și au fost înlocuite cu creații de fantezie sau cu elemente izolate (o coloană, o ușă în cadrul ei, în loc de un palat; un fragment de zid în locul unei cetăți etc.). Personajele au fost desenate fără simț și cunoștințe anatomice. Lipsite de monumentalitate și de plasticitate, au pierdut legătura cu solul și cu mediul înconjurător, apărînd asemenea unor siluete decupate. Meșterii s-au întrecut în virtuozitate pentru a ascunde improvizațiile și lipsa de inspirație. Draperiile uscate, ori fantomatice, lipsite de materie, au devenit sistem de linii ori pete de culoare și procedeu de expresie. Capetele, rar individualizate, aparțin mai mult unor serii. «Cartoanele» și experiența

de atelier transmisă de la meșteri la ucenici, au exagerat bizantinizarea și răspîndirea ei. Manualele de pictură au înlesnit-o și au investit-o cu autoritate.

Două alie categorii de monumente : miniaturile și icoanele.

MINIATURILE

Evangheliarul din Rossano, în Calabria (Codex purpureus Rossanensis), datează din secolul VI. Executat în Alexandria sau într-altă localitate a Egiptului mediteranean, păstrează o parte din ilustrațiile originale : frontispicii, 40 de figuri de prooroci și 15 scene evanghelice. Parabola fecioarelor cumiști și a celor nebune ne arată, la partea superioară, în dreapta, elementele unui peisaj bizantin : grădina paradisiacă, arbuști înfloriți, indicația unui deal și cele patru rîuri ale raiului. În acest cadru, este pictat, în dreapta, Iisus Hristos, în tunică albastră și mantie de aur, cu capul încununat de nimbul cruciger ; cele cinci fecioare cumiști, în tunici cutate de stil și maforioane albe-albăstrii, cu fața spre privitor, înalță torțe aprinse. În stînga, în dosul unei uși — unic element arhitectonic — cele cinci fecioare nebune, cu torțele stinse și înveșmîntate în tunici și mantii albastre, roșii, trandalirii și cafenii deschise, apar mîhnite. La partea inferioară, cei patru evangheliști, cu brațul și mîna dreaptă întinsă, cheamă atenția spectatorului. Intenția artistului e clară. Ilustrația traduce textul evanghelic și-l împlinește. Pictează numai ceea ce este esențial pentru înțelegerea ideii și pentru interpretarea acesteia. Solul este abia sugerat. Incinta raiului nu apare decît sub forma unei uși. Grupurile sînt însă vii, fizionomiile și atitudinile variate ; gesturile expresive. Tonurile și acordul lor sînt nespus de armonioase și calde. Aceleași însușiri caracterizează majoritatea ilustrațiilor.

Evangheliarul mesopotamian ilustrat la anul 586, în Minăstirea Zagba de călugărul Rabula, folosește procedeele tehnice ale genezei din Viena. O serie de Psaltiri ilustrate, catalogate sub numele de Psaltirea Khludov (Biblioteca publică din Moscova), reprezintă arta post-iconoclastă. În acestea, ilustrații marginale traduc și interpretează pasaje din psalmi. Concepția e de bună seamă anterioară iconoclasmului, iar tehnica aparține antichității. Pensula așterne pături groase de «gouache», în chipul cum lucrează pictorii de emailuri. Acestea se usucă iute și nu îngăduie adaose ori corecturi. Tonurile sînt luminoase și armonizate cu nuanțe delicate. Figurile sînt modelate extrem de fin în Psaltirea celebră nr. 139 aflată la Biblioteca Națională din Paris și datată din secolele IX sau X ; la fel, în strălucitul exemplar al omiliilor lui Grigore din Nazianz (secolul IX). «Vedenia lui Ezechiil», în acesta din urmă, are drept cadru un peisaj muntos, pictat cu un desăvîrșit simț de realitate. Proorocul, figură statuară de o deosebită eleganță, drapat în tunică albastră cu dungi brodate de aur și în mantie, model de draperie «muiată» (udă) de stil, are capul înconjurat de nimb și expresie inspirată. Cu mîinile întinse, arată ceea ce vestește gîndul lui tulburat. Cranii și oseminte sînt presărate pe coasta muntelui ; ieșite din pămînt, pornesc să se adune și să

refacă trupurile morților. Din cercul albastru al cerului iese o mină, simbolul lui Iahve. Două degete ridicate, arătătorul și mijlociul, exprimă ideea originii divine a prevestirii lui Ezechiel. Jos, în colțul din dreapta al ilustrației, e pictat un înger, figură de concepție și execuție elenistică. Verdele muntelui, luminat de reflexe roșiatice ale fondului, pe care apare proorocul, albastrul mantiei acestuia, modelat în «ton pe ton», tonurile viorii degradate ale cerului și verdele palid brăzdat de reflexe aurii ale veșmîntului, formează o armonie coloristică intensă, savant nuanțată, și de o rară expresivitate. Înfrîurirea antichității și realismul observației se îmbină în chipul cel mai fericit, aci ca și în celelalte ilustrații. În aceea care ilustrează un moment din lupta dintre arieni și ortodocși, un ton albastru umple pagina. Diferit și cu mult meșteșug nuanțat, pentru a picta cerul și marea, și pentru a deosebi pe unul de altul, sugerează adîncimea și atmosfera aeriană a celui dintii, precum și zbuciumul continuu al celei de a doua. Șase personaje, un episcop, călugări și laici, cu fața spre privitor, umplu o barcă cu pînză. Chipuri îngrijorate și hotărîte, individualizate puternic; veșminte în tonuri de smălțuri vechi ori de stofe orientale rețin ochiul. Pagină de istorie și de dramă sufletească, e pictată simplu, fără insistențe și sublinieri. Povestește și evocă.

Miniaturile Psaltirei nr. 139 sînt opera mai multor pictori. Amintesc picturi antice. Vindecarea regelui Ezechias ocupă o întregă pagină. Marginea înfățișează un motiv vegetal pictat în verde din două nuanțe, pe aur, și închis între dungii albastre luminoase. Cadrul scenei este format din arhitecturi și peisaje de verdeață. În mijlocul ilustrației apar: regele, rugîndu-se, și pe un fotoliu-pat luxos îmbrăcat în mătăsuri, proorocul în picioare, și alte două personaje. Calitatea tonurilor și armonizarea lor sînt o sărbătoare pentru ochi. Figurile statuare și draperiile pictate cu simț de materie și știință de stil, arhitecturile desenate cu înțelegere, copacii mișcați de vînt, și toate amănuntele (fotoliul și stofele care-l acoperă, vasul de lingă pat, încălțămînta regelui) sînt modele de realism înobilat de preocupări stilistice și deosebit gust. Într-o altă miniatură de aceleași proporții, cadrul marginal e de aur, împodobit cu pietre scumpe, cadru de tablou ori de icoană. Două miniaturi sînt suprapuse. Cea dintii, la partea inferioară, înfățișează cavaleria egipteană care urmărește pe evrei și se scufundă în valurile Mării Roșii. Cea de a doua, la partea superioară, arată pe Moise cu varga de aramă în mîna dreaptă, conducînd pe evrei în pustiu, și stilpul de foc care le luminează calea. Ilustrație de mare lux, folosește tonuri rare, albastrul de cobalt, roșul de mărgean, un vișiniu rar, galben de topaz și aur mult. Figurile concepute plastic și realizate în mișcare, cu atitudini deosebite, fizionomii și gesturi expresive; personificările și arhitecturile evocă antichitatea. Dovedesc în același timp observația atentă a realității, cunoștințe anatomice temeinice, știința draperiei și aptitudinea de a povesti și dramatiza. Nu lipsesc note realiste de ordin intim (de genre) (copilul purtat de umeri de un israelit, și copilul văzut din spate, care se plînge de oboseală).

Cartea lui Iov copiază un original din secolul V ori VI, pe care nu-l mai avem. Cuprinde 24 de miniaturi. Manuscrise din secolul X și XI vă-

desc în miniaturi luxoase amintirea antichității, călăuza artiștilor bizantini din epocile înfloritoare. «Bizantinismul» sau bizantinizarea se manifestă însă în desenul draperiilor. Acestea sînt din ce în ce mai mult lipsite de materie și tind spre sisteme liniare. Se observă, în al doilea rînd, predominarea chipurilor inspirate de ascetismul călugăresc. Decorul, apoi, începe să dobîndească o importanță deosebită. Motivele se multiplică, se introduc pretutîndeni și încarcă ilustrația. Arhitecturile orientale, păsările și animalele invadează cadrele marginale, frontispiciile, literele înflorate la începutul cuvintelor etc. Culoarele devin din ce în ce mai strălucitoare. Imită smalțul vechi și lucrările de metale. Miniaturile care ilustrează «canoanele de concordanță» reprezintă porțailuri orientale, copii, ar părea de orfevrărie, și emailuri colorate. La partea superioară se văd cămile, elefanți, păsări, vegetația bogată și florile Arabiei și Persiei. Sub acestea, lucrări de încrustație și «émaux champlevés». Arhitecturile se rezumă din ce în ce mai mult: o poartă, o ușă, arată un palat. Pădurile sînt înfățișate printr-un copac, codru ori chiparos.

În secolul XI, artiști constantinopolitani au ilustrat Mineiul celebru de la Vatican; a fost al împăratului Vasilie II. Portrete de sfinți sau scene de mucenici ilustrează fiecare zi a anului. Caracterul principal al acestor ilustrații constă în ierarhizarea elementelor. Cadrul arhitectonic ori peisajul este tratat astfel ca să pună în valoare înțelesul scenei și figura omenească. Descoperim o ordine și o subordonare a factorilor, în vederea exprimării unei idei, sau punerii în lumină a unui fapt. Ilustrația dovedește cugetare și știința compoziției. Arhitectura trăiește în noblețea și eleganța figurilor, în stilul draperiilor. Culoarele se apropie și mai mult ca pînă acum de strălucirea și calitatea smalțurilor. Portretele, acela al împăratului Vasile în special, sînt de un realism și autoritate excepțională.

Secolele XI și XII creează, se poate spune, la Constantinopol, Evangheliile ilustrate, gen lungă vreme cultivat pe urmă și ajuns la mare strălucire. Evangheliarul din Paris, nr. 74, este celebru prin frumusețea lui. Bogat ilustrat, a fost mult copiat și a inspirat replici în Balcani, la curtea țarului bulgar Ioan Alexandru, și în Moldova, la Mînăstirea Sucevița. Ilustrațiile acestor lucrări sînt numeroase: una sau două pe fiecare pagină, în afară de frontispicii și literele inițiale împodobite. Pe suprafețe mici apar personaje, arhitecturi, copaci, flori și animale. Amintesc decoruri de covoare persane. Opera mai multor artiști, nu sînt toate egale ca frumusețe și importanță. Unele figuri sînt desenate în grabă și mai puțin înțelese. Detalii secundare dobîndesc importanță prin grija cu care sînt executate și locul pe care-l ocupă. Distingem însă mai totdeauna un sentiment sincer și darul povestirii. Culoarea, apoi, răscumpără totul și încîntă ochiul. Un manuscris al predicilor Sfîntului Ioan Gură de Aur (Coislin, 79, Biblioteca Națională din Paris), din a doua jumătate a secolului XI, are drept frontispiciu o miniatură luxoasă. Împăratul Nichifor Botanistul este înfățișat în centrul imaginii, în costum de ceremonie și cu sțema pe cap. Sfîntul Ioan Gură de Aur, cu capul gol, în stihar, felon și cu omoforul mare, oferă culegerea predicilor sale împăratului, în stînga căruia e pictat un înger în hlamida albastră înflorată

cu aur și roșu. Portretele au o valoare istorică, iar luxul materiei e de ordinul smălțurilor și orfevrăriei. Tot din veacul XII datează lucrarea care cuprinde predici asupra Fecioarei Maria, datorite unui călugăr, Iacov din Kokinobaphos. Se cunosc două exemplare ilustrate ale acestei opere. Cel dintîi se păstrează în Biblioteca Națională din Paris, iar celălalt la Vatican. Miniatura Înălțării ne arată o biserică bizantină cu cinci cupole (ca Sfinții Apostoli din Constantinopol și San Marco din Veneția). În pragul ei, Mîntuitorul, cuprins într-un medalion ovoid și încadrat de patru îngeri în zbor, e pictat la partea superioară, în văzduh. La partea inferioară, Fecioara Maria și Apostolii grupați la stînga și dreapta ei, contemplă uimiți Înălțarea. Doi îngeri și două portrete de prooroci împlinesc ilustrația. Imaginea paradisiului, încărcată de dealuri, copaci, serafimi și personificări, e dintre cele mai curioase. Cele patru fluvii ale raiului țîșnesc albastre și se încovoieie fiecare, ca niște coarne sau asemenea unor puncte mari de întrebare. O miniatură înfățișează pe cei ce au cerut mîna Mariei și au fost supuși la «proba cîrjei». La partea superioară se vede cortul mărturie și arca alianței, păzite de doi serafimi. O altă ilustrație ne arată pe Dumnezeu Tatăl înconjurat de îngeri. Două însușiri disting toate aceste miniaturi. Cea dintîi privește inventivitatea artiștilor sau a artistului autor, fiindcă multe compoziții nu apar decît aci, în forma în care le vedem. Descoperim, în al doilea rînd, o desăvîrșire de ordin tehnic. Peste tot, culorile păstrează strălucirea și farmecul lor original, nealterate, nepătate și în armonia lor primitivă. Gouache însăși este de o execuție superioară, fiindcă nicăieri nu apare dezlipită, brăzdată sau «gondolată».

Cea din urmă lucrare de miniatură bizantină, de o valoare deosebită, este manuscrisul care cuprinde scrierile teologice ale împăratului Ioan VI Cantacuzin. Se păstrează la Paris, în Biblioteca Națională, și datează din prima jumătate a secolului XIV. Împăratul apare în două portrete, unul lîngă altul: înveșmîntat în marele costum de ceremonie, cu coroană și sceptru și în mantie călugărească, cu camilafcă. La partea superioară a miniaturii și pe fondul ei de aur se văd cei trei îngeri de la Manvri, «figura» Sfintei Treimi. Fizionomiile pictate cu îngrijire sînt deosebit de expresive.

Istoria miniaturii bizantine se poate și trebuie să fie urmărită în Apus și cu deosebire în Rusia și în statele balcanice. Cea dintîi posedă exemplare de excepțională însemnătate, din care amintim pe acela care cuprinde Acatistul Maicii Domnului, ilustrat în veacul XI. Se păstrează la Moscova și are 24 de miniaturi. În Moldova avem tezaurele de la Putna, Sucevița și Dragomirna, manuscrise religioase cu miniaturi excepțional de interesante, din care cităm Evangheliarul de la Humor (păstrat în Mînăstirea Dragomirna), cu portretul lui Ștefan cel Mare. La Oxford, în biblioteca bodleiană, se află cel mai vechi Evangheliar ilustrat al Moldovei. Datează din 1429 și are superbe portrete de Evangheliști, opere de stil și tradiție bizantină. Muzeul Național din București adăpostește, la rîndul lui, lucrări bizantine (texte grecești ori slavonești), îmbogățite cu miniaturi de același gen.

ICOANELE

Icoanele bizantine și orientale (portative), zugrăvite în encaustică (termen generic pentru a arăta procedeele care folosesc ceara), mozaic, tempera ori simili-fresce, sînt în mare număr. Au dispărut multe din pricina însăși a compoziției lor (transportul din loc în loc le ruinează; prepararea și proplasmosul înriuesc aderența și calitatea tonurilor). Tulburările religioase și alte împrejurări istorice au contribuit mai puternic încă la împușinarea lor. Venerate în casele credincioșilor și în biserici, erau oferite în dar cu diferite prilejuri și purtate în călătorii și la război. Meșterii au folosit, nu arareori, materiale prețioase pentru execuția și împodobirea lor, plăci de aur cizelat, smălțuri fine, filigrane de aur și argint și pietre prețioase. Aceasta a adus, în multe cazuri, distrugerea icoanelor, fiindcă au fost ascunse în vremuri de zbucium, în unghere umede și întunecoase, sau au fost desfăcute pentru a li se valorifica aurul, argintul și pietrele. Dintr-o masă impozantă de icoane date din primele secole ale creștinătății (epoca paleocreștină) și evud mediu, se păstrează puține opere de valoare artistică excepțională, mai ales din perioadele mai vechi. Cele mai multe lucrări sînt opere de atelier, de ordin «industrial», sau datorite meșterilor dotați cu abilitate și cunoștințe de ordin tehnic.

Icoanele ne obligă să ne punem numeroase întrebări și probleme, unele foarte greu de rezolvat. Extrem de rar semnate sau date printr-un nume cunoscut de donator, ajunse în genere în locuri și țări îndepărtate de origina lor, — hotărîrea vremii cînd au fost executate și a atelierului sau pictorului din mîna căruia au ieșit formează o chestiune gingașă. O parte din ele înfățișează picturi monumentale ca punct de plecare; sînt insipirate sau copiate după acestea. O altă parte au fost luate drept model de autorii a numeroase picturi murale. Problema, greu de rezolvat cu precizie, este dintre cele mai importante. Fizionomia icoanelor este, în al treilea rînd, de ordin complex. Alterat de repictări parțiale ori totale, de restaurări și vernis-uri, originalul se poate numai cu greu cunoaște. Igor Grabar a practicat în Rusia Sovietică procedee științifice și un rar simț artistic. A restabilit și dat la lumină originalele unor icoane celebre, definind și metodele de lucru. Problema conservării nu e mai ușoară. Temele, în sfîrșit, sînt multiple și complexe. Pentru a le înțelege, e nevoie de cercetări adîncite ale izvoarelor picturale, documentare și literare.

La origine aflăm două categorii și două izvoare. Cea dintîi privește istoria. Numeroase icoane au drept punct de plecare realitatea, portretul de tradiție egipteană. Cea de a doua se sprijină pe concepția grecească a concretizării unei idei. În legătură cu aceasta, icoana a devenit, la Bizanț și în Orient, o dovadă a dogmei, o concretizare a adevărului și învățăturii creștine. De-a lungul istoriei, în cuprinsul evului mediu și cu deosebire în secolul XIV și în secolele următoare, aceste temeuri au fost uneori armonizate în sinteze nespuse de interesante, alteori subordonate și complicate sub aspecte curioase și greu de analizat.

Din secolele IV, V și VI, muzeele rusești și Vaticanul păstrează icoane, portrete istorice. În delinirea acestui caracter trebuie să se țină seama totdeauna de puterile pictorului. Rar avem de-a face cu lucrul unor artiști de primul ordin. Descoperim note «idealiste», care se datoresc de fapt insuficiențelor de observație și redare. Nu sînt legate de gen. În mînăstirea din Muntele Sinai s-au aflat icoane din secolele VI și VII. Una din ele, pictată în tempera, sau cu un amestec de ceară în culori, înfățișează pe Maica Domnului stînd pe tron, cu fața spre privitor, și purtînd pe Iisus pe genunchii ei. Doi îngeri o încadrează. Poza Mariei și atitudinea lui Iisus, așezarea mîinilor, expresia figurii, arată intenția portretistică, vizibilă cu deosebire în caracterul chipurilor. Maria are ovalul feții pronunțat, ochii mari, nasul ușor curmat la legătura cu fruntea și bărbia ascuțită. Notele realiste sînt subliniate în tratarea maforioului, în execuția mîinilor și în căutătura gravă, directă și interioară. Lucrarea e din secolul VI și amintește portrete egiptene. O altă icoană, în stil oriental și în genul miniaturilor Evangheliarului lui Rabula, este împodobită cu portretul Sfîntului Vasile cel Mare. Pictată în secolul VII, arată sfîntul (bust) înveșmîntat în felon, cu omoforul mare și Evanghelia închisă în mîna stîngă. Chipul vădește observație sinceră și realism aproape exagerat. Părul capului și barba încadrează o figură prelungă, cu ochii mari îndepărtați, cu curmătura nasului pronunțată, urechi mari și buze proeminente. Datată din secolul VII, păturile de culoare în tempera s-au desfăcut pe alocuri de pe preparația care acoperă lemnul.

Icoane vechi bizantine și orientale, pierdute de multă vreme, se păstrează în pictura murală a unor monumente din secolele VI, VII, VIII și IX, din care s-au inspirat meșterii, sau care au fost copiate de decoratorii murali. Le aflăm în basilica Sf. Dumitru din Tesalonic (secolele VI-VII), la Ravenna și Roma (portretul Sfîntului Abbacyr din Santa Maria Antica). Altele trăiesc, în replicile tîrzii, sub aspecte mai mult sau mai puțin modificate. Cele mai frumoase icoane pe care le cunoaștem astăzi, datează din secolele X, XI și XII. Este celebru portretul arhanghelului Mihail, datat din secolul X sau XI și aflat în tezaurul basilicii San Marco din Veneția. Lucrat în tehnica cea mai luxoasă a smaltului «cloisonné», e împodobit cu pietre scumpe. Obrajii și fruntea sînt modelați cu măiestrie. Umbre degradate, obținute din ciocănituri aplicate pe dosul plăcii de aur și din lucrul dălțițelor pe față, realizează volume și suprafețe încălzite de suflul vieții. Părul e stilizat ca la statuile antice și legat elegant cu o panglică de aur împodobită cu pietre scumpe și innodată la spate, după moda bizantină a vremii. Factura mîinilor este tot atît de interesantă. Aurul dobîndește aci moliciunea pielii, iar degetele au reală flexibilitate.

Crucea păstrătoare de moaște, datată din secolul XII și aflată în catedrala din Cosenza, în Italia, înfățișează, pe față, pe Mintuitorul răstignit. În cele patru medalioane de la capetele acesteia, sînt: Sfînta Fecioară Maria, Sfîntul Ioan Botezătorul, un arhanghel și vulturul, simbol al lui Iisus Hristos. Spatele crucii arată pe Iisus Hristos stînd pe tron, în centru; în medalioanele de la capete aflăm evangheliștii. Tehnica

folosită este aceea a smalțului «cloisonné». Figurile sînt modelate cu ajutorul liniilor de aur. Desenul pune în lumină nuda Mintuitorului, admirabil înțeles din punct de vedere anatomic, și stilizat cu știință și sentiment. Execuția draperiilor și a tuturor detaliilor uimește prin migala ei, și cu deosebire, prin faptul că aceasta nu răpește figurilor Mintuitorului, Mariei, lui Ioan Botezătorul, Evangheliștilor și arhanghelului, însușirea de monumentalitate. În dimensiunile lor reduse apar cu autoritatea și caracterul unor elemente de pictură murală dintr-un moment grandios. Pictate pentru a fi văzute de aproape, nu pierd însușirile unei opere concepute larg și executate în linii mari pe suprafața unor ziduri înalte. Tonurile, un roșu de sînge închegat, un verde de smarald și altul mai închis și translucid, se armonizează cu aurul fondului și al dungilor de modelaj, pentru a da naștere unor acorduri grave.

Icoanele portative pictate în mozaic se întilneau des la Bizanț și în Orient. Se mai păstrează exemplare strălucite la Muntele Athos, în Iveria și Georgia, în Rusia, Roma și Florența. În acest din urmă oraș, în muzeul numit Opera del Duomo, se poate admira un diptic, socotit de unii cercetători — pe nedrept credem — altar portativ. Cele două suporturi de lemn, de formă rectangulară, arată, suprapuse pe două rînduri în înălțime, 12 praznice împărătești. Lemnul a fost acoperit cu o ceară rezistentă, în care au fost înfipte cubulețele de aur, argint și de diferite culori. Fondul fiecărui praznic este de aur. Apar arhitecturi, palate, colonade, împodobite cu vâlruri decorative, peisaje muntoase cu copaci, verdeață și apă. Personajele sînt drapate elegant și în stil. Modelajul este obținut cu ajutorul liniilor de aur sau albe, cu lumini și degradări de tonuri. Sînt folosite astfel cele două procedee întilnite separat de obicei în picturile bizantine. Strălucirea culorilor și desăvîrșirea desenului nu izbutesc să înlăture o îndoită impresie: aceea a unei copii și aceea a unei juxtapuneri de icoane, în care totul pare izbit de un fel de imobilitate curioasă, de ordin fotografic. Copacii amintesc mozaicurile din Kiev; figurile, pe cele de la Daphni, iar compozițiile, Mistra.

Admirabile iconițe pictate în mozaic decorează icoane rusești renumite și icoane georgiene. Smalțuri de valoare compun colecția Svenigodskoi. În Țările Romînești, ca și în Serbia, în secolele XIV, XV și XVI, medalioanele cizelate și cele pictate în smalțuri colorate și «cloisonné», au fost reproduse în tempera pe cadrul icoanelor împărătești și în cîmpul superior al acestora. O modă nouă s-a impus la noi, în Rusia, Serbia și Bulgaria, în secolele XVI și XVII. S-au executat anume replici, copii ale icoanei pictate, în argint aurit și în tehnica cizelurii. Se aplicau deasupra icoanei pictate, lăsîndu-se libere capetele și mîinile personajelor divine și ale sfinților. Pentru Moldova și Țara Romînească au lucrat mai ales meșteri sași din Transilvania și meșteri germani. Acțiunea chimică a mercurului și a plumbului, cuprinzînd urne de sulf, a provocat cu timpul distrugerea picturii de dedesubt, deteriorată și de necurățeniile din aer și umezeală.

Icoanele în tempera sînt cele mai numeroase, începînd din secolele XVI și XVII. Lucrări de mare valoare artistică se află în Grecia, în Rusia,

în Balcani, în Țările Românești și în Apus. La Kiev se păstrează o icoană a Sfântului Pantelimon, datată din secolul IX sau X. Caracterul ei antic și tratamentul realist al portretului o leagă de icoanele din Muntele Sinai, din secolul VI, și de tradiția egipteană. Din aceeași vreme poate, este și icoana Maicii Domnului, Panagia Portaitissa, din Minăstirea Iviron la Athos. Din secolul XII sau XIII este icoana Maicii Domnului, zisă a lui Cucuzel, păstrată la Luvru. La Muntele Athos, numeroase icoane sînt socotite ca foarte vechi. Au fost însă ruinate de vreme, restaurate și deteriorate de acoperămintele metalice. Vîrsta lor e greu de stabilit din această pricină.

Deosebit de interesante sînt icoanele din Ohrida. Datate din secolele XIII sau XIV și curățate în ultimii ani, se prezintă în bună stare. Una din ele înfățișează pe Iisus Hristos pe cruce. Inscripția grecească, alături de caractere tehnice și stilistice, atestă proveniența ei bizantină. Nudul Mîntuitorului răstignit dovedește cunoștințe anatomice și un sentiment realist excepțional. Durerea stăpînită a Mariei și expresia îndurerată a lui Ioan Evanghelistul poartă pecetea vieții interioare și discreției bizantine din epoca de glorie a Renașterii. Tonurile vii și savant armonizate au puternică rezonanță. O a doua operă ilustrează Buna Vestire. Maica Domnului stă pe un tron; sfioasă și gînditoare, primește vestirea arhanghelului, care vine din stînga, cu pași mari. Mișcarea acestuia din urmă pune în lumină dinamismul bizantin, corectat de preocupări de stil, și măiestria cu care sînt executate draperiile.

Fecioara Maria Peribleptos e un exemplu tipic de icoană bizantină din vremea Paleologilor. O aflăm la originea lucrărilor din Țara Românească și Moldova, datate din secolul XV și primii ani ai secolului XVI. Chipul Mariei este executat potrivit «canonului». Liniile esențiale ale acestuia sînt fixate și așa se vor transmite veacurilor: obrazul prelung, ochii depărtați, bărbia ascuțită și gîtul cutat. Notele realiste sînt învinse și eliminate de cele ale «tipului». Mîna dreaptă întinsă pe piept, cu degete lungi și fine, e un model de observație și de stil. Chipul bătrînic și grav al lui Iisus, așezat pe brațul stîng al Mamei Lui, ilustrează o idee și se va transmite secolelor următoare.

Tezaurul rusești cuprind multe icoane de mare valoare. Cîteva sînt bizantine, iar cele mai multe datorite atelierelor din Novgorod, Pskov, Kiev și Moscova. În secolul XVI s-a creat icoana rusească, gen caracteristic care îmbină insipartia religioasă și tradiția canonică. Desenul tinde către caligrafie, iar tonalitățile «bine hrănite», calde, cu rezonanță interioară și aspecte metalice de pietre semiprețioase și smalturi, încîntă ochiul. În Georgia, icoana Maicii Domnului de la Ghelat (Madona Kachuli) datează din prima jumătate a secolului XII și copiază icoana Maicii Domnului bizantină Chalkopratia. Din aceeași vreme e o icoană a Mîntuitorului. Icoana lui Iisus Hristos din Chopi a fost pictată în secolul XIII. În muzeul cel mare din Leningrad, Răstignirea, pictată în secolul

XII sau XIII, e o strălucită operă de artă. Atelierele rusești de care am pomenit, au creat, către sfârșitul secolului XVI și în secolul XVII, o adevărată industrie de icoane, acestea fiind cerute pretutindeni în minăstiri, în casele credincioșilor și aiurea, în țări străine.

În Apus au ajuns multe icoane bizantine de mare valoare. La Roma se află Madona zisă Araccoli (secolele XI și XIII), și Maica Domnului din Santa Maria, la Veneția, este copia unui original bizantin din veacul XI. Alte lucrări de valoare se găsesc în Sicilia, la Palermo, în sudul Italiei și la Vatican sau în bisericile Romei. Data lor nu e sigură. Una dintre cele mai importante a fost aflată și publicată acum douăzeci de ani, de învățatul italian Silvio Mercati.

În țara Românească, din veacul XIV, pare a data o icoană dăruită la Athos de Vlaicu Vodă. Din secolul XV se păstrează în biserica Sf. Gheorghe-Vechi din București, portretul Sfântului Antonie cel Mare. Aco-perit cu argint și cu suportul său de lemn foarte ruinat, e greu de studiat și de luminat istoricește. În moștenirea lui Neogoe Basarab și a doamnei Despina s-au aflat numeroase icoane pe lemn, de mare frumusețe. Cîteva sînt păstrate în Muzeul Național din București. Înfațișează Coborîrea de pe cruce a Mîntuitorului, plîngerea Domnului, portretele Sfinților Sava, arhiepiscopul Serbiei, și Simion. Tratate în stil bizantino-venețian sau sîrbesc, puternic înriurit de Renașterea italiană, sînt exemple de colorit grav și armonios și de dramatism religios, cuprind numeroase portrete istorice ale familiei lui Neogoe Basarab, figuri de inspirație protocolară și de execuție în serie. Două icoane mari împărătești, înfațișînd pe Mîntuitorul și Maica Domnului cu Iisus în brațe, merită atenție deosebită. Tratate în stil bizantin și în genul icoanelor de la Ohrida, au însușiri monumentale. Se pot vedea în Muzeul Național din București și au decorat pe vremuri tîmpla Schitului Păpușa, din vecinătatea Mînăstirii Bistrița, în Vilcea.

În Moldova, cele mai vechi icoane păstrate sînt din a doua jumătate a secolului XV. Ruinate și restaurate, nu mai păstrează aproape nimic din originale. Tripticul aflat în Mînăstirea Putna și legat de tradiție de numele lui Ștefan cel Mare, pare o operă rusească. Schitul Văleni din Neamțu adăpostește un număr de peste 300 de icoane, din care cîteva de stil bizantin par a data din prima jumătate a secolului XVI. Altele sînt de origine rusească, ori copii de originale rusești. Frumoase icoane împărătești s-au aflat în minăstirile din nordul Moldovei, la Humor, Vatra Moldoviței, Arborea, Putna și Sucevița. La Iași, icoana hramului Mînăstirii Trei Ierarhi a fost executată de meșteri ruși la Moscova, către mijlocul secolului XVII. Din a doua jumătate a aceluiași veac, ne-au rămas icoanele împărătești din biserica Sf. Teodor, lucrări datorite unor meșteri moldoveni.

Icoanele cele mai vechi din Transilvania au fost nimicite de vreme și împrejurări. Se mai păstrează un triptic de la mijlocul secolului XVI, pictat pe lemn. Înfațișează Adormirea Maicii Domnului și cuprinde ele-

mente romanice apusene. Icoanele pe sticlă, câteva de un deosebit farmec coloristic și decorativ, reprezintă o înniruire venită din Boemia. De la sfârșitul secolului XVII sau începutul secolului XVIII, au pătruns în mediile românești ortodoxe și le aflăm și astăzi în locuințele țăranilor ca și în biserici. Au fost lucrate de meșteri români, călugări sau laici, și au ajuns curînd o adevărată industrie populară.

Concepția icoanei bizantine a fost cristalizată în secolul VIII de Sfințul Ioan din Damasc. Teodor Studitul și patriarhul Nichifor Mărturisitorul i-au adăugat precizări importante. Pentru bizantini, «icoana este triumf și vădire», proba dogmei și istoriei. Nu seamănă întru totul cu originalul, adică cu cel reprezentat, fiindcă înfățișează o analiză și o punere în lumină a «ceea ce este ascuns»; a caracterului, la origine, și în epoca Renașterii, din secolul XI pînă în secolul XIV. După această dată, icoana a fost tratată cu minuțiozitate și prețiozitate. Meșterii s-au depărtat de ideea fundamentală și au urmărit efecte de culoare, linie și materie. Cerințele sporite au dus la industrializare.

I. D. ȘTEFANESCU

DOCUMENTE PRIVITOARE LA PARACLISUL MITROPOLITULUI DIONISIE LUPU DIN MAHALAUA BATIȘTE DIN BUCUREȘTI

Paraclisul mitropolitului muntean Dionisie Lupu, numit la 1801 arhiereu-episcop de Sevastia, fiul unui boiernaș de țară, se afla în curtea caselor lui, în mahalaua Batiște, pe strada ce-i poartă azi numele. Făcut de mitropolit pentru sine, o dată cu moartea acestuia (februarie 1831),¹ paraclisul a trecut în mâini străine, ca de altfel și casele. Intre anii 1883-1884, ajungând în posesia unui oarecare Dim. N. Gherman, acesta l-a dărimat.²

În biblioteca bisericii Batiște din București se găsește o delă (dosar) cuprinzând trei acte privitoare la acest paraclis. Existența acestor documente în arhiva bisericii este ușor de explicat. Ele se află acolo în urma unor plângeri pe care preoții de la biserica Batiște le-au făcut la potopop mai întâi, iar apoi mitropolitului Nifon (1850-1875), împotriva unor preoți care veneau pe ascuns și făceau slujbă la paraclis, — iar apoi împotriva preotului Gheorghe, preotul paraclisului, care făcea slujbe unora dintre mahalagii ale căror case erau în apropierea paraclisului.

1. Preoții de la biserica Batiște se plâng la Mitropolie contra încălcării mahalalei lor de către doi preoți de la biserica Ceauș David, care slujesc noaptea la paraclisul mitropolitului Dionisie. 12 febr.

«Către cinstita otcircuire a Sfintei Mitropolii. Plecată plângere».

«Fierbinte juluim (sic) cinstita otcircuire că știut este că în mahalaoa noastră Batiște să mai află și o bisericuță paraclis al răposatului

---

1. La Pr. N. Șerbănescu, *Mitropolii Ungro-Vlahici*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXVII (1959), nr. 7-10, găsim că a murit în ziua de 9 februarie (p. 807), 7 februarie găsim la N. Iorga, *Istoria Bisericii rominești și a vieții religioase a rominilor*, vol. II, ed. II, București, 1932, p. 225. Vezi și Al. Geanoglu Lesviodox, *Istoria bisericească pe scurt...*, București, 1845, p. 210; citat și la N. Iorga, *op. cit.*, p. 225, nota 2.

2. N. Șerbănescu, *Mărturii istorice despre monumentele religioase din Bucureștii de altădată*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXVIII (1960), nr. 1-2, pp. 87-88 și nota 19.

Prea Sfinției Sale Dionisie avîndu-și pus preot pă seama lui și slujitor. Intru care nu-și are mahalaoa sa ci ne încalcă mah(a)l(aua) noastră cu cetirea de paraclis cu de osfeștanie, cu botezatul la zi întii de lună, botezînd și copii de ai mahalagiilor noștri, cu cetiream, săvîrșește și cununii, apoi nu îndestul cu atita dărăpănare ce ni se face nouă preoților, unde ar fi cu cuviință că este al nostru drept pentru hrana vieții noastre și a îndestulării noastre și a îndeplini și alte datorii stăpînești ce ni se vor cuveni. Apoi și cu preotul Stoian cu tovarășul lui de la biserica Ceauș David alături cu noi viînd noaptea ca un fur au săvîrșit cu citirea cununiei, paraclise, osfeștanie și altele. Noi văzînd atita obrăznicie că are i-am zis cu duhul blîndețelor că ce calcă părintele ponturile Sfinței pravili. Căci ai mahalaoa Sfinții tale și destul ai venit cu Sfînta icoană ca noi nimic socotindu-se ale noastre cuvinte încît și pre stăpînire asemenea zicînd că lui așa i se cade să facă cîte voiește apoi nu destul cu acestea, mai multe rînduri și acum în trecuta simbătă februarie 10 ziua fiînd noi acasă au venit numitul preot Stoian cu tovarășul lui și cu toată gătirea lor și au botezat un copil în mahalaoa noastră ; apoi ce vom face cînd alții ne iau dreptul nostru -alt nimic ci numaidecit alergarăm la multa milă a Sfinției Voastre ca să ni se facă o bună dreptate căci va fi mare păcat a rămîne noi într-atita dărăpănare. Ai Prea Sfinției Voastre mai mici plecînd,

Nedelco preot Popa Iordache ot bis. Batiște»

Priimit 14 februarie 1840. No. 75.

Rezoluția : «Cucernicul prot(o)p(op) al plășii să cerceteze și să facă cuviincioasa îndreptare după poruncile ce sînt date cuvenite la toți preoții de obște ca să nu calce unul mahalaoa și enoria altuia. 840, febr. 15».

NOTĂ. Original pe hîrtie albă, subțire. Dimensiunile actului : 47×37. Pecete ovală, cu tuș negru, cu legenda : «Pecetea ocîrmuirii Sfinței Mitropolii». Preotul Nedelcu este numit în unele acte Hristescu, iar în altele sin (fiul lui) Hristea. A fost hirotonit pe seama bisericii Doamnei, în ziua de 10 aprilie 1832. Iată cum spune o notiță dintr-o condică de hirotonii aflată în arhiva bisericii Batiște : «Nedelcu sin Hristea ot bis. Doamnei hram Intrarea în biserică ; hirotonisit de păr(intele) Sratonichias kir Ioanide în bis. Crețulescul apr. 10». (Publicată și de Părintele G. I. Negulescu în «Biserica Ortodoxă Romînă», *Hirotoniile săvîrșite în eparhia Ungrovlahiei în timpul Mitropolitului Grigorie Dascălul (1823-1834)*, an. LII (1934), nr. 5-6 și extras, p. 62 (extras). La 7 martie 1833 îl găsim în serviciul bisericii Batiște, la care servește pînă la 7 noiembrie 1854. Soția lui, Smaranda, murise încă de la 6 iunie 1835. În ceea ce privește pe preotul Iordache, iată ce spune o notiță din aceeași condică : «Iordache sin Ioan ot mah(a)l(aua) Terchilești hram Sfă(ntul) Nicolae hirotonisit de părintele proin Rîmnicu chir Galaction în bis(erică) Albă. Fevruarie 12». (G. I. Negulescu, *op. cit.*, p. 53). La 12 februarie 1832 a fost transferat la biserica Batiște, unde a servit pînă la moarte, care i s-a împlîntat în ziua de 11 ianuarie 1842. Soția lui se numea Ilicca (Catagrafia bisericii Batiște pe 1844, fol. 4 verso. Vezi și catagrafia pe 1850, fol. 9 verso).

2. Raportul protopopului plășii de sus, din București, către mitropolit, în privința cererii preoților de la biserica Batiște, împotriva preotului Gheorghe, care slujește la paraclisul mitropolitului Dionisie în Mahalaua Batiște și le încalcă parohia. 16 octombrie 1850.

«No. 112. Anul 1850 oct(ombrie) 16.

- Delă : Pentru cererea ce au făcut unii din mah(a)l(a)gii bis(ericii) Bateștea ca să dea voe prioților de la paraclisul răp(o)s(a)tului Mitropolit Dionisie, ca să cetească prin casăle (lor)».

fol. 1 recto.

Priimită la 16 oct(ombrie) 1850
no. 4252

«Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Ungro-Vlahiei, Protopopia plășii de sus București.

Preoții bisericii Bateștea prin jalbă către Prea Sfinția Voastră, arată că, trei aflindu-se la pomenita biserică și enoria fiindu-le mică nu pot să-și întimpine cheltuielile familii lor. Și în tot cuprinsul aceștii enorii să află și paraclisul răposatului Mitropolit Dionisie unde este slujitor preotul Gheorghe, carele să întinde cu citirea paracliselor, osfeștanii, botezuri și altele și pă la unii din mahalagii, cerere făcînd ca să să mărginească pomenitul preot Gheorghe despre aceasta. În dosul căria jălbi s-au dat porunca Prea Sfințiilor Voastre către această protopopie, că, de vor fi adevărate plingerile jăluitoilor să să facă cunoscut preotului Gheorghe spre a să mărgini. În urmarea cării s-au adus în protopopie toate prigonitoarele părți, și dovedindu-să adevărate arătările jăluitoilor s-au și mărginit preotul Gheorghe fără de nădejde. Acum au întimpinat protopopia jalbă din partea a citiva mahalagii ce sînt cu apropiere de pomenitul paraclis și care să bisericesc acolo, făcînd cerere ca să se dea voe preotului Gheorghe de a citi pân casele dumnialor, fiindcă au dragoste și nevoie asupra-i, căci și jăluitoi preoți ori cînd au venit în casele d(umnea)lor au fost priimiți și cinsteriși de drepturile ce au. Prin urmare dar protopopia pă de-oparte alătură în copie suspusa jalbă spre a să vedea și de către Prea Sfinția Voastră, iar pă de altă parte să roagă să binevoști de a da poruncă de urmare întru aceasta».

Protopop Mihalache Protonotarie

Anul 1850. Luna octombrie 16.
No. 559».

NOTA. Original, pe hîrtie gălbuie, subțire. Dimensiunile 36×45,6 cm. Indoit în două în sensul lățimii.

3. Fol. 3 r. Copie.

«Cinstitei protopopii a plășii de sus București plecată jalbă.

Supt iscăliți(i), deși ne aflăm hălăduitori în mahal(aua) Batește, dar în toată vremea ne-am înbisericit la paraclisul răposatului Mitropolit Dionisie fiindu-ne și casăle a apropiere. Prin urmare dar, evlavie și dragostea ce avem asupra preotului Gheorghe ce este slujitor la pomenitul paraclis, ne-am învățat și l-am poțtit de a ne citi prin casele noastre, paraclise, osfeștanii, și la zi întfi de lună cu botezu, precum și alte trebuincioase citiri. Acum fără nădejde ne-am pomenit că nu mai vine arătîndu-ne că este poprit din partea acinstitei protopopii de a nu mai citi prin casele noastre, ca unii ce ne aflăm mahalagii ai Bateștei, pentru care sîntem în mare mirare, că care pravilă ne poate sili să chemăm preoți pân casele

noastre la care nu avem evlavie. Plecați rugăm pă cinstita protopopie ca să binevoiască a da voie preotului Gheorghe de a veni prin casile noastre, și a săvârși trebuincioasele citiri, căci și preoții de la biserica Batiștei ori cînd au venit n-au fost izgoniți sau isterizați de drepturile lor.

Gheorghe Mănăilă

Ilie Culesac (?)

A. Dirtrican (sic)

Pit(a)r(ul) K. Urzescu

K. Zahariadi

Chiriac Georgescu

Petrache Mihai Gherovici

Victor Sidorovici

Copie întocmai după original, Protopop Mihalache Protonotarie».

NOTĂ. Copie pe hîrtie albastră, subțire. Dimensiunile 36,5×44,5 cm. Îndoită în două în sensul lățimii.

4. Mitropolitul Nifon (14 septembrie 1850—5 mai 1875) scrie protopopului Mihalache Protonotarie, spunîndu-i că Mitropolia nu recunoaște acel paraclis de biserică de mir, ci ca o capelă aflătoare într-o casă particulară.

Fol. 5r. «Nifon, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit al Ungro-Vlahiei, Cucernicului prot(o)p(op) Manolache al plășii de sus din București.

Citîndu-mi-se raport(ul) cuce(rniciei) tale de supt No. 559 precum și cea pă lîngă dînsul în copie jalba unora din dumnealor mah(a)l(a)gii bisericii Batiște atingătoare de cererea ce să face ca să să dea voe preotului Gheorghe ce slujește la paraclisul din curtea caselor răposatului Mitropolit Dionisie, a fi slobod să le citească prin casile d(umnea)lor paraclise, osfeștanii, și la zile la întii de lună să meargă cu botezul, precum și orice alte cetiri să li se întîmpine de către numitul preot.

Să răspunde că cu mirare am văzut...³ o asemenea reclamare din partea acelor mah(a)l(a)gii, și aceia adică ce ar fi cu lăcuința aproape de paraclisul acela, în vreme cînd nici Sf(în)ta Mitr(opolie) nici oricine nu cunoaște acest paraclis biserică de enorie, ci în casă particulară și la care neputînd a să biserici orice supt numit mah(a)l(a)giu, ci de particular, cu atît mai mult preotul de la dînsul nu poate păși afară supt verice numire, de slujbă bisericască, căci atunci s-ar înțelege o enorie împărțită la două biserici, și prin urmare s-ar ivi neorinduieli între enoriași și între preoții acelor biserici. Cu această temelie, cucer(nicia) ta vei arăta că de o parte reclamanților mahalagii că (este o) necuviință a face cerere nedreaptă, ci să's mulțumească pă biserica enorii d(umnea)lor

3. Rupt în original.

și pă preoții lor, ori dacă vreunul din acești preoți nu îndeplinesc trebuințele creștinești, ale d(umnea)lor, să ni arate a-i dovedi și a-i pedepsi; pă de altă însă, vei mărgini îndată pă acest preot Gheorghe din orice slujbă bisericească afară din curtea paraclisului, pă la casele enoriașilor bisericii Batiștea, fiind asupra-i cu priveghere cucer(rnicia) ta, ca îndrăznind să pîșească această orînduială, să ne arăți spre a-l popri cu totul din bisericeasca slujbă, făcîndu-l pildă altor asemenea lui, cînd vor îndrăzni atunci și despre... cu desăvîrșirea acelor paraclise. ⁴
1850 decem(brie) 15. No. 5458 Masa» (?).

NOTA. Original, pe hîrtie albastră, subțire. Dimensiunile 36×45,6. Pecete ovală, cu tuș negru. Mitropolitul Nifon păstorește de la 14 septembrie 1850—5 mai 1875. (Cf. Pr. N. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungro-Vlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXVII (1959), nr. 7-10, pp. 813-815; N. Iorga, *Istoria Bisericii rominești și a vieții religioase a romînilor*, vol. II, ed. II, București, 1932, indicele). În anul 1833 găsim menționat în documente, pe un preot Nicolae «ot paraclisul răposatului Mitropolit Dionisie», într-o pricină de datorie cu un oarecare Niță Mihăescu. ⁵

Pr. N. CAZACU

4. Rîndul acesta a fost șters cu cerneală.

5. Arhiva bisericii Batiștea.

CITEVA INSCRIȚII DIN CIMITIRUL BISERICII ICOANEI DIN BUCUREȘTI

Biserica Icoanei¹ din București, veche ctitorie a logofătului Mihai Băbeanu,² pe locul uneia mai vechi — făcută de ceaușul David Corbea,³ existentă încă de la 1681-1682 și al cărei prestol se afla în curtea actualei biserici⁴ —, este așezată pe strada cu același nume, în apropierea grădini Icoanei.

Anul exact al construirii actualei biserici nu se știe, însă se plasează între 1745-1750.⁵ Actuala pisanie⁶ ne spune că biserica a fost făcută de «Dumnealui Panait Băb(eanu), Vel Căpitan za lelegii, avind ajutor de la alți pravoslavnici creștini». Dreptul de a zidi din piatră biserica i-a fost acordat căpitanului Panait încă de la 28 octombrie 1760, de către

---

1. Numele îi vine de la o icoană din anul 1681-1682, făcută din aur, de către «Filip Nicolau'rgintar» (inscripția de pe icoană publicată de N. Iorga, în *Inscripții din bisericile României*, vol. I, fasc. I, pp. 284-285, București, 1905). Pe icoană sînt șapate mai multe nume de boieri (Enăchiță Văcărescu, poetul, banul Grigore Băleanu, episcopul spitalului Filantropia la 1815 etc.), mult posterioare facerii icoanei. Ea se păstrează azi în biserică, în sînga altarului.

2. Este fiul lui Toma Băbeanu. Era logofăt de taină la 1742, paharnic la 1750, postelnic la 1758 (St. D. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, p. 65). S-a călugărit, luînd numele de Macarie (G. D. Florescu, *Din vechiul București...*, București, 1935, p. 57), iar nu Misail (G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 178).

3. Este omul de încredere al lui Constantin Brîncoveanu (N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 105), care îl trimite într-o solie la Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei (N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor, de Mihai Cantacuzino*, editată de..., București, 1902, p. 298), și ajunge chiar în Rusia, la Kiev. Biserica făcută de el este înzestrată de Constantin Brîncoveanu (N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, p. 111; vezi și același, *Conducător istoric la bisericile din București și împrejurimile imediate*, București, 1935, p. 13).

4. Este marcat astăzi printr-un mic stîlp de piatră.

5. G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 57.

6. Publicată de N. Iorga, *Inscripții...*, vol. I, pp. 283-284, și de Marin Dumitrescu, *Istoricul a 40 de biserici din România*, vol. I, București, 1899, pp. 108-109, cu unele greșeli.

mitropolitul Grigore,⁷ ce fusese mai înainte egumen la Colțea și ecle-siarh la Mitropolie, iar mai în urmă, Mitropolit al Mirelor (1740).⁸ Acest drept i-a fost reînnoit la 1 iunie 1783, de același mitropolit Grigore.⁹ Înseamnă că la acea dată, biserica era poate stricată, sau a fost dorința căpitanului de a înfrumuseța acest lăcaș, zidindu-l din piatră. De notat că, în aceste documente, biserica este numită «a Popii Dimii»,¹⁰ probabil de la vreun preot care slujise la ea. Mai înainte ea se numea și Ceauș David, după numele primului ctitor.¹¹

Cutremurul de la 1838 a dărâmat biserica,¹² însă a fost refăcută de către Pană (Panait) Băbeanu, nepotul de frate al căpitanului Panait.¹³ Deteriorându-se cu vremea, biserica a fost refăcută la anul 1889, de Elena Băbeanu.¹⁴

*

În curtea bisericii, de o parte și de alta a ei, pe locul vechiului cimitir care era în jurul bisericii, precum și în biserică, în pridvor, se găsesc câteva morminte acoperite cu frumoase lespezi împodobite cu sculpturi în piatră. Voi reproduce inscripțiile numai de pe mormintele din curte, întrucît cele din biserică au mai fost publicate.¹⁵

1. *Pe o lespede :*

«VORNICUL K(OSTANDIN) NICOLESCU / CIȚA, NĂSCUT LA 1793 / IANUARIE 7 ȘI ÎNCETATU DIN VIAȚĂ LA 9 / SEPTEMBRIE 1858 / BUCUREȘTI».

7. Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, Manuscrisul românesc, 403, f. 37 recto.

8. N. Șerbănescu, *Mitropolii Ungro-Vlahiei*, în revista «Biserica Ortodoxă Română», anul LXXXVII (1959), pp. 793-797; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, ed. II, București, 1932, pp. 139-140. Mitropolitul Grigore își începe păstorirea la 28 iulie 1760 și și-o încheie la 18 septembrie 1787.

9. Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, manuscrisul românesc nr. 603, fol. 37 recto.

10. Acest obicei, ca o biserică împreună cu mahalaua din jurul ei să primească numele unui preot care a slujit la ea și s-a făcut mai cunoscut, este destul de frecvent întâlnit la bisericile bucureștene. De obicei, acest nume se pune pe lângă numele dintii al bisericii. Exemple sînt: Popa Rusu, Popa Chițu (sau Popa Petre), Popa Cosma (Sf. Nicolae-Tabacu de pe Calea Victoriei), Popa Radu (Manea Brutar), Popa Stoica (Brezoianu — după numele unui boier care avea case în apropierea bisericii), Popa Nan, Popa Fierea sau Heru (biserica Sfinților sau, cu Sibile), Popa Tatu etc.

11. Ceauș este un grad militar turcesc, introdus și în Țările Române, și care echivalează cu un sergent. Un ceauș, Radu, face biserica ce-i poartă numele; un altul, Nicolae, face — împreună cu soția sa Nastasia — biserică numită Caimata (nenorocită, în grecește).

12. Despre acest cutremur, o notiță de pe un Minei pe luna ianuarie, ed. 1803, Veneția, spune: «Să să știe că marți 11 ale luni lui ghenarie 1838, seara la 8 și 1/2 ore evropienești s-a întîmplat cutremur groaznic încît au pricinuit dărîmarea a multe bînale și răpunere a multe suflete de oameni». (Biblioteca bisericii Batiște. Într-adevăr, atunci s-au dărîmat bisericile Stelea (refăcută la 1839), Schitul-Măgureanu etc. Pentru acest cutremur, vezi Ilie Corfus, *Insemnările Androneștilor, publicate de...*, București, 1947, p. 81.

13. Născut la 1789, el era vizier la 1813 și mare clucer la 1829.

14. G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 57; căpitanul Panait moare la 1812 (St. D. Grecianu, *op. cit.*, p. 65, vol. I).

15. N. Iorga, *Inscripții...*, vol. I, p. 283 (nr. 683-684).

Fiul Pitarului, la 1787, Vel Serdar la 1794, Constantin Nicolescu¹⁶ și al soției lui, Luxandra Dedulescu, vornicul Constantin Nicolescu era sluger la 1830, iar în urmă, agă. A fost căsătorit cu Maria Băbeanu. Neavînd copii, el a înfiat pe un copil, Constantin, născut Andreesky.¹⁷

2. *Pe altă lespere, alături cu cea de mai sus :*

«MARIA NICOLESCU NĂSCUTĂ BĂBEANCA, LA / 1790 MAI 5, INCETATĂ / DIN VIAȚA LA 1858 / IUNIE 22. BUCUREȘTI».

Este soția celui de mai sus.

3. *Pe soclul unei cruci de deasupra unui mormînt :*

«ACI ÎN DOMNUL ODIHNEȘTE / SOFIA URDĂREANU / NĂSCUTĂ NICOLESCU / TRECÎND VÎRSTA DE 74 DE ANI. / FIICĂ BUNĂ, SOȚIE ONESTĂ, / SORĂ MULT IUBITĂ, SĂRMANI O REGRETĂ CA PE / O PROVIDENȚĂ DIND MILA SA / SECRETĂ ȘI FĂRĂ UMILINȚĂ, / INCETATĂ DIN VIAȚA LA 1 APRILIE 1871».

Pe baza soclului :

«SUB ACIASTĂ PIATRĂ RĂPAOSEAZĂ ȘI SOȚUL EI / GHEORGHE URDĂREANU INCETAT DIN VIAȚA / LA 1857 ȘI FIII LOR NICOLAE ȘI / HRISTODOR INCETAȚI DIN VIAȚA ÎN PRUNCEAS CA ETATE. FIUL LOR ALESANDRU LA 1849 ÎN ETATE DE 33 / ANII. AMICI, RUDE ȘI VOI CITITORII ACESTII INSCRIȚIUNE / RUGAȚI PE BUNUL DUMNEZEU PENTRU ODIHNA SUFLETULUI LOR».

Pe lespede :

«RUGAȚI-VĂ PENTRU EI. / SUPT ACIASTĂ PIATRĂ ODIHNEȘTE OASE / LE MORTALE ALE RĂPOSAȚILOR ROBII / LUI DUMNEZEU PITARU ALECSANDRU / URDĂREANU, FIUL CLUCERULUI IORDACHE / URDĂREANU INCETAT DIN VIAȚA LA / ANUL 1850, MARTIE 30 ÎN VÎRSTĂ DE / ANII 34. ȘI CLUCERUL IORDACHE / URDĂREANU INCETAT DIN VIAȚA LA 1857 / IULIE 30 ÎN VÎRSTĂ DE ANII 65».

Familia Urdăreanu este o familie boierească din Olteția și anume din satul Urdari, Raionul Filiași.¹⁸

Încă de la 15 iulie 1589, Mihai Viteazul confirmă lui Balaci Postelnicul și fiilor lui, stăpînire în Urdari, peste jumătate de sat de cumpăratură.¹⁹ La 16 mai 1632, Leon Vodă, domnul Țării Romînești (1629-31 iulie 1632) confirmă lui Stoica Postelnicul, fiul lui Balaci din Urdari, stăpînirea peste toată partea de moșie din Urdari a jupînesii Neacșa,

16. Era mort la 1802.

17. O. G. Lecca, *Familile boierești romine*, București, 1899, p. 365.

18. Pentru acest sat vezi: G. I. Lahovary, C. I. Brătianu, Gr. C. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al Romîniei*, vol. V, București, 1902, pp. 690-691; Gen. D. Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec le prospectus d'un atlas géographique et militaire...*, Frankfurt et Leipsic, 1778, p. 215, numește Urdari «Village avec une église». Biserica a fost refăcută la 1807, de Costache Urdăreanu.

19. Al. Ștefulescu, *Documente slavo-romine relative la Gorj (1406-1665)*, Tg. Jiu, 1908, pp. 296-298; citat și la St. D. Grecianu, *op. cit.*, p. 313.

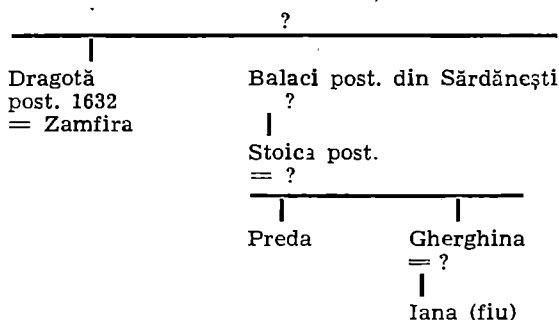

fata Mujei, precum și stăpînirea în Sisești, peste niște țigani etc.²⁰ Din acest act reiese că Balaci era de origine din satul Sărdănești.²¹

La 25 ianuarie 1642, Matei Basarab confirmă lui Preda și fratelui său Gherghina, fiii lui Stoica postelnicul din Urdari, stăpînire peste niște țigani de moștenire.²² Soția lui Stoica postelnicul este necunoscută. Preda, fiul său, era la 1651-1656 vel sluger, la 1666 vel căpitan za paharnicei, ca și la 1670. El moare la 3 februarie 1672 și este îngropat la biserica Mihai Vodă din București.²³ A fost căsătorit de două ori: cu Stoiana, fiica lui Lepădat din București, căpitan de dorobați,²⁴ iar a doua oară cu Stanca Băbeanu.²⁵ El a avut următorii copii: Matei,²⁶ Pană, sluger mare la 1714,²⁷ Gheorghe,²⁸ apoi Dumitrașcu, postelnic între 1679-

20. Idem, pp. 454-458. Leon Vodă este numit Tomșa, deoarece se dădea drept fiul lui Ștefan Tomșa, domnul Moldovei (1611-1615).

21. Din acest document reiese următoarea filiațiune:

22. Al. Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 493-496.

23. Iar nu la Radu Vodă, cum s-a afirmat (I. Ionașcu, *Documente bucureștine privitoare la proprietățile Minăstirii Colțea*, București, 1941, p. 97). Inscripția de pe mormînt, care azi nu mai există, avea următorul cuprins: «SUPTU ACIASTĂ PIATRA AFLA-SE OASELE RĂPOSATULUI PREDI URDĂREAN(UL), (GAR)ELE AU FOST SLUGERU MARE, CARE SE-AU SAVIRȘITU LA LEATU 7180 (1672), LA LUNA LUI FEV. 3 ZILE, IARĂ ACMU, ÎN ZILELE PRE-LUMINATULUI DOMNU IO ȘERBAN C(ANTACUZINO) B(ASARAB) VOIVODU, DE CINSTITUL FIIU-SAU BARBULU VELICHI PEH(ARNIC). DUPĂ OSARDIA CEA FIHASCĂ, ȘI PIATRA E PUSĂ DEAS-ȘUPRA OASELORU PĂRINTELUI SĂU». (N. Iorga, *Inscripții...*, vol. I, p. 259 (nr. 592) și Efrem Enăcescu, *Pe urmele strămoșilor*, București, 1938, p. 99; vezi și G. D. Florescu, *op. cit.*, p. 19, nota 39).

24. O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 476.

25. Idem, *ibidem*.

26. Nu se știe cu cine a fost căsătorit; cert este însă că la 1768, 20 martie, Mihai Știucă se plîngea lui Ianache Hrisoscoileu, banul Craiovei, în pricina ce are cu jupîneasa polcovnicului Șandru de la Telești de Jos, jud. Gorj, — fiica lui Matei Urdăreanu —, pentru niște țigani. (Biblioteca Academiei R.P.R., CXXX/124). La 6 septembrie 1719, în petiția boierilor olteni către principele Eugeniu de Savoia, în care se plîngeau împotriva boierilor Băleanu și Știrbei, găsim iscălit și pe Matei Urdăreanu (Hurmuzaki, *Documente*, voi. II, București, 1876, p. 318).

27. Însurat cu Salfa, fiica lui Manu Cupețul (I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 97). A avut mai mulți copii.

28. Pînă aici copii din prima căsătorie.

1719²⁹ și pe Barbu.³⁰ Din acest Barbu se trage familia actuală a Urdărenilor. El a avut o fiică, Ilinca, măritată cu Șerban Năsturel Herescu.³¹ A mai avut un fiu, pe Istrate, citat la 1720. Acesta a fost însurat mai întâi cu Smaranda Cantacuzino, altă fiică a domnului Șerban Cantacuzino,³² iar apoi cu o fiică de boiernaș, fosta soție a paharnicului Merișescu, cu care a avut un fiu, pe Petre, menționat la 1768.³³ Fiul lui Istrate Urdăreanu, numit tot Istrate, a fost căsătorit mai întâi cu Maria Văcărescu,³⁴ iar apoi cu o fiică de boiernaș cu care a avut un fiu.

La 10 ianuarie 1751 găsim pe un Ion Urdăreanu, care dă un act împreună cu Mihai Medvejeanu, pentru alegerea ce au făcut din porunca lui Ianache Hrisoscoleu, banul Craiovei, — moșiei Stîrcii de Jos.³⁵ La sfîrșitul secolului XVIII, întîlnim pe un Iamandache Urdăreanu, baș bu-lucbașa, ginerele lui Constantin Micșunescu.³⁶ La 1821, Tudor Vladimirescu a spînzurat pe un căpitan de al său, numit Ioan Urdăreanu,³⁷ pentru nesupunere. Pentru Urdărenii de la începutul secolului XIX, o spiță incompletă s-a făcut.³⁸ De asemenea, din anul 1846 s-a păstrat un docu-

29. Nu se știe cu cine a fost căsătorit. A avut doi fii: pe Barbu și pe Constantin, citați la 1704 (O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 477). În lista satelor olteneșt din conscripțiunea ordonată de Virmond și făcută în 1722, găsim în județul Gorj pe Dumitrașco Urdăreanu, care stăpînește o parte din satul Urdari (C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austriaci*, vol. II, București, 1944, p. 317). Că el era frate cu Pană și cu Barbu, cf. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, București, 1903, p. 129, (nr. 56).

La 25 noiembrie 1684, Dumitrașco Urdăreanu închină schitului de pe cetate 30 de măci de stup. (Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, manuscrisul românesc nr. 610, fol. 64 recto). La 5 mai 1690, Barbul și Neguțul, fiii iuzbașii Neagului din Șo-mănești, prin care vind lui Dumitrașco Urdăreanu partea lor de moșie din Toplița. (Biblioteca Academiei R.P.R., CXXXIII/2).

30. A fost căsătorit cu Ilinca, fiica lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Romî-nești. La 1701 era paharnic (O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 477). S-a călugărit la Mînăstirea Segarcea, luînd numele de Paisie monahul. La 1719 nu mai trăia (O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 477). Deci nu e el acela care la 1721 era ispravnic, ci nepotul său de frate — celălalt Barbu (C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, București, 1913, p. 490).

31. General P. V. Năsturel, *Genealogia Năsturelilor*, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», vol. XV, București, 1915, p. 87, acte din 20 mai și 20 iunie 1710. Cf. și G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor...*, București, 1902, p. 79. Altf.mama cît și fiica au fost înmormîntate la Mînăstirea Cotroceni.

32. Ea a fost căsătorită mai întii cu Grigore Băleanu și a murit la 13 mai 1688.

33. O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 477.

34. N. Iorga, *Genealogia Carăcuzinilor*, p. 369.

35. Biblioteca Academiei R.P.R., CXXX/99 — original cu o copie modernă.

36. Il găsim menționat la 21 iunie 1795, la 29 martie 1796 și la 27 aprilie același an, într-un proces pentru stăpînirea dealului viilor de la Crîngureni (St. D. Grecianu, *op. cit.*, vol. I, pp. 386-387, 392-393, 396-397).

37. Iată cum ni-l descrie pe căpitanul Ioniță Urdăreanu, M. Cioranu, autorul unui studiu asupra revoluției lui Tudor Vladimirescu: «El era de o statură robustă, în cea mai frumoasă vîrstă a juneții sale, cu un păr galben ca beleala, care ajungea la genunchi, și de o frumusețe nespusă» (N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 294. Citat din *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, de Mihai Cioranu). Un alt autor ne spune că la auzul morții lui Urdăreanu, «toți căpitanii și pandurii se întristară, căci îl iubeau toți, fiind un tînăr voinic și bun: avea un păr lung pînă din jos de spele» (N. Iorga, *op. cit.*, p. 371. Citat din *Istoria lui Tudor*, de C. Izvoranu).

38. D. Z. Furnică, *Din istoria comerțului la romîni*. Mai ales băcănia. București, 1908, pp. 256-257, nota.

ment cuprinzînd o «Insemnare pentru cine să trage din niamul Urdăre-
nilor» și «Cei ce să trag din neamul Bălăceștilor». ³⁹ Datele genealogice
sînt însă destul de confuze. Un Dumitru Urdăreanu a avut o fiică, care
măritată cu Manolache Lascăr, a avut ca fiu pe Vasile Lascăr, bărbatul
de stat de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Poate
să fie acel Dumitrache Urdăreanu, care la 1805 a făcut sau a înnoit bise-
rica din satul Panaghia de Sus, din Oltenia. ⁴⁰

4. *Pe o cruce* :

«ELENA POLIZU / NĂSCUTĂ STERIOPOLU / DECEDATĂ 1860».

Nu cred ca această Elena Polizu să facă parte din familia Polizu-
Micșunești. ⁴¹

5. *Pe o cruce* :

«MIHAI STERIOPOLU / DECEDAT 1860».

Pe lespede :

«ACI ODIHNEȘTE ROBUL LUI DUMNEZEU MIHAIL STERIO-
POLU». ⁴²

6. *Pe o cruce* :

«PAHARNICUL / SCARLAT / TIMPEANU / DECEDAT 1856 / IN
MAI 31 ȘI / MARIA / TIMPEANU SOȚIA SA».

Pe lespede :

«SUB ACEASTĂ PIATRĂ ZAC / OSEMINTELE REPAUSATULUI /
PAHARNIC / SCARLAT TEMPEANU / DONATOR AL BISERICII / ȘI
ALE SOȚIEI SALE / 1902 / VECINICĂ AMINTIRE / S-AU AȘEZAT
ACEST MONUMENT PRIN STĂRUINȚELE EPITROPILOR. / PAROH
C. DUMITRESCU / I. DIACONESCU ȘI / MIHAIL DUMITRESCU».

7. *Pe o lespede frumos sculptată* :

„ΝΕΟΦΥΤΟΣ Ο ΚΑΜ/ΠΑΝΗΣ ΕΕ ΑΝΔ/ΡΟΥ. ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΙΕΡΑ-
ΠΟΛΕΩΣ Ε/ΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ/ ΕΥΣ. ΕΤΟΣ 1847, ΙΟΥΛΙΟΥ 24”.

adică : «NEOFIT CAMPANUL DIN ANDRI (?) ARHIEREUL ERAPO-
LEI ZACE AICI. LA ANUL 1847, IULIE 24». ⁴³

39. Biblioteca Academiei R.P.R., CLXXXVI/155.

40. I. V. Cîncea, *Biserici din Craiova și împrejurimi*, în *Oltetia*, cartea II, nr. 9
(1941), p. 126.

41. Această familie se trage din Dumitru Polizo, venit în țară din Arghirocastron
la 1779 și era pitar la 1788. Însoțit cu o grecoaică, el a avut un fiu numit Polizache
Dimitriu (fiul lui Dumitriu) Polizu, născut la 1770, negustor la 1798, stolnic la 1817.
Căsătorit a doua oară cu Maria Asan-Micșunești, Dumitru Polizo a avut o fiică, Sma-
randa, căsătorită cu Manolache Lahovari († 1811), iar apoi, la 1813, cu Alexandru
Ghica-Barbă Roșie. Familia Polizo, ca și aproape toate familiile grecești, este «rădăcată
dintre neguțatori greci veniți aici în țară fără de nici-un căpătîi, ca toți ceilalți ai lor»
(manuscris în colecția noastră). Cei mai mulți membri ai acestei familii sînt îngropați
în biserica din Fierbinți (Regiunea București). Pentru aceasta, cf. V. Brătulescu,
Minăstiri și biserici din județul Ilfov, București, 1935, p. 43; pentru Polizache Dimi-
triu, vezi N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXV (Corespondența lui Dimitrie Aman,
negustor din Craiova [1794-1834]), publicată de..., București, 1913, passim (vezi indicele).

42. Inscripția de pe această lespede este aproape ilizibilă.

43. Pentru el vezi: Veniamin Pocitan Ploeșteanul, *Arhierii vicari în Biserica Or-
todoxă Românească. Vicarii Arhiepiscopiei Bucureștilor, mitropolii Ungrovlahiei și Patri-
arhiei Romine*, București, 1937, p. 21 și nota 1. La 1847, el lasă spitalului Filantropia a
a cincea parte din venitul moșiei ce se va cumpăra de episcopul Grigore Șutu din suma

8. *Pe un cavou :*

«GENERALU / IOAN / ODOBESCU / 1793-1857 / BUCURESCI».

Este tatăl scriitorului Alexandru Odobescu (1831-1895). A jucat un rol negativ în desfășurarea Revoluției de la 1848 din Țara Românească.

Tot acolo :

«ECATERINA / ODOBESCU / NĂSCUTĂ CARACAȘ. / 1811-1856 / BUCURESCI-PARIS. / OASELE EI SE ODIHNESC DEPAR / TE' IN CIMITIRUL MONTPAR / NASSE».

Este fiica doctorului Constantin Caracaș (1773-1828) și a Irinei Filitis, ⁴⁴ fiica doctorului Silvestru Filitis ⁴⁵ și a Smarandei Mănescu. ⁴⁶

Tot acolo :

«ELISA / ODOBESCU / 1844-1863».

Probabil sora scriitorului.

9. *Pe o placă rezemată pe zidul unei case din curtea bisericii :*

«SUPT ACEASTĂ PIATRĂ / REPAUSA (sic) PRUNCUL / GEORGE DOBROVOISKY / NĂSCUT LA 9 APRILIE 1854, / INCETAT DIN VIAȚĂ LA 15 / SEPTEMBRIE ANUL 1860».

*

Afară de aceste morminte, au mai fost încă multe altele, azi amintite numai prin niște pietre care zac în curtea bisericii și care sînt ilizibile, datorită vremii și neglijenței oamenilor.

Pr. N. I. CAZACU

de lei 12.000 ce-i lasă să se dea spitalului. (Al. G. Găleşescu, *Ejoria Spitalelor Civile*, București, 1899, p. 673, citat și la Veniamin Pocitan, *op. cit.*, p. 21, nota 1.

44. G. I. Ionescu-Gion, *Portrete istorice*, București, 1894, pp. 29-45.

45. Clitor la biserica Silvestru din București.

46. Familia Filitis a mai dat un doctor, pe Constantin Atanasie Filiti, nepotul de frate al doctorului Silvestru Filitis și care a fost îngropat la biserica Enei, în ziua de 13 septembrie 1834. El își avea casele în fața bisericii Enei, pe locul actualului Institut de Arhitectură «Ion Mincu». În timpul ciumei de la 1828, C. A. Filiti făcu parte, împreună cu doctorul C. Caracaș și Panaiotache Nicolaidi, dintr-o comisie pentru înțîmpinarea acestei îngrozitoare boli (I. C. Filiti, *Principatele Romine de la 1828 la 1834*.

BOLNIȚA DE LA COLȚEA ACUM DOUĂ VEACURI ȘI JUMĂTATE

Cel mai vechi și mai de seamă așezământ de asistență medicală cu caracter obștesc, marele spital unificat *Colțea* de azi, se pregătește să serbeze împlinirea a două veacuri și jumătate de când spătarul Mihail Cantacuzino a pus piatra de temelie și de când la Colțea neîncetat au fost leucite atâtea sănătați zdruncinate.

La astfel de acte comemorative, începuturile și tot trecutul este invocat și cuprins în scrieri festive, iar rezultatele obținute, după merit subliniate.

Pentru noi, evenimentul este de asemenea un popas în istorie, un prilej de a scruta condițiile istorice ce au stat la geneza ctitoriei, știut fiind că fondarea acestui așezământ spitalicesc s-a desăvârșit în preajma și cu oblăduirea Bisericii, pe vatra Mănăstirii Trei Ierarhi, ce se cunoaște ca fiind a «Treisfetitelor», Colțea de mai târziu, iar Mitropolia Ungrovlahiei, prin arhipăstorul ei de atunci, marele Antim Ivireanul, a avut un rol determinant.

Începuturile Colței se situează în prima decadă a secolului al XVIII-lea, fără a se putea invoca o dată certă.¹ Totul pornește, fără îndoială, de la prototipul spitalicesc din acele vremuri, de la *bolniță*.

1. Dr. V. Gomoiu, în a sa monumentală lucrare *Din istoria medicinei* (București, 1926), susține că spitalul Colțea a luat ființă între anii 1710 și 1712, afirmație ce se va dovedi necorespunzătoare, fiind seama de noile cercetări ce se fac acum în legătură cu actul comemorării. Noi credem că spătarul Mihail Cantacuzino a desăvârșit opera de așezare a spitalului între anii 1702 și 1708, căci la 17 aprilie 1708, Vodă Racovitză al Moldovei dă un hrisov în legătură cu școala de la Colțea și pomenește despre așezământul spătarului, pe care îl numește «Bivel spătar, unchiul doamnei mieali», arătând că acest unchi a ridicat «cu cheltuiala dămisale în orașul Bucureștilor, la Biserica Trei Sfetitelor, în Țara Rumânească «...vrednice de laudă lăcaș adică odihne de bolnavi, spitale, cum de obște se chiamă...». Or, dacă în aprilie 1708 mersese fama spitalului pînă în Moldova, se poate admite că pînă la acea dată așezământul spitalicesc era în plină funcțiune. Că pînă la 1702, spătarul nu ridicase decât «mănăstioara» Colței și de spital nu se amintește nimic, ne-o dovedește un alt act, o carte dată de patriarhul Gavriil al Constantinopolului (emanată la 18 oct. 1702, la cererea spătarului), în care se

Ce era bolnița ? O «casă de sănătate», cum se mai numea ; se organiza și se întreținea din resurse ctitoricești, făcând parte din micul complex al instituțiilor mănăstirești. Ca numire, ca sens, și ca formă organizatorică ne-a venit de la sud-slavi², drept una din consecințele influențelor exercitate de cultura popoarelor slave vecine, influențe dovedite sub altele aspecte ce au caracterizat interrelațiile existente în cuprinsul Ortodoxiei.³ Înăuntrul bolniței se practica ceea ce istoria medicinei cunoaște sub numirea de «*medicina călugărească*», sau *religioasă*, ce formează un capitol aparte, făcând legătura între *medicina populară* și cea *științifică*. Medicina monahală a preluat tot ce s-a acumulat de popor ca posibilități de lecuire, transmise ancestral și ca rezultat din suferințele omului muncitor. Călugării au fost deținătorii acestor cunoștințe și practicienii curativi.

Că la Colțea a fost o bolniță de bază, ne-o confirmă un act al vremurilor, care emană de la capul Bisericii de atunci, după cum am spus, de la mitropolitul Antim Ivireanul.

Iată în ce împrejurări a fost dat acest document. Spătarul Mihail, după ce a cutreierat câteva țări din Apus, înapoiindu-se cu studiile făcute la universitatea din Padova,⁴ pare a fi fost hotărît să realizeze câte ceva din ceea ce firea lui receptivă a însușit din viața socială a altor țări. Ideea înființării unei instituții spitalicești cu caracter permanent, pare a fi fost aceea de care era legat cel mai mult sufleteste.

Pentru realizarea acestui gând, totul începea de la găsirea unui loc potrivit. Spătarul era deținător de multe terenuri în Bucureștiul de atunci,⁵

spune, după ce absolvă de orice servitute mânăstirea de la Sinaia a aceluiași spătar, că : «acela boier a mai clădit, cum am zis, și o altă cinstită mânăstioară și biserică cu hramul Sfinților Trei Erarhi în București, pe locul numit Colțea, pentru a lui mântuire sufletească, și vecinică pomenire, pentru care sfința mânăstire a cerut cu multă evlavie de la Smerenia noastră (se dusese spătarul pînă la Adrianopol, unde se afla patriarhul în mare sinod, n.n.), de a i-se da cinstita încuviințare din partea Bisericii, adică întărirea neafîrnării și scutirei lor pentru totdeauna...». Dacă în 1702 spitalul ar fi existat, s-ar fi evitat, oare, ca să fie pomenit în această gramată de scutire patriarhicească, așa după cum spătarul a cerut și a obținut mai târziu, la 1715, de la patriarhul Alexandriei ? Concluzia apare evidentă : spitalul a fost clădit între 1702 și 1708, lucrările fiind terminate probabil prin 1705-1706.

2. Pentru bolniță, ca instituție mânăstirească sîrbească vorbește un document din 1348, publicat de Hasdeu (*Arhiva Istorică a Romîniei*, tom. II, p. 125), iar pentru întîile bolnițe de pe lîngă mânăstirile de la noi, istoricii cred că începuturile s-au făcut la Vodîța și Tismana, odată cu venirea călugărului sîrb Nicodim (N. Iorga, *Istoria Bis. rom.*, vol. I, p. 53, și Ștefulescu, *Tismana*, p. 48). Numirea de bolniță vine de la *boală*, cuvînt slav, după cum și alte cuvinte în legătură cu medicina populară au aceeași origine : *vraci* = medic, *leac* = medicament, *slăbănog* = infirm, *racilă* = rană incurabilă, *prîbolit* = convalescent, *buhav* = umflat, *otravă*, *rană*, trup etc.

3. În arta iconografică, în miniatura de cărți, în arhitectura bisericească etc.

4. Spătarul Mihail Cantacuzino, născut la 1650, tată avînd pe postelnicul Constanlin Cantacuzino, fratele domnitorului Șerban Cantacuzino, a fost trimis pentru studii mai înalte la vestita universitate de la Padova, unde se dedică studierii botanicii. A călătorit mult prin Italia (a stat mult la Veneția) și în ale țări străine, înapoiindu-se în Țara Romînească ca om cu carte multă și cu vederi mai avansate. A fost omorît (gîtit) de turci (la Adrianopol, în 1716), fiind bănuit de legături cu țarul Petru cel Mare. Căsătorit de trei ori, succesiunea bărbătească se stinge la 1722.

5. Deținea între altele pîvnițe și prăvălii în apropierea bisericii Zlătari, căreia îi face unele donații, dar cu puțini ani înainte, Zlătarii erau la bariera orașului. Miezul

MARELE SPĂTAR MIHAIL CANTACUZINO
fondatorul minăstirii și spitalului COLȚEA
(Pictură de Th. Aman — 1862 — aflată și azi în Biserica Colței)

dar se parte că stăruia ca viitorul spital să fie așezat într-o poziție centrală și de bună seamă pe lângă un așezământ minăstiresc. După aceste criterii, spătarul s-a oprit asupra modestei minăstiri a celor Trei Ierarhi, numită «metohul Colței» și ctitorită de familia Colțea-Doicescu.⁶

S-a și grăbit spătarul să facă din bisericuța din lemn a clucerului Colțea, o minăstire mare și trainică, demnă de planurile sale, între anii 1695-1697, înconjurată de trei paraclise, din care unul al Sfinților Doctori fără de arginți Cosma și Damian, atît de simbolic pentru ceea ce avea să se înființeze aci: viitorul spital.

Dar la această dată Colțea aparținea Mitropoliei Ungrovlahiei, căreia îi fusese închinată de un predecesor al Colțeștilor. Spătarul, feudal prin

FINAL LA PAGINA DE TITLU A ANTOLOGHIONULUI

Tipărit la 1705 la Rîmnic, în tipărită înființată de Antim Ivireanul. La mijloc stema spătarului Mihail Cantacuzino, cu a cărui cheltuială s-a tipărit. (Xilografie)

origine și structură sufletească, voia să se știe stăpin pe acest teren. De aceea a inițiat tratative cu Mitropolia pentru răscumpărare, dar care, sub mitropolitul Teodosie, n-au dus la rezultatul dorit, și abia la întronarea lui Antim Ivireanul s-au încheiat. Despre această înțelegere, între spătar și Mitropolie, ne vorbește documentul invocat mai sus, și care a fost semnat la 29 martie 1709. Din acest document, din care redăm unele fragmente,⁷ aflăm câteva amănunte cu privire la Colțea, printre care

orașului se formase în jurul Curții Vechi, la Tîrgul de Jos, spre Dîmbovița, iar Colțea se afla în nemijlocita apropiere, în Tîrgul de Sus, unde era o intensă viață comercială (sărăria domnească, carvasaraua), la capătul drumului principal ce venea dinspre vechea reședință domnească, de la Tîrgoviște. Aci se grupaseră meșteșugarii cu micile lor atelieri: cojocari, luminărari, abagii, fierari etc.

Antim Ivireanul numește acest loc ca fiind «îndemnatoc de acea treabă», adică de a construi spital (*in cartea-convenție* ce a încheiat la 29 martie 1709, cu privire la cedarea terenurilor de la Colțea, în folosul spătarului).

6. Inițiul Colțea este amintit într-un hrisov al lui Mihnea Vodă, la 1579, și era un nume purtat de neamul Doiceștilor. Clucerul Colțea a zidit bisericuța din lemn, și cu unul din urmașii acestuia, cu Radu Colțea, conlucrează spătarul Cantacuzino la ridicarea Minăstirii Colțea (dr. V. Gomoiu, *op. cit.*, p. 315). După alți autori, Colțea-Cîndescul, vel clucer, ar fi fost socrul spătarului Cantacuzino (prof. dr. G. Stoicescu, în Găiășescu: *Eforia Spitalelor Civile*, p. 596), o versiune demnă de luat în seamă, dat fiind faptul că spătarul a transmis posterității numirea de Colțea dată fundației sale, deci un nume de neam cu care se înrudise.

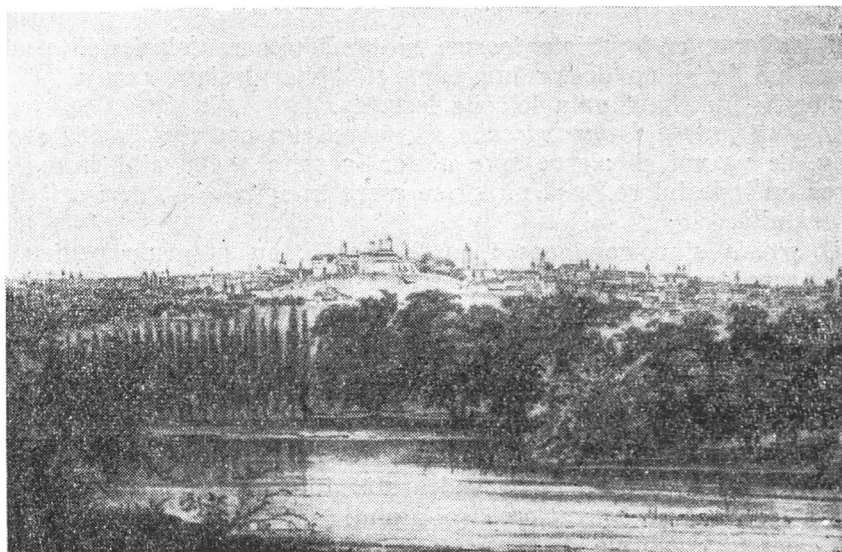
7. Privitor la cele convenite, iată ce scrie, în cartea lui, Antim Ivireanul: «Pentru locul acela al Sîntei Mitropolii, au socotit din buna voință Dumisale (spătarul Mihail

și pe acela care arată caracterul de *bolniță* de la începuturile Colței, cum zice Antim Ivireanul :

«...boerul vel spătar Dumnealui Mihail Cantacuzino..., fiind pornit de Dumnezeească rivnă, cu călduroasă inimă și cu creștinească și bună socoteală s-au îndreptat... să facă *bolniță* întru a Dumisale vecinică pomeneire și casă de streini spre odihna și mângierea întru Christos fraților noștri săraci, cari pățimesc de boale...».

După ce s-a realizat acordul cu Mitropolia,⁸ însuflețitul spătar știindu-se stăpîn pe locurile dorite, trece la întregirea așezămîntului. Căci din

BUCUREȘTII PE LA MIJLOCUL SEC. XIX

(văzuți din Dealul Filaretului)

Litografie (I. Berman-Viena), după un desen în natură de R. Bielitz. În stînga dealul Arsenalului, la mijloc Mitropolia, în dreapta Dealul și Mînaștirea Rađu Vodă. (Colecția A. Corbu)

Cantacuzino, n.n.) de au dat în seama noastră, bani gata taleri: opt sute. Pentru ca să fie pomana Dumisale cu pricină dreptă desăvîrșit, care bani i-am primit cu dragoste și i-am luat deplin și s'au rînduit să se cheltuiască, pe alt lucru trebuincios al sfintei mitropolii, pentru că să nu se stingă iuici pomana celor care au închinat acel metoh. Scriindu-se și în sfîniul pomelnic această tocmelă pentru neuitare. Iar metohul ce scrie mai sus (Colțea, n.n.) cu lot locul și o vișoară, ce este lîngă dînsul, să fie de acum înainte în veci nemișcat și neschimbat, supt stăpînirea și chivernisirea Dumisale și celor după urma Dumisale, și să aibă volnicie a face și a lucra ce va vrea într'acel loc. Iar preoții carii vor fi la biserică, aceia, ori pre ce vreme ar fi, să fie datori a pomeni canonicescul numele nostru, și al arhierilor, cari vor fi în urma noastră, după porunca sfintei Pravile. Iar zapisul cel de închinăciune, la sfînta Mitropolie al metohului, ce scrie mai sus, pentru căci au perit în zilele Nemților, împreună cu alte scrisori, n'au fost să i-se dea. Așjderea și o carte Patrierșască, ce se află în sfînta Mitropolie de întărire aceluia metohi, nu s'au dat Dumisale, pentru că scrie într'însa și o moșie.

8. Spătarul era în raporturi de bună seamă foarte amicale cu mitropolitul Antim,

capul locului era hotărît să nu se rezume la o mică bolniță, ci să ctitorească în jurul minăstirii și alte așezări, fiindcă, după cum spunea un hrisov, «pe lângă spital trupesc bine este să fie și spital sufletesc». ⁹ De aceea opera se desăvârșește și anume sub vădita influență a celor văzute de ctitor în alte țări, pînă ce se ajunge la un întreg *complex de asistență*, despre care un act al timpului ¹⁰ spune că era «cum nimeni nu s-a gândit a le săvîrși vreodată, fie boer sau dintre cei mari și tari, între cei bogați și avuți». Acest complex, excepțional pentru vremurile și oamenii de atunci, s-a compus din :

Un spital, mixt, conceput pentru 2 secții, pe ambele laturi ale unui paraclis.

O spițerie, cu «variate leacuri și tămăduitoare feluri de buruieni», precum «să fie și un doctor împreună cu ajutorul său», care va fi dator «să aibe la îndemînă gata felurite leacuri».

O casă pentru hrana săracilor, în care «un om cinstit, dar sărac și bolnav, de va voi să alerge spre ajutor la spital, să-și aibă hrana și îngrijirea cu îndestulare, însă nu să se așeze în spital» —, deci *azil și cantină gratuită*.

O școală slavo-romînească cu 2 dascăli, cu program pentru învățatura începătoare, împreună cu o *școală de cîntec bisericesc*.

«*Frățietatea*», o asocierie pe bază de ajutor mutual, avînd caracterul unei societăți de înmormîntare, membri cotizînd, iar beneficiul mergînd în folosul spitalului.

Harul Colței, înființat mai tîrziu, o anexă lucrativă în folosul spitalului, precum și, vremelnic, o *tipografie*, iar la 1722 se pomenește și de o *legătorie de cărți*, toate menite să integreze și să sporească importanța complexului, așa cum se poate vedea stăruînd mai amănunțit asupra actelor în legătură cu întemeierea spitalului.

Cercetînd condițiile de realizare a acestor excepționale înfăptuiri, pe care marele spătar Mihai Cantacuzino le-a înfăptuit într-un timp relativ scurt, căci începe cu zidirea mănăstirii, pe la 1695, iar la 1717 nu mai era în viață, fiind omorît de turci, ¹¹ se desprind două directive, după care s-a lăsat condus spătarul în ridicarea măreței sale ctitorii. Întîi, că a fost condus în proiectele sale de ceea ce a văzut în Italia studiilor sale universitare, mergînd pe o linie de vădită *laicizare* în ce privește orga-

cu care încheie de îndată, după înscăunare, convenția sus amintită, raporturi cu totul altele decît cele cu predecesorul Teodosie, cu care n-a putut cădea de acord și în timpul căruia spătarul a preferat să bată drumul Adrianopolului, pentru a se pune sub un scut bisericesc, garantat de altcineva, decît de propriul mitropolit. Bunele relații cu Antim datează încă din 1705, cînd spătarul Cantacuzino intră în legătură cu Antim Ivireanu, pe atunci episcop la Rîmnic, oferind cheltuielile trebuincioase pentru tipărirea cunoscutului Antologhion purtător al stemei Cantacuzineștilor (vezi reproducerea).

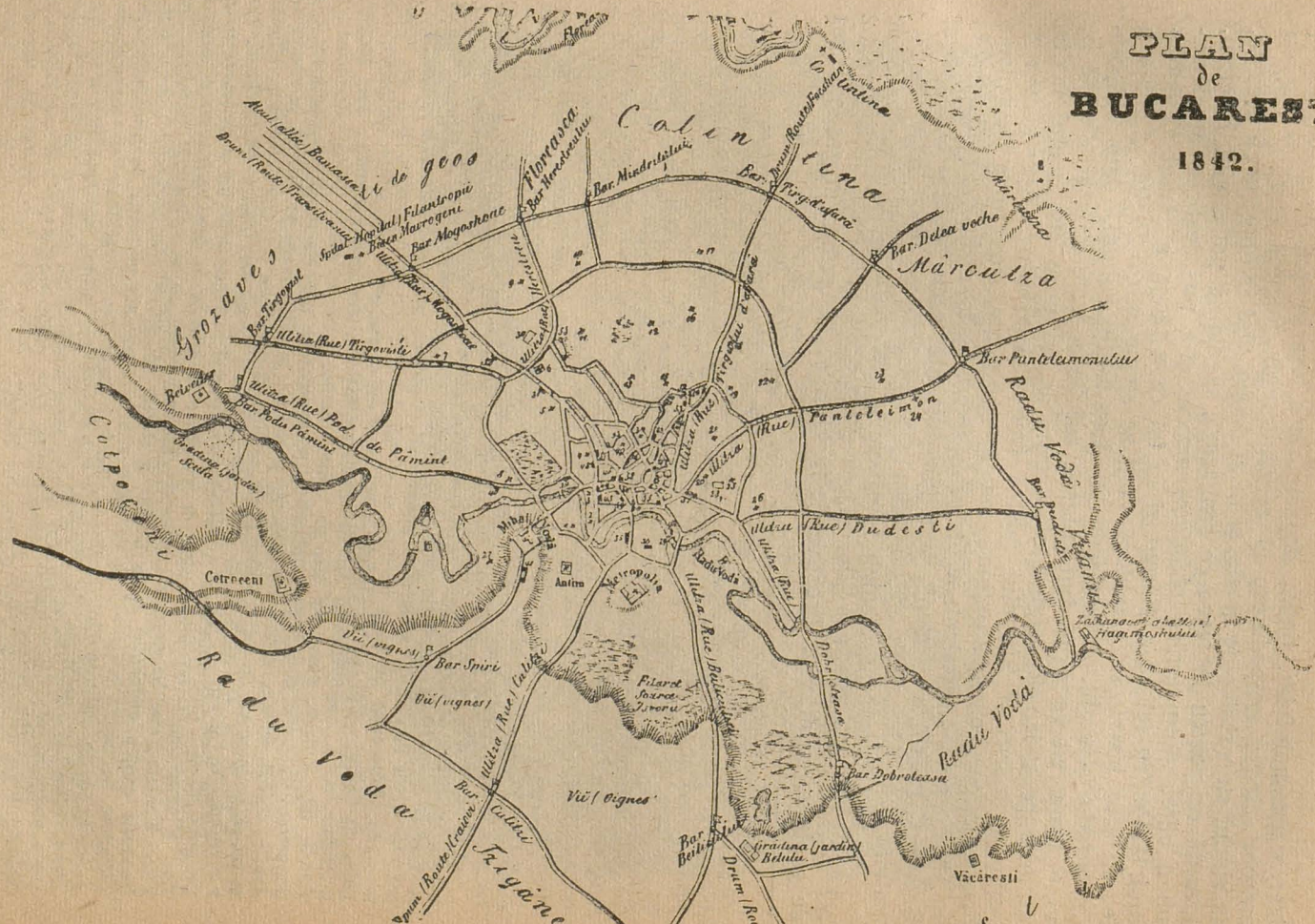
9. Condica Domnească, hrisovul Mînăstirii Colței.

10. Din cartea patriarhicească dată de Samoii al Alexandriei la 15 iunie 1715 (fostă în arhiva Eloriei Spitalelor Civile, «Acte de fundațiune și regulamente», pe extindere de 24 de pagini), un act de mare importanță pentru cunoașterea condițiilor de înființare și funcționare a ctitoriei de la Colței.

11. La scurt timp după omorîrea nepotului Vodă Brîncoveanu, a urmat și spătarul Mihail Cantacuzino soarta acestuia, fiind gîtit de turci la Adrianopol, în anul 1716.

PLAN de BUCAREST

1842.

nizarea așezământului, fiind departe sfera bisericească de conducere și controlul efectiv gospodăresc al așezământului, numind efori și cenzori din rîndul starostiilor de bresle, și în al doilea rînd în opoziție cu aceasta, el caută ca pentru tot ceea ce realizează să obțină patronajul Bisericii, sub a cărei atotputernică *oblăduire morală* și-a pus destinul așezământului.¹² Pentru tot ce a plănuit și la tot ce a făcut, a căutat să dobîndească scut bisericesc, sau după cum se spune într-o înaltă gramată a patriarhului Gavriil, arhiepiscop al Constantinopolului, dată spătarului,¹³ toate cele ce a orînduit clitorul, «să fie apărate și întărite și să fie cîrmuite pe o temelie sigură și statornică... și puse sub scutul înaltei trepte și măririi a Sfîntului nostru tron Patriarhicesc, Apostolicesc și Ecumenic...». Pentru a obține o astfel de gramată, spătarul a făcut drum la Adrianopole, închinîndu-se înaltului sinod,¹⁴ iar mai tîrziu aducînd la București (1715) pe Samoil, «cu mila lui Dumnezeu papă și Patriarh al marelui oraș Alexandria și judecător a toată lumea».¹⁵

Venind patriarhul Samoil la București, el redactează și datează de aci (la 15 iunie 1715) o «carte», care este atît de amănunțită (are 32 de capitole, cu diferite directive de funcționare și control în gospodărirea

12. Concludentă în această privință este o imagine care împodobește o pagină din «Condica Frățietății», o asociere de ajutorare reciprocă din complexul de la Colțea, fondată de spătar cam o dată cu spitalul, în care se redă un interior de spital, presupus a fi chiar de la Colțea. În această senă de bolniță, în mijlocul bolnavilor — pe care îi doctoresce personalul infirmier —, figura a doua din stînga fiind presupusă a fi spătarul Cantacuzino (după o comunicare ținută în 1960 de dr. Vătămănu, la Institutul de Științe Medicale) —, a fost imaginată prezența Mîntuitorului, dînd binecuvîntarea Lui, voînd a pune în mod vădit ca fiind cu totul sub această simbolică consacrare a Divinității, care să plutească deasupra aceslui așezămînt al iubirii de oameni.

13. O altă carte patriarhicescă, dată la 18 oct. 1702 de Gavriil, patriarhul ecumenic al Constantinopolului, semnală anterior celei scrise de patriarhul Alexandriei (vezi nota 10), aflată între actele Eforiei Spitalelor Civile.

14. Pentru obținerea «cărții» de la patriarhul Gavriil, spătarul a fost la Adrianopol, solicitînd înaintea sinodului nealîrnarea ambelor mînăstiri (Sinaia și Colțea), ceea ce a obținut, căci rostește patriarhul Gavriil în acest pergament: «...cererea (fiind) dreaptă și cu bun scop, scriem în puterea și stăpînirea prea sfințului Duh și declarăm în sinod, dimpreună cu prea cinstiții și sfinții Arhieri din jurul nostru, frați ai noștri iubiți în Duhul Sfinț și conliturghisitorii, pentru ca zisa mai sus sfința mînăstire (de la Sinaia, n.n.), ...asemenea și cealaltă mică mînăstire și biserică a Sfinților Trei Ierarhi, clădite din temelie, cum s-a zis, de către numitul marele spătar Mihai Cantacuzino, dimpreună cu toate proprietățile, obiectele și daniile lor mișcătoare și nemișcătoare, cile aparțin astăzi și cele ce vor mai dobîndi prin mila lui Dumnezeu să fie, să se numească și să se recunoască de toți că sînt libere, scutite și necălcate de nimeni, pînă la sfîrșitul veacurilor, că nu sînt datoare să dea nimănui nici-o para, *nici Mitropolitului local*, nici vre-unui alt om, mulțumindu-se Arhierul local numai cu canonicul lui parastas și neceîrînd altceva nimic din averea lor, de oarece sînt întărite și din partea mării noastre biserici...» etc., etc. Se pare că spătarul, care n-a reușit să se înțeleagă cu mitropolitul Teodosie asupra melohului de la Colțea, a slăruit să obțină această înaltă «carte» într-o redactare de vădită ocrolire lață de orice altă și eventuală pretenție de oriunde ar veni — chiar de la «Mitropolitul local» —, fiindu-i toate cele «mișcătoare și nemișcătoare... libere, scutite și necălcate de nimeni». După cum am arătat, spătarul lichidează însă orice pretenție tot prin «Mitropolitul local», însă numai după moarța lui Teodosie, prin venirea lui Anlim Ivireanul ca mitropolit, la 1709 (vezi nota 8).

15. Din introducerea la Cartea lui Samoil.

așezământului Colțea), încît pe drept cuvînt poate fi considerată aciul de fondare și regulamentul de funcționare al ctitoriei de la Colțea.¹⁶ (Reproducerea acestui document este cu neputință, căci ne-ar trebui multe pagini, dar ne vom referi la unele texte care sînt semnificative pentru expunerea noastră).

După introducerea evocatoare de cele sînte, patriarhul Samoil definește astfel ceea ce a realizat ctitorul :

«...Căci el (spătarul-ctitor, n.n.), ca un iubitor de săraci și milostiv și către cei de neamul său prea îndurător... nu au cruțat aur și argint mult pentru Domnul, ci în cuprinsul unei singure și aceleiași împrejurimi, în

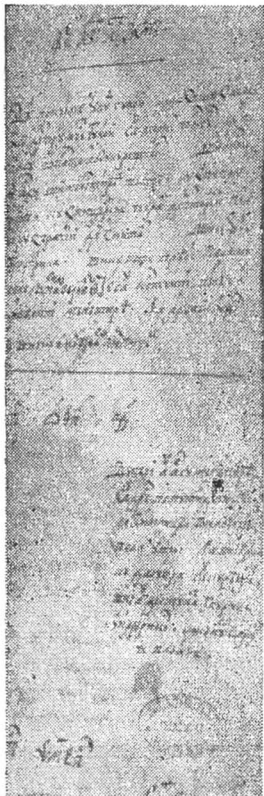
BISERICA ȘI SPITALUL COLTEA
Hartă ridicată de topografia trupelor de ocupație austriace, 1789)

acest de Dumnezeu păzit, domnesc oraș București, pe locul numit al lui Colțea, cheltuind multă bogăție, a ridicat feluri și minunate clădiri, țări și încăpătoare, adică *locașuri sfinte, spitaluri, case pentru hrăna săracilor și spițerii și școale* pentru felurite învățători și de învățatura cîntării..., înzestrîndu-le pe toate cu o prea bogată culegere de danii mișcătoare și cu dăjdi bisericești, arhieresti și preoțesti și cu felurite vase trebuincioase Bisericilor...».

16. În preambul stă scris : «...Deci în aceeași a Smereniei Noastre singhioldicească carte, însemnează și lămurit se descrie, toate cîte orînduește și holărăște prea slăvilui acest boier și ctitor vrednic de laudă, spre a nu se preschimba nimic din cele aici scrise, sub nici un cuvînt, sau chip, sau pricinuire, ci să se păzească bine și să se implinească neschimbat de a pururea în veci».

Este evident deci că la 1715, cu un an înainte de tragicul său sfârșit, spătarul ridicase aproape în întregime complexul lui de asistență de la Colțea. Bolnița nu mai era însă o înjghebare de început, ci un spital cu 2 secții (bărbați și femei).¹⁷ Mai funcționa în aceeași incintă mănăstirească și «spitalul sufletesc», adică școala pe lângă a cărei semnificație în istoricul culturii noastre nu se poate trece așa de ușor.¹⁸

17. Tot în Cartea lui Samoil scrie (art. XXIII): «Spitalele fiind două de fiecare parte a Paraclisului, în unul din ele să fie spre căutare *bărbați* săraci și streini, bolnavi în număr de doisprezece, iar în celalt, *femei* sărace bolnave și de tot doisprezece...». Însă această dispoziția fundamentală nu a fost respectată întocmai, căci în 1794, când Zoe Moruzi vizitează spitalul, găsește că femeile zac la un loc cu bărbații, și ca să facă să înceteze această stare de promiscuitate, doamna Zoe, «femeie crescută la școala nevoii și trăind timpuri grele, când ciurma pustia țările noastre», înzestrează spitalul cu noi venituri, pentru a se zidi 3 odăi separate pentru «primirea săracelor muieri bolnave», faptă pe care doamna Zoe o fixează prin cuvinte de înșir: «Fiindcă la sfânta mănăstire Colțea de aci din București, sînt spitalele vechi de săraci bolnavi, cari spitalele nefiind îndestulate a odihni, adică osebit bărbați și osebit parte femeiască... a căror stenahorie înțelegînd-o Noi cu durere și scotînd a li și lucru fără de cuviință aceasta, de a nu-și avea fiecare parte de odihna lor osebită, îndemnatu-Ne-am din miloserdia acea, ce după datoria creștinească se cade a avea liștecare către săraci și bolnavi... ce nu au stare și putere, a se căuta pe sineși la pațimele boalelor lor, cari firea omenească sînt cele mai de-a pururea întîmplătoare... și cu a noastră cheltuială *am zidit din nou* încă un osebit spital, înăuntrul acestei sfinte mănăstiri cu trei odăi, care să fie numai pentru primirea săracelor muieri bolnave...». Astfel Zoe Moruzi, zidind «un osebit spital» — după ce incendiul din iarna anului 1739 distrusese o bună parte din spital — poate fi considerată coctitor al Colței. Menționăm că Vodă Alex. Moruzi, soțul, a sporit cu 500 taleri dijma cuvenită după sarea extrasă la Slănic, și zidește la Colțea o cameră pentru bolnavii aflați în convalescență, «pentru ca din cei ce se mai ridică spre sănătate din spitalele mari să se mute într'aceea deosebită odă unde să-și aibe iarăși căutarea lor...».

Pagină din CATASTIH-ul cu cheltuieli al spitalului COLȚEA. Întîiul registru contabil al așezămîntului de la Mîn. Colțea (1731) (Manuscris la Bibl. Acad. R. P. R.)

18. Școala de la Colțea a fost cercetată de prof. I. Ionașcu în «Biserica Ortodoxă Romînă», nr. 11-12, anul 1938, pp. 810-815 (apărut și în extras), un studiu documentat asupra acestui vechi așezămînt școlar. Completăm cu datele aflate la Arhivele Statului, că la 1831 era un singur dascăl, avînd un salariu de 30 de lei, sumă ou care «nu era mulțumib», deși mai avea «bez emeclic, după catastih». Apoi aflăm că în anul 1833, dascăl era un oarecare Stan, care la 10 noiembrie comunică Eforiei Spitalelor Pămîntești (abia construită de Kiseleff), și care avea deci oblăduire și asupra școlii, că i se cerea din partea «treburilor bisericesti» să comunice în scris și degrabă date privitoare la mersul învățămîntului din acea școală (ce pregătire are dascălul, cîți elevi, ce program etc.). Un răspuns la această mică anchetă școlară lipsește. Ar fi fost edificator, în ce privește stările din învățămîntul nostru de acum atîția ani. Privitor la școala de la Colțea mai este de reținut că la 1722 era ca dascăl de carte Staicu, iar pentru cîntarea bisericească popa

Evlaviosul spătar a avut, pe lângă sentimentul de dovedită cucernicie,¹⁹ și un simț eminent practic, oștigat din adîncă cunoaștere a oamenilor și a moravurilor epocii în care trăia. Era stăpînit de dorința de a garanta așezămintelor sale *trăinicia peste veacuri*, răzbind față de lăcomia și înclinațiile hrăpitoare ale celor care au de mînuit banul altora. A asigurat în primul rînd ctitoriei sale o *bază materială* din cele mai solide, atît de imensă, de care nu a dispus nici o altă instituție asemănătoare din alte țări, nici în perioada aceea, nici mai tîrziu. A lăsat Colței un număr încă nedefinit de proprietăți, vreo 20, însumînd un total de peste 38.000 ha: moșii producătoare de bunuri agricole, masive păduroase pentru exploatarea forestieră, terenuri petrolifere, ocnă de sare în curs de extracție, terenuri devenite stațiune climaterică (Sinaia), prăvălii și case în oraș etc. Toate însă imobiliare. Bani numerar n-a lăsat, căci știa prea bine că banul se sfeterisește repede, după cum s-au sfeterisit atîtea valori și s-au denaturat atîtea surse de venituri.²⁰

Teama ctitorului era în primul rînd față de pericolul imixtiunii descendenților (de obicei risipitori), și față de ingerințe voievodale (de obicei abuzive și inapelabile). Impotriva acestora, spătarul, cît era în viață, putea să se apere. Dar după moarte, știa că, potrivit cu moravurile castei feudale, «a lua» putea să fie o «virtute» (depîndea de cine, de la cine «lua»), și că posibilități de sancționare eficientă nu erau. Față de această perspectivă nesigură pentru viitorul ctitoriei cu bunurile sale mari și multe, spătarul grijului nu avea decît să consenneze într-o pravilă bisericească,²¹ semnată de un patriarh ecumenic, că legămîntul său testamentar

Călin, după cum rezultă dintr-o însemnare pe un Molitvelnic găsit în biserica satului maramureșean Văleni (I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, p. 165, nr. 598). Mai rezultă din această însemnare importantă, dar neluată în seamă, că la 1722 la Colțea era un legător de cărți, acela care vinduse cartea. Și fiindcă popa Lupu din Vălenii Maramureșului spune în însemnare că a cumpărat Molitvelnicul «pe bani buni și drept ai mii (mei), cînd învățam la... Sfînta Mănăstire a spătarului Mihai... din Colțea în 1722». Mai aflăm că la școala slavo-romînă de la Colțea erau elevi într-adevăr și «streini», nu numai «pămînteni», așa cum dorea spătarul să fie școala lui: folositoare pentru romîni de pretulindenii, iar «copii de părinți săraci, ce vor veni la școală spre învățatură, să primească, *fără plată*, sfînta lumină a învățăturii» (art. XXII din Cartea lui Sanoil).

19. În ambele cărți patriarhicești, spătarul este arătat ca un evlavios și «prea bine credincios... și cuprins de dumnezească rîvnă» etc., dovedită înainte de toate cu faptul că «a ridicat din temelie, în Ungro-Vlahia, pentru mîntuirea sa sufletească și pomenire veșnică a lui și a părinților lui de fericită memorie, o sfîntă și cînsliță Mînăstire a hramul sîntei Născătoare de Dumnezeu, pe muntele de acolo numit Bucegi, aproape de riul Prahova, pe care a numit-o Sinaia și bine a făcut ca să arale evlavia sa către sfîntul și de Dumnezeu umblat muntele Sinai...» (din Cartea lui Gavriil, de la 1702).

20. Trecutul administrației epitropești de la Colțea este plin de «sfeterisiri», abuzuri și delapidări de fonduri, dovedindu-se că însuși unul din descendenți, Mihăiță Racoviță, efor unic, pe durată îndelungată, a confundat averea așezămîntului cu buzunarul propriu (Dezbaterile Obșteștii Adunări pe anul 1848, cu rapoartele Comisiei Bisericești (nr. 107) privitor la controlul conturilor de gestiune ale spitalului Colțea pe anii 1832-1848).

21. La art. XXXII din amintita carte a patriarhului Sanoil, ctitorul interzice orice amestec în gospodărire, chiar a «după vremii prea bincredinciosului Domn», apoi descendenților, «le ginere sau fiică, sau nepot din fiu sau mare sau mic, nici chiar adevă-

«nu se va preschimba cu nimic, sub nici-un cuvînt, sau chip, sau pricinuire, ci să se păzească bine și să se îndeplinească neschimbat de-a pururea în veci». ²² Și mai știa spătarul că printre viitorii epitropi se vor găsi «hrăpitori și lacomi și sfeterisitori», ²³ care vor rivni la imensa avere lăsată Colței și neputînd invoca altă posibilitate de sancționare, recurge la un înfricoșător blestem, rostit chiar de înaltul patriarh ecumenic, un text ce s-ar cuveni să-l reproducem pentru arhaicele și groaznicele lui afurisenii, ²⁴ rămase însă paleative, căci în ce privește pe descendenții (ramura racovițeană), cu tot blestemul, pămîntul nu s-a deschis și nu «i-a înghițit pre ei», ci ei au înghițit din plin din bunurile fără control ale Colței. ²⁵

În lucrările istoriografice de pînă acum, în legătură cu trecutul așezămîntului Colței, Constantin Brîncoveanu figurează ca al doilea fondator, ²⁶ pentru faptul că ar fi «dăruit» Colței dreptul la o dijmă de sare «din 10 bolovani, un bolovan» din sarea extrasă de la Slănic-Prahova (hrisovul din 14 mai 1713), fapt ce s-a dovedit a fi o importantă sursă de venituri pentru susținerea mînăstirii și a spitalului Colței. Or realitatea stărilor de fapt este alta. Spătarul Mihail a cumpărat terenul (ocină pe hotarul Slănicului), urmărind să găsească un subsol bogat în zăcăminte de sare (încă din anul 1685, data cumpărării locurilor). «Cercetînd spătarul locul, a găsit că sarea este bună și din destul» — și îngrijește pentru exploatare, făcînd amenajările cerute, angajînd și «ciocănașii» pricepuți la tăiatul sării. La fondarea Colței, spătarul trece ocna de la Slănic între cele ctitorite Colței. Vodă Brîncoveanu, nepot de soră al spătarului, văzînd că unchiul a dăruit salina cu toate veniturile considerabile (căci sarea era «bună și din destul»), își aduce aminte că «fiind toate ocele țării Romînești sub stăpînirea Domniei Mele», indiferent de proprietate și de cine le-a descoperit și cine a cheltuit pentru punerea lor în exploatare.

ratalui său fiu», ba chiar dacă vreunul din descendenți «va ajunge la prea înaltă stăpînire de Domn al țării.

22. Tot din Cartea lui Samoil.

23. Idem.

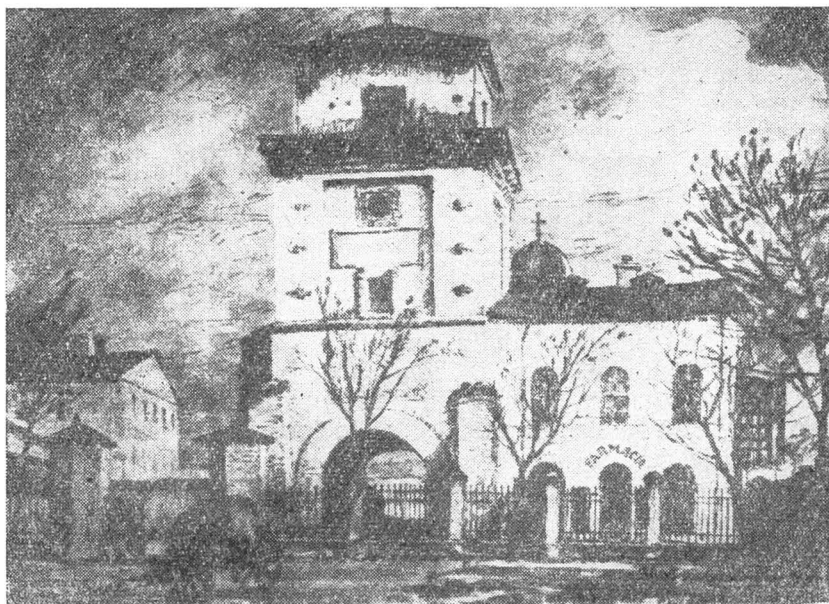
24. Alît patriarhul Gavriil, cît și Samoil, rostesc blesteme pe capul «celor cari ar călca ceva cît de puțin din cele cuprinse în cărțile Domnești». Gavriil este mai sumar cînd spune că acela care «ar vătămă și păgubi aceste mînăstiri cu gîndul lacom și cu mîna hrăpitoare contra Dumnezeirii, să fie afurisit de Domnul Dumnezeu a tot țiutorul și blestemat și neiertat în veci și după moarte nedeslegat și sub povara blestemelor Patriarhicești și Sinodale condamnat la locul Gheenei...», pe cînd patriarhul Samoil încheie lungă lui carte de protecție cu un blestem de asemenea lung, încît nu-l putem reproduce, blestem din care nu lipsesc afurisenii din cele mai înfricoșătoare ca: «să fie blestemați și neierțați și după moartea lor nedeslegați și unificați; pietrele și fierul să se topească iară ei nici decum; aibe moștenire lepra lui Ghiezi și ștreangul lui Iuda; fie ei pre pămînt suspinînd și tremurînd ca Cain, urgia lui Dumnezeu peste capetele lor..., munca și averile lor să fie în perzanie, îngerul Domnului să-i gonească și să-i apese pre ei în toate zilele vieții lor, iar anii lor puțîni. Pămîntul să se deschidă și să-i înghiță pre ei ca pe Datran și pe Irvon...» etc., etc.

25. Pînă în 1848, nimeni n-a cerut și nimeni n-a dat vreo socoteală pentru a fi controlați. Epitropii se echivalau ca succesori ai ctitorului și (contrar voinței exprese a spătarului de a nu se amesteca nici un descendent), socoteau sub demnitatea lor de a se supune vreunei verificări.

26. Dr. V. Gomoiu, între alții, în *op. cit.*, p. 339.

Și hotărăște prin hrisovul amintit că minăstirii și spitalului îi ajung din zece bolovani unul (sau transformați în bani «2500 pe an, bani vechi»), care să fie «pentru cheltueli de căutarea bolnavilor ce se vor odihni în ospitalul... de la această sfântă Minăstire..., unde se cinstește și se prăznuiește hramul Trisfetitelor, ce se numește Colțea... ca să aibă a lua slinta Minăstire în toți anii, de la ocna Slănicului ot sud Saak, toată dijma de sare din 10 bolovani un bolovan...». ²⁷ Prin urmare, starea de fapt este că spătarul a creat venituri domnitorului și nu invers, vodă, Colței. Brîncoveanu nepotul a «dăruit mărinimos» ceva ceea ce era oricum al unchiu-

TURNUL COLTEI
la intrarea în curtea Minăstirii Colțea
(Desen în creion, mijlocul sec. XIX)

lui, pentru acesta punându-se Brîncoveanu în postura de coctitor «mi-
lostiv cu cei săraci și bolnavi».

«Cartea» patriarhului Samoil, despre care am mai vorbit, pune pe 32 «capete» (articole) «tot ce se orînduește și voește pomenitul prea slăvit, întâiul și obștesc ctitor». În cele cuprinse la articolele de la XV la XXI sînt orînduite și cele bisericesti, precum și raporturile între minăstire și spital. Toate sînt așezate clar și amănunțit, pornite din firea grijulie a spătarului de a asigura o bună funcționare a fiecărui factor din angrenajul complexului de asistență ce a fondat.

27. Acest drept «din zece, unul» este apoi la fel «dăruit» consecutiv prin hrisoavele domnitorilor care au urmat, considerînd că fiecare face prin aceasta o nouă «danie». Numai Vodă Alexandru Moruzi sporește dijma (vezi nota 17).

La art. XV se spune: «Vroește și orînduește prea slăvitul boer și Ctitor ca să fie arhieru carele să locuiască înăuntru în monastire, în locașul hotărît, pentru arhieru; și trei preoți, zilnic slujitori în biserica cea mare, și un diacon și un eclisiarh, adică, aprinzător de candelă, și cîntăreți. În paraclisu Sfîntei Paraschive, un preot asemenea și în paraclisu tuturor sfinților un preot; și în al sfinților doctori, fără de argint, un preot, și toți aceștia să fie preoți mireni, iar nici un ieromonah».

Iar la art. XVI: «Arhierul cel după vreme va fi dator ca în toate Duminicile și zilele de sărbători mari să săvîrșească sfînta leturghie la biserica cea mare cu pompa arhierască, și să pomenească numele ctitorilor, afară de zilele de prăpasnică, când atunci trebuie să se afe împreună cu cei-l'alți la biserica Domnească, pentru adunările obștești, avînd împreună slujitori, și pe cei trei preoți ai aceștia-și biserice, și pre diacon; către acesta și în fie care an, să mai facă el cite un parastas, în această biserică, spre pomenirea ctitorilor».

Apoi la art. XVII: «Fie-care din cei trei preoți ai Bisericii Celei Mari, să-și cunoască datoria sa de preot de rînd pe săptămînă și să săvîrșească fără preget sfînta slujbă, pomenind la sfînta proscomidie, numele tuturor celor d'ntăiu ctitori, atît Duminicile cit și în zilele de sărbători. Așîderea și cei trei preoți, slujitori la Paraclise să slujească neîncetat fie-care în Paraclisu său și să pomenească toate numele de mai sus zise, primind și ei orînduita lor plată anuală de la Epitropi. Iar pentru foloasele întîmplătoare, în cele patru biserici, provenind sau din sârindar, sau din miruri și din prinoase, unu din preoți să aibă titlu de protopop, carele să le stringă toate și să le împartă de o potrivă, împărțîndu-se și diaconu cu jumătate parte».

Iar în legătură cu spitalul, art. XVIII: «Preotul slujitor la Paraclisu Sfinților Doctori fără argint, este dator a avea stăruitoare grijă și de bolnavii cei din spitaluri, făcînd sleștanie, la începutul fie-cărui luni, și botezîndu-i pre ei; iar de două ori pe săptămînă, adică Mercuria și Vinerea, să cînte în Paraclis pentru însănătoșirea și mîntuirea lor; și celor greu bolnavi sau acelora cari îl vor chema să le citească rugăciuni și de aceștia toți să îngrijească de aproape pentru sf. împărțășire».

Art. XIX: «Fiecare din preoți slujitori la Paraclise să aibă cite un băiat de slujbă, care știe carte, spre a servi în biserică și a da ajutor preotului la citirile bisericesti, și mai virtos la sfînta leturghie, cum și pentru a dichisi și împodobi, și a strînge spre păstrare odăjdiile, și a îndeplini cele de trebuință ca un fel de paracliser».

Art. XX: «Eclisiarhu Bisericii Celei Mari, să aibă toată siguranța și toată rîvna pentru podoaba și curățenia bisericii, ținînd sub a sa mîna odăjdiile preoțești și sculele și ciruînd cu iscusință și cu credință, cele trebuincioase la sărbători și la Duminici. Va avea către aceasta și un slujitor pentru ajutoru slujbei și a podoabei bisericesti, și pentru a-l trimite să toace la vremea slujbelor bisericesti, și care să aibă grijă de a deștepta pe portar, la vremea de mîncare spre a deschide poarta Monastirii, ca să intre preoții cei din afară».

Art. XXI: «Cintăreții să fie datori să cînte slujba în amîndouă limbile, la Biserica cea Mare și unu din ei să fie și dascăl ca să învețe pe ucenici știința cîntării».

Toate bunurile (proprietățile) ce formau baza materială a Colței, *au figurat ca aparținînd mînăstirii*, dar se administrau de către epitropia spitalului, pînă la preluarea lor de către Eforia Spitalelor Pămîntenești (1832), devenită mai tîrziu Eforia Spitalelor Civile. Spitalul avea deci grijă ca să suporte toate cheltuielile ivite în legătură cu susținerea bisericii, cheltuieli de altcum foarte reduse. Un act datînd din 1831 și anume o «Arătare» (= tabel) de personalul ce era plătit de spital, tabel cerut de generalul-prezident Kiselefi, pentru a cunoaște sarcinile Colței, arată amănunțit partea cu privire la mînăstire, pe care, pentru autenticitatea și interesul lui, îl reproducem după cum urmează :

A R Ă T A R E

de fețele ce se află slujind la Sfînta Mînăstire COLȚEA și de leafa ce se dă fiecăruia pe lună
(nu sînt mulțumiți)

Slujitori la spital

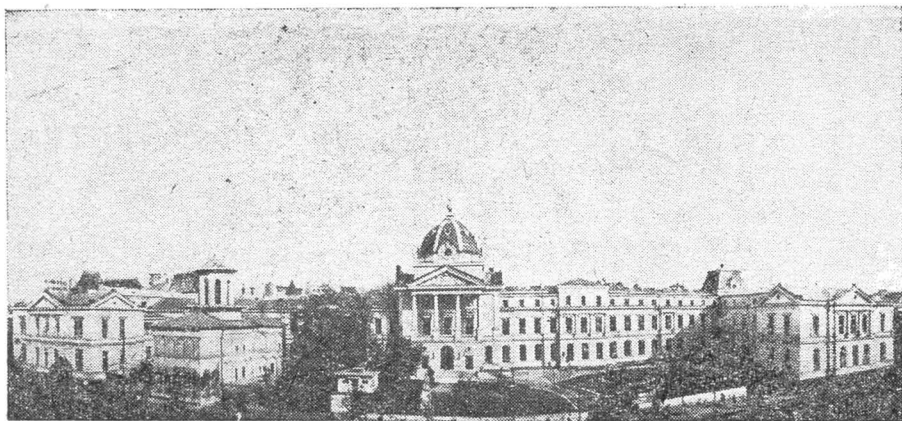
- 100 Dumnealui doctorul Arsaky
- 60 „ gerahului Kohlmayer (plus întreținerea menționată «bez emelic», n.n.)
- 35 Ajutorul gerahului (în plus «emiclic»)
- 25 Economul slugerul Tase
- 150 Logofătul economiei
- 15 Portarului (cheltuiala hranei se arată în catastivul economiei pe fiecare lună)
- 31 Cheltuiala Sfintei Biserici și a paracliselor, adică făclii, unt de lenn și tămîie
- 26 Părintelui Vlădică Seremiu (?)
- 10 La 2 preoți cite 5 taleri de la Biserica cea mare
- 15 La un diacon
- 145 Cîntăreților din dreapta
- 80 Cîntăreților din stînga
- 30 Dascălului școalei
- 15 Paracliserul
- Duhovnicului emelic în condica economului
- Duhovnicului Negoită
- Sava orbul, îngrijitorul Bisericii

La aceștia din urmă nu sînt menționate salariile, figurînd doar arătarea: «Cheltuielile acestora pe catastiv pe toată ziua». În ce privește «emiclic»-ul, adică întreținerea zilnică, se arată că se compunea din: 1 piine, 1 oca carne, 1 oca vin, 1 luminare zilnic și lemnele pe an. Tabelul

este semnat de N. Trăsnea, faimosul episcop, atotputernic la acea dată, la Colțea.²⁸

Iar într-un buget de la mijlocul veacului trecut (1853), în timp ce leaşa posluşitorilor era peste o sută de mii de lei, Biserica nu figurează în bugetul comun, decît cu o singură poziţie: «Lei 3700 cheltuiala Sft. Biserici din curtea spitalului cu hramurile de peste an şi pomenirile ctitorilor», precum şi «Lei 1200 preotului Ioniţă şi cîntăreţilor cari s-au scos cu locuinţa din spital».²⁹

Nedespărţite au fost aceste socoteli, între mînăstire şi spital, dar gestionarea era pusă în răspunderea unor laici, după cum a fost dorinţa

SPITALUL UNIFICAT COLȚEA, AZI
(Vedere generală)
În stînga biserica Colțea, la mijloc statuia spătarului
(Foto N. Colan)

ctitorului, care nu voia ca vreun slujitor al Bisericii să fie amestecat în treburi băneşti, «ci să se odihnească în chilia sa, cu cuvenita cinste a feţei sale», şi să fie numai cu evlavie şi cu părintească dragoste către toţi. Să aibe toată sîrguinţa şi toată rîvna pentru buna orînduială, podoaba şi curăţenia bisericii, şi să grijească de cele sufleteşti pentru «bolnavii săraci de pe la spital», cum a cerut spătarul să se scrie în actele de aşezare ale Colţei.

Anii au trecut şi s-au scurs două sute şi cincizeci. Înimoasa ctitorie a luminatului spătar a întîmpinat greutăţi şi a învins vicisitudinile, fiind exemplu pentru o faptă izvorîită din concepţie umanitară avansată, pe care Biserica n-a întîrziat de a o stimula şi de a o lua sub oblăduirea ei.

VIRGIL MOLIN

28. Arhivele Statului. Eforia Spitalelor Civile, dos. 288/1832.

29. Idem, dos. 374/1853.

CRUCEA SF. ANDREI SIMBOL HERALDIC

Motto: «Io parlo per ver dire».

(Petrarca)

Stema atribuită Bosniei, imperiului romîno-bulgar și Moldovei, avînd ca simbol crucea Sfîntului Apostol Andrei, a făcut obiectul multor dispute, atît ale înaintașilor cit și ale actualilor istorici romîni și străini.

Această stemă conține o enigmă, exprimată prin reprezentarea unui scut în al cărui cîmp se află înscrise două ramuri sau chei heraldice încruciate (crucea Sfîntului Apostol Andrei), care slîrșesc fiecare cu cite un cap de negru.

De la început, am socotit că acest rebus al heraldicii medievale trebuie să aibă un temei istoric îmbinat cu înfățișarea unor canoane.

Biserica. Crucea, care este simbolul creștinismului și amintirea răs-tignirii, are semnificația unor grele suferințe fizice și morale, oglindind tortura îndurată de cei care o poartă.

Referitor la crucea Sfîntului Apostol Andrei, «*Liturgica*»,¹ ne rela-tează — la capitolul «Înfățișarea crucii», următoarele :

«Crucea, care consta din doi stîlpi pesteolaltă astfel, căci ei căpătau forma literei X (crux decussata).² Această cruce se numea și a Sfîntului Andrei, căci, după o legendă, Sfîntul Apostol Andrei ar fi fost răstignit pe o astfel de cruce (fig. 1).

Cei vechi se foloseau de această formă a crucii la inscripțiunea mor-mîntelor și la numele prescurtat (monogram) al lui Hristos, așa că ea prezintă crucea și totodată și numele lui Hristos

Istoria. Faptul că această stemă a fost atribuită constant de heral-diști numai anumitor țări din sud-estul Europei, ne-a determinat să întreprindem cercetări, pentru a afla evenimentele istorice care au deter-minat compunerea acestui rebus.

Secolul al XIII-lea marchează marea invazie a tătarilor. În urma victorioaselor cuceriri ale acestora, Papa Grigorie al IX-lea trimite scri-

1. Dr. V. Mitrofanovici, *Liturgica* (prelucrată de dr. T. Tarnavski), 1929, p. 279.

2. Decussare est per medium secare veluti si duae regulae concurrant ad speciem litterae X, que figura est crucis. Hieronymi Commentaria in Ieremiam prophetam, lib. VI. C. 31».

sori de încurajare tuturor, pentru ca, la 16 iunie 1241, să proclame la Lateran, cruciada contra tătarilor, îndreptînd scrisori cu această poruncă, regelui apostolic Bela, episcopului de Vacz, tuturor arhiepiscopilor, episcopilor, abaților, clericilor, cum și conducătorilor de cetăți.³

Istoricul Carl von Rotteck face următoarea descriere a invaziei :

«În mai puțin de șase ani, au cucerit nouăzeci de meridiane, a patra parte din perimetrul pămîntului, într-o succesiune de victorii fără egal. Stepele nemărginite ale Kaptshakului..., regiunile marilor cnezi ai Rusiei, de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră, Polonia, Silezia, *Bosnia, Bulgaria*, au fost cucerite sau distruse».⁴

Evenimentul invaziei tătare a fost înfățișat și plastic, arătîndu-se astfel drumul cotropitorilor în sud-estul Europei, indicînd țările învinse de aceștia, precum și incursiunile lor de mai tîrziu.

Bosnia. Prima țară căreia i-a fost atribuită această stemă este Bosnia, și amintește marea invazie tătară din anul 1241.

Mai tîrziu, simbolul crucii Sfîntului Apostol Andrei a fost însușit de această țară, încît îl aflăm pînă la începutul secolului al XX-lea.

Din relatările lui Rogerius,⁵ care fusese prizonier al tătarilor, aflăm următoarele :

«Văzînd regele Kadan⁶ că nu poate pune mîna pe el (pe regele Ungariei), a distrus *Bosnia*, regatul Rasciei, și de aici a trecut în *Bulgaria*».

Faptele relatate mai sus au impresionat pe contemporani, care le-au concretizat în imagini heraldice, modă obișnuită în acele timpuri, pentru a distinge popoarele, oștile și stăpîniile lor, unii de alții. De asemenea, și deosebirea dintre stăpîn și supus se făcea cunoscută prin simboluri heraldice. În cazul nostru, este sigur că la 1340 avem cea dintîi prezentare plastică, atribuită Bosniei în «Culegerea»⁷ lui Stanislau Rubcic și

3. Hurmuzaki, I, 1, p. 197; Aurelian Sacerdoțeanu, *Marea invazie tătară și sud-estul european*, 1933, București (lucrare premiată de Academia Romîna, 1934).

4. Carl von Rotteck, *Allgemeine Weltgeschichte*, fără an, II B., p. 355 (apud L. Iéuzon le Duc, *L'inviolabilité des traités reclamée contre l'Autriche par la nation croate*, Paris, 1859, p. 188).

5. Rogerius, *Miserabile Carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros facta*, în Florianus, *Historiae Hungariae fontes domestici*, IV, Budapesta, 1885, și în M.G.H.S.S., XXIX (apud Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 64, nota 9); G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei rominilor*, vol. V, *Cîntecul de jale*, București, 1935, p. 53.

6. Unul dintre comandanții de sud ai tătarilor (Ha-tan, Qada'an = Kadan).

7. Rodoslovie Bosanskoga aliti Ilirickoga I Srpskoga vladania za jedno Postavlieno po Stanislavu Rubcicu Popu, na slavu Stipana Nemanjicu cara Srbliena u Bosniaku, 1340 (această copie a manuscrisului, scrisă cu litere chirilice vechi și care se află la Mînăstirea Fojnita, datează din anul 1800), (apud Iohann von Asbóth: *Bosnien und die Herzegowina*, Wien, 1888, pp. 441 și urm.); mai există o copie scrisă în limba latină, executată în jurul anului 1636, aflată la Nationalbibliothek din Viena, cu titlul: «Libelus Sanctorum Patronorum, et publicorum Insigniorum, Regnorum, et Familiarum Illustrum, Illyrici Impery, qua magna cura, singularisque diligentia collegit, atque depinxit; Stanislava Rubcich, Rex Insigniorum, Domini Imperatoris, Stephani Nemagnich...», cu o dedicație lui Ferdinand III de *Marcus Skoroévich*, din Bosnia. (Codex Vindobonensis, 7683), din care reproducem figurile : 1A, 1B, 5 bis și 26 bis : Ianko Schafarik, *Anexă despre stemele alăturate ale pămînturilor și domnilor sirbi*, în rev. «Glasnik», t. 9, Belgrad, 1857, p. 348 : «Și avem un manuscris cel mai vechi exemplar, se găsește în Biblioteca din Beciu»; Ștefan Nemanja (în călugărie Simion), 1196-1228.

1

Parti Terra Boemana

Parti Sclava

Parti Terra Myrica

Non enim edem wolge
cornu herzog von polen
in der churget

BOSNA.

1A.

2

Nodulam rubeamque Crucem super aurea feno.
Fatorum quodam nomine Bosna tuli.
Iasita telior: est argenti copia & auri.
Sed populo gravium copia magna Crucum.

3

1B.

Insigña Imperatoris Stephani

5 Bis.

4

Insigña Regni Boemense

5

6

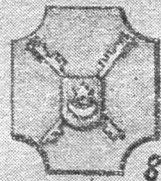

7

7 Bis

Bosnie

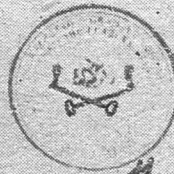
8

9

10

11

12

este intercalată în armoariile lui Ștefan Dușan (1331-1355), țar al Serbiei (de la 1346).

Stăruim mai mult asupra acestei reprezentări plastice, fiindcă de aici pornește întreaga discuție asupra acestei pînă acum «enigmatice» steme.

Această stemă este descrisă astfel: «două toiege încrucișate, care se termină cu capete de negri încoronate, stea și semilună în mijloc»⁸ (fără să se precizeze smalțul).

O stemă asemănătoare o aflăm inclusă în armoariile lui Ștefan Dușan și Uroș cel Tânăr, reprodușă în tabelul heraldic cu «stemele pămînturilor și ale dinastiilor sîrbești, întocmit și desenat de Milan A. Simici», care completează studiul lui Ianko Schafarik⁹ (fig. 5).

Știm că Serbia, în timpul lui Ștefan Dușan, cuprindea și Bosnia.

«Ștefan Dușan, după ce a adus la supunere Albania, Muntenegru și cea mai mare parte din Macedonia, pătrunse spre sud pînă la golful Corintului și în est pînă la Adrianopole. Invidia Ungariei, care se temea de triumfurile sale, îi aduse noi cuceriri: Belgradul și *Bosnia* fură anexate domeniilor sale».¹⁰

Aceasta explică atribuirea stemei Bosniei în armoariile lui Ștefan Dușan (fig. 5 bis).

În anul 1483, Anton Șorg, în reproducerea «Cronicii» lui Ulrich von Richental,¹¹ redă stema Bosniei, reprezentînd un scut în al cărui cîmp de aur se văd două crengi heraldice încrucișate, de culoare portocalie, care au în vîrfuri cîte un cap de negru.

Stema este însoțită de inscripția: «Von dem edlen wolke boznen herczog von possen in der thürgei», tradusă astfel: «A nobilului popor bosniac ducele de Possen din Turcia». (Possen=Bosnia) (fig. 2).

De asemenea, la 1541, Sebastian Münster, în «Cosmografia» sa, reproduce o stemă asemănătoare,¹² pe care o atribuie Bosniei. Această stemă înfățișează un scut, în al cărui cîmp de argint se află două chei tot de argint (sic) încrucișate, în vîrfurile cărora se vede cîte un cap de negru (fig. 3).

«Ramurile» — «les rameaux» — se știe că înseamnă în limbajul heraldic: derivațiune.¹³

8. Iohann von Asbóth, *op. cit.*, pp. 442 și 444; idem: «Un motiv asemănător apare și pe mormîntul regelui bosniac Nicolaus Ujlaki, din biserica Minorizilor din Illok, unde lîngă stema lui Ujlaki și aceea a regilor bosniaci, apar pe două toiege cîte un cap».

9. Ianko Schafarik, *Anexă despre stemele alăturate ale pămînturilor și domniilor sîrbi*, în revista «Glasnik», tom. 9, Belgrad, 1857, pp. 341-348; «Stemele le-a alcătuit Milan A. Simici ca anexă la operele lui Jafarovici», apoi: «Jafarovici a editat opera latinească a lui Paul Ritter Vitteozovici la 1741». Sub planșe: «Stemele sîrbești ale pămînturilor și dinastiilor».

10. E. Denis, *La grande Serbie*, Paris (1914-1915), p. 25.

11. Ulrich von Richental: *Conciliumbuch Augsborg*, Anton Sorg, 1483 — o copie anastatică se află la Biblioteca Academiei R.P.R.

12. Apud B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tom. III, 1893, p. 2567, de unde reproducem și stema.

13. B. P. Hasdeu, *op. cit.*

Aceste ramuri heraldice dovedesc că simbolul capetelor de negri din această stemă are aceeași tulpină din care derivă și stema celor «trei capete de negri», care a fost atribuită învingătorilor musulmanilor.¹⁴

Paul Ritter, într-o lucrare¹⁵ publicată la 1701 în limba latină și care mai târziu este tradusă de Jefarovici în limba sîrbă, la 1741, atribuie Bosniei o stemă mult mai caracteristică fenomenului invaziei tătare, redînd portul lor.

Stema este astfel reprezentată: un scut cu bordură, în al cărui cîmp «diapré» se află două chei încrucișate, de culoare roșie, terminate fiecare cu cîte un cap de negru, cu cozi și încoronat. Scutul este timbrat cu o coroană germanică, formată dintr-un complex denumit coroană princiară închisă: coroană marchizală, din care se înalță șase diademe încrucișate și unite printr-un glob surmontat de o cruce bizantină; fiecare diademă este împodobită, în afară, pe muchia ei, cu perle și acoperă un calpac de culoare neagră. Din cercul coroanei ies patru foi de acantă, stilizate, cu cîte o perlă intercalate între ele, așezată în virful unui suport. Cercul este împodobit cu pietre prețioase.

Sub stemă, inscripția latină, tradusă astfel:

«Bosnia cruce roșie și noduroasă purtat-am peste scuturi de aur, semn al puterii dată de soartă. Bogăție nesfîrșită în aur și argint sădită în pămîntu-mi, dar și nenumărate cruci grele peste popor» (fig. 4).

În explicațiile pe care autorul le dă la sfîrșitul lucrării, referitor la această stemă, — între altele — relatează următoarele: «Bosnia, cu cîte două chei roșii care formează o cruce oblică, terminate cu capete negre etiopiene încoronate, avînd părul împletit și care se află pe un scut auriu. Alții nu încoronează capetele, cei mai mulți le desenează fără cozi, ca să pară mai curînd că sînt de bărbați decît de femei.

Cheile fatale au luat forma de cruce.

Capetele etiopienilor sînt socotite ca semne de nenorocire chiar și în prevestiri».¹⁶

În aceeași planșă heraldică, întocmită de Milan A. Simici și publicată de Ianko Schafarik în anul 1857, sînt reproduse și «stemele acelor pămînturi care au aparținut împărăției lui Ștefan Dușan», între care se află și stema veche a Bosniei (fig. 6), precum și «stemele țărilor care au alcătuit în diferite timpuri statul sîrbesc», între care este redată și stema principală a Bosniei (stema regatului Bosniei) (fig. 7).

14. Stelian Metzulescu, *Un document heraldic*, în revista «Glasul Bisericii», an. XIX, nr. 1-2, 1960, pp. 129-141.

15. *Stematographia sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio, et restitutio*, Authore Equite Paulo Ritter, Viennae, 27 apr. 1701 (7209).

16. În traducerea prof. D. Nicolescu. Cheile sînt reprezentarea Darului lăsat de Iisus Hristos Sfinților Apostoli și de la ei la Sfinții Părinți, arhieri ai Bisericii creștine, pentru a lega și dezlega prin puterea Sfîntului Duh (Ștefan D. Grecianu, *Eraldica romînă*, București, 1900, p. 18): inscripția și explicațiile se află în ediția latină din 1701. Diapré, un fel de broderie gen arabesc, care intră cîteodată în compoziția fondului (cîmpului), mai des în armoriile germane decît pe blazoanele franceze. (M. Bachelin-Deflarence, *La science des armoiries*, 1880, Paris, p. 186).

«Stema veche a Bosniei» (fig. 6) se prezintă astfel: un scut în al cărui câmp de aur se află două chei încrucișate și terminate cu câte un cap de culoare roșie și încoronat, — iar «stema principală a Bosniei» (fig. 7) este prezentată astfel: un scut în al cărui câmp de aur se află două chei încrucișate de culoare roșie, terminate fiecare cu câte un cap negru încoronat. În centrul scutului se află un écusson de culoare roșie, în care se văd o semilună și o stea de argint. Scutul este timbrat de o coroană marchizală.¹⁷

În anul 1874, E. Pricot de Sainte-Marie, în planșa: «Armoiries des Slaves du Midi»¹⁸ atribuie Bosniei o stemă astfel prezentată: un scut, în al cărui câmp de culoare albastră se văd două chei încrucișate, de argint, terminate cu câte un cap tot de argint (sic) încoronat. În centrul scutului se află un écusson de culoare roșie, în care sînt înscrise o semilună surmontată de o stea de argint. Deasupra scutului, inscripția: «Bosnie» (fig. 8).

În anul 1888, Johann von Asbóth¹⁹ redă stema Bosniei, în al cărui scut cvasipolonez, cu câmpul de aur, se află două crengi heraldice încrucișate, de culoare neagră, terminate cu câte un cap de negru încoronat. În centrul scutului, un écusson roșu, cu semiluna și o stea de argint. Scutul este timbrat de o coroană hieratică de aur. Sub stemă, explicația: «Das bosnische Wappen» (fig. 9).

Ultima stemă atribuită Bosniei, pe care am aflat-o în Marea Enciclopedie franceză, este astfel prezentată: un scut cvasipolonez și cu bordură de aur, în al cărui câmp roșu se află înscrise o semilună și o stea cu opt raze, de argint. Scutul este timbrat de o coroană hieratică, cu cinci virfuri, de aur. Cercul coroanei are încrustate smaralde și rubine, în mijlocul cărora se află un trifoi cu patru foi, de argint (fig. 10). Credem că nu mai are nici o legătură cu vechile steme, fiind o compoziție cu totul modernă, sub influență mahomedană.

De aceeași factură sînt și stemele pe care le-a adoptat Bosnia sub stăpînirea austriacă, după cum se observă în sigiliile și firmele oficiilor comunale din Sarajevo și Bihaci,²⁰ în care, în mod real, se păstrează crucea Sfîntului Apostol Andrei («Conducerea primăriei Bihaci», fig. 11, și «orașul Bihaci», fig. 12).

17. Faptul că se întrebuițează culori diferite pentru aceste capete, ceea ce ar însemna că nu e totdeauna vorba de capete de negri, trebuie explicat prin momente deosebite ale istoriei Bosniei. Bosnia a fost supusă pe rînd de unguri, de tătari și apoi de turci. Credem că în manuscrisul inițial al lui Stanislau Rubcic, simbolul heraldic al crucii Sf. Apostol Andrei era reprezentat prin două loiege (crengi) heraldice, care mai tîrziu, sub influența Bisericii Catolice, sînt înlocuite cu două chei (fig. 1A și 1B).

De asemenea, écussonul în care sînt înscrise semiluna surmontată de o stea, este introdus în stema atribuită Bosniei, numai după supunerea acestei țări de către musulmani.

18. E. Pricot de Sainte-Marie, *Les slaves méridionaux*, Paris, 1874.

19. Johann von Asbóth, *op. cit.*, p. 445.

20. Isidor Ieșan, *Despre originea cuvîntului «Bosnia»*, în «Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie», an. XIII, vol. I și II, 1912, București, pp. 170-173; stema pe care am găsit-o în Marea Enciclopedie se află reprodușă și în H. Gourdon de Genouillac, *L'art héraldique*, Paris (1890), p. 250, — și e atribuită Bosniei.

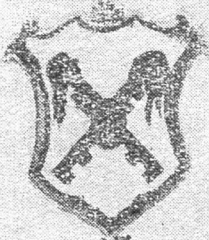
MOLDAVIA

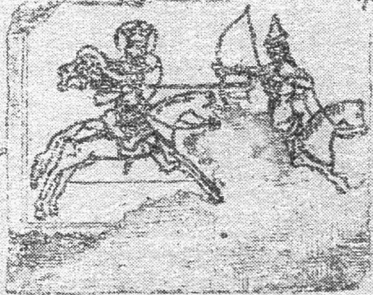
13

14

15

16

16A

16B

17

18

19

Aiquocum nomine dabo facit esse ; ceterum
 haustu, man Furis in vel amica Dign?
 Teoricus Furis herus lasoc, color esse sic nupant
 Caedida tunc mtes fit ; noverit ipse Dant.

20

21

Am stăruit mai mult asupra Bosniei, fiindcă a fost o țară creștină și a depus o mare rezistență în lupta împotriva invaziilor. De aceea a și format obiectul unor reprezentări continui.

Aceste simboluri însă au trecut și la alte popoare care s-au manifestat în aceeași luptă.

Imperiul romîno-bulgar al II-lea al Asaneștilor. În anul 1861, Cezar Bolliac publică o stemă prezentată astfel: într-un scut cvasipolonez și cu bordură, avînd cîmpul de aur, se află două *crengi heraldice* de culoare roșie, așezate încrucișate și care se termină cu cîte un cap de negru. Scutul este timbrat cu o coroană marchizală stilizată. În descrierea cuprinsului tabloului, unde se află publicată această stemă, aflăm că este: «Herbulă (stema) Imperiul Romano Bulgară»²¹ (gif. 13).

Istoria ne relatează că: «După moartea lui Asan al II-lea (iunie 1241) și cucerirea Ungariei de către tătari, aceștia sub comanda lui Kadan, trec în Imperiul Asaneștilor pe care l-au făcut tributar un lung șir de ani».²²

Moldova. După trei sute cincizeci de ani, aceiași invadatori care marcaseră o epocă în sud-estul european, — concretizată de heraldiști prin simbolul crucii Sfîntului Apostol Andrei —, fac incursiuni în Moldova. Levinus Hulsius Gandensis, în anul 1596, tipărește «Cronologia»,²³ atribuind Moldovei o stemă avînd același simbol heraldic. Stema se prezintă astfel: un scut, în al cărui cîmp de argint se află două *crengi heraldice* tot de argint (sic) încrucișate, terminate una cu un cap de culoare porfirie și altul cu un cap de culoare verde. Deasupra stemei se află inscripția: «Moldavia» (gif. 14).

Desigur că autorul acestei steme a fost inspirat numai din cronicile vremii, care relatează incursiunea tătarilor în această țară, în timpul întocmirii «Cronologiei» sale.

21. Cezar Bolliac, «Daco-Romane», nr. XX; «Tablou Daco-roman — divinități, sacrificii, tipuri, costume, armele dace, cartă și numismatică daco-romană — adunate și clasate de Bolliac («Romînul», 1860, nr. 104). O altă ediție, intitulată *Tablou arheologic privitor la istoria Daco-României*, scoasă de Bolliac, este anunțată în «Romînul», 1861, nr. 272». (Cf. Cezar Bolliac, *Opere*, vol. II, ed. Andrei Russu, 1956, p. 307).

22. Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 64; mai înainte Guillaume de Rubrouck, *Recueil*, p. 216: «quae est terra Assani, est minor Bulgaria usque in Sclavoniam, omnes solvunt eis tributum» (apud A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 64). Culoarele stemei lor au fost copiate. Una din principalele reguli heraldice este de a nu pune *metal* (aurul — galben și argintul — alb) *peste metal*, sau culoare (roșu, albastru — azur, negru verde, pîmpuriu sau roșu profiriu și portocaliu) *peste culoare*. Menționăm că scutul de la fig. 2 și 7 este portughez, spaniol sau flamand, iar scutul de la fig. 6 este francez.

23. «Chronologia in qua provinciae sequente pagina nominatae et in adiuncta tabula topographica comprehensae, breviter describuntur, ex variis fide dignis Authoribus collecta. Noribergae: Typis Christofori Lochneri, 1596». *Această stemă e reprodușă în: «Chronologia. Hoc est Brevis Descriptio Rerum memorabilium, in provinciis hac adiuncta tabula Topographica comprehensis gestarum, usq.; ad hunc MDIHC annum praesentem: ex variis fide dignis authoribus collecta, Per Levinium Hulsium Gandensem. Not. Impr.: Noribergae, Typis Chirstophori Lochneri».*

Despre aceste incursiuni ne povestește și Miron Costin în «*Létopisețul țării Moldovei de la Aronu vodă încoace*». ²⁴

«Iar vădzindū că cuprindū lésii țara Moldovei, au orinduit pre Caazi Cherei soltan, hanul Crîmului și trimițându-i și 2.000 de ieniceri ; cătră 70.000 de oaste ce avea tătărăscă».

Tătarii au fost întâmpinați de cancelarul Zamoyschii și, după luptă, s-a făcut pace în aceste condiții :

«Ieremie vodă să fie domnu în țară, birnic împărății din an în an, după obicei, iară hanului să dea din an în an daruri cite... [mii] cîntare de miere și 7 sate să fie de cișele hanului în Bugeag. Oștile leșesti să nu mai intre în țară Muldovei. Sol de la leși să margă la Împărăția Turcului pentru întăritura păcii. Iară despre partea hanului era aceste ponturi : Steagul și tuiurile să le dea pe mîna lui Ieremii vodă și de la Împărăția Turcului să scoață dirés de domnie neschimbată în dzilele lui, cei dzic ei pe limba lor barat. Și să iasă din pămîntul Muldovei hanul pină în patru dzile cu oștile lui».

În anul 1869, Ivánfi Ede publică o stemă asemănătoare, menționind că ea este «atribuită Moldovei», fără să explice motivele care au determinat pe heraldiști la alcătuirea ei. ²⁵ Această stemă este prezentată ast-

24. Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, pp. 44 și urm. (cap. I, pentru anul 1595).

25. Ivánfi (Iancsik) Ede, *A Magyar birodalom vágy Magyarország a Részeinek cimere*, Pest, 1869, planșa F, fig. nr. 4, iar explicația figurii la p. 98 ; B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, în capitolul «Basarabii», atribuie stema publicată de Hulsius familiei Muțateștilor ; Andrei Veress, *Originea stemelor Țărilor Romine*, în «Revista Istorică Română», vol. I, 1931, p. 225 : «În ce privește stema Basarabilor, cu capetele de negri care figurează prin diferite cărți latinești ale autorilor unguri și străini din veacul al XVIII-lea, lucru primit de alții de B. P. Hasdeu, ea pare să fi avut de bază acele câteva monede ale regelui Ungariei, Ludovic (mort 1382), pe reversul cărora se văd cite două capete de mauri față în față». Verificînd această informație a lui A. Veress, am constatat că reprezentarea capetelor de negri față în față se află în stemele pe care le reproducem în prezentul studiu și nicidecum pe monedele lui Ludovic I, din care am reproduș și noi, într-un studiu anterior (*Un document heraldic*, în rev. «Glasul Bisericii», nr. 1-2/1960), unde apare numai un cap de negru ; I. C. Filitti, *Despre primele steme ale principatelor romine*, în broșura *Cercetări și documente privitoare la istoria principatelor romine*, București, 1935, p. 3 : «Stema cu capetele de negri atribuită Valahiei de aceeași cronică și chiar amîndoror principatelor de Levin Hulsius (1597), rămîn la părerea exprimată în lucrarea «Despre Negru Vodă» (pp. 15-16) : este o simbolizare de odigine ungurească și răspîndită apoi în Occident a «Țării Negre», libertate de sub stăpînirea «Negrilor Tătari» de regiî Ungariei, cu concursul voievozilor romîni, la mijlocul sec. XIV».

O seamă de istorici au încercat să dezlege rebusul heraldic al stemei atribuită Bosniei, astfel : «Klaic (*im Agramer «Obzor»*) a vrut să explice stema Bosniei din tradiția sîrbă veche, însă cum arată Racki, fără argumentare istorică. Evans, care consideră stema Bosniei ca autentică, vrea să o explice din luptele cu saraceni, care în orice caz au avut loc la coastă (Dalmația).

Asbóth crede că întrucît lui Rubcic i s-a părut stema Bosniei prea turcească, a înlocuit-o cu aceea a capetelor de negri. Totuși, începînd din secolul al XVII-lea, toți scriitorii care se ocupă de Bosnia, văd în stema capetelor de negri, desenată de Rubcic, adevărată stemă a Bosniei, astfel : Orbini : *Regno dei Slavi* (p. 273), Du Fresne (Du Cange) : *Illyricum vetus et novum* ; Schimek : *Geschichte Bosniens* ; Zeleravic : *Stematographia*, 1741 ; Filipp von Occhieva : *Epiotome Vetustarum Bosniensis provinciae*, An-

fel: un scut cu bordură de argint, în al cărui cîmp de aur se află două *chei încrucișate*, de culoare roșie, terminate fiecare cu cîte un cap de negru cu cozi. În centrul scutului, un écusson de culoare roșie, în care sînt înscrise o semilună de argint, surmontată de o stea de aur. Scutul este timbrat de o rozetă (fig. 15).

Concluzii. După cum am spus, ramurile heraldice dovedesc că prezentarea capetelor de negri din această stemă are aceeași tulpină din care derivă și stema celor «trei capete de negri», care a fost atribuită învingătorilor musulmanilor.

Faptul că aceste ramuri sau chei heraldice sînt așezate încrucișate (*crucea Sfîntului Apostol Andrei*) și colorate de obicei în roșu (care are semnificația: răspîdirea de sânge, a răbdării în nenorocire), sau negru (durere, întristare, statornicie în nenorociri), — de la început am socotit că acest rebus al heraldicii medievale trebuie să aibă un temei istoric, îmbinat cu înfățișarea unor grele suferințe.

Intrucît această stemă a fost atribuită constant de heraldiști numai anumitor țări din sud-estul european, ne-a determinat să vedem în ea un atribut al unui fenomen social.

Avînd aceste elemente, la care se adaugă semnificația prezenței «capetelor de negri» din vîrfurile acestor ramuri heraldice încrucișate, socotite ca semne de nenorociri, — de asemenea cunoscînd că tulpina stemelor este mongolă, dezlegarea rebusului heraldic a fost înfăptuită, intrucît țările cărora le-a fost atribuită această stemă au avut un invadator comun: tătarii.²⁶

cona, 1776; Andreas Dugonics: *A Magyarok Uradalma*, 1801, — pînă la Roskiewicz: *Studien über Bosnien und die Herzegowina* (cf. Iohann von Asbóth, *op. cit.*). Unii istorici din timpurile noastre, necunoscînd lucrările în care a apărut rebusul heraldic al stemei ce are ca simbol *crucea Sfîntului Apostol Andrei*, au crezut că această stemă este o fantezie heraldică, iar lucrările respective au fost socotite învechite. Astfel, academicianul I. Djuricic, vicepreședintele Academiei Iugoslave, prin scrisoarea din 10 februarie 1960, a binevoit să ne răspundă că: «Pe blazonul țarului Dușan nu există nici un cap de maur. Blazonul Serbiei pe vremea țarului Dușan, era un vultur cu două capete. Lucrările lui Rubcic și Asbóth sînt considerate de multă vreme ca învechite».

Prin explicațiile pe care le-am dat în prezentul studiu, socotim problema definitiv lămurită, iar lucrarea lui Stanislaw Rubcic reactualizată, păstrîndu-și întreaga sa importanță documentară.

26. Ignaz Aurelius Fessler, *Geschichte von Ungarn*, vol. I, Leipzig, 1867, pp. 363 și urm., ne relatează: «Thomas, arhidiaconul de Spalato, care a avut ocazia să-i vadă el însuși, ne descrie pe acești diavoli, în felul următor: «picioare scurte, pieptul lat, figura îngroșătoare, fața fără barbă, plată, nasul cîrn, ochii mici la distanță mare unul de altul. Imbrăcămintea din piele bovină, așezată ca solzii, este nepătrunsă de umezeală. Coifurile le fac din piele sau fier. Armele lor sînt o sabie curbată, tolbă, arcul și săgeți cu un vîrf de fier sau os, care sînt cu patru degete mai lungi ca ale noastre»; *Chronicon Dubnicense*, ed. Florianus, III, pp. 167 sq.; *Chronicon Budense*, ed. Podhradezki, p. 276; *Thurocz*, ed. Schwandiner, I, 177, ne relatează incursiunile tătare din primii ani de domnie ai lui Ludovic I (1342-1382), la hotarele răsăritene ale Ardealului. Menționăm că domnia lui Ludovic I din aceste cronici e scrisă de notarul său, Ioan de Küküllö: *Incursiunile tătare au fost reprezentate în fresce pe pereții bisericilor vechi transilvănene*, care redă figura regelui Ladislau cel Sfînt în luptă cu aceștia (fig. 16). Această frescă are ca izvor de inspirație o legendă (dr. Réthy László, *Az oláh nyelo és nemezet megalakulása*, Budapesta, 1887, VII, Fejezet. A Két Oláh vajdaság alakulása), p. 171, — vezi

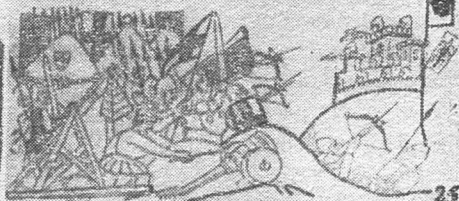
22

23

24

25

Lucegia Danno? Deskoench

25 bis

26

26 bis

27

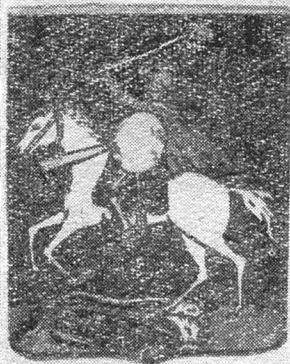

28

Geoffroy Jofin modant

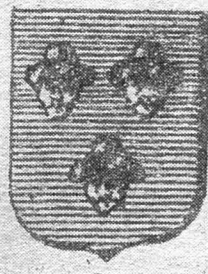
29

30

31

32

Epoca la care se referă această stemă marchează marea invazie a tătarilor în sud-estul Europei, care a impresionat pe heraldiștii medievali, reprezentând plastic acest fenomen.

Sensul acestei steme era destul de bine cunoscut heraldiștilor și în secolul al XVI-lea, încît repetarea fenomenului invaziei este de asemenea figurat prin aceeași stemă.

Faptul că una din țările invadate (Bosnia) își menține această stemă pînă la începutul secolului trecut, dovedește că această țară își însușește acest simbol al suferinței — *Crucea Sfintului Apostol Andrei*, — fiind într-o luptă continuă cu situațiile create de soartă, «care au sădit nenumărate cruci peste popor».

Din cele expuse mai sus, rezultă că informația istorică, transmisă nouă prin rebusuri heraldice, niciodată nu poate fi fără teme.

Heraldistul sintetizează fapte, fenomene, epoci, pe care cronicile, documentele, textele, vin și le confirmă. Astfel, heraldica dă viață unor evenimente de prim rang social.

Iată cum semnul heraldic de care ne-am ocupat lămurește o pagină importantă din istoria invaziilor tătare.

*

Iarăși despre un document heraldic: capetele de negri. Odată dezlegat rebusul heraldic al stemei celor «trei capete de negri», vom enumera denumirile Țării Românești care au însoțit această stemă: Ungrovlahia și Valahia.

Ungrovlahia. Într-un studiu al nostru,²⁷ am arătat că, printre stemele cu care «sînt însemnate pămînturile în care a trăit poporul sîrb»,²⁸ se află și «stema Ungrovlahiei». Această stemă este reprezentată astfel: un scut, în al cărui cîmp de aur se află «trei capete de mauri», de culoare roșie, legați cu bandă argintie (fig. 17).

Cea mai veche mențiune a denumirii «Ungrovlahiei» o aflăm la Ioannes Cantacuzenus.²⁹ Istoria ne relatează că: «între Țara Romînească și Moldova se întindea o stăpînire ungurească, care avea ca obiectiv gurile Dunării și țărmul Mării Negre.

și Nemes Mihály, Nagy Géza, *A Magyar visalatek története*, Budapesta, 1900, planșa la p. 31, text la p. 141). În reproducerile «Cronicii» lui Ulrich von Richental este redată stema marelui Kan al tătarilor. Astfel, în *Conciliumbuch zu Constencz*, tipărită în 1843 de Anton Sorg (fig. 16A); de asemenea, în *Das Concilium so zu Constanz gehalten ist wordert*, tipărită de Steiner la 1536 (fig. 16 B).

27. Stelian Metzulescu, *Un document heraldic*, în rev. «Glasul Bisericii», anul XIX, nr. 1-2/1960.

28. Tabelul heraldic, întocmit de Milan A. Simici, care completează lucrarea lui Ianko Schafaric, în rev. «Glasnik», tom. 9, Belgrad, 1857; vezi și Paul Ritter: *op. cit.*, apoi Crist. Zsefloviczem: *op. cit.* (fig. 18).

29. *Historiae* (Corpus scriptorum historiae byzantinae), libri IV, Bonnae, 1828, p. 175; N. Iorga, *Istoria rominilor*, vol. III, «Ctilorii», București, 1937, p. 174: numele «Ungrovlahilor» ca putere politică și militară apare numai la istoricul bizantin, împăratul Ioan Cantacuzino, în 1322, cînd un șef bulgar, Voisil, în luptă cu bizantinii, recurge la un ajutor $\Xi\Xi$ Οὐνκροβλάχων.

Peste acest teritoriu, care nu era de loc ungurească din punct de vedere etnic și religios, ci românească, dar politic stăpinit de unguri, se întindea autoritatea ecleziastică a mitropolitului de Vicina. Prin mutarea acestuia la Argeș, și-a luat titlul de «*al Ungrovlahiei*», fiindcă păstora așit peste rominii din Țara Românească cât și peste cei rămași sub stăpânirea ungurească». ³⁰

Țara Valahilor. Ivánfi Ede atribuie Țării Românești o stemă astfel reprezentată: un scut cu bordură de aur, în al cărui cîmp, de culoare albastră se află «trei capete de negri», cu bandă legată, privind spre stînga. Scutul este timbrat cu o rozetă de aur» (fig. 19). ³¹

La explicații, autorul menționează că este «*stema atribuită Țării Valahilor*» și nu «*stema veritabilă a acestei țări*», fără ca să arate motivul care a determinat compunerea acestui rebus heraldic.

Polonia. O deosebită atenție merită comentariile făcute în jurul unor familii poloneze, care și-au însușit sau li s-au conferit steme cu simbolul «capetelor de negri».

Astfel, stema «*Mora*» este reprezentată în felul următor: într-un scut cu cîmpul roșu, se află înscris un cap de negru, privind spre dreapta, legat cu bandă neagră sau albă. Scutul este timbrat cu trei pene de struț.

Unii numesc această stemă Mora și Maură (Murzynowa) (fig. 20).

Această stemă a fost adusă de polonezii care au luptat în țări străine (Spania sau Italia), sau de străinii așezați în Polonia.

Într-un manuscris (Slavia), folosit de Parisius, se afirmă că această stemă derivă de la vechii sarmați și a fost introdusă în Polonia.

De asemenea, stema «*Muryson*», introdusă în Polonia de Iacob Muryson din Britania, este astfel prezentată: într-un scut alb sau argintiu se află trei capete de negri, din care două unul lîngă altul deasupra, al treilea dedesubt.

O altă stemă, care aparține familiei «*Bazenski*», este astfel reprezentată: într-un scut cu cîmpul roșu se află înscris un negru cu o țevă în mînă. *Ian de Beisen, în secolul al XV-lea, a activat în armata lui Pedro de Aragon și s-a distins în luptele contra maurilor* (fig. 21). ³²

Ungaria. Özdögi Bessenyo (Paulus Bissenus de Izdege), banul croato-slavono-dalmatin (în vremea lui Sigismund al Ungariei) a purtat în stemă un cap de negru, fie că s-a evidențiat în războaiele purtate contra osmanilor, fie pentru că și-a avut originea dintr-o familie pecenegă, de religie islamică.

O astfel de stemă numită vorbitoare o are și familia Szerecseny din Mesztegyne (Mesztegnyö).

Austria. Familia d'Eckstein este originară din Austria, unde, în anul 1280, era posesoarea castelului d'Eckstein.

30. Aurelian Sacerdoțeanu, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Transilvania și Moldova*, în rev. «*Biserica Ortodoxă Română*», anul LXXVII, nr. 7-10, 1959, pp. 889-903; vezi și N. Iorga, *Istoria rominilor*, vol. III, «*Călătorii*», București, 1937, p. 164.

31. Ivánfi Ede, *A Magyar birodalom Magyarország a Réseinek cimerei*, Pest, 1869, planșa F, nr. 4, iar explicația stemei la p. 98: «*Oláhország allitólagos cimere*».

32. Kaspar Niesiecki, *Herbarz Polski*, Leipzig, 1841, tom. VI, pp. 457, 458, 494, și vol. II, 1839, pp. 82-87. (Comunicat nouă de prof. P. P. Panaitescu).

În urma participării la victorioasele lupte reputate de Carol Quintul în contra lui Soliman al II-lea, din anul 1529, cît și la expediția navală în contra lui Kair-el-Din din Tunis și Algeria, din anul 1534, — lui Georges d'Eckstein i se acordă o stemă în care se află înscris simbolul «capului de negru» (fig. 22).

«Pe Georges d'Eckstein îl aflăm locotenent al împăratului Carol Quintul și în Italia».³³ Mai tîrziu, familia d'Eckstein se stabilește în Franța.

Italia. O seamă de familii italiene, ai căror descendenți au luat parte la luptele contra maurilor, li s-au acordat sau și-au însușit stema «capetelor de negri».

Astfel, Morigi di Ravenna are stema astfel reprezentată: într-un cîmp de argint se află înscris un copac verde plantat deasupra pămîntului de aceeași culoare, avînd un cap de maur, încoronat în aur și tortilat, legat în dreapta de partea de sus a trunchiului (fig. 23).

Chiaramonti di Cesena poartă pe scutul de azur o bandă de argint, care la rîndul său conține trei capete de mauri, în culori naturale, tortilate în argint, unul sub altul, în lungul acestei benzi, întovărășite de șase stele de aur (fig. 24).³⁴

Franța. Morelet din Dijon are stema astfel reprezentată: un scut, în al cărui cîmp albastru se află înscris *un cap de maur, de culoare argintie, legat la figură cu o bandă roșie, surmontat de două scoici de aur* (fig. 26).

«Mauri albi (de culoare albă) sînt denumiți în batjocură «genovezii» de către regii aragonezi», notează Michael Carbonellus în «Cronica spaniolă», fol. 100». (Apud *Glossarium mediae et infimae latinitatis conditum a Carlo du Fresne Domino du Cange...*, Niort, 1885).

Marile armoarii ale Roussillonului (provincie în regiunea Pirineilor), sînt acelea ale regilor Aragonului, conți de Barcelona.

Scutul timbrat de un casc încoronat, este cimierul unui dragon de aur, ținînd un drapel cu vechile armoarii ale conților de Barcelona: *de argint, cu o cruce roșie cantonată cu patru capete de mauri* (fig. 27).³⁵

33. Pentru Ungaria, vezi dr. Rélhy László, *Az Oláh Nyelo és Nemzet Megalakulása*. Budapest, 1887, p. 167. Pentru Austria, vezi *Etat présent de la noblesse française, contenant le dictionnaire de la noblesse contemporaine*, 1868, Paris, p. 636. Numai așa se explică apariția simbolului «capului de negru» în stema marchizului francez d'Eckstein. Pentru datele istorice, vezi prof. Marius Metzulescu, *Tabele sincronistice istorice*, vol. II, Craiova, 1903, p. 636.

34. Marco Antonio, Ginanni, *L'arte del Blasono*, Venezia, MDCCLVI. Este foarte semnificativă miniatura redată în descrierea luptei de la Nicopole, dintr-o «Cronică» contemporană. Cronicarul, ca să diferențieze cele două armate în luptă, marchează oștile turcești care stăpînesc cetatea Nicopole, printr-un drapel care are ca simbol «un cap de negru» (fig. 25). (Cf. *La Croniche di Geovanni Sarcambi Lucchese, publicate sui manoscritti originali a cura di Salvatore Bogni*, volume primo, Lucca, 1892, p. 326.

35. Pecele la Arhivele Naționale de peceți din Paris, a lui Iacob al II-lea, al Aragonului și al Sardiniei, sup. 1062. Această compoziție modernă se datorește lui Robert Louis, artist heraldist din Services Officiels, Vincennes (Seine). (Comunicat nouă de prof. Ion S. Antoniu de la Institutul Politehnic din București). Referitor la stema lui

În «*Cronica Sf. Denis*», care este un manuscris din secolul al XIV-lea, se află miniatura pe care o reproducem în fig. 28. Ea reprezintă un eveniment care a avut loc în anul 1270, când Alfons de Brien, conte de Eu și mare șambelan al Franței, și fratele lui, Jean de Brien, numit de Acre, și marele majordom al Franței, — fiii lui Jean de Brien, regele Ierusalimului, — care erau în apărarea Tunisului —, *jură acostati de trei cavaleri saraceni, cerind botezul* (cuvîntul vine de la arabil: saraka).

În timp ce erau ocupați cu ei, contele de Eu și fratele lui au fost atacați de saraceni cu forța și șaizeci de creștini fură masacrați înainte ca infidelii să fie puși pe fugă.³⁶

Anglia. Pe stindarde se află foarte răspîdit simbolul «*capului de negru*», ca o amintire a participării, într-un fel sau altul, împotriva musulmanilor, de la cavaleri pînă la regi, încă din timpul primelor cruciade.

Așa, de exemplu, este bogat ilustrat acest motiv chiar pentru *Anglia*, într-un manuscris din epoca Tudorilor, alcătuit între anii 1510-1525, din care reproducem una din miniaturile lui. Magistrul John Mordant. Galben și roșu. Podoabe: *Crucea Sfîntului Gheorghe*; pe o cunună de aur, un cap de maur, din față, cu galben și purpuriu. Presărat cu șapte capete de vultur, de culoare argintie, pe gît cu o coroniță roșie, și prevăzut cu trei stele negre: două și una; în fiecare cioc cu o floare albă și cinci petale, cu o tulpină verde. *Motto: Dă-ne lumina ta* (fig. 29).³⁷

O variantă a simbolului stemei «*capetelor de negri*», atribuită luptătorilor renumiți contra musulmanilor, pe care această stemă îi reprezenta,³⁸ o aflăm la unele familii din trecutul Țării Românești: *sînt armoarii modernizate, dar cu același simbol.*

Astfel, avem stema lui *aga Lecca*, unul dintre «*purtătorii oștilor*» lui Mihai Viteazul, pe care voievodul român îl numește într-o adresă către Zekel: «*familiarem nostrum fidelum*».³⁹

«*Armele (armoariile) familiei Lecca cuprind: cîmpul verde, tăiat de o bandă de aur; «au chef» (partea superioară a scutului) de argint, în-*

Morelet din Dijon, vezi Louvan Geliot, *La vraie et parfaite science des armoiries*, vol. II, Paris, 1660, p. 625, réimpression en 1895.

36. Manuscrisul se află la British Museum. Cf. Richard of Devizes, Geoffrey de Vinsauf and Lord John de Jonville, *Cronicles of the Crusade*, London, 1848 (comunicat nouă de colonel Constantin Șt. Cazacu-Dolj).

37. *Banners standards and badges from a Tudor manuscript in the College of Arms with an introduction by Lord Howard de Walden*, MCMIV, London, p. 232. Tot acolo vezi: la p. 83 pentru Syr John Awdeley-Cavaler, reprezentat «un cap de maur» încoronat, în profil; la p. 95 pentru Wylloughy, Lord Broke, «un cap de maur» încoronat, din față; la p. 97 pentru Lord Wyllowby, asemenea ca la precedentul; la p. 213 pentru Syr Edward Darell de Lytylcott, Wiltshyre, «capul unui saracen» în profil; la p. 256 pentru Mayster Warburton, «un saracen» din față; la p. 263 pentru Lord Cobhan și alții. (Comunicat nouă de prof. Aurelian Sacerdoteanu).

38. H. Gourdon de Genouillac, *Les mystères du blason*, Paris, 1863, p. 40: «Capetele de mauri indică vechea noblețe, ele reprezintă prizonierii păgîni luați în timpul cruciadelor».

39. Scrisă la 28 iulie 1600. Arh. imp. vieneză (cf. Octav George Lecca, *Familii boierești romîne*, 1899, p. 311).

cărcat cu trei turte roșii. Acestea sînt armele care se mai încartierează cu cele concedate lui aga Lecca de împăratul Rudolf al Germaniei, la 1602 (în colecția familiilor din imperiu, 2 volume mari, în -2, publicate în 1637). Aceste arme sînt: pe roșu, un cavaler în goana calului (de argint), cu o spadă ridicată în sus, în care e înfipt *un cap de turc*, și la pămînt un dragon... Deviza: *Potestas bellumque*». ⁴⁰

Agă Lecca este începătorul familiei Racotă, care adoptă această stemă, ⁴¹ devenind astfel ereditară (fig. 30).

Tot printre armoariile modernizate, dar cu același simbol, este și blazonul conferit de Leopold I lui *Constantin Brîncoveanu*.

La 19 mai 1688, dregătorului Constantin Brîncoveanu i se conferă titlul de «conte moștenitor al regatului Ungariei», pentru fidelitate față de eforturile creștinilor în ofensiva contra otomanilor. Descrierea blazonului, care face parte din diploma imperială, este următoarea: «Pe albastru, o terasă verde, pe care se află un cavaler în întregime îmbrăcat și înarmat ca și romanii din antichitate, călare pe un cal galopînd, alb sau din argint, ținînd cu mîna stîngă hățurile și cu dreapta agitînd o sabie în vîrful căreia este înfipt *un cap de turc cu turbanul său*. Pe scut, un coif surmontat de o coroană regală; lambrechini de aur și albastru la dreapta, de argint, și roșu la stînga.

În felul acesta, totul este desenat și pictat la începutul diplomei imperiale» (fig. 31). ⁴²

Aceeași variantă a simbolului «capului de negru» o aflăm și la *familiiile polono-prusiene*. Astfel, blazonul familiei Belo este reprezentat: un scut, în al cărui cîmp albastru (azur) se află «*trei capete de turci*», de culoare naturală, acoperite de turbane de aur și roșu (fig. 32). ⁴³

«Familiiile care au numărat voievozi și-au adăugat, mai toate, stema sau stemele principatelor, ca o armoarie «de prétention». Urmașii păstrează semnul, deși au renunțat la pretenții». ⁴⁴

Astfel, sînt armoariile *familiei Kretzulescu*: «8 părți ale écussonului. În cea dintîi, stema Valahiei; în a doua, o cruce cu două brațe, jos cu două ramuri îndoite, pe fond azur; în a treia, pasăre fantastică, pe fond negru, cu două capete; în a patra, un leu ridicat, pe aur; în a cincea, un vultur imperial înaripat, pe roșu; în a șasea capul de bou, cu stema, pe azur; în a șaptea, un corb pe fond de argint; în a opta, o cetate

40. O. G. Lecca, *op. cit.*, pp. 315-316.

41. O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 406. Fig. 30' este reproducă din (E. M.), *Steme boierești din România*, București, 1918, și este atribuită «familiei Racotă», pe care o descriem: calul este așezat pe o terasă verde, iar sub picioarele calului stă un trup decapitat de musulman, cu șalvari galbeni (sic).

42. Le comte Amédée de Foras, *Notice historique et généalogique sur les princes Basaraba de Brancovan*, 1889, Genève. Tot imperialii îi dau lui Brîncoveanu titlul de «principe ereditar al Sf. imperiu Român», la 30 ianuarie 1695 (cf. Const. C. Giurescu, *Istoria rominilor*, vol. III, partea I, 1944, p. 172).

43. P. Menestrier, *Nouvele méthode raisonnée du blason ou de l'art héraldique*, Lyon, 1770, p. 111. (Comunicat nouă de prof. Valentina Negru).

46. *Stemele boierești din România*, p. 1.

cu turn, pe azur. *Peste tot, «en abime», «capul negru al Basarabilor (sic) Coroană princiară».*⁴⁵

Dar rebusul heraldic al stemei «capetelor de negri», atît de mult dezbătut în publicațiile balcanice și occidentale, pînă în prezent rămăsese nedezlegat.

Totuși, atît istoriografia maghiară, cît și cea romînească, au făcut o constatare precisă:

«Capul de negru nu face parte din armoariile fostelor familii domnitoare; de asemenea, n-a figurat în stemele țărilor respective». Inșă, nici un istoric n-a arătat care au fost motivele ce au determinat pe heraldiștii din evul mediu să atribuie această siglă (pe monedele), sau simbol (pe stemele) acestor țări.

Istoriografia maghiară constată: «S-a stabilit că sigla «capului de maur» figurează pe florini de aur, datînd din anii 1354-1357, bătute de Ludovic I al Ungariei. De asemenea, că această siglă nu face parte din armoariile familiei d'Anjou, dar este amprenta lui Iacob Sarachenus (Szerecsen—maur), mai întii farmacist al regelui, apoi—începînd din 1352—pentru o perioadă mai lungă, regizor al camerei monedelor de la Pécs-Szerém. El este identic cu cetățeanul din Buda, numit Saraceno di Padova, despre care Giovanni di Ravenna face mențiune în memoriile sale. Poate că el a ajuns să îndeplinească de asemenea funcția de regizor ai camerei monedelor și din Buda. Conform cunoștințelor noastre actuale, florinii de aur ai lui Ludovic I, care nu poartă decît capul de maur (fără coroană), au fost bătute de camera din Pécs-Szerém («Conformément à nos connaissances actuelles, les florins d'or de Louis I-er, qui ne portent que la tête de maure (sans couronne) ont été frappés par la chambre de Pécs-Szerém»).

⁴⁶

45. O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 305.

46. Lajos Huszár, *A budai pénzverés története a Középkorban*, 1958, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 51-66. Extrait en langue allemande: *Die Münzprägung in Ofen (Buda) im Mittelalter*, pp. 201-231. Elemér Mályusz, *Contribution à la question des empreintes des Ismaélites. Antiquités de Budapest*, XVIII, 1958, pp. 301-309. Extrait en langue italienne: *Contributio alla questione dei conigli ismaeliti*, pp. 310-311. (Comunicat nouă de Magyar Tudományos, Akadémia Budapest, la 21 martie 1960).

De asemenea: Horváth Henrik, *A budai pénzverde művészettörténete késői középkorban*, în *Numizmatikai Közlemények*, XXX-XXXI, 1931-1932, pp. 28, 30-31. Schulek Alfréd, *Vegyesházi Királyiaink pénzei és Korrendjük*, în aceeași revistă. «Capul negru», alîat pe monedele lui Ludovic cel Mare, este sigla lui Iacobus Sarachenus, comite de cămară, care în curînd a devenit tip de monedă. Un document din 1375 lămurește, fără îndoială, aceasta. Acest document spune că: «pro decem et octo marcis denariorum usualium moderno tempore currentium, presidente domino nostro rege ymaginem seu superscriptionem magistri Saracheni habentium marcam cum decem pensis computando...» (Arhivele Stalului, Budapest, D1.62523). Ilustrația monedei cu cap de negru, cunoscută de dvs., de aceea nu figurează în cartea lui Huszár, fiindcă nu este bătută la Buda. Huszár anume se ocupă exclusiv numai cu monedele bătute la Buda și nu cu monedele bătute pe întregul teritoriu al Ungariei feudale. Iar aceste monede cu cap de negru au fost bătute în cea mai mare parte la cămăra din Pécs-Szerém (Sirmiu), arendată de comitele cămării, Iacobus Sarachenus (vezi Huszár, p. 63). S-ar putea întîmpla ca moneda cunoscută de dvs. să fie o variantă nouă, necunoscută pînă acum». (Comunicată nouă de prof. Zsigmond Jakó de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, la 19 octombrie 1959 și 22 februarie 1960).

Moneda în chestiune, publicată de noi în revista «Glasul Bisericii», nr. 1-2/1960, la p. 137, fig. 21, am alîat-o reproducă de B. P. Hasdeu în *Etymologicum magnum Ro-*

Iar istoriografia românească *constată* că: «În 1873, B. P. Hasdeu admite, după olandezul Hulsius Levinus (1597), prezența a trei capete de arabi în *stemă*, dar nu în stema propriu zisă a Țării Românești, — cum afirmase Hulsius —, ci în stema Basarabilor». Iar mai departe, ni se povestesc următoarele:

«În ceea ce privește părerea lui Hasdeu despre prezența în stema Basarabilor și apoi în stema Țării Românești a trei capete de arabi, cercetarea tuturor *sigiliilor* domnești, începînd cu sigiliul cel mare al lui Vladislav voievod, din 20 ianuarie 1368, ne arată hotărît că acest simbol n-a fost niciodată prezent, sub nici o formă, nici în stema Basarabilor, nici în stema țării; astfel că stema amintită, înregistrată întîi de Ulrich von Richental (1418), apoi de Hulsius (1597) și de alții, n-a aparținut niciodată nici Țării Românești, nici Moldovei și nici Basarabilor, nici la datele arătate și nici la alte date». ⁴⁷

Noi știm că, într-un studiu de istorie nu este suficient numai să constați un fapt, ci trebuie să-l și explici și să tragi concluzii, întrucît istoria

maniae, vol. III, București, 1893, pp. 2569-2570. De asemenea, dr. Réthy László, în *Az Oláh nyelv és nemzet megalakulása*, Budapest, 1887, p. 167, reproduce aversul unei monede din aceeași emisiune a lui Ludovic I al Ungariei, pe care-l descriem astfel: efigia domnească cu coroană pe cap, mantie pe umeri și globul cruciger în mîna stîngă, iar în mîna dreaptă ține buzduganul rezemat pe umăr. Capul de negru se află la dreapta efigiei. Între două cercuri concentrice, legenda (fig. 25 bis).

Referitor la această monedă, Réthy menționează: «În timpul regelui Ludovic I, un oarecare Szerecseny din Mesztegne, tezaurar, a cărui stemă familiară (cap de negru) a fost aplicată ca siglă pe monedele de aur, groșițe și dinari, și pe alte monede din vremea lui Ludovic, care au fost bătute de dînsul». Din relatările de mai sus rezultă că sînt două tipuri de monede de aur bătute de Ludovic I: *tipul I*, florini de aur, avînd sigla «capului de maur» (cu coroană), datînd din anii 1354-1357. Deci pe lîngă efigia domnească, se află și sigla aceasta; *tipul II*, florini de aur ai lui Ludovic I, care nu poartă decît capul de maur, fără coroană, și care au fost bătute de camera din Pécs-Szerem. Despre tipul II, documentul din 1375 precizează că: «pentru optsprezece mărci în dinari cu circulație curentă în timpul modern a stăpînului nostru rege, avînd imaginea sau inscripția magistrului Sarachenus, socotind marca cu zece «pensis». (Fără coroană). Se pare că istoriografia maghiară confundă banda cu care este legat capul de maur, cu o coroană, astfel că sigla de maur ar apare încoronată.

Se constată că singura susținere documentată este aceea referitoare la dinari (denariorum), care are ca temei documentul din 1375.

Pe noi ne interesează tipul I de monede ale lui Ludovic I, pe care l-a reprodus și Réthy la 1887, unde, lîngă efigia domnească, apare și un cap de maur legat cu bandă. Această siglă, după cum am arătat, nu reprezintă imaginea comitelui de cămară, magistrul Iacobus Sarachenus, ci amintirea victorioasei campanii din 1366, re purtată de Ludovic I, regele Ungariei, contra musulmanilor, lîngă Porțile de Fier.

Această siglă este dovada evidentă a influenței heraldicei medievale occidentale, cînd simbolul «capului de negru» era folosit, atribuit sau însușit de acei regi, cavaleri, țări, provincii și orașe care luaseră parte la războaiele contra musulmanilor (vezi rev. «Glasul Bisericii», nr. 1-2/1960).

47. În ceea ce privește istoriografia românească, ne-am limitat să prezentăm concluzia trasă în timpul din urmă. Trebuie să spunem că ea pare în contradicție cu documentele și lipsită de simț critic. Vezi Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea lor la domnie în Țara Românească și Moldova, pînă în sec. XVI*, Buc., pp. 235, 240-241.

este o știință pozitivă și practică. Pentru aceasta, adevărata concepție istorică ne îndrumăază în sensul cercetării tuturor disciplinelor istorice, însă în spirit critic. Cercetătorii problemelor de istorie se mărginesc de obicei la examinarea și interpretarea textelor documentelor, fără a mai recurge la ajutorul altor discipline auxiliare ale istoriei. Numai prin metoda îmbinării tuturor științelor auxiliare, precum și studiul documentelor istorice se va putea izbuti să se aducă noi contribuții la studiul istoriei.

Rebusurilor heraldice le trebuie căutate, indiscutabil, cauzele care au impresionat pe heraldiști la compunerea acestor enigme. Aceste cauze, niciodată nu pot fi efectul unei voințe capricioase, ele sînt determinate numai de evenimente, de fapte istorice, avînd o valoare permanentă care interesează trecutul ca și viitorul. Se poate spune că în heraldică, cauza este legată de efect, printr-o lege riguroasă: respectul adevărului istoric. Cauzele, care sînt generale sau particulare, sînt necesare pentru compunerea rebusurilor heraldice și pot fi verificate numai prin metoda științifică a istoriei.

Suprimînd cercetarea cauzelor, heraldica nu va mai fi decît un amuzament.

Acesta a fost principiul călăuzitor al heraldicii medievale. Numai în lumina acestor reguli trebuie privite rebusurile heraldice, pentru a putea fi dezlegate.

Părerăa acelor heraldiști sau istorici, care socoteau simbolul «capetelor de negri» ca o simplă fantezie, trebuie abandonată.

STELIAN METZULESCU

COMPLETĂRI ȘI RECTIFICĂRI LA BIBLIOGRAFIA ROMÎNEASCĂ VECHĂ

Patrimoniul vechii culturi românești este strîns — în ce privește tipăriturile — în cunoscuta lucrare a Academiei, *Bibliografia romînească veche*,¹ unde au fost descrise 2017 cărți apărute între 1508-1830. Pe bună dreptate, chiar autorii admiteau² că numărul real al cărților trebuie să fie mai mare decît cifra arătată, dar operația de depistare e foarte anevoioasă. Cu siguranță că în multe din bisericile românești, cît și în unele biblioteci, mai există cărți cărora nimeni nu le-a dat importanță și, prin urmare, nu au fost bibliografiate.³ De la data de 1944, cînd a apărut ultimul volum al Bibliografiei și pînă astăzi, s-au adus numeroase completări de cărți și rectificări de date. Completările pot continua cu mai mult spor, prin întocmirea unui catalog cumulativ, precum și prin cercetarea amănunțită a tuturor studiilor ce privesc cultura veche romînească și a lucrărilor bibliografice.

Alegînd calea din urmă, vom căuta să aducem aici mai multe cărți, de a căror existență se ia act prin studii sau articole de reviste, și care nu au fost inserate în cele patru mari volume ale Bibliografiei citate. Un bogat material se află încă nestudiat în lucrările ce cuprind inscripții și însemnări făcute pe cărțile bisericești. Pornind de la pilda inițiată de academicienii generației lui Al. Odobescu, de a studia fondul cultural-muzeistic din bisericile românești, s-a creat o întreagă literatură privind

---

1. Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia romînească veche*, vol. I-IV, București, 1903-1944.

2. *Op. cit.*, vol. IV, p. X.

3. Există sute de cărți și articole care dau liste de cărți aflate în mînăstirile și bisericile din România; ca cele mai importante, cităm cîteva: Ion Bîrlea, *Insemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909; N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. XIII și XV; idem, *Observații bînățene*, București, 1940; Darie Pop, *Mărturisiri strămoșești*, Satu Mare, 1940; Atanasie Popa, *Biserici de lemn din Ardeal*; «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice», Secția pentru Transilvania, 1938; T. L. Roșu, *Insemnări și inscripții bîhorene*, Beiuș, 1941.

acest subiect. În operele lui S. Fl. Marian, N. Iorga, Ioan Birlea, Pr. N. M. Popescu, Darius Pop, T. I. Popa, Atanasie Popa etc., stau ascunse cărți ce încă nu au intrat în Bibliografia românească veche, sau au provocat erori din cauza descifrării greșite a localității și a datelor de apariție.

În articolul de față prezentăm câteva cărți neștiute și rectificăm mai multe erori privind datele bibliografice a unor tipărituri aparținând secolului XVIII, în primul rînd.

1. *Psaltirea, ediția I, Blaj, 1755.*

Printre numeroasele cărți blăjene, se numără și Psaltirea, din care s-au imprimat aici nu mai puțin de șapte ediții, între 1756-1809. Autorii Bibliografiei românești cunosc cinci ediții și le-au scăpat chiar primele două.

Prima Psaltire blăjeană descrisă este din 1764, avînd următorul titlu⁴: «Psaltirea Proorocului și Împăratului David. Acum a tria oară tipărită cu blagoslovenia Prea Sfințitului Kiriu Kir P. Pavel Aaron, Vlădica Făgărașului. În sfința Mitropolie (a Blajului) anul dela Hristos 1764».

La început s-a luat cunoștința de Psaltirea din 1764, prin indicația aflată în Disertațiunea lui V. Popp,⁵ iar apoi a fost bibliografiată folosind articolul lui A. Filimon și chiar un exemplar din biblioteca universității clujene. Un altul este arătat de N. Iorga la 1905, în Alba-Iulia.⁷

Tipăriturile Psaltirei care au urmat poartă în titlu specificat numărul edițiilor: în 1773 a apărut ediția a patra⁸; «a cincea oară»⁹ în 1780; «a șasea oară»¹⁰ în 1789 și în 1809 «acum a șaptea oară tipărită».¹¹ Deci, cinci ediții imprimate în 45 de ani și descrise după exemplare cunoscute. Lipsesc însă primele două ediții, de a căror urmă luăm cunoștință prin studiile privind tipografia blăjeană.

Istoricul tipografiei din Blaj a fost scris de Ioan Georgescu¹² și cu această ocazie, Zenobie Pclișanu aduce prețioase completări.¹³ Acesta, folosind raportul din 30 ianuarie 1772 al directorului tipografiei, publică o listă de 25 de cărți apărute la Blaj între 1750 și 1771, printre care se află și: «Psaltirea 1756. Apariția ei a anunțat-o Aaron în scrisoarea din 5 februarie 1756 către episcopul catolic din Oradea».¹⁴ Tot Aaron o dă ca tipărită și în programul examenelor din 1755 ale preoților ardeleni.¹⁵ Făcînd o apropiere între aceste două documente emanate de la episcopul P. P. Aaron (unul din 1755 și al doilea din februarie 1756), reiese că Psaltirea a fost tipărită în 1755. Prin titlul ediției a treia din 1764, cit

4. *Op. cit.*, vol. II, p. 162 și vol. IV, pp. 250-251.

5. Vasilie Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări dela începutul lor pînă la vremile noastre*, Sibiu, 1838, p. 47.

6. Aurel Filimon, *Nouă contribuțiuni la Bibliografia românească veche*, «Dacoromania», VI (1931), pp. 381-382.

7. N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene*, în *Studii și Documente*, vol. XIII, p. 33.

8. *Op. cit.*, vol. IV, p. 90. 9. *Ibid.*, p. 269. 10. *Ibid.*, p. 315. 11. *Ibid.*, vol. III, p. 13.

12. Ion Georgescu, *Tipografia seminarului din Blaj*, în «Boabe de Grîu», V (1934), nr. 1.

13. Z. Pcleșanu, *Tipografia din Blaj*, în «Boabe de Grîu», V (1934), nr. 2, pp. 105-108.

14. *Ibidem*, p. 107, nr. 5. 15. *Ibidem*.

și prin corespondența lui Aaron, nu mai încapă nici o îndoială că Psaltirea, ediția I din 1755, a existat și că nu figurează în Bibliografia românească veche.

2. *Psaltirea, ediția II, Blaj, 17...?*

În același articol, Picișanu declară că nu se cunoaște data de apariție a ediției II, dar că e confirmată prin edițiile ulterioare și trebuie stabilită între 1756-1764.¹⁶

3. *Psaltire, Blaj, 1808, nu există.*

De altă parte, prin enumerarea precisă a edițiilor Psaltirei blăjene se elimină de la sine Psaltirea din 1808, eronat înregistrată în Bibliografie - «325. Psaltirea Blaj 1808. Semnalat de dr. Gh. Bran, în Graiul Maramureșului, nr. 94 din mai 1935, p. 3, nr. 50 (prima listă), ca existând la biserică din comuna Bîrsana».¹⁷

Eroarea se explică prin neseriozitatea izvorului folosit,¹⁸ documentată în 1947 de D. Șandru.¹⁹ Dr. Gh. Bran a publicat într-un articol o listă de cărți «necunoscut», folosind, fără a mărturisi, lucrarea lui Ion Bîrlea, intitulată: «Insemnări din bisericile Maramureșului, tipărită în 1909. Ion Bianu și Nerva Hodoș au neglijat folosirea cărții lui Bîrlea, deși se tipărise în bine cunoscuta colecție de «Studii și Documente» a lui N. Iorga. Dan Simonescu utilizează în schimb articolul lui Bran, care între timp fusese retipărit în buletinul «Codrul Cosminului».²⁰ În opera de pastişare, Bran a comis numeroase erori. Un exemplu concludent e următorul: în volumul IV al Bibliografiei, la nr. 98 este înregistrat, după Bran, un «Triod, Blaj 1747», afirmându-se că se află în bisericile din opt comune maramureșene. Verificându-se informația la sursă, adică în lucrarea lui Bîrlea, se constată că în aceste comune se găsește cu adevărat cite un Triod din 1747, dar tipărit nu la Blaj, ci la București, și care Triod era cunoscut.²¹

Totodată și cartea lui Ion Bîrlea conține numeroase erori, fapt remarcat de editorul ei, adică de N. Iorga, în chiar prefața lucrării: «a cetit cum a putut; pe alocurea cetirea sa e discutabilă, ba chiar evident greșită».²² Concluzia e categorică. Un izvor dubios a dus la inventarea unei cărți. Rămîne de stabilit acum ce anume Psaltire se afla totuși în biserica maramureșană. Șandru înclină să creadă că ar fi vorba de Psaltirea din 1808, de la Buda.²³ Păreră noastră e că avem chiar Psaltirea blăjană din 1809. E mai ușor să comiți o eroare la stabilirea datei de apariție cu un an, prin scăderea sumei de 5509 în loc de 5508, decît a încurca citirea lui Blaj cu Buda.

16. *Ibidem.* 17. *Op. cit.*, vol. IV, p. 129.

18. Dr. Gh. Bran, *Rarități bibliografice în bisericile maramureșene*, în «Graiul Maramureșului», 1935, nr. 94 (31 martie).

19. D. Șandru, *Indreptări la «Bibliografia românească veche»*, Revistă istorică română, 1947, vol. XVII, fasc. I-II, pp. 138-156.

20. Reprodus de V. Grecu în «Codrul Cosminului», IX (1935), pp. 342-344.

21. D. Șandru, *op. cit.*, p. 154. 22. În prefața lucrării. 23. *Op. cit.*, p. 141.

4. *Flosculus veritatis*, de P. P. Aaron, Viena, 1752.

Episcopul P. P. Aaron, înainte de a se stabili la Blaj, a petrecut cîtva timp la Viena; aici el a tradus cartea sa: *Floarea adevărului*, în latinește. Din ediția latină nu este cunoscut nici un exemplar în țară, dar existența ei se atestă prin:

Augustin Bunea, în monografia din 1902 asupra lui Aaron, scrie: «Episcopul Aron în timpul cît a petrecut la Viena dela numire pînă la instalare (1752-1754), a tradus pe limba latină *Floarea Adevărului*, sub titlul de «*Flosculus veritatis*», care a tipărit latinește în primă edițiune în Viena și nu în Blaj». ²⁴ În continuare, Bunea revine cu amănunte, arătînd că lucrarea nu a fost bine primită la Viena și în Ungaria, de aceea nici nu a circulat. Un exemplar Aaron l-a trimis episcopului latin de Oradea, cu rugămîntea să nu arate cartea și altora. Un alt exemplar a ajuns în mîna Papei Clement XIII, care «cetindu-l l-a lăudat mult într-o scrisoare adresată episcopului. Și un alt exemplar a ajuns în mînăstirea Basilianilor din «Grotta Ferrata» de lîngă Roma, după care cardinalul Pitra a scos o nouă ediție în 1862, la institutul «Propaganda Fide». Pentru moment nu insistăm asupra datei de apariție a lucrării la Roma, Bunea o precizează mai sus, la 1862, pe cînd Zenobie Pîclișanu afirmă ²⁵ — fără a arăta izvorul —, o altă dată: «Textul latin s-a retipărit la Roma în 1761». În cazul că ultima dată e valabilă, urmează ca în Bibliografia romînească veche să fie prinse atît ediția din Viena de la 1752, cît și cea de la Roma din 1761.

5. *Bucoavna*, Blaj, 1750-1752.

Ocupîndu-se de începuturile tipografiei blăjene, Augustin Bunea arată că printre primele tipăriri de aici se numără și o bucoavnă, ²⁶ imprimată între 1750-1753. *Bucoavna* de Blaj e cunoscută numai prin ediția din 1759, cuprinsă totuși abia în vol. IV al Bibliografiei! ²⁷ Și din această ediție s-a păstrat numai un exemplar în biblioteca liceului sășesc din Sighișoara. Ediția primă, din care pînă în prezent nu se cunoaște nici un exemplar, e atestată de:

Onisifor Ghibu, întocmind istoricul bucoavelor romînești, afirmă că: «în tipografia din Blaj s-a tipărit, între 1750-1753, o nouă ediție a *Bucoavnei* de la 1744 (Cluj), din care însă nu s-a păstrat nici un exemplar». ²⁸

Petru Pavel Aaron stabilește în 1755 cărțile necesare examenului pe care-l vor trece preoții: «întîi, fieștecarele să aibă ceasuslovul, psaltire, pentru plinirea pravilei ce de toate zilele. A doua, *Bucoavna*, în care se cuprinde măduha celor de lipsă a credinței și a științei. A triia, învățătura creștinească, care acum tipărită la vedere se arată, pînă cînd

24. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, pagina 358.

25. *Op. cit.*, p. 107. 26. *Op. cit.*, p. 358. 27. *Op. cit.*, vol. IV, p. 74.

28. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice romine, București*, 1916, vol. I, *Bucoavnele*, p. 31.

și altele ajutându-ne Domnul și Crăiasca milă mai multe de folos se vor adăoga. Socotind că cea mai întâi tipărită *Floarea adevărului* toți o vor și avînd. Și între aceste anumite cărțile întii bine chivernisîndu-vă așa la examen se vor cuprinde.²⁹

Rezultă deci că autorul Bucoavnei o cerea învățată la examenul preoțesc din 1755, adică era tipărită la data specificată, iar în 1759 apărea o ediție nouă.

6. *Dialogul, Blaj, 1753-1754.*

Augustin Bunea pomenește³⁰ printre primele tipăriri blăjene și «Dialogus 1753 sau 1754, în care, în formă de Dialog se arată adevărul Slintei uniri». Nu avem de ce să ne îndoim de afirmațiile lui Bunea, dar nici alte dovezi în plus nu cunoaștem.

7. *Liturghia, Blaj, 1752-1753?*

Alături de «Bucoavna» și «Dialogul», Bunea citează și *Liturghia*,³¹ ca făcînd parte din ciclul primelor tipăriri blăjene. Din liturghii se cunosc ca sigure următoarele:

1. Liturghia din 1756, care are specificat: «întii întru acest chip tipărit».³²

2. aceea imprimată la 1775, cuprinde de asemenea în titlu precizarea: «a doua oară tipărită».³³

3. la 1807 se indică: «a treia oară tipărită».³⁴

4. și la 1817, exemplar găsit de At. Popa în Satu Mare.³⁵

Dacă nu s-a strecurat în enumerarea de mai sus nici o greșală, rezultă că ediția din 1752-1753 pominită de Bunea, nu a existat în realitate. Nicolae Iorga, care a cercetat în 1905 mai toate bisericile ardelene, allă 61 de Liturghiere, dintre care blăjene sînt 4 din 1756, alte 13 din ediția anului 1775 și 8 din ultima ediție a anului 1807, iar restul de altă proveniență. După cum vedem, nu apare nici unul înainte de 1756 ca tipărit la Blaj. De asemenea, nici în lucrările lui Birlea, At. Popa, T. L. Roșu și Darie Pop, care au sute de cărți vechi bisericesti allate în Ardeal, nu apare vreun Liturghier mai înainte de 1756.

Cu toate acestea, Augustin Bunea, om de severă pregătire științifică și bun cunoscător al artei grafice blăjene, dă ca sigur apărută o ediție a Liturghierului între 1752-1753 și «edițiunea a doua 1756». Pînă la descoperirea unor dovezi mai concludente, ediția din 1752-1753 e problematică. O evidențiem numai pentru a atrage atenția asupra ei, în chipul acesta, posibil ca altcineva să-și spună cuvîntul hotărîtor.

29. Aug. Bunea, *op. cit.*, pp. 31-32. 30. *Op. cit.*, p. 358. 31. *Ibidem*.

32. *Bibliografia rominească veche*, vol. II, p. 134.

33. *Ibidem*, p. 212. 34. *Ibidem*, p. 502.

35. *Ibidem*, vol. III, p. 194. La exemplarul cunoscut de At. Popa adăugăm încă unul în Maramureș, citat de Birlea.

8. *Învățătura creștinească, ediția latinească, 1757.*

Se cunosc mai multe ediții în românește din lucrarea aceasta, în schimb Bibliografia românească veche nu a înregistrat ediția în limba latină din 1757. Ea este atestată de Zenobie Picișanu în felul următor.

«Învățătura creștinească 1757. Dl. Georgescu (cel care face istoricul tipografiei), afirmă că a fost tipărită în latinește. Nu, a fost tipărită întâi în românește, apoi în latinește. Raportul din 30 ianuarie 1772 al directorului tipografiei spune că «primum idiomate valachico tum latino typis Balsansfalvensibus edita». ³⁶

9. *Evhologhion, Blaj, 1756.*

Citat de Zenobie Picișanu ³⁷ după același raport directorial din 30 ianuarie 1772, este de fapt cel din 1757 aflat la Galați și prins în Bibliografie, vol. II. ³⁸ Un alt exemplar află Iorga la 1905 în comuna Loznă-Ardeal. ³⁹ Edițiile următoare din acest Evhologhiu ridică probleme complicate. Dacă e să credem precizările cuprinse în conținutul titlului, ediția II ⁴⁰ e din 1784, și III ⁴¹ din 1815. Din ediția 1784, Iorga găsește în Ardeal nu mai puțin de șase exemplare: un altul e dat de Atanasie Popa în biserica de lemn din comuna Gilgău-Someș. ⁴² Din ultima ediție, tot Iorga descoperă un exemplar în Feleac.

Peste aceste ediții, se dau: Iorga arată un «*Evhologhion de Blaj din 1765*» în Lozna, iar Birlea un altul din 1782 în Vișeu de Mijloc, ⁴³ și ultimul din 1789 în Borșa, ⁴⁴ ambele comune situate în Maramureș. Un lucru e cert: Blajul nu a putut da șase ediții dintr-o carte care, în fond, nu a avut o prea largă circulație. Blajul nu a tipărit șase ediții din Evanghelie, necum din Evhologhion. Ținând seama și de precizările de ediții făcute pe cărțile cunoscute, înclinăm să credem că ne aflăm în fața unei erori. Presupunem că ediția din 1789 ar putea fi aceeași cu Evhologhionul tipărit la București în acest an, sau — cum crede D. Șandru —, o greșeală de transcriere sau de tipar, adică, ar putea fi Evhologhionul din 1784. Ediția lui Birlea din 1782 în orice caz trebuie înlăturată, fiindcă nu tipărea Blajul din o carte de circulație mai restrânsă, două ediții în doi ani, adică în 1782 și 1784.

E mai complicată găsirea unei explicații pentru Evhologhionul lui Iorga din 1765. Ca datare, el s-ar încadra perfect în rîndul edițiilor blăjene, adică prima ediție din 1756, urmate de altele în 1765, 1784 și ultima din 1815. De altă parte, dacă în Blaj se tipărea la 1765 această carte, de ce nu o aflăm trecută și în raportul directorului tipografiei, din 1772? Să fie o scăpare? Destul de posibil.

36. *Op. cit.*, p. 107, nr. 4. 37. *Ibidem*, p. 107, nr. 6.

38. *Bibliografie*, vol. II, p. 141.

39. Toate citatele de cărți date de Iorga în Ardeal se găsesc în lucrarea de ia nr. 7 și se pot găsi după numele comunelor, care sînt așezate în ordine alfabetică.

40. *Ibidem*, pp. 290-292. 41. *Ibidem*, vol. III, p. 117.

42. At. Popa, *Biserici de lemn...*, în «Anuarul Com. Mon. Ist., Secția pentru Transilvania, 1938, p. 78.

43. *Op. cit.*, p. 210. 44. *Ibidem*, p. 35.

Din cele trei Evhologhioane, credem că Birlea a greșit datarea la exemplarele aflate de el în Maramureș și, ca atare, ele nu trebuiau prinse în Bibliografia românească veche; în ce privește ediția lui Iorga din 1765, pare mai plauzibilă și tocmai aceasta lipsește din Bibliografie. În orice caz, cuvîntul hotărîtor l-am afla văzînd la fața locului cărțile citate, presupunînd că ele mai există în aceleași comune. Pînă atunci trebuie reținută și ediția din 1765, folosind același criteriu de judecată ca și în cazul edițiilor lui Birlea, adică luîndu-le ca atare, fără a ne îndoii de existența lor.

10. *Datoriile preoților, Blaj, 1759.*

E cuprinsă în Raportul directorului tipografiei, cu data de 30 ianuarie 1772. Nu se cunoaște titlul exact al cărții. Zenobie Picleșanu, folosind izvorul citat, transcrie următorul titlu în latinește: «*Obligatio pastoralis sacerdotum circa legitimam ordinum susceptionem, munus praedicatorum, divina celebrandi et sacramenta administrandi et castitatem sacerdotum in graecorum ecclesia cum brevi scitu necessariorum ex positione anno 1759 edita*».⁴⁵

11. *Catehism mic, Blaj, 1763.*

Pomenit în același izvor folosit de Zenobie Picleșanu.⁴⁶

12. *Invățătura creștinească, ediția II, Blaj, 1763.*

Despre tipăritura de față, Zenobie Picleșanu scrie: «Ediția aceasta o găsim amintită în hotărîrile Sinodului ținut la 29 Decembrie 1769 la Năsăud: «*Invățătura creștinească la Blaj în anul 1763, tipărită, toți preoții să și-o cîștige, să o procitească etc.*»; o amintește sinodul ținut la 30 ianuarie același an, în Iași, din județul Făgăraș: «*Preoții să aibă cartea de învățătura creștinească tipărită la Blaj în anul 1763, etc.*». Și mai ales o amintește episcopul Rednic în scrisoarea sa din 3 iulie 1766, adresată preoților: «*atunci ne-am înțeles (adică în sinodul ținut la Blaj în 13 noiembrie 1765) ca fiecare preot să citească și să tîlmăcească Invățătura creștinească pe scurt, așezată aci în anul de la Christos 1763 tipărită*».⁴⁷

Am putea să ne oprim aici, fără să mai rămînă nici un pic de îndoială asupra ediției din 1763 a Invățăturii creștinești. Cercetînd în Bibliografia românească veche, constatăm că această ediție nu era cunoscută și, ceva mai mult, din enunțarea celorlalte ediții nu ar fi posibil ca în 1763 să fi apărut o nouă tipăritură din Invățătura creștinească. Într-adevăr, tipografia blăjeană enumerîndu-și edițiile, arată că ele s-au tras după cum urmează: în 1755 prima ediție;⁴⁸ în 1756 o nouă ediție,⁴⁹ cu specificarea în titlu că este a doua oară tipărită; de asemenea se cuprinde în titlu, la 1804, că aceasta este ediția a treia;⁵⁰ iar în 1815 apare ultima

45. *Op. cit.*, p. 107, nr. 7. 46. *Ibidem*, nr. 13.

47. *Ibidem*, nr. 14. 48. *Op. cit.*, p. 73. 49. *Ibidem*, p. 134. 50. *Ibidem*, p. 449.

ediție, adică «a patra», avînd ca titlu: «Catehismul cel mare sau Invățătura creștinească». ⁵¹

Dan Simonescu, în Bibliografie, îi dă o altă enumerare, și anume: în 1755 au apărut două tiraje din «Invățătura», cu mici diferențe între ele. ⁵² Ediția a fost cunoscută abia în 1941, prin Carlo Tagliavini, din care acesta a găsit un exemplar în Biblioteca Muzeului Național Maghiar de la Budapesta, provenind din colecția Todorescu. ⁵³ Tirajul al doilea din 1755 se găsește în Biblioteca Astra din Sibiu. Această bibliotecă posedă ambele tiraje ale anului 1755. Al doilea tiraj e socotit ca ediția a doua. Vine la rînd ediția III, cunoscută prin citatul din Disertația lui Pop și aflată în 1905 de Iorga în expoziția din Sibiu, care a ajuns în Biblioteca Universității din Cluj. Tot ca ediția III a rămas tipăritura din 1804, care trebuia corectată în volumul IV ca ediția IV, iar Catehismul cel Mare din 1815 nu poartă nici o specificare de ediție. În afară de edițiile românești, se mai află și:

13. *Invățătura creștinească, ediția latinească, 1757.*

E dată ca apărută în 1757, prin raportul din 1772 al directorului, atunci cînd precizează: «primum idiomate valachico tum latino typis Balansfalvensibus edita». ⁵⁴

Deci, Invățătura creștinească are următoarele ediții: 1755 primul tiraj; 1755 al doilea tiraj; 1756 ediția III; 1757 traducerea latinească; 1763 ediția pomenită în sinoadele ardelene din 1766 și 1769; ediția din 1804 și cea din 1815, care apar sub titlul de Catehismul cel Mare. În Bibliografie trebuie adăugate cele două ediții necunoscute, precum și îndreptările în enumerarea edițiilor.

14. *Gramatica italo-valachia, Blaj, 177...?*

Raportul din 30 ianuarie 1772 al directorului tipografiei, cunoscut prin Zenobie Picleșanu, se încheie cu enunțarea că e dată la tipar și această lucrare, care «et nondum perfecta finita». ⁵⁵ Nu cunosc în cazul de față o altă informație.

15. *Instrucțiunile vicarului P. P. Aaron către cler despre ascultarea de cei mai mari, Blaj, 1760.*

Nu se cunosc exemplare din această lucrare, dar e dată ca tipărită, în Raportul directorului tipografiei, ⁵⁶ din 30 ianuarie 1772.

*

În timp ce istoricul tipografiei din Blaj, întocmit de canonicul I. Georgescu, nu contribuie prin nimic la îmbogățirea cu cărți necunoscute Bibliografia românească veche, articolul lui Zenobie Picleșanu, întemeiat în

51. *Ibidem*, vol. III, p. 115. 52. *Ibidem*, vol. IV, p. 160. 53. *Ibidem*.

54. *Op. cit.*, p. 107, nr. 4. 55. *Op. cit.*, după nr. 25. 56. *Op. cit.*, nr. 9.

primul rînd pe raportul directorului tipografiei, lămurește în chip simțitor activitatea acestei tipografii pe întreaga perioadă cuprinsă între 1750 și 1772. Totodată cuprinde și o serie de cărți dintre care unele, citate mai sus, au scăpat autorilor Bibliografiei.

Tot atît de importantă din acest punct de vedere este și cartea lui Ion Birlea, deoarece cuprinde un fond de 756 de cărți vechi aflate în bisericile maramureșene, dintre care multe nu sînt cunoscute sau au fost prinse eronat în Bibliografia romînească veche. D. Șandru a cercetat cu minuțiozitate acest valoros izvor cultural în raport cu Bibliografia, dar fiindcă s-au strecurat unele erori, e cazul să reluăm problema, mergînd mai adînc în studierea faptelor, datelor și a unor izvoare. Operația nu e ușoară, fiindcă — după cum am văzut — Birlea a citit eronat unele titluri, de cărți, datele sau locul de apariție, iar cărțile nu le avem la îndemînă și nici nu știm dacă ele mai există în locurile indicate în 1909.

16. *Penticostar, București, 1780, și nu Blaj.*

La această dată, după cît se știe în prezent, s-au tipărit două Penticostare, unul la București,⁵⁷ iar altul la Blaj.⁵⁸ De remarcat faptul că nici unul din cele două Penticostare nu au fost descrise în Bibliografie *ad visum*, ci după indicațiile altora. Penticostarul de București e luat după informația episcopului Melchisedec⁵⁹ din 1888, iar celălalt după indicațiile lui Birlea.⁶⁰ D. Șandru⁶¹ cercetînd cazul, afirmă că Penticostarul de București e dat de Nerva Hodoș, cu localitatea în paranteze, adică nu e sigură, dar Melchisedec dă informația că a fost tipărit de Mitropolitul Grigorie. Șandru precizează că «acesta e Mitropolitul Grigorie Maer dela Blaj, Vlădica Făgărașului și a toată țara Ardealului»,⁶² în timpul căruia s-au tipărit la Blaj, între 1776-1780, și alte cărți bisericești. Concluzia sa e că indicația dată de Bibliografie în vol. II trebuie refăcută în sensul că Penticostarul de 1780 a apărut la Blaj și nu la București.

Realitatea însă e alta. Mai întîi o observație: la 1780 era la București un mitropolit, Grigorie,⁶³ iar la Blaj episcopul și nu mitropolitul — tot Grigorie —, deci rațiunea pe care se întemeia Șandru, cade. A doua observație e următoarea: mitropoliții din Țara Romînească semnau atunci cu numele de călugăr; simplu: mitropolitul Grigorie, ca în cazul de față; episcopii sau mitropoliții uniți din Ardeal semnau cu numele întreg, cum face aici Grigorie Maer. Așa sînt chiar prinși pe cărțile tipărite de fiecare. D. Șandru putea lămuri cazul folosind vol. II din Bibliografie, chiar la pagina cu pricina,⁶⁴ unde sînt descrise trei cărți privind această problemă, și anume:

1. «Penticostar (București), 1780. Tipărit de Mitropolitul Grigorie».

57. *Bibliografie*, vol. II, p. 269. 58. *Ibidem*.

59. *Șiife biografice din viața Mitropolitului Ungrovlahiei, Filaret II, 1792*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», XI (1887-1888), p. 8.

60. *Op. cit.*, p. 24. 61. *Op. cit.*, p. 152. 62. *Ibidem*.

63. Pr. Nic. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», LXXVII (1959), nr. 7-12 (iulie-oct.), pp. 793-797.

64. *Bibliografia*, vol. II, p. 269.

2. «Psaltire, Blaj, 1780... acum a cincea oară tipărită cu blagoslovenia... Domnului G. Grigorie Maer, Vlădica Făgărașului».

3. Psaltire, București, 1780..., tipărită cu blagoslovenia... sfințitului Mitropolit Kir Grigorie. Cazul se repetă. La București, mitropolitul Grigorie e trecut astfel pe Catavasierul din 1781, sau Prăvilioara din același an etc..., iar la Blaj semnează pe Minologhion și alte cărți numai «Grigorie Maer» și *niciodată* simplu, Grigorie.

O altă observație: tipografia din Blaj obișnuia să numeroteze edițiile fiecărei tipăriri; în speță, ediția primă e din 1768, iar a doua din 1808:

1. «Penticostariu acum întâi așezat și tipărit»... 1768.⁶⁵

2. «Penticostariu acum a doua oară»... 1808.⁶⁶

Din prima ediție, Iorga află în Ardeal 16 exemplare și 9 exemplare din a doua. Birlea, de asemenea, găsește numeroase exemplare din aceeași carte, respectiv cite 14 și 3 exemplare din fiecare ediție. În schimb, din ediția 1780, un singur exemplar. Cu alte cuvinte, tipăriturile Blajului sînt la ele acasă în Maramureș și în unele localități din Ardeal, pe cînd tipăritura bucureșteană se află într-o singură comună, Bîrsana, cum era și firesc.

Deci, Penticostarul din 1780 e tipărit de mitropolitul Grigorie al Țării Românești, la București, așa că descrierea cărții cu nr. 440 din Bibliografia românească veche, vol. II, e bună, după ce se înlătură parantezele. În schimb, Penticostarul de Blaj, 1780, înregistrat sub nr. 168 în Bibliografie, vol. IV, nu a existat și, prin urmare, trebuie înlăturat. Cu alte cuvinte, numerele 440 și 168 reprezintă nu două cărți deosebite, ci una și aceeași carte.

17. *Penticostar, Blaj, 1769, nu există.*

Dan Simonescu a trecut, în vol. IV din Bibliografie,⁶⁷ sub nr. 146, acest Penticostar, după informația lui Bran, și care s-ar găsi în comuna Slatina-Maramureș. Am văzut mai sus că prima ediție a cărții e din 1768, și a doua din 1808, așa că citirea lui Birlea este eronată. Rare sînt cazurile cînd aceeași carte se scoate în două ediții în doi ani consecutiv. La aceasta se adaugă și faptul că Blajul tipărea un număr limitat de exemplare, fiindcă ele se adresau nu la toate țările românești, ci numai la cîteva județe, încît o carte nu era atît de mult cerută încît să fie trebuință ca în anul următor să fie retipărită.

18. *Penticostar, Blaj, 1762.*

E citat de Dan Simonescu sub nr. 128, în vol. IV,⁶⁸ după N. Iorga, ca existent în comuna Lupșa-Ardeal. De remarcat că toate cărțile din această comună, N. Iorga le înregistrează «după note date de un prieten din Turda». În Ardeal, Iorga află cele mai multe Penticostare de Blaj, adică 16 exemplare din prima ediție a anului 1769 și 9 din ediția a doua, 1808, adică din singura apărută. Rezultă de aici că Penticostarul din

65. *Op. cit.*, vol. IV, p. 86.

66. *Ibidem*, vol. II, pp. 534-535. 67. *Ibidem*, vol. IV, p. 88. 68. *Ibidem*, p. 79.

1762 — un singur exemplar aflat — poate fi o greșeală de tipar, strecurată în locul anului 1768.

19. *Triod, Blaj, 1780.*

Cu nr. 169 se află în vol. IV din Bibliografie⁶⁹ acest Triod, în urma semnalării lui de către Bran, în comuna Poeni-Maramureș. D. Șandru îl acceptă ca atare,⁷⁰ afirmând că este «cel dintii Triod tipărit la Blaj (primul, cunoscut pînă acum era din 1800; vezi Bibliografia românească veche, II, p. 420)».

Ne aflăm aici în fața unei surprinzătoare erori. Birlea află în Maramureș 25 de Trioade de Blaj, în diferite ediții, dintre care 16 din anul 1771. Biblioteca Academiei posedă un exemplar din acest Triod și a fost descris în vol. IV din Bibliografie, de prof. N. Cartoian, iar un alt exemplar l-a studiat în «Dacoromania», A. Filimon.⁷¹ În titlul Triodului se specifică: «acum întii așezat și tipărit... anul 1771». Reținem că prima ediție a Triodului de Blaj e din 1771 și nu cum eronat susține Șandru că ar fi din 1780. De altă parte, Zenobie Piclesanu cunoaște Triodul din 1771 după raportul din 30 ianuarie 1772 al directorului tipografiei blăjene.⁷² Că Șandru a greșit mai sus, reiese și din faptul că în același articol, tot el citează Triodul de Blaj 1771, fără a sesiza însă eroarea comisă mai înainte.⁷³

Celelalte ediții ale Triodului blăjean sînt din: 1800, «acum a doua oară așezat»,⁷⁴ și 1813, «acum a tria oară așezat»,⁷⁵ amîndouă păstrate și în Biblioteca Academiei. De aici rezultă că Triodul din 1780 nu este nici prima ediție și nici nu s-a tipărit la Blaj.

20. *Triod, Blaj, 1804.*

Este trecut cu nr. 292, în vol. IV al Bibliografiei⁷⁶ și e luat după Bran ca existent în comuna Birsana-Maramureș. Șandru trece acest Triod pe lista celor posibil tipărite la Blaj.⁷⁷ Avînd în vedere numeroasele greșeli de citire comise de Birlea, avînd în vedere că la Blaj s-a tipărit la 1800 ediția II și în 1813 urmează a treia ediție, rezultă că nu a existat un Triod de Blaj la 1804.

21. *Catavasier, Blaj, 1776.*

Este semnalat de Birlea, deci și de Bran, apoi reținut de Dan Simonescu, sub nr. 159, în vol. IV din Bibliografie.⁷⁸ Șandru⁷⁹ înclină să creadă în posibilitatea existenței unei ediții din 1777, ca o continuare de tiraj a celei din 1776. Problema «continuărilor» de tiraje la vechile cărți românești, cînd litera nu era din abundență, e foarte relativă sau chiar imposibilă.

69. *Ibidem*, p. 94. 70. *Op. cit.*, p. 141. 71. «Dacoromania», p. 615.

72. *Op. cit.*, p. 107, nr. 25. 73. *Op. cit.*, p. 151.

74. *Bibliografia*, vol. II, p. 420. 75. *Ibidem*, vol. III, p. 84. 76. *Ibidem*, vol. IV, p. 120.

77. *Op. cit.*, p. 141. 78. *Op. cit.*, vol. IV, p. 92. 79. *Op. cit.*, p. 152.

În cazul de față, cu ușurință, putem preciza edițiile și data lor. Prima ediție⁸⁰ e din 1762. Iorga aflase în 1905 exemplare din această ediție în comuna Hurez-Ardeal («Catavasiariu al lui P. P. Aaron, Blaj, 1762»), Rodna («Catavasiariu din 1762, Blaj») și în Vidra de Jos, iar Birlea, alte 8 exemplare la 1909, în Maramureș. Cartea e prinsă în Bibliografie, în vol. IV, la «adăogiri și îndreptări». ⁸¹ Ediția II e din 1769 — «doua oară așezată»⁸² — și are de asemenea o largă circulație. A treia ediție s-a tipărit în 1777 — «acum a tria oară»⁸³ —, un exemplar se află în Biblioteca Academiei R.P.R. «Acum a patra oară tipărită»⁸⁴ stă scris în titlul Catavasierului din 1793, cunoscut mai întâi de V. Pop, apoi de N. Iorga. Ediția din 1802 ne-o mărturisește V. Pop în Disertațiunea sa.⁸⁵ Iar ultima ediție e din 1824.⁸⁶

Acestea fiind edițiile blăjene ale Catavasierului, nu putem admite că între ediția «a doua», din 1769, și «a treia», din 1777, mai e loc pentru o alta din 1776, ci că ne găsim în fața unei eronate citiri a anului, din partea lui Birlea. Cazul se repetă și cu Catavasierul din 1768, care nu a putut exista, precum și cu cel din 1797, care — după cum a arătat D. Șandru⁸⁷ — este o transcriere greșită a anului 1793, cu 1797.

22. *Evanghelie, Blaj, 1766.*

La nr. 137 din vol. IV din Bibliografie⁸⁸ e trecută această Evanghelie ce s-ar afla în mai multe comune maramureșene, izvorul informației fiind Bran-Birlea. Folosind sistemul numerotației edițiilor, ajungem la concluzia că și în cazul de față este o eroare de citire. Edițiile, după precizările prinse în cuprinsul titlului, sînt următoarele: I — 1765;⁸⁹ II — 1776;⁹⁰ III — 1817.⁹¹ Remarcăm că Birlea trece în lucrare numeroase exemplare din toate aceste trei ediții. Așijderea, Iorga dă ca existente în Ardeal, 27 exemplare din cele trei ediții. În schimb, ediția 1766, în afară de cazul arătat, nu se mai repetă. Birlea mai dă cite un singur exemplar din Evanghelii blăjene tipărite în 1753 și 1760. Dovada că la Blaj nu s-a tipărit nici o Evanghelie în 1757, 1760 și 1766 reiese din enumerarea de mai sus a edițiilor, precum și din cunoscutul raport directorial din 1772, unde ele nu figurează ca atare. În acest raport se arată că între 1750 și 1772 nu a apărut decît «Sfînta și dumnezeiasca a lui Iisus Hristos Evanghelie, 1765.»⁹² Rezultă deci cu prisosință, că Evanghelii nu s-au tipărit la Blaj în anii 1757, 1760 și 1766. Aceea din 1760 trebuie să fie a Bucureștiului, din care Iorga află în Ardeal 10 exemplare.

23. *Antologhion, Blaj, 1766.*

Sub nr. 135, Dan Simonescu trece în vol. IV al Bibliografiei⁹³ și această carte semnalată de Bran-Birlea în comuna Rona de Jos. D. Șan-

80. *Bibliografia*, vol. IV, p. 77. 81. *Ibidem*, p. 77. 82. *Ibidem*, p. 251.

83. *Ibidem*, vol. II, p. 220. 84. *Ibidem*, vol. IV, p. 267.

85. *Ibidem*, vol. II, p. 434, și V. Pop, *op. cit.*, p. 38.

86. *Bibliografia*, vol. III, p. 434. 87. *Op. cit.*, p. 155. 88. *Bibliografia*, vol. IV, p. 82.

89. *Ibidem*, vol. II, p. 164. 90. *Ibidem*, p. 214. 91. *Ibidem*, vol. III, p. 187.

92. *Op. cit.*, p. 107. 93. *Bibliografia*, vol. IV, p. 82.

dru care, pe bună dreptate, e foarte exigent față de cei doi maramureșeni, admite cu ușurință existența tipăriturii blăjene, citată mai sus, folosind următoarele argumente: «Antologhion, Blaj, 1766 (Rona de Jos)». E semnalat de Darie Pop în «Mărturisiri strămoșești în biserica din Săsari (jud. Someș). Dacă indicațiile date sînt exacte, acesta ar fi primul Antologhion tipărit la Blaj». ⁹⁴ Nu putem admite o atare părere, fiindcă la Blaj nu s-a tipărit niciodată nici un Antologhion. Să explicăm: în 1766 s-au tipărit Antologhioane sigur la București și la Rîmnic. La Căldărușani apare de asemenea în 1766 un Antologhion, dar se crede că e cel de la București. Aceste două Antologhioane, în toate edițiile lor, s-au răspîndit din belșug în Ardeal. Le află Iorga în 1905, în 63 de exemplare, majoritatea provenind de la Rîmnic, și anume acelea din 1737, 1745 și 1766. Rîmnicul a dat cu prisosință Ardealului cărțile sale, din care pricină, în cazul de față, Blajul nu a mai tipărit Antologhioane. Și nici nu putea tipări în acest an atîtea cărți cîte ar reieși, folosind sursa Birlea. Cercetînd activitatea acestei tipografii, constatăm că are o medie anuală de patru cărți, și mai puțin chiar. Or, strîngînd cărțile sigure ale anului 1766, cît și pe cele bănuite, ajungem la un total de 8: Antologhion, Apostol, Ceaslov, Evangheliar, Octoih, Orologhion, Penticostar și o ordonanță contra ciumei, emanată de la Maria Tereza. După cum vedem, apar deodată într-un an, cărțile de bază ale ritualului bisericesc. Cine le-a tipărit? Cine le-a lucrat? Era de-a dreptul imposibil. Evangheliarul — am documentat — nu s-a tipărit la Blaj. Apostolul, de asemenea, e îndoielnic, și nici Antologhionul, despre care e vorba acum.

Dovada hotărîtoare a inexistenței lui ne-o furnizează chiar datele înscrise în carte. D. Șandru își susține afirmația — după cum am văzut — pe exemplarul Antologhionului descris mai amplu de către Darie Pop. Dar Darie Pop scrie că în comuna Săsari e un «Antologhion tipărit de popa Constantin rîmniceanul la 1766». ⁹⁵ Familia denumită Rîmniceanul a dat mai mulți tipografi, lucrînd atît la Rîmnic cît și la Blaj. În 1767, «Petru Rîmniceanul» tipărea la Blaj un Apostol, ⁹⁶ iar «popa Constantin Rîmniceanul» tipărea la Rîmnic Antologhionul discutat aci: «Antologhion ce se zice... s-a tipărit... de popa Constantin». ⁹⁷ Deci, nu mai încapă nici o îndoială că Antologhionul din 1766, prins în vol. IV al Bibliografiei, sub nr. 135, cît și cel din vol. II, nr. 435, reprezintă una și aceeași carte. De altă parte, nici raportul directorului tipografiei blăjene nu dă vreun Antologhion ca tipărit aci între 1750-1772. Adăugăm că nici după această dată nu cunoaștem vreunul.

24. *Apostol, Blaj, 1765, 1766 și 1812?*

Reținut din 1766, în vol. IV, sub nr. 136, specificîndu-se că «n-am văzut exemplare». ⁹⁸ Din această carte blăjeană se cunosc ca definitive trei ediții și care sînt descrise ad visum în Bibliografie. Prima este din 1767 și în titlu se arată că: «acum întii așezată și tipărită» ⁹⁹ de Petru

94. *Op. cit.*, p. 140.

95. *Ibidem*. 96. *Bibliografia*, vol. II, p. 172. 97. *Ibidem*, p. 170.

98. *Ibidem*, vol. II, p. 82. 99. *Ibidem*, p. 172.

Rîmniceanu. S-au păstrat pînă azi numeroase exemplare, din care cîlăm: unul la Academie, apoi la Gherla; 10 în Ardeal, văzute de Iorga în 1905; alte 4 în Maramureș, identificate de Birlea, 1 în Satu Mare, pomenit de Darie Pop, și 1 în Bihor, atestat de Titu L. Roșu. Ediția «acum a doua oară așezată și tipărită» e din 1802¹⁰⁰ și are o circulație asemănătoare cu prima. Numai Iorga dă ca existente în Ardeal, la 1905, 7 exemplare. În 1814, se tipărește «acum a tria oară așezat»,¹⁰¹ din care, de asemenea, Iorga află în Ardeal 11 exemplare, Roșu 1 în Bihor, 1 în Tirnava Mică etc. Raportul directorului tipografiei blăjene cuprinde între 1750-1772 o singură ediție din 1767. Pe baza acestei dovezii hotărîtoare, rezultă că numai aceste trei ediții aparțin Blajului și din care au ajuns pînă la noi numeroase exemplare, enumerate mai sus. Cum se explică însă că Iorga află 3 Apostoli din 1766 în: comuna Hurez-Ardeal este un Apostol din 1766 Blaj; apoi, Apostol din 1766 Blaj în comuna Sesciori și altul în Calbor. Birlea, de asemenea, află în zece comune maramureșene cîte un Apostol din 1766. Darie Pop citează patru exemplare dintr-un Apostol tipărit la Blaj în 1765, în bisericile din Satu Mare. În continuare, Atanasie Popa găsește în bisericile de lemn din Ardeal un Apostol de Blaj, din anul 1776, și altul din 1812 și Birlea unul din 1801. S-au tipărit la Blaj ediții din Apostol, în afară de anii 1767, 1802, 1814, și în 1765, 1766 și 1812? Dacă admitem ediția din 1766, de ce nu au fost înregistrate și cele din 1765, 1776, 1801 și 1812? Rămîne de făcut cîte un drum în toate localitățile unde se afirmă că se găsesc cărțile, spre a hotărî în cazul că ele mai există și azi.

25. *Octoih, Blaj, 1678.*

E înregistrat sub nr. 28 în vol. IV al Bibliografiei.¹⁰² Edițiile Octoihului de Blaj se cunosc prea bine, fiind din: I — 1760;¹⁰³ II — 1770;¹⁰⁴ III — 1783;¹⁰⁵ IV — 1792;¹⁰⁶ și V — 1825.¹⁰⁷ Bran arată că Octoihul din 1678 ar exista în comuna Valea Porcului. Cum Bran își ia informațiile din Birlea, la acesta constatăm¹⁰⁸ că nu trece nici un Octoih din 1678, ci un Ceaslov din 1678. Cum tipografia blăjeană nu exista la acea dată, deoarece își începe activitatea cel mai devreme în 1747, înseamnă că nici Octoihul și nici Ceaslovul nu puteau fi tipărite la Blaj în 1678.

26. *Octoih, Blaj, 1762.*

Sub nr. 127, în vol. IV, Dan Simonescu se întreabă dacă acest Octoih nu e de Blaj.¹⁰⁹ În urma celor arătate mai sus, se înlătură orice posibilitate în acest sens. De altfel, Atanasie Popa, adică izvorul folosit în Bibliografie, afirmă că a găsit în biserica din Lunca-Mureș un «Octoih bogat 1762», alături de un alt Octoih neidentificat, și un altul din seco-

100. *Ibidem*, p. 433.

101. *Ibidem*, vol. III, p. 95. 102. *Ibidem*, vol. IV, p. 25. 103. *Ibidem*, vol. IV, p. 152.

104. *Ibidem*, vol. IV, p. 252. 105. *Ibidem*, p. 96. 106. *Ibidem*, vol. II, p. 349.

107. *Ibidem*, vol. III, p. 474. 108. *Op. cit.*, p. 200. 109. *Bibliografia*, vol. IV, p. 79.

Iul XVIII. Prin urmare, în comuna pomenită erau în 1941 trei Octoihuri pe care Atanasie Popa nu izbuteste să le identifice. Dacă am reține faptele că din cele nouă cărți aflate în Lunca trei sînt din Blaj, două din Rîmnic iar patru neidentificate, am putea să ne întrebăm dacă Octoihul din 1762 nu ar fi cel tipărit la Rîmnic în 1763, reprezentînd o citire eronată a anului, 1762 în loc de 1763.

27. *Liturghier, Blaj, 1776.*

La nr. 160 din vol. IV al Bibliografiei,¹¹⁰ se trece această carte, după informația lui Bran. Și aici e cazul să precizăm edițiile Liturghierului: I — 1756;¹¹¹ II — 1775¹¹² și III — 1807.¹¹³ Din toate aceste cărți, Academia posedă cite un exemplar și se poate verifica prin ele data fiecărei ediții. De asemenea, Iorga află în Ardeal din fiecare ediție numeroase exemplare și nici unul din 1776; deci, nu e posibilă apariția unei ediții în 1776 după cea din 1775, și care nu mai e atestată în nici o altă colecție de cărți vechi bisericești.

28. *Octoih, Blaj, 1766.*

Sub nr. 138, Dan Simonescu îl înregistrează în vol. IV al Bibliografiei.¹¹⁴ E citat de Birlea în comuna Apsa de Mijloc, iar Șandru se grăbește să-l accepte ca atare.¹¹⁵ Zenobie Picleșanu, folosind raportul din 30 ianuarie 1772, arată că prima ediție e din 1760, iar a doua din 1770.¹¹⁶ Starea aceasta de fapt se confirmă de ediția «acum a tria oară așezată și tipărită», care e din 1783 și se află în Biblioteca Academiei R.P.R.¹¹⁷ A patra ediție s-a tipărit în 1792.¹¹⁸ Concluzia e că Octoihul din 1766 nu aparține Blajului, fiind mai degrabă o citire greșită de an sau de tipar. E cazul a remarca și la Octoih că din edițiile bine stabilite au rămas pînă azi numeroase exemplare. Astfel, Darie Pop află în Satu Mare 8 exemplare, Iorga alte 34 în Ardeal etc.

29. *Minei, Blaj, 1751.*

E prins de Dan Simonescu cu semn de întrebare, la nr. 106 din vol. IV din Bibliografie.¹¹⁹ Folosind raportul directorului tipografiei blăjene, reiese că pînă la 1772 nu s-a tipărit nici un Minei.¹²⁰ În schimb, în același loc se arată că s-a trimis la 1772 Mineiul, spre a fi supus cenzurii, iar Zenobie Picleșanu precizează că a apărut abia în 1781. Printr-un ordin din 24 aprilie 1787, Curtea din Viena hotărăște să se vîndă, prin licitație, la 1 februarie 1788, toate tipăriturile blăjene ce zac necerute în depozit. În fruntea listei de cărți se află «Mineiul pe hîrtie venețiană și mineiul pe hîrtie comună».¹²¹

110. *Ibidem*, p. 92. 111. *Ibidem*, vol. II, p. 134. 112. *Ibidem*, p. 212.

113. *Ibidem*, p. 502. 114. *Ibidem*, vol. IV, p. 82. 115. *Op. cit.*, p. 140.

116. *Op. cit.*, p. 107. 117. *Bibliografia*, vol. IV, p. 96. 118. *Ibidem*, vol. II, p. 349.

119. *Ibidem*, vol. IV, p. 71. 120. *Op. cit.*, p. 107. 121. *Ibidem*.

30. *Acatist, ediția II, Blaj ... ?*

Din Acatistul blăjean s-au imprimat cinci ediții, între 1763-1816. În Bibliografia românească veche lipsește ediția a doua care trebuie să fi apărut între 1763-1786, data când se imprimă ediția a treia. La 1 februarie 1788 s-au vândut prin licitație o serie de cărți «aflătoare în depozit», printre care se află și două Acatiste, unul de format «12»,¹²² care coincide cu ediția III, descrisă în Bibliografie, iar alta, de format «8», pe care o bănuiesc a fi ediția II. A-i stabili data, încă nu avem posibilități de informare sau nu le cunoaștem.

31. *Ceasloavele de Blaj.*

Un caz cu totul excepțional îl formează Ceaslovul blăjean, ridicând probleme pe care încă nu le putem rezolva. De aceea le enunțăm numai, rămânând ca alții, cu mai multe posibilități, să aducă dezlegarea. Primul Ceaslov¹²³ apare la 1751 și se cunosc din el vreo cinci exemplare. A doua ediție e din 1753 și a fost descrisă de A. Filimon, în «Dacoromania».¹²⁴ Iorga precizează că în 1905, un exemplar se afla în biserica episcopală din Arad.¹²⁵ În 1766 se tipărește o nouă ediție, cuprinsă în raportul directorului, din 30 ianuarie 1772, sub denumirea: «Orologhion, adică Ceaslov 1766».¹²⁶ În biserica iobagilor din comuna Letca se găsea în 1905 un exemplar descoperit de N. Iorga.¹²⁷ Un altul se găsește în Biblioteca V. A. Urechia din Galați, după care s-a făcut descrierea în vol. II al Bibliografiei.¹²⁷ Și în comuna Cuhea-Maramureș mai este unul.¹²⁸ De remarcat că nu se precizează a căta ediție este acest Ceaslov. În schimb, la 1778, apare ediția a cincea,¹²⁹ cu specificarea în titlu: «acum a cincea oară tipărit», și se află în Biblioteca V. A. Urechia din Galați. N. Iorga află în comunele Șuncuța și Tilișca din Ardeal cite un «Ceaslov din 1786», fără a preciza localitatea de tipărire, pe care însă Bibliografia îl trece ca imprimat la Blaj, dar cu o îndoială.¹³⁰ Ar fi putut tot așa de bine să apară și la Sibiu, așa că nu reținem ca definitivă părerea lui Nerva Hodoș. O nouă ediție iese în 1793 — se precizează în Bibliografie¹³¹ —, după informația lui Vasile Pop. Și tot Pop a mai cunoscut o ultimă ediție din 1808.¹³² Rezultă, deci, că Blajul a tipărit 8 ediții, dacă luăm ca bună precizarea făcută pe Ceaslovul din 1778 și se cunosc din ele, cu precizie, numai 4, adică cele din 1751, 1753, 1766 și 1778. Urmează ca în viitor să descrie cineva și celelalte ediții. Până atunci subliniem că în Bibliografia românească veche nu a fost trecută ediția a patra, care trebuie să fi apărut între 1766-1778.

32. *Strastnic, ediția III, Blaj, 1800.*

În vol. II al Bibliografiei e descrisă ediția III,¹³³ cu anul de apariție 1804, după exemplarul ce aparține Academiei. În vol. IV se trece

122. *Ibidem*.123. *Bibliografia*, vol. IV, p. 70. 124. *Ibidem*. 125. *Studii și Documente*, XIII, p. 42.126. *Op. cit.*, p. 107. 127. *Bibliografia*, vol. II, p. 170. 128. Birlea, *op. cit.*, p. 82.129. *Bibliografia*, vol. II, pp. 225-226. 130. *Ibidem*, vol. IV, p. 265.131. *Ibidem*, vol. II, p. 353. 132. *Ibidem*, p. 526. 133. *Ibidem*, p. 452.

din nou ediția III,¹³⁴ dar cu anul de apariție 1800, după descrierea făcută de Ion Roșu. În 1817 apare ediția IV.¹³⁵ Deoarece ambele ediții III sînt descrise corect, după toate aparențele bănuim că a fost o greșeală de numerotație a edițiilor, din partea editorului, care s-a transmis și la cea din 1817, fiindcă poartă specificarea că este IV. Avînd în vedere că edițiile din 1753, 1773, 1804 și 1817, adică I, II, III și IV sînt descrise de autorii Bibliografiei după exemplare ce le aparțin, — am putea avea un dubiu asupra «ediției III» din 1800, descrisă de Ion Roșu.

33. *Polustav, Blaj, edițiile I, II și III.*

În vol. IV al Bibliografiei e înregistrat sub nr. 381 : «Polustav acum a patra oară tipărit»¹³⁶ în 1773. Exemplarul se află în Biblioteca Academiei. Ne întrebăm unde sînt celelalte ediții și cînd s-au tipărit. Peste 20 de ani apare o nouă ediție, fără a se arăta a cîta este.¹³⁷

34. *Apostol, Blaj, 1801.*

Înregistrat la nr. 269, în vol. IV al Bibliografiei,¹³⁸ după Bran, adică găsit de Birlea în comuna Iapa. După cum am arătat mai sus, la Blaj s-au tipărit ediții din Apostol în 1767 și 1802. La această dată, adică 1801, Apostolul se putea tipări numai la Blaj și București, fiindcă Rînnicul și Buzăul nu funcționau, iar Sibiul și Buda nu au tipărit nici o ediție din această carte liturgică. Bucureștiul, se știe cu siguranță, nu a imprimat nici un Apostol în această perioadă. În schimb, Iorga află în Ardeal nu mai puțin de 7 exemplare din ediția blăjeană a anului 1802 și nici unul din 1801. Toate acestea ne fac să credem că în cazul de față, avem o confuzie a anului 1802 cu 1801, ceea ce nu e un caz singular pentru I. Birlea.

35. *Tetraevanghelul, 1546, Moldova.*

În vol. IV al Bibliografiei,¹³⁹ sub nr. 2, folosindu-se informațiile lui Damian Bogdan, publicate în 1938,¹⁴⁰ se atrage atenția asupra acestei cărți descrise de savanții ruși A. Petrov și Karataev. A scăpat lui Dan Simonescu să insereze în Bibliografie, privitor la Tetraevanghelul moldovenesc din 1546, comunicarea lui N. Iorga la Academia Romîna din 1931, unde, pentru prima dată la noi, se ridică problema acelei cărți.¹⁴¹ Pornind de la un articol al lui A. Petrov, publicat în 1891, în «Jurnalul Ministerului Instrucțiunii Naționale», Iorga arată că în Muzeul Național din Budapesta se găsește un Tetraevanghel complet lucrat de Filip Moldoveanu, la 1546 :

134. *Ibidem*, vol. IV, pp. 115-116. 135. *Ibidem*, vol. III, p. 189.

136. *Ibidem*, vol. II, p. 203. 137. *Ibidem*, vol. II, p. 356.

138. *Ibidem*, vol. IV, p. 116. 139. *Ibidem*, p. 2.

140. «Biserica Ortodoxă Romîna», LVI (1938), nr. 1-4 și extras.

141. N. Iorga, *Tipărituri romînești necunoscute*, în «Revisa Istorică», XVII (1931), nr. 1-3 (ian.-mart.), pp. 25-26.

«Eu Filip Moldoveanul... am scris această carte... în anul 7024.¹⁴² de la Nașterea lui Hristos 1546, crugul soarelui 28, și la crugul soarelui, litera dominicală 3, crugul lunii 19 și la crugul lunii 5, numărul de aur și indicția 4, s-a săvârșit cartea aceasta în luna lui Iunie 24 de zile».

Un exemplar incomplet al cărții a folosit la descrierea ei, bibliografului rus Karataev, care l-a prins în cunoscuta sa bibliografie sub nr. 78.

Însălările lui Iorga, pe tema Tetraevanghelului din 1546, sînt demne de reținut, prin problemele pe care le ridică în jurul unei eventuale tipografii moldovenesti la o dată atît de timpurie, dacã ne gîndim cã Moldova are tipografie, dupã cunoștințele noastre de azi, abia în veacul XVII.

De la început, Iorga afirmã cã acest Tetraevangheliar este una cu acela descoperit de savantul P. A. Sircu la negustorul G. Alexici în Ragusa, tipãrit în Moldova în timpul domniei lui Iliș Vodã. În vol. I din Bibliografie este reținutã aceastã lucrare.¹⁴³ În acest caz, Evanghelia de la p. 513 a vol. I din Bibliografie este tot una cu cea din vol. IV, p. 2. În primul volum, autorii Bibliografiei se întrebã dacã «acest Evangheliar s-a tipãrit în aceleași condiții ca Apostolul, adicã la Tîrgoviște și pentru domnul Moldovei, sau dacã Dimitrie logofãtul, nepotul lui Bojidar, nu și-a transportat cumva materialul tipografic în Moldova».

Dan Simonescu, autorul vol. IV al Bibliografiei, discutînd izolat Tetraevanghelul lui Filip Moldoveanul, se îndreaptã cu aceasta spre o tipografie posibilã în acel Maramureș, unde se afla Minãstirea Peri.¹⁴⁴ Într-adevãr, s-a mai ridicat de cãtre Zenobie Picleșanu problema acestei tipografii, unde s-ar fi tipãrit o Bucoavnã și un Penticostar,¹⁴⁵ creîndu-se astfel aici un mare centru cultural din care ar fi pornit și primele texte de limbã romînã, adicã Psaltirea Scheianã a veacului XV.¹⁴⁶

Revenînd la comunicarea lui Iorga din 1931, marele istoric romîn ridicã douã probleme: prima, cine este Filip Moldoveanul, tipograful care a lucrat Tetraevanghelul din 1546, mergînd pînã la identificarea acestuia cu Filip «Maler», zugravul, cãruia i s-a cerut de sași Catechismul din Sibiu, tipãrit la 1544: «identitatea celor doi tipografi se impune, și titlul de «Moldoveanul» dat lui Filip, în cartea slavonã din 1546, aratã cã din Moldova a plecat acest pictor de biserici și meșter de slove, care ia loc între vechii noștri cãrturari».

A doua problemã ridicatã de Iorga se referã la cine a patronat tipãrirea Tetraevanghelului, fiindcã voievodul Ilișcu, «tînãrul stricat cu aplecãri spre Islam», nu ar fi fost capabil pentru o atare culturalã faptã.

Ilișcu Voievod mai apare și pe Apostolul slavon din 1547, ieșit din oficina lui Dimitrie Liubovici. Același Apostol s-a tras în douã ediții, una pentru Țara Romîneascã, avînd stenia țãrii, alta pentru Moldova,

142. De fapt, 7054, e o greșealã de tipar.

143. *Bibliografia*, vol. I, p. 513. 144. Idem, vol. IV, p. 2.

145. Z. Picleșanu, *Cîteva contribuții la istoria minãstirii din Peri-Maramureș. Închinare lui Nicolae Iorga, Cluj*, 1931, pp. 333-334. Spre a susține o tipografie la Peri, autorul se referã la mărturiile canonicului Gheorghe Köszegei cã «ar fi avut în minã o bucoavnã tipãritã în tiparnița de la Peri». Și un Penticostar, a fost cunoscut de anumite persoane.

purtînd numele lui Iliăşcu şi stema moldovenească. Pe această din urmă ediţie — remarcă Iorga — stă scris : «din porunca Domnului Io Ionaşcu Voievod şi a maicii lui, Doamna Elena». Ucenicii lui Liubovici tipăriseră în 1545 un Molitvelnic pentru Radu Paisie, care era «ginerele lui Neagoe şi al rudei Elenei, sîrboanca Despina». Liubovici tipăreşte Apostolul la Tîrgovişte, între august 1546 şi 18 martie 1547, pentru voievodul muntean Mircea Ciobanul, care e soţul Chiajnei, fiica doamnei Elena. Şi Iorga conchide că «îndemnul, chemarea, au venit dela Elena, care a adus, o clipă, în Moldova, unde am văzut că exista un tipar deosebit, pe însuşi conaţionalul ei, ruda unui vestit meşter de tipar». Astfel, — continuă Iorga —, «se ajunge, în acest domeniu, la o unire culturală, supt patronagiul acestui ales neam străin, a celor două ţări romîneşti».

Din cele expuse mai sus, reţinem Apostolul tipărit în 1547 la Tîrgovişte, în două ediţii : una pentru Ţara Romînească şi alta pentru Moldova, acesta imprimat din porunca lui Iliăşcu Voievod al Moldovei, de către Dimitrie Liubovici. Dacă Filip Moldoveanul ar fi tipărit Tetraevanghelul din 1546 undeva în Moldova, din ordinul aceluiaşi voievod, nu ar mai fi avut rost să se recurgă în acelaşi timp la sprijinul tipografiei muntene. Cel mai sigur argument al inexistenţei tipografiei moldovene stă în acest fapt, care duce spre o singură tipografie, ce nu poate fi decît cea de la Tîrgovişte. De aici trebuie să fi ieşit Tetraevanghelul din 1546 şi, în acest caz, apropierea făcută de Iorga între Filip Moldoveanul şi Filip Maier din 1544, devine mai plauzibilă. Aceasta nu exclude şi ipoteza unei coincidenţe de nume : doi Filip, fără filiaţie. De remarcat şi faptul că Academia Sîrbească posedă un exemplar din Apostolul anului 1547, în care se află frontispiciul lui Iliăşcu, iar în prefaţă este pomenit Mircea, voievodul Ţării Romîneşti. Din sumarele descrieri pe care le avem asupra cărţilor ce aparţin lui Liubovici, cît şi cea tipărită de Filip Moldoveanul, rezultă mai multe puncte comune : formatul mic, specific la Macarie şi Liubovici, cu 20-23 rînduri pe pagină. Dacă la acestea adăugăm şi acelaşi patronaj literar de care vorbeşte Iorga prin doamna Elena, cu legăturile sîrbeşti prin care vine şi Liubovici la Tîrgovişte, sensul unei singure tipografii pentru ambele Ţări Romîneşti nu e lipsit de logică. Confruntarea ambelor tipărituri spre a cunoaşte litera, ar fi concludentă.

36. *Exista la 1829 o tipografie în Craiova ?*

În vol. III sînt trecute 6 cărţi scrise de dascălii craioveni Grigore Pleşoiianu şi Căpăţineanu,¹⁴⁶ ca posibil tipărite la Craiova. Cărţile în cauză nu au imprimat pe ele locul de apariţie, de aceea Dan Simonescu le dă ca aparţinînd unei tipografii craiovene ce ar exista aici încă din 1829.

În Oltenia se cunoaşte o singură tipografie, la Rîmnic, şi nici un act, precum şi nici o carte, pînă la 1837, nu pomeneste de o astfel de instituţie în Craiova. Tipografiile erau aşezate pe lingă o minăstire şi odată cu decadenţa lor, tipografiile le iau în primire laicii. La 1817, dr. Caracaş, stolnicul Răducanu Clinceanu şi Dumitrache Topliceanu obţin

146. Descrise în *Bibliografie*, vol. III, pp. 648, 658, 681, 683, 692, 701.

încuviințarea de la Vodă Caragea să deschidă o tipografie privilegiată, în casele domnești de la cișmeaua lui Mavrogheni.¹⁴⁷

Tot atunci ei obțin monopolul tipografic pe 20 de ani, pe toată țara, afară de tipografia de la Rimnic. Când pictorul Constantin Lecca e numit profesor la colegiul din Craiova, acesta cere, la 9 iulie 1837, domnitorului, încuviințarea de «a ținea un teasc de tipărire în orașul Craiovei, care fiind un al doilea centru de oblăduire al celor 5 județe, se va înlesni cu așezarea acestei industrii acolo la felurite trebuințe».¹⁴⁸ La 9 septembrie 1837, Departamentul comunică ocîrmuirii județului Dolj că privilegiul tipografiei lui Eliad, care preluase asupra sa monopolul lui Caracaș, încetînd la 1 noiembrie, Constantin Lecca poate deschide tipografia la acea dată, păzind în lucrarea «acestei tipografii regula țenzurii, după deslegările ce va primi».¹⁴⁹

Acestea fiind faptele, nu vedem cum a putut fi la Craiova o tipografie în 1829-1830, și care să fi funcționat fără avizul domnitorului. Ar fi fost firesc ca pictorul C. Lecca¹⁵⁰ să continue vechea tipografie fără a mai cere Departamentului o nouă patalama, — ceea ce nu reiese din nici un act. Ipoteza unei tipografii clandestine care să se fi sustras ucazurilor domnești nu ar sta în picioare, fiindcă nu se cunoaște un atare caz în trecutul nostru.

37. *Antologhioane necunoscute.*

În «Scrisori și Inscriptii ardeleni și maramureșene», N. Iorga are peste 1.000 de cărți vechi bisericești pe care le-a văzut în aceste locuri în 1905. Printre acestea se află și 4 Antologhioane necunoscute, dintre care numai unul singur a fost prins în vol. IV al Bibliografiei,¹⁵¹ care cuprinde numai adăugiri și îndreptări. În comuna Remeți¹⁵² se găsește un Antologhion din 1756, dat de Iorga fără specificarea localității. Sub nr. 115 e prins și în vol. IV al Bibliografiei. Ne întrebăm dacă nu cumva e o greșeală de tipar, adică să fie un Antologhion de Rimnic din 1766 și nu 1756, din care tot Iorga află în Ardeal 16 exemplare. În comuna Voivodeni-Mari¹⁵³ este un Antologhion 1767, care și acesta ar putea duce la același Antologhion de Rimnic din 1766, printr-o citire greșită a anului. Al treilea Antologhion necunoscut e din 1781 și se găsește în comunele Cîmpeni¹⁵⁴ și Lozna.¹⁵⁵ Al patrulea e denumit Antologhion moldovenesc din 1803 și se află în comuna Amlaș.¹⁵⁶ La data aceasta, Antologhionul din 1803 se putea tipări numai la Iași. Tipografia ieșeană, în lungă sa activitate, a tipărit puține Antologhioane. Primul e din 1726, în slavo-

147. Emil Virtosu, *I. Heliade Rădulescu*, București, 1928, p. 13.

148. C. Cincea, *Oameni și fapte din trecutul Craiovei*, în «Arhivele Olteniei», 1930, p. 204.

149. *Ibidem*.

150. Despre activitatea tipografiei lui Lecca, a se vedea: Barbu Theodorescu, *Constantin Lecca*, Acad. Rom., 1938.

151. *Bibliografia*, vol. IV, pp. 73, 76.

152. N. Iorga, *Studii și Documente*, XIII, p. 158.

153. *Ibid.*, p. 209. 154. *Ibid.*, p. 78. 155. *Ibid.*, p. 125. 156. *Bibliografia*, vol. II, p. 23.

romină, adică Tipicul în românește și cîntările în slavonește. Urmează ediția din 1755,¹⁵⁷ prima în românește și alta tocmai din 1806.¹⁵⁸ Acesta are și specificația «acum a doua oară tipărit aicea în Moldavia». Bibliografia românească veche a mai reținut și un Antolohion din 1760, aflat de Birlea¹⁵⁹ în comuna Șeieu.

Dacă ar fi să credem în enumerarea edițiilor pe care o aflăm specificată în titlul Antolohionului din 1806, rezultă că rămîn ca bune acesta și cel din 1755, în afara celui slavo-romîn din 1726. De altfel, se cunosc exemplare numai din aceste trei Antolohioane ieșene. Cele din 1760 și 1803, pomenite de Birlea și Iorga, nu se mai întîlnesc nicăieri. Iașul a tipărit Antolohioane la distanțe mari de ani, adică la 1725, 1755 și 1806. E greu de admis ca la 5 ani după Antolohionul din 1755 să apară un altul în 1760, de asemenea să se repete cazul în 1803 și 1806. Ar rezulta că Antolohionul din 1803 să fie cel din 1806, iar cel din 1760, mai știm noi care?!

Un fapt e sigur, că avem 4 Antolohioane, din 1756, 1767, 1781 și 1803, asupra cărora planează un dubiu, dar care, tot atît de bine vor fi fost tipărite în anii arătați. Dacă Bibliografia românească veche a reținut fără nici o dovadă temeinică Antolohioanele din 1756 și 1760, ne întrebăm de ce nu a inserat în volumele sale și pe cele din 1767, 1781 și 1803? Chiar dacă se comitea o greșeală, pe lîngă altele, totuși ele ar fi fost puse în circulație, contribuind astfel la o mai ușoară identificare a lor.

*

Ajuns la capătul convenitelor rectificări privind unele erori ce s-au strecurat în Bibliografia românească veche, se impune de la sine anumite observații. Cele mai multe din cărțile vechi bisericești, descrise în Bibliografie, aparțin Bibliotecii Academiei și ele au fost cercetate amănunțit, cu pricepere și spirit critic. Alte cărți au venit prin izvoare străine, conținînd numeroase erori ce au fost transmise și Bibliografiei. Aceste erori aparțin mai cu seamă cercetătorilor de însemnări, făcute pe fondul de cărți liturgice. Cu ani în urmă, hirtia nu se găsea din abundență ca astăzi, iar știutorii de carte, de cîte ori doreau să transmită generațiilor cîte un eveniment socotit important, îl adnotau pe cartea aflată în posesia lor. O iarnă grea, un cutremur, o năvălire de oști străine, o schimbare de domnie și multe altele, erau notate lapidar pe margine de carte sau la sfîrșit de capitol. Folosite ca izvoare istorice, cercetătorii pe acestea le-au urmărit în primul rînd, căufind a le descifra și copia cu sîrguință. Dar au neglijat să pună același zel și în transcrierea corectă a titlului, locului și anului de tipărire a cărții pe care se aflau notele copiate. Astfel, se scrie simplu: «pe un ceaslov», sau «octoih de Neamț», se cuprinde cutare însemnare. Mulți au copiat titlul, locul și anul de apariție, cu exactitate cînd le era la îndemînă, sau cu aproximație dacă trebuiau deduse din cuprinsul cărții. De acum au început greșelile la stabilirea locu-

157. *Ibid.*, p. 126. 158. *Ibid.*, p. 402. 159. *Op. cit.*, p. 178.

lui, dar mai cu seamă la identificarea anului. Astfel, erorile se țin lanț când e vorba să se scadă din anul de la facerea lumii, cunoscutele cifre de 5508 sau 5509, neținându-se în seamă începerea anului de la 1 septembrie și cele ce urmează.

În cazul de față, cele mai multe erori strecurate prin Birlea și alții în Bibliografia românească veche îmi face impresia că provin din această cauză. Iată cum, alături de Psaltirea din 1809, apare o alta din 1808; lângă Penticostarul din 1768 aflăm un altul din 1769; la Catavasierul din 1777 stăruie unul din 1776; Evanghelia din 1765 e dublată de alta din 1766; Apostolului din 1767 i se alătură cel din 1766 și Liturghierului din 1775, un altul din 1776.

Sigur este că tipografia din Blaj a scos cu totul excepțional două ediții în doi ani consecutivi. Deci, cazurile de mai sus nu reprezintă ediții noi, ci o citire eronată a anului, prin scăderea lui 5508 din anul de la facerea lumii.

Prin urmare, toate asemenea cazuri pe care le întâlnim în Bibliografie, devin suspecte și trebuie verificate și crezute numai atunci când avem la îndemână cele două cărți în cauză.

A doua observație privește cercetarea edițiilor. Multe tipografii obișnuiau să-și numeroteze edițiile unei tipăriri, specificându-se — după cum am văzut — în conținutul titlului cărții. Nu s-a ținut seama dacă toate edițiile unei cărți sint cuprinse în Bibliografia românească veche. Cazurile enumerate mai sus, ca Psaltirea de Blaj și altele, pot continua, contribuind astfel la mărirea numărului de cărți apărute între 1508-1830. Această enumerare de ediții, de cele mai multe ori e corect făcută. Sint și cazuri cu erori, de care trebuie să ținem seama.

A treia observație se referă la numărul nesfârșit de izvoare care încă nu au fost folosite. În studii vechi, în bibliografii, în cataloage, în simple articole din periodice, se găsesc publicații vechi de care nu s-a luat act în Bibliografia românească veche. În cazul de față, am folosit două izvoare prea cunoscute. Atît Nerva Hodoș cît și Ion Bianu, adică autorii principali ai Bibliografiei, erau ardeleni. Mai mult, Ion Bianu era blăjean, avînd în sufletul său sădit cultul marilor cărturari din trecut ai Blajului. Era de neînchipuit ca tocmai dînsului să-i scape lucrarea lui Augustin Bunea despre Aaron, sau articolele canonicului Ion Georgescu și Zenobie Picleșanu.

În ce privește lucrarea Părintelui Ion Birlea, care conține o comoară a culturii vechi românești, era la dispoziția oricui, încă din 1909, în sala de lectură a Bibliotecii Academiei, cu toată colecția de «Studii și Documente» a lui N. Iorga, în care a fost editată.

Cartea lui Ion Birlea, «Insemnări din bisericile Maramureșului», mai are și o altă însemnătate în ce privește larga circulație a cărților în cele trei Țări Românești, deși erau separate prin hotare politice. Restrîngînd subiectul numai la cărțile «bucureștene», constatăm că un număr însemnat din tipăriturile Mitropoliei Țării Românești au ajuns pînă în îndepărtatele biserici maramureșene. Cele mai multe au fost căutate înainte de 1750, adică pînă la înființarea tipografiei blăjene.

Găsim 9 cărți liturgice ajunse în Maramureș, și anume : Antologhion, Apostol, Catavasier, Evanghelia, Evhologhionul, Liturghier, Octoih, Penticostar, Strastnic și Triodul.

Din cele 74 de cărți bucureștene, cel mai răspândit în Maramureș este Penticostarul din 1743, aflându-se acolo în 11 exemplare, apoi 10 bucăți din Triodul din 1747 și 5 Liturghiere din 1746. Cele mai vechi cărți ajunse în nordul țării sînt Evangheliile din 1682 și 1693 ; Apostolul din 1683 și Octoihul din 1709. De remarcat că din același Penticostar, Iorga aflase în Ardeal, la 1905, nu mai puțin de 40 de exemplare.

Cele mai multe tipărituri bucureștene circulă în Maramureș pînă să înceapă a funcționa tipografia blăjeană, adică înainte de 1750. Din cele 74 de cărți, numai 17 vin din București după această dată.

O Evanghelie de București, de la 1742, e cumpărată de locuitorii satului Bacicoiel, pentru biserică, la puțin timp de la tipărirea ei, adică în 1743. Mai repede străbate drumul peste ape și munți Triodul din 1747, care în același an, la 28 iulie, se afla în altarul bisericii de jos din comuna Borșa, prin osîrdia lui Timiș Grigorie și a soției sale, Părasca — o spune pe carte, popa Nichita. O altă Evanghelie din 1742 ajunge în Vișeu de Jos, în anul următor, spre a fi în pomenirea unui întreg neam.

Ca centru de legătură între tiparnița Țării Românești și Maramureș, apare Sibiul. Un Evhologhion din 1722 e cumpărat de Dimitrie Sibiul, din ținutul Sibiului, și apoi e revîndut în 1723 lui popa Lupul din comuna Văleni-Maramureș. Același Dimitrie Sibiul — feciorul lui Gurca Tăban — cumpără pe «ban bun și drept ai mii», pe timpul cînd învăța la dascălul Staicu și la popa Călin, un Octoih din 1720 «dela legătorul de cărți din Colța, din sînta mîinastire a Spătarului Mihaie». Il cumpără în 1722 și tot el îl revinde la 28 februarie 1724 lui popa Lupul din Văleni, în «varmeghiea» Maramureșului. Comuna Văleni are cărți de București : un Catavasier din 1742, un Evhologhion din 1722, un Octoih din 1720, un Triod din 1747, de Rîmnic, un Antologhion din 1745, un Penticostar din 1743, o Psaltire din 1764 ; din Bălgrad e Molitvelnicul din 1864, iar din Blaj un Catavasier din 1793 și o Liturghie din 1756. Cărțile de la Rîmnic și București le aduce cunoscutul Dimitrie Sibiul, încît cele două tiparnițe — o subliniem cu mulțumire — sînt stăpîne în Vălenii Maramureșului. Cazul se repetă și în alte comune.

În Vișeu de Jos sînt : 1 carte de București, 2 de Rîmnic, 1 de Buzău, 3 de Iași, 1 de Rădăuți, 1 de Bălgrad și 3 de Blaj. În bună înțelegere și în frățietate, rostirea de pe toate meleagurile românești o dăruia «popa Lupul» enoriașilor maramureșeni. În marea comună Dragomirești sînt 7 cărți din Țara Românească, București, Rîmnic și Buzău, venite prin obolul sătenilor sau a popii Samoil, care, văzînd că satul său nu are cărți, aduce aici o Evanghelie, un Apostol și un Triod. O Evanghelie aparține Blajului ; alta e din București, pe care a slujit preotul Pop Teodor, sfințit de Andrei Bacenschi, iar o altă Evanghelie e scrisă de mina dascălului Nicolae din Țara Românească, pe 12 florinți.

Dascălul Ioniță Faga scria pe un Apostol din 1683 :

«Acest Apostol cunoașteți frașilor, prin această carte multe dumnezești slinte cuvinte s-au tipărit înirinsa cu ajutorul lui Dumnezeu și cu blagoslovenia celor mai mari, și anume în Mitropolia în București, și așa iaste porunca dela întemeierea mînăstirii la cetitori ; și să știți frașilor, că tot cela ce o va fura sau a o batjocori pe această sfîntă carte, acela este afurisit de... călugări și de Maica Sfîntă și să fie afurisit și să nu mai fie lui ajutor de nicăieri parte dela Sfînți, și să i se verse lui mașele ca lui Arie, și să fie ca Datanu și ca Avison cei răi pre care i-au înghițit pămîntele».

Și în comuna Călineștii din Josani vecuiau în altar, în bună înțelegere, un Apostol și o Evanghelie de Blaj, lîna un Penticostar de Rîmnic, un Triod și o Psaltire de Iași, precum și lîngă un Octoih și două Liturghii, toate din București, cumpărate de săteni.

Un Triod din 1747 de București e adus în biserica satului Berbești, prin contribuția a numeroși țărani. E impresionant să vezi cum pun mîna de la mîna, țaran de țaran, pentru a da bisericii o carte de slujbă, «întru pomenirea și folosul sufletelor părinților a toți care sînt vii și morți». În capul listei stă «popa Vasoca» și se încheie cu «feciorii ai lui Manaila Alecso», fiindcă «s-a îndurat și pre ei Dumnezeu, și au dat din toată cheltuiala 4 florini într-alt serindar a lătîne-său, să fie în știrea lui Dumnezeu, Amin». Un Penticostar bucureștean din 1743 e cumpărat în 1766 din «îndemnul Duhului și cu vrerea Sfintei Troițe... pintru păcatele moșilor și părinților... să fie pomană în veci».

Un alt Penticostar din 1743 e cumpărat pentru biserica din Breb, de nu mai puțin de 45 de țărani, dînd fiecare după puțința lui, cite un «mărieș» sau doi «patori». Un Triod e cumpărat «ca să aflați și voi după moartea voastră pomană în vecia veacului, amin». Evanghelia bucureșteană din 1760 e adusă de Vinț Vascu, fiindcă «milostivitu-s-au Domnul Isus de au trimes nouă lumina lumii».

Așa s-a creat limba literară romînească, prin larga circulație a cărților de oriunde, fără a fi împiedicate de hotarele artificiale pe care Ioniță Faga, cumpărătorul Apostolului din 1683, sau Dimitrie Sibiel nu le țineau în seamă. Inițiativa vine continuu de jos, de la sătenii dornici de a se lumina, așa cum fac cei 45 de țărani maramureșeni, dînd obolul lor pentru o carte. În această mișcare, un loc de seamă a avut și tiparnița Bucureștiului, devreme ce 74 de tipărituri ale sale, constatate de un singur autor, se mai găseau încă în 1909 în Maramureș, și cite se vor fi pierdut în decursul anilor!

BARBU TEODORESCU

A N I V E R S Ă R I

REPUBLICĂ, MAREAȚA VATRĂ !

Fiecare sfârșit de an prilejuiește întregului popor român sărbătorirea unui eveniment de importanță deosebită pentru destinele patriei noastre iubite : 30 Decembrie, ziua alungării monarhiei și proclamării Republicii Populare Române.

Intr-adevăr, după actul istoric de la 23 August 1944, când — datorită insurecției armate a forțelor patriotice, conduse, instruite și însuflețite pentru fapte de eroism de către Partidul Comunist Român — a fost doborâtă dictatura militarofascistă și țara toată a respirat aerul libertății și al demnității naționale, ziua de 30 Decembrie 1947 așează în istoria poporului nostru încă o piatră de hotar prin abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române, fapt hotărâtor pentru dezvoltarea ulterioară materială și culturală a țării.

Regimul monarhic, instaurat în țara noastră în anul 1866, a însemnat pentru cea mai mare parte a populației, cu deosebire pentru clasa muncitoare și țărănimea de pe ogoare, o perioadă istorică de asuprire, de sugrumare a libertăților cetățenești, de nedreptate socială, culminând cu sîngerosul an 1907 pentru pătura țărănească și cu masacrele din 1918 și 1933 pentru clasa muncitoare.

Pînă la împlinirea actului revoluționar de la 30 decembrie 1947, pe rugul idealurilor de libertate, de dreptate socială și de zidire a unei lumi în care să nu mai fie cunoscută exploatarea omului de către om, au trebuit să fie sacrificate viețile a zeci de mii de patrioți. Pe jertfa vieții lor se ridică astăzi țara cea nouă, o țară înfloritoare, în care poporul român descătușat își făurește cu însuflețire de legendă un viitor fericit.

Au trecut treisprezece ani de la proclamarea Republicii Populare Române. Marile transformări înfăptuite în acest răstimp în țara noastră constituie dovada cea mai elocventă a posibilităților de a se conduce și de a crea ale unui popor care — rob și asuprit veacuri de-a rîndul, n-a încetat nicicînd să năzuiască spre ziua în care stăpîn să fie el, «norodul, nu tagma jefuitorilor».

O dată cu dobândirea monarhiei, țara noastră a pornit pe drumul marilor transformări socialiste. Se trece acum la naționalizarea principalelor mijloace de producție: uzinele, minele, pădurile, bogățiile subsolului, întreprinderile de transport, societățile bancare și de asigurări devin bunuri ale întregului popor.

Drept urmare, industria națională se ridică pe culmi de neconceput pentru o țară care importa în trecut pînă și cele mai mărunte produse de larg consum. Este sporită capacitatea de producție a vechilor oțelării, se creează giganți ai industriei grele, adevărate cetăți ale oțelului, se fabrică autocamioane, autobuze și troleibuze, tractoare și locomotive, șantierelor navale produc remorhere, șleperi și vase maritime de mare tonaj.

Pe harta țării, în Moldova și Oltenia, au fost descoperite zăcăminte de petrol, care au schimbat cu desăvîrșire fizionomia economică a acestor provincii. Pentru a face cu puțință exploatarea acestor bogății în folosul întregului popor, au fost create noi ramuri industriale: de utilaj petrolifer și de chimie a petrolului.

Bogate resurse interne de materie primă au determinat de asemenea înființarea unor importante complexe industriale în domeniul carbonifer și electrotehnic, în fabricarea de mase plastice și fibre sintetice, în domeniul industriei alimentare, — în care avem mai multe fabrici de piine și paste făinoase, de ulei și de prelucrarea fructelor, de conserve de legume, pește și carne.

Agricultura țării nu se mai face după vechile metode ale trecutului, pe mici loturi individuale și cu unelte rudimentare. Aproape întreaga suprafață arabilă a țării este lucrată acum în mari gospodării colective, cu mijloace mecanizate. Fertilitatea solului este sporită prin îngrășăminte minerale, produse în interiorul țării. Socializarea agriculturii a atras după sine, în chip cu totul firesc, mărirea volumului de produse agricole și îmbunătățirea calității acestora.

De bună seamă, nici unui ochi cinstit nu-i pot rămîne necunoscute marile prefaceri înfăptuite în țara noastră, în anii Republicii, în domeniul culturii naționale. Caracteristic în această privință este nu numai faptul că a fost lichidată plaga rușinoasă a analfabetismului, ci că știința, literatura și arta românească au cucerit poziții de prim ordin în panteonul culturii universale. Avem, desigur, mai multe școli elementare decît altădată, mai multe școli medii de cultură generală și profesională, mai multe universități și instituții de învățămînt superior, — iar lucrările de știință și literatură, de tehnică și artă ale oamenilor noștri de cultură sînt tipărite în tiraje de multe milioane pentru nevoile spirituale ale cetățenilor patriei și sînt traduse în multe limbi de largă circulație, impunînd astfel atențiunii lumii întregi operele create de geniul poporului nostru.

Pentru a răspunde nevoilor spirituale mereu crescînde ale maselor populare, au fost create în anii regimului democrat-popular teatre permanente de stat în cele mai multe din marile orașe ale țării, teatre de operă și balet, orchestre simfonice, — iar prin marile ansambluri artistice din cadrul M.F.A., M.A.I. și C.C.S., a fost pus în valoare tezaurul folcloric național și al minorităților conlocuitoare. În țară sau dincolo de frunta-

riile ei, ansamblurile noastre folcloristice au făcut cunoscute comorile de artă create de-a lungul anilor de un popor înzestrat, cucerind prin acestea admirația întregii lumi.

Anii de conducere republicană care s-au scurs pînă acum au creat la noi un om nou, a cărui caracteristică esențială este practicarea unei etici noi față de muncă, un om cu aspirații din ce în ce mai înalte față de viața sa materială și culturală. Pentru a satisface exigențele acestui om nou, cîrmuirea noastră republicană a început să schimbe fața țării și în domeniul construcțiilor de locuințe. În orice punct al țării te-ai afla astăzi, ești cucerit de frumusețea noilor construcții de locuințe muncitorești și de înnoirile ce s-au petrecut în aproape toate stațiunile balneoclimaterice, cu deosebire în acelea de pe litoralul Mării Negre, — unde mulțimea, eleganța arhitectonică și confortul așezămintelor sociale ce s-au creat acolo fac din această parte a teritoriului nostru un centru turistic de interes internațional.

Este în ordinea firească a lucrurilor ca într-un stat republican democrat-popular, la cîrmuirea treburilor politice să participe întregul popor. Pentru aceea, fie în Marea Adunare Națională, fie în Sfaturile Populare, regionale, raionale, orășenești și comunale, gospodărirea țării noastre se face în mod nemijlocit de popor, prin cei mai buni și mai iubiți fii ai săi. Muncitori, țărani muncitori și intelectuali cu vederi înaintate, oameni în care arde cu putere flacăra iubirii de patrie, dorul de progres și năzuința spre pace, aceștia sînt conducătorii de astăzi ai scumpei noastre Republici.

Icoana de mîine a țării a fost zugrăvită în liniile ei mari de cel de al treilea Congres al Partidului Muncitoresc Român, care și-a desfășurat lucrările în cursul lunii iunie, la București, în prezența reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările sistemului mondial al socialismului și din alte țări alinate sub regim capitalist. Incetînd să mai fie o țară înapoiată din punct de vedere economic, România anilor viitori năzuiește să se apropie de nivelul material al țărilor înaintate, prin creșterea ritmului producției industriale și prin sporirea producției agricole. Unite prin interese economice și politice, prin identitate de scopuri și de idealuri, clasa muncitoare, țărănimea și intelectualitatea vor munci cu înflăcărare și hotărîre pentru făurirea unei țări înfloritoare, o țară a belșugului material și a progresului cultural și spiritual.

Încrezători în viitorul luminos al patriei iubite, slujitorii și credincșii Bisericii Ortodoxe Romîne se alătură muncii creatoare a întregului nostru popor pentru realizarea unei vieți fericite în cuprinsul acestei țări și — de ziua acestui popas aniversar — fac legămînt solemn că nu vor precupeți nici un efort pentru a apăra bunul cel mai de preț al oamenilor cinstiți și de bună credință de pretutindeni: pacea și prietenia între toate popoarele lumii.

REDAȚIA

D O C U M E N T A R E

SESIUNEA PREZIDIULUI CONSILIULUI MONDIAL AL PĂCII ȘI REUNIUNEA SECRETARIATULUI CONSILIULUI MONDIAL AL PĂCII

Anul acesta, patria noastră a găzduit Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii, care a ținut o sesiune la București, în zilele de 23 și 24 noiembrie. Alături de toți iubitorii de pace, clerul Bisericii Ortodoxe Române, împreună cu întregul nostru popor, s-a bucurat de prețuirea pe care înaltul for al luptei pentru pace din lume a acordat-o luptătorilor pentru pace din patria noastră, prin ținerea sesiunii în Capitala R.P.R. Atașamentul și dragostea pentru binele omenirii a clerului Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, sint cunoscute în lumea întreagă, astfel că bucuria sa este pe deplin justificată, mai ales că este pentru prima dată când Consiliul Mondial al Păcii își ține o sesiune a importanțelor sale lucrări în România. Membrii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii au avut ocazie să se convingă de realizările pașnice ale regimului nostru democrat-popular, să vadă hărnicia poporului și să constate eforturile pe care le depune Comitetul Național pentru Aprăerea Păcii din R.P.R., pentru instaurarea unei păci trainice în întreaga lume.

În dimineața zilei de 23 noiembrie, la Casa Scînteii au început lucrările sesiunii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, la care a luat parte o serie întreagă de personalități din lumea contemporană, în frunte cu prof. John Bernal (Marea Britanie), președintele acestui Prezidiu. Din partea diferitelor mișcări naționale pentru pace au luat parte: pastorul James Endicott (Canada), reverendul F. Hartley (Australia), Alberto Cassella (Argentina), R. Setiadi (Indonezia), A. Norden (R.D. Germană), Jean Laflitte (Franța), dr. Guillermo Montagno Loevara (Mexic), Pandit Malva (India), N. Mutran (Liban), Ilya Ehrenburg și Al. Korneiciuc

(U.R.S.S.), Ivor Montagu și Gordon Schäffer (Marea Britanie), Fernand Vigne (Franța), Cen-Sen-Iu (R.P. Chineză) ș.a.

În cadrul deschiderii ședinței, academicianul Geo Bogza, vicepreședinte al Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din R.P.R., a salutat pe distinșii oaspeți în numele poporului român și al Mișcării pentru Pace din România.

Sesiunea a fost deschisă de prof. J. Bernal, președintele executiv al Consiliului Mondial al Păcii, care a mulțumit pentru caldă ospitalitate manifestată de poporul român față de participanții la lucrările acestei sesiuni. D-sa a prezentat un raport în legătură cu problemele cele mai importante care preocupă în clipa de față Mișcarea Mondială pentru Pace și pe toți oamenii iubitori de pace din lumea întreagă.

În cinstea membrilor Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, Comitetul Național pentru apărarea Păcii din R.P.R. a oferit o recepție.

În aceeași zi, la amiază, în aula Academiei R.P.R. s-a ținut o ședință festivă în cinstea profesorului John Bernal, membru de onoare al Academiei R.P.R. La această ședință festivă au luat parte academicieni, membri corespondenți ai Academiei R.P.R., oameni de știință și alții. De asemenea, au participat membrii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, prezenți la București.

Deschizând ședința festivă, academicianul Atanase Joja, președintele Academiei Române, a adresat un cuvânt de salut profesorului J. Bernal, în numele Academiei Române, subliniind că președintele executiv al Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii este o proeminentă personalitate științifică mondială și totodată un neobșit luptător pentru pacea și progresul omenirii.

Directorul Institutului de Fizică Atomică al Academiei R.P.R., academicianul Horia Hulubei, în cadrul ședinței festive a vorbit despre lucrările științifice de universală valoare ale profesorului J. Bernal, în domeniul fizicii și în special al analizei structurale a materiei cu ajutorul razelor X.

Profesorul J. Bernal a mulțumit pentru cinstea ce i s-a făcut, fiind ales în 1957 membru de onoare al Academiei R.P.R., subliniind că munca omului de știință trebuie să fie pusă în slujba progresului umanității și nu în slujba distrugerii valorilor civilizației.

Lucrările sesiunii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii au fost aduse la cunoștința opiniei publice printr-un comunicat în care se spune: «Sesiunea Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, la care au participat membri ai Prezidiului sau invitați din toate continentele, a avut loc la 23-24 noiembrie, la București. Sesiunea a procedat la examinarea aprofundată a situației internaționale actuale și a desfășurării activității forțelor păcii în lume. Ea și-a precizat perspectivele de lucru și de acțiune pentru perioada imediat următoare, mai ales în ceea ce privește campania mondială în

favoarea dezarmării generale și totale. Prezidiul a adoptat o chemare către toate mișcărilor și organizațiile care luptă pentru pace, subliniind necesitatea ca acestea să se întâlnească pentru a căuta împreună cele mai bune mijloace pentru a lupta în comun, în mod eficace, în favoarea dezarmării generale și totale. Cu scopul de a dezvolta și lărgi activitățile mișcărilor naționale și pentru a le face mai eficace, Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii a elaborat o serie de recomandări, în special cu privire la organizarea unor inițiative regionale, care vor favoriza soluționarea problemelor specifice și vor contribui la realizarea unei apropieri între toate forțele păcii. Prezidiul a examinat situația din Congo și a adoptat în această problemă o rezoluție specială care va fi adresată Organizației Națiunilor Unite și tuturor guvernelor. Pentru a contribui la mobilizarea tuturor forțelor păcii, Prezidiul a hotărât convocarea unei sesiuni a Consiliului Mondial al Păcii în prima jumătate a lunii martie 1961».

Sesiunea a elaborat o serie de documente, printre care o declarație, în care se spune: «Îndată după proclamarea independenței Congo-ului, un guvern prezidat de dl. Lumumba, a fost desemnat de către parlament, în conformitate cu Constituția. Acest parlament și-a reînnoit încrederea în dl. Lumumba și nu l-a dezavuat niciodată. Admițând la O.N.U. pe președintele Casavubu și delegația sa, formată din membri ai unui guvern ilegal, impus prin forță, Adunarea Generală a O.N.U. a încălcat în mod grav suveranitatea poporului congolez. Această hotărâre favorizează înscăunarea unui sistem care permite guvernelor Belgiei, Statelor Unite și Marii Britanii restaurarea aproape fățișă a colonialismului. Greșelile comise de reprezentanții Organizației Națiunilor Unite au făcut ca țara să devină prada unor tulburări care au provocat deja moartea a mii de congolezi și care pun în primejdie pacea. Activitatea guvernului investit în mod legal, adică a guvernului prezidat de dl. Lumumba, precum și libera desfășurare a activității parlamentare, trebuie să fie asigurată. Forțele O.N.U. trebuie să înceteze a executa ordinele imperialiștilor; ele trebuie să împiedice întoarcerea militarilor belgieni, camuflați în tehnicieni, și să nu mai favorizeze desmembrarea statului congolez de către agenți aflați în solda colonialiștilor. Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii hotărăște să facă să ajungă această declarație la toate guvernele și cheamă toate mișcărilor cărora le este scumpă pacea, să susțină lupta curajoasă a poporului congolez pentru o independență reală, garanție a păcii în Africa Centrală».

Examinând propunerile comitetelor naționale, Prezidiul Consiliului Mondial al Păcii a hotărât să recomande pentru anul 1961 sărbătorirea următoarelor aniversări culturale: Francis Bacon, filozof englez și om de stat — 400 de ani de la nașterea sa; Taras Sevcenco, poet al Ucrainei, — 100 de ani de la moartea sa; Heraclit, filozof materialist grec, — 2500 de ani de la nașterea sa; Heinrich von Kleist, poet

și dramaturg german, — 130 de ani de la moartea sa ; Franz Liszt, compozitor ungar, — 150 de ani de la nașterea sa ; M. V. Lomonosov, savant rus, — 250 de ani de la nașterea sa ; Fridjof Nansen, savant polar norvegian, — 100 de ani de la nașterea sa ; Domingo Faustino Sarmiento, scriitor argentinian, — 150 de ani de la nașterea sa ; Rabindranath Tagore, poet și filozof indian, — 100 de ani de la nașterea sa ; Abubaker ibn Tufail, filozof arab, medic, matematician, scriitor, — 900 de ani de la nașterea sa.

În ziua de 24 noiembrie, președintele Consiliului de Miniștri al R.P.R., Chivu Stoica și președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R., Ion Gh. Maurer au primit la Consiliul de Miniștri pe participanții la lucrările sesiunii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, în frunte cu profesorul J. Bernal. La primire au luat parte : Emil Bodnăraș și Ștefan Voitec, vicepreședinți ai Consiliului de Miniștri ; Ilie Murgulescu, ministrul Învățămîntului și Culturii ; Atanase Joja, președintele Academiei R.P.R. ; P. Constantinescu-Iași și C. Paraschivescu-Bălăceanu, membri ai Prezidiului Marii Adunări Naționale. Participanții la lucrările sesiunii Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii au fost însoțiți de academicienii Horia Hulubei și Geo Bogza, vicepreședinți ai Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din R.P.R., Constanța Crăciun, adjunct al ministrului Învățămîntului și Culturii, și de Sanda Rangheț, secretară a Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din R.P.R.

În seara zilei de 25 noiembrie, în sala teatrului C.C.S. a avut loc un spectacol de cîntece și dansuri populare românești, organizat de Comitetul Național pentru Apărarea Păcii din R.P.R., în cinstea participanților la sesiunea Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii. Programul artistic a fost interpretat de ansamblul de cîntece și dansuri «Ciocîrlia».

Tot la București, în ziua de 26 noiembrie 1960, a avut loc o reuniune a Secretariatului Consiliului Mondial al Păcii, cu participarea unor secretari ai Mișcărilor Naționale de Luptă pentru Pace din Europa. Reuniunea a discutat problema campaniei pentru dezarmarea generală și totală în Europa și în special dezvoltarea activităților împotriva remilitarizării Germaniei Occidentale și pentru securitatea în Europa.

În presa noastră au apărut cîteva aprecieri cu privire la problemele dezarmării și coexistenței pașnice ale unor participanți la sesiunea Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii. Pastorul canadian James Endicott a afirmat : «Opinia mea personală este că aceste perspective sînt foarte bune. Triumful principiilor coexistenței pașnice este dictat de bunul simț. Desigur, lucrurile nu vin de la sine. Este necesară înțelegerea și colaborarea strînsă a tuturor forțelor păcii în lume, este nevoie de o mișcare populară mondială».

Arătînd cum reacționează popoarele din vestul Europei, la primejdia remilitarizării Germaniei Occidentale, Isabelle Blume a spus : «Consiliul Mondial al Păcii își propune să desfășoare în continuare o vastă muncă

de informare a maselor largi în problema dezarmării. În Occidentul Europei, necesitatea dezarmării este înțeleasă și prin prisma pericolului pe care îl reprezintă noua armată vest-germană, căreia urmează să i se pună la dispoziție și arme nucleare... Primejdia care o reprezintă Bundeswehr-ul amintește suferințele îndurate din partea Germaniei hitleriste. De aceea, se poate afirma că lupta împotriva înarmării Germaniei Occidentale, împotriva înarmării în general și pentru dezarmare va căpăta în Apusul Europei o intensitate tot mai mare».

Prof. Y. Hirano a arătat că trupele americane trebuie să fie evacuate din Extremul Orient, deoarece în această parte a lumii «a crescut considerabil interesul popoarelor pentru înfăptuirea dezarmării generale și totale... De aceea, popoarele din această regiune a lumii sînt adînc interesate în înfăptuirea dezarmării».

În discursul pronunțat în fața plenului Academiei R.P.R., prof. John Bernal a afirmat că oamenii de știință nu-și pot consacra toate eforturile lor cercetării și utilizării naturii spre binele omenirii, datorită unor cercuri care luptă pentru război. Oamenii de știință «se văd nevoiți să mediteze pentru a împiedica folosirea cunoștințelor lor în scopul distrugerii omului. De 40 de ani, adică cea mai mare parte a vieții mele, — a spus prof. Bernal —, am luptat și lupt împotriva folosirii științei în scopuri distructive. Aceasta, mai ales după ultimul război mondial, cînd s-a ajuns la oribila concluzie că știința a descoperit mijlocul de a distruge tot ce au creat pînă acum oamenii... Știința a depășit stadiul în care se limita la interpretarea naturii. Ea a depășit chiar și stadiul în care utilizează aceste cunoștințe. Știința creează astăzi lucruri care înainte nu existau în natură; ea a început să făurească o lume nouă, bogată în posibilități materiale și spirituale. Pentru a crea această lume, este esențial ca toți tinerii să fie formați în așa fel, încît să poată utiliza din plin noile posibilități. În felul acesta vor dispărea deosebiriile dintre muncitori și savanți, deosebiri care au frînat atît de mult în trecut progresul culturii. În viitor, fiecare muncitor va trebui să fie un savant și fiecare savant, un muncitor. Această posibilitate, îmbinată cu cea a unei energii abundente, ar putea deschide în fața umanității o eră lipsită de penurie. Ceea ce împiedică deschiderea unei asemenea ere sînt pregătirile actuale pentru război. Căci sîntem deja în posesia cunoștințelor care ar putea duce la transformări de natură să asigure omului toate necesitățile materiale».

Apreciind stadiul actual al luptei pentru pace și contribuția omenirii pentru preîntîmpinarea războaielor, prof. Bernal a afirmat: «Activitatea desfășurată de forțele păcii în toate țările lumii și în special de forțele organizate ale muncitorilor, studenților, ale partizinelor păcii, trebuie să fie statornic îndreptată spre crearea unui climat favorabil succesului, presiunii exercitate de opinia publică asupra acelor guverne care deocamdată refuză sau ezită să participe la elaborarea măsurilor realiste ce

pot contribui la efectuarea dezarmării generale și totale. Ceea ce s-a petrecut recent la începutul actualei sesiuni a Adunării Generale a O.N.U. marchează progresul forțelor iubitoare de pace, întărirea activității luptătorilor pentru pace». Subliniind că datoria savanților este de a se atașa luptătorilor pentru dezarmare, prof. Bernal a arătat că știința și arta trebuie puse și ele în slujba umanismului creator.

Subliniind cu deosebită satisfacție documentele elaborate de sesiunea Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii, care a avut loc la București, în 23-24 noiembrie, cât și pe cele ale reuniunii Secretariatului Consiliului Mondial al Păcii, care a avut loc la București la 26 noiembrie, clerul ortodox din Republica Populară Română va căuta ca și pe viitor, sub îndrumarea înțeleaptă și părintească a Prea Fericitului Patriarh Justinian, să-și unească eforturile cu ale tuturor oamenilor din lumea întreagă, pentru ca pacea, testamentul sfânt al Mântuitorului Hristos și dorința arzătoare a întregii omeniri, să fie înlăptuită.

Pr. STAN DIMANCEA

A XV-a SESIUNE A ADUNĂRII GENERALE A O. N. U. POZIȚIA DELEGAȚIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE FAȚĂ DE CELE MAI IMPORTANTE PROBLEME ALE CONTEMPORANEITĂȚII

Agenda sesiunii a XV-a a Adunării Generale a O.N.U., deschisă la 20 septembrie 1960, a fost extrem de încărcată : peste 100 de puncte. Aceasta se datorește faptului că în forul suprem al omenirii, în cadrul acestei sesiuni au participat peste 30 șefi de guverne, 57 miniștri de externe și o serie întregă de personalități marcante, denotînd prin această participare caracterul reprezentativ de mari proporții al O.N.U. Chiar de la începutul sesiunii, structura politică a O.N.U. a luat un nou curs — favorabil unor probleme de umanism —, prin primirea în sinul O.N.U. a celor 16 noi state, care au schimbat nu numai harta politică a Africii, ci și pe cea a O.N.U.

Problemele principale ale sesiunii a XV-a a O.N.U. au fost abordate de premierul sovietic N. S. Hrușciiov, și ele au avut o unanimă accepțiune, ca dovadă punerea lor în discuție. Problemele de arzătoare importanță sînt : dezarmarea generală și totală, abolirea colonialismului, modificarea structurii Secretariatului și a Consiliului de Securitate și înfăptuirea principiului coexistenței pașnice, ca bază a relațiilor dintre statele cu sisteme sociale diferite.

La cea de a XV-a sesiune a O.N.U., poporul român a fost reprezentat de o delegație care a avut în frunte pe dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej. Plecarea delegației R.P.R. a avut încredințarea întregului popor, dată prin hotărîrea unanimă a sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale a R.P.R. Inconjurat de dragostea întregului popor, dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a primit și din partea Bisericii Ortodoxe Romîne, prin Prea Fericitul Patriarh Justinian, urări de deplină izbîndă în vederea înfăptuirii bunului suprem al omenirii : PACEA ÎNTRE POPOARE.

De altfel, printre cei care l-au primit cu toată bucuria pe reprezentantul poporului român a fost și episcopul Andrei Moldovanu al românilor din S.U.A., împreună cu membrii coloniei romine.

Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a luat cuvîntul la sesiunea Adunării Generale a O.N.U., în ședința din 27 septembrie 1960. În cuvîntul său sincer, șeful delegației R.P.R. și-a exprimat nădejdea în nobila misiune pe care trebuie s-o aibă O.N.U., pentru a feri lumea de cataclismul unui nou război, «să devină o organizație cu adevărat universală, în care toate statele și popoarele să știe că au reazim sigur, un arbitru drept și nepărtinitor, un organism care prin însăși compoziția și structura lui să fie fidel marilor principii înscrise în Cartă».

Însușindu-și punctul de vedere sovietic în problema dezarmării, dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că «propunerea Uniunii Sovietice de a se înfăptui dezarmarea generală și completă corespunde nobilei năzuințe a omenirii de a se inaugura în dezvoltarea societății umane o eră nouă, în care războaiele să rămînă definitiv de domeniul trecutului, iar oamenii să poată lolosi în întregime resursele planetei noastre și propriile lor energii, pentru a crea o lume în care să fie lichidate pentru totdeauna înapoierea, sărăcia și foametea, să înflorească relațiile pașnice de colaborare rodnică și prietenie între țări și popoare». Șeful delegației R.P.R. a argumentat că propunerile Tratatului de dezarmare generală și completă prezentate de dl. N. S. Hrușciiov, pot constitui «o bază serioasă pentru o abordare concretă și constructivă a problemei și permit Adunării Generale să găsească ieșirea din impas», oricare ar fi poziția adepților cursei înarmărilor, în frunte cu S.U.A. Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat apoi imensele servicii pe care le-ar aduce omenirii dezarmarea prin alocarea de ajutoare substanțiale țărilor slab dezvoltate. «Eliberarea omenirii de povara tot mai apăsătoare a cheltuielilor militare și a cursei înarmărilor — a spus d-sa — ar deschide calea spre valorificarea tot mai mare a acestor imense posibilități».

Atacînd bazele sociale ale colonialismului care «evocă imaginea a zeci de milioane de oameni vîduți ca sclavi, închiși în rezervații și lagăre de concentrare, decimați de foamete și de boli, ținuți în bezna inculturii», dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a afirmat că «guvernul Republicii Populare Romine salută și sprijină declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale propusă de U.R.S.S.». D-sa a evocat ca argument hotărîtor — în ceea ce privește opoziția S.U.A. în problema colonialismului —, cazul tînărului stat Congo (fost belgian), unde interesele pentru stoarcerea bogățiilor au dat loc unui război sîngeros.

Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat apoi că principiul coexistenței pașnice «în vederea menținerii și consolidării păcii reprezintă însăși rațiunea de a fi a Organizației Națiunilor Unite», dar — a remarcat d-sa — în timp ce S.U.A. vorbește despre pace la O.N.U., în același timp se desfășoară mari manevre în cadrul N.A.T.O., R.F. Germană se înarmează cu bombe nucleare etc. «Noi considerăm — a spus dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej — că hotărîrile pe care le va lua actuala sesiune a Adunării Gene-

răle a O.N.U. trebuie să contribuie la înlăturarea pericolelor grave ce amenință pacea, să pună capăt încălcării normelor îndeobște recunoscute ale relațiilor dintre state și nesocotirii drepturilor suverane ale altor popoare». În problema coexistenței pașnice, d-sa a cerut înscrierea pe ordinea de zi a sesiunii a XV-a a următorului punct: «Acțiuni pe plan regional, în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate între state europene aparținând unor sisteme social-politice diferite», — aceasta pentru că «guvernul român consideră că dezvoltarea și îmbunătățirea continuă a relațiilor dintre statele situate în regiuni în care cele două sisteme social-economice vin în contact imediat sau apropiat capătă o însemnătate deosebită atât pentru țările direct interesate, cât și pentru pacea și securitatea generală».

În acest sens, dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că guvernul R.P.R. a propus în 1957 și 1959 o înțelegere între statele din regiunea balcanică, și că astfel de propuneri «sînt sprijinite de o serie de state din regiunea balcanică și se bucură de interes și simpatie în opinia publică din toate țările acestei regiuni».

Plecînd de la dorința sinceră de pace, indiferent de convingerile politice sau filozofice, dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că nimeni nu poate fi indiferent de felul cum este crescut tineretul, mai ales că unele «cercuri influente din anumite țări fac eforturi pentru a inocula tineretului veninul intoleranței față de oameni, îndeosebi față de cei de altă rasă, al revanșismului și al agresiunii, în scopul de a-l adapta proiectelor aventuriste ale adversarilor destinderii și păcii». Afîrmînd rolul pe care-l poate avea tineretul lumii ca factor activ pentru progresul omenirii, dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a cerut înscrierea pe ordinea de zi a unui nou punct: «Măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii dintre popoare». Reprezentantul guvernului R.P.R. și-a exprimat nădejdea că propunerile sale vor găsi înțelegere și sprijin din partea statelor membre ale O.N.U.

În ultima parte a cuvîntării sale, d-sa a făcut un bilanț al realizărilor regimului democrat din R.P.R., arătînd prosperitatea de azi, pe tărîm industrial, agricol, economic, social, cultural, medical etc., față de 1938, evidențiînd că «rezultatele obținute sînt efectul unei politici dictate de interesele fundamentale ale țării și de necesitățile dezvoltării ei pe calea progresului». Șeful delegației R.P.R. a dat prin bilanțul prezentat o ripostă usturătoare celor care se ocupă de așa numita «eliberare» a țării noastre și care preconizează o întoarcere la stările de lucruri anacronice anterioare lui 23 August 1944.

Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a făcut în încheiere o analiză a structurii executive din administrația O.N.U., argumentînd că ea nu mai corespunde actualelor împrejurări istorice. «Restructurarea aparatului executiv al O.N.U. și în special a Secretariatului General — a spus d-sa —, este o cerință pe care o ridică însăși viața internațională a zilelor noastre; însăși necesitatea imperioasă ca O.N.U. să poată deveni un instrument eficace în rezolvarea marilor probleme care sînt pe ordinea de zi a Adunării Generale a O.N.U.». Argumentînd că pînă acum administrația

O.N.U. nu s-a dovedit eficace prin faptul că se află în mâna unui grup de state, dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a spus că «delegația romină consideră că răspunsul satisfăcător la această problemă îl oferă propunerea U.R.S.S. ca organul executiv să fie constituit nu dintr-o singură persoană — secretarul general —, ci din trei reprezentanți ai grupelor de state care compun O.N.U., statele aparținând alianțelor occidentale, statele socialiste și celor neutre».

Tot în vederea bunului mers pe calea păcii și a progresului, cit și a înlăturării unor manifestații ostile față de unele delegații, puse la cale sau ocrotite de oficialitățile S.U.A., dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că «delegația romină consideră justificată părerea că trebuie examinată problema găsirii unui alt sediu pentru O.N.U., într-o țară care poate asigura desfășurarea normală, în condiții demne a activității delegațiilor și a organizației în întregul ei».

În încheiere, șeful delegației R.P.R. a arătat că popoarele lumii așteaptă ca această sesiune a O.N.U. să găsească drumul pentru a scoate problema dezarmării din impas și pentru a înfăptui dezarmarea generală și completă, transformînd în realitate năzuința nobilă a omenirii: o lume fără războaie. Ele așteaptă ca Adunarea Generală să se pronunțe pentru abolirea definitivă a sistemului colonialist și să deschidă popoarelor care mai suferă jugul robiei coloniale, porțile libertății și demnității umane. Ele așteaptă ca Adunarea Generală să condamne și să ceară încetarea acțiunilor care periclitează pacea și incalcă principiul sfînt al suveranității naționale. Ele așteaptă ca Organizația Națiunilor Unite să devină cu adevărat instrumentul efectiv al apărării păcii și securității internaționale.

Aportul delegației R.P.R. la cea de a XV-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U. nu s-a mărginit numai la discursul d-lui Gh. Gheorghiu-Dej. Discursul d-sale a jalonat principiile generale și a abordat problemele esențiale ale politicii de pace de care este animat poporul nostru. Pe baza acestor principii directe, delegatul permanent al R.P.R. la O.N.U. a intervenit în discuții în repetate rînduri, elucidînd o serie de probleme vitale în ceea ce privește pacea lumii.

În expunerea făcută după întoarcerea în patrie, dl. Gh. Gheorghiu-Dej, subliniînd aportul delegației R.P.R. la cea de a XV-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U., a arătat că «propunerile prezentate spre examinare Adunării Generale de către guvernul romîn, cu privire la «Acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate dintre state europene aparținînd unor sisteme social-politice diferite» și cu privire la «Măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare», s-au bucurat de o apreciere justă. Ideea unor aranjamente regionale de pace și securitate a fost susținută nu numai de R.P. Romină și de celelalte țări socialiste, dar și de Ghana și de alte țări din Asia și Africa».

Contribuția delegației noastre s-a făcut simțită la cea de a XV-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U. și prin crearea unei ambianțe sănătoase de prietenie cu alte delegații, indiferent de convingerile lor politice.

Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej a avut multe convorbiri, întâlniri, recepții, cu unele delegații și chiar cu reprezentanți ai poporului american.

«În convorbirile avute cu o serie de reprezentanți ai statelor din Africa și Asia, ca și din America Latină, aceștia — a spus dl. Gh. Gheorghiu-Dej —, în ciuda deosebirilor dintre noi, au manifestat o deosebită simpatie pentru țara și poporul nostru și mult interes pentru modul în care am rezolvat problemele complexe ce s-au pus în fața țării noastre după eliberare... Cu toate că nu ni s-au creat condiții favorabile pentru a cunoaște mai bine S.U.A. și poporul american, — fapt pe care l-au dezaprobat în public exponenții mai lucizi ai opiniei publice americane —, am avut totuși o serie de întâlniri utile cu un număr de oameni de afaceri și de cultură americani. Ceea ce credem important de subliniat în urma acestor întâlniri, este faptul că în ciuda concepțiilor care ne despart, toți acești oameni doresc extinderea relațiilor dintre țările noastre, doresc ca în lume în general să existe condiții favorabile dezvoltării relațiilor economice și culturale dintre state și popoare...».

Se poate conchide că la cea de a XV-a sesiune a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite, cea mai importantă de pînă acum, prin problemele puse și participările efective ale reprezentanților unor state, delegația R.P.R., în frunte cu dl. Gh. Gheorghiu-Dej a adus o contribuție substanțială, reprezentînd cu demnitate poporul nostru, prin conținutul profund uman și pașnic al problemelor abordate. Delegații patriei noastre au demonstrat cu eficiență că în Republica Populară Romînă trăiește un popor harnic, muncitor, capabil, sincer, doritor de pace între popoare, animat de cele mai nobile sentimente pentru apărarea progresului, civilizației și viitorului strălucit al întregii omeniri.

REDACTIA

R E C E N Z I I

600 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ANDREI RUBLIOV

În *Журнал Московской Патриархии*, Moscova, 1960, 6, pp. 40-53, N. Ivanov, sub titlul de mai sus, prezintă personalitatea genială și activitatea ntarelui pictor rus, Andrei Rubliov.

În cadrul vieții Bisericii Ortodoxe Ruse, icoanele au un loc deosebit, conform concepției Sfinților Părinți și doctrinei iconografice. În jumătatea secolului al XVI-lea, un sinod rus consemna printre altele ca zugravii să se conducă în activitatea lor iconografică după modele vechi, «așa cum a zugrăvit Andrei Rubliov și alți pictori vestiți». Datele biografice despre Andrei Rubliov sînt puține. S-a născut în 1360 și a murit în 1430. A fost monah în Mănăstirea Troița-Sergheeva. El participă la zugrăvirea bisericii din piatră «Buna Vestire», împreună cu iconograful Teofan și Prohor din Gorodeț. Își formează personalitatea etică în Mănăstirea Troița Sergheeva, în atmosfera spirituală superioară, dominată nu cu mult înainte de Prea Cuviosul Serghie de Radonej. Pravila acestei mănăstiri cuprinde în afară de munca manuală, munca intelectuală (lectura intensă a Sfinților Părinți) și rugăciunea din chilie. Cea de a doua parte a vieții, Rubliov și-o trăiește în Mănăstirea Spaso-Androniev din Moscova, întemeiată în 1360 de Prea Cuviosul Andronic, ucenic al lui Serghie.

Din «Lelopiseț» aflăm că Andrei a fost ucenicul și prietenul zugravului Daniil ce Negru. Îi lega o caldă prietenie spirituală și o mare dragoste. În inscripția cu privire la zugrăvirea catedralei «Adormirea» din Vladimir, se spune că au fost meșteri «iconarul Daniil și Andrei Rubliov»: În viața lui Iosif al Volokolamului se relatează că acesta urmărind să se împace cu cneazul Feodor Borisovici, îi trimite daruri, «icoane zugrăvite de Rublev și Dionisie».

După cum școala atonită, spune un istoric al iconografiei ruse, — socotea că a imita pe Mihail Panselin e cea mai înaltă măiestrie a iconografiei, tot astfel pentru vechiul zugrav rus, Rubliov însemna culmea aspirației sale de realizare.

Zbornicul ermeneutic Klințov menționează: «Prea Cuviosul Andrei, iconograful de la Radonej, zis Rubliov, a zugrăvit multe sfinte icoane prea frumoase și luminate». Biograful Prea Cuviosului Serghie adaugă: «Andrei zugravul prea slăvit întrecă pe toți în înțelepciune, prea cinstit la tinerețe ca și la bătrînețe».

Perioada activității lui Andrei Rubliov coincide cu epoca formării statului național rus, cu lupta pentru dezrobirea de sub jugul tătar. Lupta de la Kulikov (1380) arătase că Rusia era suficient de puternică pentru a ataca dușmanul înrobitor, care o asuprise aproape un secol și jumătate. Importanța Moscovei ca centru politic al țării, crește. Ea devine totdeodată și centrul bisericesc al Rusiei. În 1395, icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului e adusă din Vladimir la Moscova. Se dă o nouă ediție a Liturghie-

rului și un nou Regulament bisericesc. Concomitent cu acestea, viața monahăie ia o largă dezvoltare. Ucenicii Prea Cuviosului Serghie întemeiază minăstirile: Savin Storojevski (1380), Kirillo Belozerschi (1398), Ferapontov (1398), Pavlo-Obnorschi (1414). În jurul lor se ridică biserici, trapeze, chilii. În orașe se ridică noi biserici: catedrala Troița din Serpuhov (1378), catedrala Buna Vestire din Moscova (1397), catedrala Adormirea în Rostov (1411). Noile construcții puneau problema găsirii unor arhitecți și zugravi cu talent, pentru realizarea frescelor și celor noilor ansambluri.

În afară de Andrei Rubliov și Daniil cel Negru, în epoca respectivă s-au remarcat în iconografie, Prea Cuviosul Pahomie Nerejtschi († 1384), Prea Cuviosul Feodor († 1394), Epifanie Premudrîi, Prea Cuviosul Dionisie († 1437) etc. Activitatea picturală a lui Andrei Rublev cuprinde zugrăvirea primelor locașuri sfinte din Rusia moscovită, catedrala Buna Vestire din Kremlinul Moscovei, catedrala Adormirea din Vladimir de pe Kliazma, catedrala Troița din Minăstirea Troița Sergheeva și alte biserici. Împreună cu colaboratorii săi, Rubliov a înfrumusețat cu modele de strălucită artă bisericească, Rusia, care renăștea și se întărea după eliberarea de sub jugul tătar.

Andrei Rubliov a murit în anul 1430 și a fost înmormântat în Minăstirea Spaso-Androniev.

În creația lui Andrei Rubliov, cel mai celebru monument e icoana Prea Sfința Troița, zugrăvită pentru vechea catedrală Troița din Lavra Sergheeva. Rubliov a zugrăvit această icoană «pentru lauda părintelui Serghie». Valoarea ei artistică e atât de importantă, încât în aproape toate minăstirile ortodoxe se găsesc copii după ea. S-au scris numeroase lucrări despre «Troița» lui Rubliov și toate studiile despre vechea artă rusească o reproduc și o descriu.

În 1408, Andrei Rubliov pictează, în orașul Vladimir, catedrala «Adormirea Maicii Domnului». În cronică se semnalează: «Din porunca marelui cneaz Vasile Dimitrievici s-a început zugrăvirea marii și soborniceștii biserici a Prea Curatei din Vladimir, meșteri fiind iconarul Daniil și Andrei Rubliov». Zidită în 1158-1160, catedrala a fost împodobită deosebit față de alte biserici, cu pictură murală. Arzînd, a trebuit să fie zugrăvită a doua oară, în 1189. În timpul fiului lui Dimitrie Donskoi, marele cneaz al Moscovei, Vasile Dimitrievici (1379-1425), catedrala e îmbogățită cu un nou iconostas și o nouă pictură. Ea a fost executată de Andrei Rubliov, împreună cu Daniil cel Negru, care o termină în 1408. Din nenorocire, din toată pictura s-a păstrat numai *Judecata de apoi*, precum și câteva chipuri de sfinți. Frescele acestei compoziții cuprind peretele dinspre apus, o parte din boltă și naosul. Iisus ca judecător suprem se află într-un arc format din serafimi. Cu dreapta El cheamă pe cei drepti în împărăția cerească, iar în stînga îndepărtează pe cei păcătoși. De o parte și de alta a tronului, Maica Domnului și Ioan Botezătorul cu smerenie se roagă pentru omenirea păcătoasă, alături de mulțimea de îngeri și Apostoli. Ingerii trimbătează viilor și morșilor la suprema judecată. Lipsește din acest monumental tablou al judecății — iadul, a cărei frescă probabil nu s-a păstrat sau nu figura aici. Analizînd picturile de aici, specialiștii au reușit să identifice lucrările lui Rubliov, care poartă stilul său autentic, de cele executate de colaboratorii săi. Prin coloritul, grația, desenul lor, prin tonurile cromatice calde, prin caracterul imponderabil al figurilor, frescele de aici formează un tot cu arhitectura vechii catedrale. Ele sînt singurele realizări de pictură murală ale lui Andrei Rubliov, ce s-au păstrat pînă în zilele noastre. Iconostasul catedralei Adormirea din Vladimir, la zugrăvirea căreia a participat și Andrei Rubliov, nu s-a păstrat, însă, unele icoane zugrăvite de Rubliov au rămas intacte. Ele se află astăzi în Galeria Treliakov.

Andrei Rubliov a pictat catedrala Troița din Lavra Troița Sergheeva, împreună cu Daniil cel Negru, în anii 1425-1427. În manuscrisul «Viața Prea Cuviosului Serghie din Lavra Troița Sergheeva» (scris în secolul XVI), există o miniatură care înfățișează pe Prea Cuviosul Nikon, invitat pe Andrei și Daniil, care zugrăvesc catedrala Troița.

Icoanele păstrate din iconostas, zugrăvite de Andrei Rubliov, se încadrează în registrul care cuprinde pe Sfințul Ioan Botezătorul, arhanghelul Gavriil, Apostolii Petru și Pavel. Din registrul trei, icoanele: Arătarea Domnului, Femeile mironosițe, Spălarea picioarelor, Coborîrea Domnului în iad, Înălțarea Domnului, Coborîrea Duhului Sfînt și Adormirea Maicii Domnului sînt considerate ca aparținînd lui Rubliov.

Creația picturală a lui Andrei Rubliov constituie o operă de artă, neîntrecută. În treaga sa compoziție e pătrunsă de simțul ritmului. Trăsăturile chipurilor sînt fine, silue-

tele zvelte, iar gama de culori e alcătuită din culori închise, din nuanțe purpurii, de azur, albastru deschis, toate redată în combinații suave și armonioase.

Sinodul Stoglav a confirmat icoanele rublievene ca modele. Numele lui Andrei Rubliov a ajuns celebru, iar icoanele sale s-au păstrat în minăstiri ca cele mai de seamă valori. Arta lui a constituit culmea picturii vechi rusești. Prin operele sale armonioase și de o superioară inspirație, ca conținut bisericesc și într-o formă artistică desăvârșită, Andrei Rubliov a creat în Rusia o școală, așa zisa școală iconografică a lui Rubliov. Lucrările lui constituie o întreagă epocă în istoria artei rusești, iar reflectarea creației sale poate fi identificată în cele mai bune realizări ale iconografiilor de mai târziu.

«TROIȚA», OPERA CEA MAI LUMINOASĂ A PICTURII VECHI RUSE. Nikolai Kouzmine, André Roubliov, în *Oeuvres et opinions*, Moscou, 1960, 8, pp. 181-186+1 planșă colorată și 4 în alb și negru, arată în istoria artei ruse că anul 1904 marchează data începerii restaurării icoanei «Troiața» a lui Rubliov. Ea se află în Mănăstirea Sfânta Treime — Sfântul Serghie (astăzi Zagorsk), unde credincioșii veneau în mare număr. A fost nevoie să fie înlăturate trei straturi de pictură, pentru a regăsi pe cea originală.

Pictorul Igor Grabar, contemporan al acestui eveniment, scrie: «Impresia pe care o produse această descoperire (icoana lui Rubliov), asupra artiștilor și învățaților epocii, a fost uluitoare». Se formau adevărate pelerinaje pentru a merge să vadă «Troiața». Icoana lui Rubliov, prin perfecția ei uimea pe toți care o vedeau. Totuși ea părea un fenomen izolat în epoca sa. Rădăcinile-i genealogice constituiau o enigmă de nedezlegat. În anii care urmează, s-a procedat la restaurarea unei întregi serii de icoane din colecțiile particulare. În 1913, Expoziția de artă rusă veche expune sute de icoane din secolul treisprezece pînă în secolul al șaptesprezecelea, curățate și restaurate. Evident, apariția lui Rubliov printre pictorii ruși ai celui de al cincisprezecelea secol, nu era o întâmplare: el avea iluștrii înaintași. Acolo unde înainte istoricii și erudiții mibeuiat, acum se preciza o perspectivă istorică măreață, care pleca de la imitarea modelelor bizantine pentru a ajunge la înflorirea școlilor naționale: Novgorod, Pskov, Suzdal, Iaroslavl și Moscova, școli diferite însă formînd un tot în varietatea lor.

În 1920, «Troiața» a fost expusă cu alle icoane, de curînd descoperite, îndeosebi «Fecioara» din Vladimir (secolul XII), Deisis (icoană principală în iconostase), avînd figura lui Hristos în centru, însoțită de Fecioara, de Sfîntul Ioan Botezătorul, de arhangheli și de sfinți) din catedrala Buna Vestire din Kremlin, operă a lui Rubliov, împreună cu Teofan Grecul și Părintele Prohor, ca și cele trei icoane ale lui Rubliov, descoperite la Zvenigorod. «Troiața» lui Rubliov se află astăzi expusă permanent în sălile de artă rusă veche ale Galeriei Tretiakov din Moscova.

Ce-ți reține astăzi atenția în această operă?

În interpretarea lui Rubliov, fragmentul biblic al viziiei celor trei călători, făcută lui Avraam, a pierdut toate trăsăturile care apăreau în icoanele bizantine, tratînd același subiect. Acum aici, nu mai apare Avraam, nici Sara, nici jertfa vișelului. Compoziția care în întregime se înscrie în interiorul unei invizibile circumferințe, îți lasă o impresie de pace, de liniște și de armonie. Liniile nu tind către exterior: totul rămîne închis în interiorul acestui cerc. Gesturile îngerilor traduc seninătatea cuvintelor. Frumusețea tinerilor e scoasă și mai mult în relief de culorile strălucitoare ale veșmintelor lor. Întîlnim o armonie de neuitat, a raporturilor de culoare: albastrul senin, roșul de culoarea cireșii, verdele mîngietor, movul-roșu al veșmintelor, cu galbenul și aurul aripilor, cu verdele măsliniu al stejarului de la Mamvrî. Parcă ar fi un cîntec de orgă. Aurul fondului e aproape complet șters și îți poți închipui ce pedale constituie acest aur, combinat cu albastrul veșmintelor, — în polifonia ansamblului. Lărgirea contrastelor colorate, — de la albul feței de masă ia roșul vișiniu al veșmîntului îngerului din mijloc —, dă impresia unei extraordinare bogății de paletă. E de ajuns să fi văzut o singură dată «Troiața», pentru a nu mai uita niciodată ritmul liniilor sale și nici simfonia culorilor sale. Emană din ea valori de lumină, de puritate. Icoana monahului de odinioară are rezonanțele unui imn închinat păcii. Datele cu privire la viața sa sînt foarte puține. Se presupune că s-a născut în 1360, nu se știe unde, iar cronicile arată că a fost călugăr în Mănăstirea Sfîntul Serghie, întemeiată după 1330. Nu se știe nici unde a învățat pictura și nici de la cine. Se știe numai că era deja celebru în 1405, cînd i se comandă,

Icoana Prea Sfînta Troiță de Andrei Rubliov

În același timp și lui Teofan Grecul, pe atunci în deplină glorie, și Părintelui Teodor din Gorodeț, — frescele «Buna Vestire» din Kremlin. Începând din 1408, el lucrează cu un alt călugăr, din minăstirea sa, Daniil cel Negru, care de acum va fi mereu colaboratorul său la pictarea catedralei Adormirea Maicii Domnului din Vladimir.

În cronicile care au ajuns pînă la noi, nu se pomenește de operele lui Rubliov, între 1408-1425. Specialiștii însă situează, în această perioadă, pictura catedralei Adormirea Maicii Domnului de la Zvenigorod, din care se păstrează o parte din fresce și trei deisis. Unii presupun că în acest timp, Rubliov a lucrat totodată și pentru Minăstirea Sfîntul Chiril, din Lacul Alb (regiunea Novgorod), unde se găsea o icoană a Adormirii Maicii Domnului, pe care un inventar din secolul al șaptesprezecelea i-o atribuia. Cam în această perioadă a maturității sale a creat «Troîța». În 1425, egumenul Minăstirii Troîța — Sfîntul Serghie —, comandă pictarea catedralei, lui Rubliov și lui Daniil. Picturile murale nu se mai păstrează, dar iconostasul se păstrează și, în starea sa actuală, după restaurare, el constituie un mare exemplu de unitate decorativă și de compoziție. Ansamblul poartă pecetea genului lui Rubliov, însă cu siguranță că nu toate icoanele sînt pictate de el.

După mărturia cronicarilor, frescele catedralei minăstirii lui Andronic din Moscova, pictate în colaborare cu Daniil, au fost ultima operă a lui Rubliov. Aceste fresce au dispărut. Rubliov a fost înmormîntat aici, în 1430. În perimetrul acestei minăstiri, se găsește astăzi muzeul Rubliov, închinat artei ruse vechi.

Pictura bisericească era prin tradiție anonimă. Istoria a păstrat numai cîteva nume celebre.

Opera și personalitatea lui Andrei Rubliov trebuie să fi avut o mare influență asupra contemporanilor și urmașilor săi, deoarece acest nume a rămas timp de secole aureolat de o glorie legendară.

Troîța era, pînă la Revoluția din Octombrie, singura operă cunoscută a lui Rubliov. Cercetările specialiștilor și restauratorilor sovietici au dat la iveală o serie de opere capitale, care au făcut posibilă o mai bună clarificare a etapei activității acestui mare pictor.

În 1922, o comisie specială cercetează ceea ce se păstrase din icoanele lui Rubliov, în Vassilevskoe. Douăzeci și șapte de icoane au fost salvate de la distrugere și predate Atelierelor naționale de restaurare. O parte din ele se află expuse în Galeria Tretiakov. Trei icoane din Zvenigorod, care se găsesc astăzi tot în Galeria Tretiakov, au fost descoperite în 1918, în fundul unui șopron al unei biserici, într-o stare jalnică. O restaurare atentă a reușit să salveze fragmentele, de o valoare de neprețuit pentru opera lui Rubliov. Tot la Zvenigorod, pe stîlpii bisericii Adormirea Maicii Domnului, s-au descoperit fragmente de frescă, al căror stil ne îngăduie să-l atribuim școlii lui Rubliov.

Frescele din Minăstirea Andronic au dispărut complet, distruse de barbaria «naștorilor». Restauratorii nu au putut reface decît fragmente mici de ornamentație.

Încercarea de a restaura frescele Adormirii Maicii Domnului, la Vladimir, a avut mai mult noroc. Deși fuseseră de mai multe ori repictate, s-au putut da la iveală de sub straturi, importante fragmente de compoziție: Judecata de apoi, Adunarea celor drepti în rai, Sinul lui Avraam, cete de sfinți și sfinte. E de semnalat că întocmai ca la Zvenigorod, în reprezentarea lui Hristos ca și în figurile Apostolilor și sfinților, — regăsești trăsăturile naționale ale chipului rusesc. Unele capete sînt atît de caracteristice pentru țărănul rus, încît îți aduc aminte de Turgheniev și de Tolstoi. Apostolul Petru, cu privirea blajină și capul său rotund, pare fratele spiritual al mujicului Platon Karataev din «Război și Pace».

Totodată cu restaurarea operelor din Vladimir, se desfășura un amplu program de spălare a vechilor picturi din bisericile Kremlinului și Zagorskului. Astfel s-au putut cunoaște părțile lucrate de Rubliov. Rămîn încă multe puncte obscure în biografia lui Rubliov, îndeosebi cu privire la anii de ucenicie și de formație artistică. Nu se știe nimic despre activitatea sa înainte de 1405, cînd deja ajuns la maturitate, cucerind celebritatea, a fost chemat împreună cu Teofan Grecul să zugrăvească biserica Buna Vestire din Kremlin.

Vechii iconari ruși nu cunoșteau selea de glorie și nu semnau icoanele lor. Operele erau anonime și într-un anumit sens, impersonale, deoarece împodobirea pereților

Icoana Mintuitorului înconjurat de serafimi, de Andrei Rubliov
și Daniil Ciornii.

bisericilor și iconostaselor era încredințată unor corporații de meșteri. Desigur că membrii lor nu aveau aceeași măiestrie, nici același talent. Nu e mai puțin dificilă, astăzi, și identificarea în aceste opere colective, — a trăsăturilor distinctive ale fiecăruia din colaboratori. În aceasta constă dificultatea fundamentală a problemei Rubliov. Cronicile nu menționează niciodată numele lui singur, ci împreună cu tovarășii de lucru și numai cu cei mai importanți dintre ei. Se știe astfel că el a lucrat la «Buna Vestire» din Kremlin, împreună cu Teofan Grecul și Prohor, la «Adormirea Maicii Domnului» din Vladimir, cu Daniil, iar pentru frescele Troiței — Sfântul Serghie, egumenul Nikon l-a chemat cu Daniil și «alți cîțiva».

Dacă pentru a identifica stilul lui Teofan Grecul în icoanele Bunei Vestiri, sîntem ajutați de frescele din Novgorod, maniera personală a Troiței ne ajută să definim aportul lui Rubliov la creația colectivă a echipei sale. Specialiștii îi atribuie părțile cele mai «rublioviene», după caracterele fundamentale ale stilului său: căutarea și sonoritatea acordurilor culorilor, sentimentul ritmului în compoziție și mai ales — cel mai esențial, însă și cel mai greu de definit —, ceea ce numim poezia imaginii. Totuși scalpelul analizei nu poate totdeauna să prindă legătura care unește pe diferiți pictori și să distingă în mod sigur un nume de altul.

Iată pentru ce sub Deisisul Adormirii Maicii Domnului din Vladimir, care astăzi se găsește în Galeria Trețiakov, — administrația muzeului a pus o etichetă, purlînd cele două nume, al lui Daniil și al lui Rubliov. Prestigiul celei mai puternice personalități nu putea, evident, să nu influențeze asupra colectivului de muncă. Nu numai ucenicii sînt cei care gravitează în orbita lui Rubliov, ci chiar Daniil, cu toate că era mai în vîrstă decît el. Această influență nu a încetat să crească, chiar după moartea lui Rubliov. Geniul său a continuat să fecundeze timp de aproape un secol, pictura moscovită.

Pictura lui Andrei Rubliov, — lumină și armonie. În «Les nouvelles de Moscou», nr. 74, septembrie, 1960, Moscou, Natalia Demina, colaboratoare științifică a Muzeului Rubliov, consacră un articol valoros marelui geniu al vechii picturi ruse, Andrei Rubliov. Ea scrie că numeroși vizitatori străini care vin la Moscova, doresc să vadă operele lui Rubliov. Totdeauna se găsesc vizitatori străini în mulțimea care umple biserica Buna Vestire din Kremlinul Moscovei, admirînd frumusețea austeră și maiestuoasă a iconostasului, pictat în 1405 de bizantinul Teofan Grecul și iconarii ruși, Prohor de Gorodet și călugărul Andrei Rubliov.

Vizitatorii săliilor destinate vechii picturi ruse, în Galeria Trețiakov, se opresc în tăcere, în fața «Troiei» lui Rubliov, pentru a contempla cu evlavie această capodoperă, plină de lumină și armonie, altă deosebită de idealul abstract al picturii religioase. Troița lui Rubliov e un inn poetic închinat unității omenirii. Adîncimea acestei capodopere ne îngăduie să o comparăm cu Madona Sixtină a lui Rafael, cu «Hristos și banul de dajdie» al lui Tițian și cu cele mai valoroase din tablourile lui Rembrandt. La Zvenigorod, mic orășel așezat pe un deal, care domină Moscova, Rubliov, în maturitatea talentului său, a creat, la începutul secolului al XV-lea, celebra «Rînduiala Zvenigorodului», din care nu au mai rămas decît trei icoane: «Mîntuitorul», «Arhanghelul Mihail» și «Apostolul Pavel», păstrate în Galeria Trețiakov.

Privirea pașnică și atentă a Mîntuitorului arată o infinită demnitate, generozitate și omenie. Vechile tradiții ale picturii par că renasc în opera marelui artist rus. Reveria plină de lirism și gingășie a Arhanghelului Mihail, meditația Apostolului Pavel, arată o întregă lume plină de libertate, înțelepciune și de frumusețe tinerească. O dulce scînteiere pare că emană din culori. Liniile trădează în chip armonios noblețea formelor. E greu de închipuit cum opere ca «Rînduiala Zvenigorodului» și «Troiața» au putut fi create într-o epocă din cele mai întunecate, atunci cînd foamea, ciurma și năvălirile barbare pustiau Rusia, cerînd poporului neînumărate sacrificii și mari vitejii.

Pentru a face să dureze veșnic aceste fapte strălucite, au fost create în 1408, de Andrei Rubliov și tovarășul său Daniil Ciornii, frescele bisericii Adormirea Maicii Domnului. Maiestuoasa catedrală cu turia de aur, zidită în secolul al XII-lea, din ordinul fiilor lui Iuri Dolgoruki, întemeietorul Moscovei, Andrei și Vsevolod, pe un deal mai greu de urcat, dominînd valea Kliazmei, mai păstrează încă prețioase urme din frescele reprezentînd «Judecata de apoi», zugrăvite de Rubliov.

Bolțile grele par că sînt ușurate de chipurile zugrăvite pe ele. Biserica pare că e locuită de lințe de o rară frumusețe, de o grație și unică naturalețe.

Biserica albă a Troiței, care face parte din ansamblul arhitectural al Mănăstirii Troița-Sergheeva din Zagorsk, are fresce zugrăvite de Rubliov, Daniil și cițiva din uce-niții lor. Iconostasul care se păstrează aici reînsoțitește gândirea și sentimentele artiștilor, prin culorile sale mai suave și mai fragede, decât florile de curând culese. Ceea ce adaugă un farmec cu totul deosebit acestei opere, e un nu știu ce tainic, care nu îndrăznește să se exprime din plin. Nu poți să nu admiri tinerețea sufletească și siguranța mîinii iconarilor, care erau, la acea dată, venerabili bătrîni.

Arta lui Rubliov a constituit deslătarea contemporanilor săi și de asemenea continuă să fie și deslătarea noastră.

S-au scurs șase secole de la nașterea lui Rubliov. Această dată e sărbătorită în toate țările, așa cum s-a hotărît de Consiliul Mondial al Păcii.

Restauratorii și învățații sovietici au redat adevăratul său chip, geniului lui Rubliov, după lungi ani de muncă minuțioasă și atentă.

Andrei Rubliov și Mănăstirea Andronikov. Mihail Alpalov, doctor în istorie și critică literară, prezintă «Muzeul Rubliov» în *Архитектура С.С.С.Р.*, 1956, nr. 7, Moscova. El scrie:

«În fiecare an, o mulțime de oameni se îndreaptă spre Kremlinul din Moscova, vizitează vechile lui biserici și palate, admiră comorile artistice ale clădirii Orușeinaia Palata (sala de arme). Kremlinul, însă, ne dă doar o idee despre ce a devenit Moscova în perioada atotputerniciei și gloriei ei, atunci cînd Moscova era denumită «a treia Romă». Nu întimplător, construcțiile cele mai importante ale Kremlinului datează din timpul lui Ivan al III-lea și al succesorilor lui. Pentru a ne da seama cu ce a început Moscova — cea care a grupat în jurul ei pămînturile ruse —, atunci cînd în secolul al XIV-lea a pornit pe drumul luptei naționale de eliberare, va trebui să ne îndreptăm spre marginea de sud-vest a orașului, acolo unde se află Muzeul Rubliov, fosta Mănăstire Andronikov.

Astăzi, acest raion al Moscovei se contopește aproape cu centrul. În trecutul îndepărtat, aceste locuri erau separate de oraș nu numai prin albia șerpuitoare a râului Iauza, dar și prin numeroase coline acoperite de păduri și poieni. De la Mănăstirea Andronikov pînă la Kremlin erau 4 verste de drum. În direcție contrară, de pe colina de pe care se înalța mănăstirea, se deschidea drumul spre Zolotaia Orda (Hoarda de aur). Aici oamenii ruși își luau rămas bun de la rudele lor și o porneau în călătoria periculoasă spre curtea hanului. Aici te puteai aștepta totdeauna la o lovitură perfidă din partea hoardelor tătare, care se furișau spre Capitală.

Construirea zidurilor de fortărețe și a turnurilor la intrarea în Moscova, a avut pe atunci un scop de apărare. Mănăstirea Andronikov, întemeiată la 1360, a intrat ca o verigă în lanțul de mănăstiri-kremlinuri, care înconjurau Moscova dinspre sud, și o proleau din partea aceasta, cea mai periculoasă. Pentru moscoviți, Mănăstirea Andronikov sau Mănăstirea Androniev, după cum o denumea poporul în limbajul lui simplu, s-a impus datorită unei singure amintiri istorice. În 1830, cînd oștile lui Dimitrie Donskoi, după victoria asupra lui Mamai, s-au întors de pe cîmpul lui Kulikov, moscoviții le-au întîmpinat lîngă zidurile mănăstirii. Aici armatele lui Dimitrie Donskoi au făcut un popas înainte de a porni spre Kremlin.

Insemnătatea Mănăstirii Andronikov nu se limita însă la strategia militară. Războiul de eliberare necesita încordarea forțelor sufletești ale poporului, concentrarea realizărilor culturale. Ca și celelalte mănăstiri din acele timpuri, Mănăstirea Andronikov a devenit unul dintre centrele culturii ruse din acea vreme. Aici înflorea dragostea pentru cărți, se dezvoltau artele. După toate probabilitățile, la Mănăstirea Andronikov a fost întocmită, la începutul secolului al XV-lea, lista după cea mai veche enciclopedie rusă, «Izbornik Sviatoslavii», după manuscrisul kievean din secolul al XI-lea. Aici a apărut replica renumitei Evanghelii a lui Hitrov, care s-a păstrat la Muzeul Istoric. După toate probabilitățile, primele construcții mănăstirești, de lemn, înălțate de elevul lui Serghiei Radonejski Andronik, au provocat admirația contemporanilor, care, după expresia unei surse vechi, «erau uimiți de minunata construcție a lui Andronik».

Lucrul cel mai interesant însă a fost că locmai la Mănăstirea Andronik s-a oprit Andrei Rubliov împreună cu prietenul său mai mare și probabil profesorul său, Daniil Ciornii. Înșiși contemporanii îl numeau pe Rubliov «iconograful renumit», «prea înțeleptul». Andrei Rubliov a intrat în istorie ca cel mai mare pictor al vechii Rusii. Putem

însă presupune că el a participat și la crearea aspectului arhitectural al bisericii din piatră albă a mănăstirii, construită la începutul secolului al XV-lea și pe care înșiși contemporanii au denumit-o «minunată».

Clădirile Mănăstirii Andronikov au avut de suferit de multe ori de pe urma invaziilor străine. O lovitură grea a primit-o din partea armatei lui Napoleon. Dar chiar și puținul care s-a păstrat din teritoriul fostei mănăstiri constituie un colț minunat al vechii Moscove.

Construcția principală de aici — biserica Spasski — este cel mai vechi model de arhitectură moscovită timpurie care s-a păstrat pînă la noi. După aceasta ne putem face o idee și despre primele biserici ale Kremlinului din Moscova. Cu toate numeroasele reconstrucții și transformări ale acoperișului (a cărui formă mai constituie încă un obiect de cercetări și ipoteze istorice), biserica, cu cele patru volume puternice ale ei, produce chiar în starea în care se află astăzi o impresie puternică prin volumul mare, proporționat, care tinde în sus.

Decurînd, la îndepărtarea tencuielii mai noi de pe glafurile ferestrelor altarului au fost descoperite resturi ale picturii murale inițiale, foarte apropiate prin caracterul execuției lor de frescele lui Rubliov din biserica Uspenski din Vladimir. Motivul ornamental modest, care poartă amprenta unei simplități nobile, confirmă comunicarea făcută de Pahomie, scriitor din acele timpuri, că biserica Mănăstirii Andronikov a fost pictată de marele maestru și de «prietenui lui».

În afară de biserica din piatră albă, pe teritoriul muzeului s-au păstrat și alte clădiri vechi, printre care trapeza (sala de mese), formată dintr-un singur volum, construit în 1504 din fondurile lui Ivan al III-lea. Ca exemplu rar de arhitectură civilă a vechii Moscove, această clădire, prin arhitectura ei, se alătură construcțiilor Kremlinului din Moscova. S-a emis ideea că trapeza a fost construită din cărămidă, care a început să fie executată la Kalitnikov pentru Mănăstirea Andronikov încă pe vremea lui Aristotel Fioravanti. Din partea de răsărit, la trapeză aderă biserica Arhanghelul Mihail, înălțată în 1691 de prima soție a lui Petru I, Evdokia, deasupra mormîntului familiei Lopuhin. În mănăstire s-au păstrat camerele din 1670, o parte din zidurile de cărămidă, porțile principale și chiliile călugărilor, din primul pătrar al secolului al XVIII-lea.

În urmă cu 100 de ani, I. Ivanciu Pisarev, renumit scriitor în acea vreme în problemele de artă, s-a entuziasmat de poziția Mănăstirii Andronikov. «Vizitînd Mănăstirea Andronikov — scria el — și privind încă o dată împrejurimile ei, mi-am confirmat impresia pe care mi-au făcut-o în prima mea tinerețe și am găsit din nou că aceste locuri sînt atrăgătoare. Panta care coboară spre mal aduce pînă la picioarele noastre, alît terenurile gălbui, cîț și pajiștile de un verde puternic, între care se furișează domoala Iauza... Lîngă zidurile mănăstirii se deschide perspectiva măreață a colineilor, crîngurilor, bisericuțelor și a căsuțelor țărănești. Forma lor inelară se contopește cu zidurile albe ale Moscovei, cu cupolele ei aurite, care barează apusul cu bisericile ei cu cîte 5 cupole, cu turnuri care se pierd în bolta cerului, uimește prin bogăția arhitecturii și printr-o măreție de nedescris».

În secolele care s-au scurs de atunci, aspectul arhitectural al acestei periferii a Moscovei s-a modificat radical, de nerecunoscut. În zilele noastre s-au făcut multe pentru buna ei amenajare. Iauza a fost îngrădită cu cheiuri de piatră. Peste rîu s-au construit poduri peste care trec trenuri electrice și șiruri întregi de automobile. Nu departe de Mănăstirea Andronikov, cursul rîului Iauza este barat de o ecluză.

Datorită poziției ei, pe o colină abruptă, deasupra rîului, Mănăstirea Andronikov se vede și astăzi de departe, din punctele cele mai diferite. Deasupra zidurilor înnegrite de vreme se înalță corpurile vechi ale clădirilor acoperișuri ascuțite, iar deasupra tute-rore se înalță corpul de clădire de piatră albă al catedralei. Grupul clădirilor mănăstirești este încununat de biserica Arhanghelskaia. Nici una dintre aceste clădiri nu se distinge printr-o frumusețe deosebită sau printr-o decorație bogată. Spre deosebire de Kremlin, Mănăstirea Andronikov produce o impresie mult mai modestă. Însă, acest contrast între centru și periferie contribuie la înțelegerea mai adîncă a forțelor populare pe care se baza măreția Capitalei. Modestia înfățișării clădirilor nu micșorează cu nimic importanța ansamblului arhitectural al Mănăstirii Andronikov. Clădirile care se înalță unele deasupra altora sînt proporționale și de aceea, cu toate că datează din vremuri diferite, se contopesc într-o imagine arhitecturală unitară. În amurg, cînd razele oblice

ale soarelui care apune auresc zidurile înnegrite ale fortăreței și hramului Arhanghelski, ne putem da seama cum arătau aceste construcții în vechime și cum vor deveni — să sperăm — după terminarea lucrărilor de refacere.

Hotărârea Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. din 10 decembrie 1947, cu privire la transformarea fostei Mănăstiri Andronikov într-un teritoriu rezervat muzeului istorico-artistic «Andrei Rubliov», și, cu privire la amenajarea în clădirea catedralei din piatră albă a unui muzeu care să-i poarte numele, decurge nu numai din necesitatea de mult actuală de a immortaliza amintirea marelui maestru, ci și din înțelegerea clară a faptului că tocmai acest loc bogat în amintiri istorice este cel mai adecvat pentru asemenea scopuri.

Creatorii primului muzeu de artă veche rusă din Uniunea Sovietică au avut de învins greutăți uriașe.

Folosind spațiul relativ mic al catedralei, muzeul a pornit la îndeplinirea unei sarcini de mare importanță pentru stat, la adunarea și trecerea în evidență a monumentelor din Vologda, Iaroslavl, Rostov, Vladimir, Kirilovo, Pereiaslavl etc. O serie de remarcabile icoane și fresce, care necesită restaurare și îmbunătățiri, au fost aduse aici de la muzeele periferice. În biblioteca muzeului au intrat manuscrise și cărți vechi din fosta mănăstire Volokolamsk și, întrucît se știe că acolo au fost din totdeauna mult prețuite tradițiile artistice ale lui Rubliov, aceste materiale ajută la studierea științifică a moștenirii marelui maestru.

Un rol important în atragerea unor cercuri largi ale opiniei publice la această moștenire îl joacă expoziția mobilă de fotografii ale operelor lui Rubliov și ale contemporanilor săi, expoziție organizată de muzeu. Aceste fotografii sînt alăt de bine și de competent alese, sînt executate cu atît simț artistic, încît expoziția, în ansamblul ei, contribuie la scoaterea în evidență în capodoperele lui Rubliov a unor perfecțiuni pe care un ochi neînarmat nu le poate observa, în special în vechile clădiri semiîntunecoase, în care se aflau multe din aceste opere. Prin expoziția sa, muzeul a redescoperit de fapt înalta măiestrie a acestui pictor. Expoziția a fost primită cu căldură de Uniunea Pictorilor din Moscova.

Opinia publică artistică din Uniunea Sovietică este bine informată, la fel ca și prietenii de peste hotare ai artei ruse. Muzeul este vizitat permanent de pictori, critici de artă, profesori, studenți. Unii vin aici cu idei foarte vagi despre arta veche rusă. În muzeu, ochii lor se obișnuiesc să vadă profundul umanism al imaginilor lui Rubliov, perfecțiunea estetică a operelor sale, importanța mondială a artei sale. Aici iese clar în evidență uriașa importanță educativă a picturii clasice. Oamenii pleacă din Muzeul Rubliov emoționați de cele văzute, cu un sentiment de legitimă mîndrie pentru realizările marelui geniu al poporului rus.

Problema immortalizării amintirii lui Andrei Rubliov, problema familiarizării cercurilor largi de oameni sovietici cu comorile culturii artistice vechi ruse, au devenit în zilele noastre o cauză a întregului popor.

Andrei Rublev în Enciclopedia Sovietică. Большая Советская Энциклопедия vol. XXXVII, Moscova, 1955, pp. 286-287, reproduce în culori «Troiața» și arată că arta lui Rubliov a fost una din cele mai importante manifestări ale culturii ruse în perioada de formare a statului rus centralizat și de transformare a Moscovei în centrul său principal. În operele sale, Rubliov a înfățișat reprezentările despre demnitatea, forța spirituală și frumusețea omului, din acea vreme. Fără a ieși din cadrul iconografiei medievale, el denotă în picturile sale o simțire adîncă, un fin lirism și o înaltă perfecțiune a formei artistice. În creația lui Rubliov, școala moscovită de pictură atinge cea mai mare perioadă de înflorire. Tema tradițională a «Judecății de apoi» e tratată de Rubliov într-un chip nou. În ea nu există nimic nou și înspăimîntător. Frescele sînt pline de umanism și blîndețe. Apostolul Petru, care e în fruntea dreptilor din rai, are o figură asemenea omului simplu, care cheamă cu încredere și bucurie mulțimea după el. Ingerii care sună din trîmbițe sînt plini de grație și elan. În pictura de la Zvenigorod, chipul lui Hristos reflectă concepția populară a oamenilor ruși din vremea sa, despre omul ideal. Cea mai perfectă creație a lui Rubliov e «Troiața». Ingerii din ea par că-s adînciți într-o amicală comuniune. În cele trei figuri ale compoziției, repetarea formelor și conturilor introduce un ritm muzical. Culorile deschise, printre care se disting albastrul intens și liliachiul, exprimă bucuria de viață și armonia. Contemporanii lui Rubliov i-au

acordat o mare prețuire. Influența lui e vizibilă și în operele lui Dionisie. Operele sale au devenit accesibile studierii științifice, abia la sfârșitul secolului XIX. Toate celelalte opere ale lui Rubliov, în afară de «Troita», au fost descoperite după Revoluția din Octombrie.

În 1947, Mănăstirea Andronikov devine muzeu.

CONST. BARBULESCU

CONSTANTIN ZAMFIR, VICTORIA DOSIOS, ELISABETA MOLDOVEANU-NESTOR, *132 CİNTECE ȘI JOCURI DIN NĂSAUD*, București, Editura Muzicală, 1958, 192 pp.

Apărută sub îngrijirea Institutului de Folclor din București, această lucrare oglindește folclorul literar și muzical din vechea țară a Năsăudului. Introducerea, echivalentă cu un studiu, semnată de C. Zamfir, face o analiză substanțială a materialului publicat în această colecție. Transcrierile făcute de cei trei autori, de pe cilindri de fonograf și benzi de magnetofon, după toate criteriile științifice, dau cărții o ținută academică. Firește, cartea se adresează în primul rând specialiștilor și ea este, în acest sens, o prețioasă contribuție la dezvoltarea artei muzicale noi din patria noastră. Totuși, prin unele capitole de folclor religios pe care le cuprinde, această carte interesează în mare măsură și pe teologi și mai ales pe compozitorii de muzică bisericească. Reținem ca deosebit de importante pentru noi, cap. I — Ritualul de nuntă; cap. II — Ritualul de seceră; cap. III — Ritualul de înmormântare, și cap. IV — Colindele. Celelalte capitole sînt dedicate doinelor, repertoriului păstoresc, cîntecelor bătrînești și cîntecelor propriu zise.

Prezentate mai mult etnografic, sau din punct de vedere literar, cîntecele din ritualurile amintite sînt însoțite de data aceasta și de melodie, ceea ce ajută pe cercetător la stabilirea adevăratelor sensuri, reliefate și de muzică, și mai ales la reconstituirea ambianței în care se petrec aceste ritualuri legate atît de strîns de viața omului. Reminiscențe străvechi, din vechile culturi, mai mult sau mai puțin influențate de creștinism, aceste ritualuri păstrate prin tradiție caracterizează o anumită mentalitate a vieții noastre populare, în cadrul căreia se desfășoară. Aceste cîntece ceremoniale trebuie să merite mai multă atenție din partea noastră. Ele impresionează nu numai prin valoarea lor literară, ci și prin conținutul lor emotiv, uneori surprinzător, străbătut de profunde sensuri creștine.

În ritualul de nuntă, mireasa este o împărăteasă mare. «Iertăciunea» ar trebui citată în întregime: «Ne rugăm de ascultare, / Că cinstita-mpărăteasă mare, / Înainte de a lua taina sfintei căsătorii / Și de-a pași-n fața sfîntului altar, / Vrea să ceară binecuvîntarea / De la părinții dumisale»... p. 33).

În continuare, această străveche orăție de nuntă arată cum Dumnezeu a creat pe primii oameni tocmai în vederea căsătoriei. Imaginile folosite de această orăție sînt de o înaltă măiestrie poetică; nici nu crezi că aceste versuri sînt de factură populară: «Că Dumnezeu a făcut ceru și pămîntu / Numai cu cuvîntu. / O făcut pe Adam cu trupul din pămînt, / Cu auzu din vînt, / Cu fața din mare, / Cu ochii din soare, / Cu cugetul din duhul Sfînteniei Sale. / O luat un os din oasele sale,^a / O strămoșit pe strămoașa noastră, pe Eva. / De atunci, omu-i cu soție»... (p. 34).

După șosirea acestei orății, se zice «Tatăl nostru» și apoi, se arată în nota din josul paginii 33, se cîntă melodia: «De strigat cînd se scoate mireasa din casă». Toate mișcărilor ritualului năsăudean de nuntă sînt pline de grație, acompaniate de muzică, pline de sensuri adînci sociale și morale.

În ritualul de seceriș, se dau cîteva cîntece despre «Cunună». Se știe că străvechiul rit al «Cununii anului», cununa primelor spice de grîu secerate, simbol al rodirii pămîntului, este o reminiscență îndepărtată din cultul zeiței Ceres. Asemănătoare cu Drăgaica de la noi, cununa omului constituie o adevărată sărbătoare populară a secerișului. Nu lipsesc din textele cîntecelor, influențele creștine. În «Cîntecul cununii» auzim versuri ca acestea: «Îș aducem grîu frumos / Ca și fața lui Hristos. / Să fii gazdă veselos»... (p. 47). Sau în «Horia cununii»: «Din sus di la răsărit, / Mîndră cunun-o pornit. / Din jos di la Țăligrad, / Mîndră cunun-o plecat. / Cine duce cununa, / Cîrălă-i ca lu-

mina. / Ca lumina de ceară»... (p. 48). Iar în «Staroslea cununii»: Nouă jupînese / Cu trei site dese / de la Țăligrad alese...» / Cern făina și fac un colac mare și frumos / «Ca și fața lui Hristos» (p. 49).

În ritualul de înmormîntare se dau două bocete, la fiu și la fecior. Primul bocet, la fiu, descrie cu multe amănunte drumul celui răposat pe lumea cealaltă, pînă ajunge la scaunul de judecată. Cel de al doilea bocet, la fecior, fără să trădeze vreo legătură directă cu Miorița, asemuie totuși înmormîntarea cu nunta: «Cine-n lumi-o văzutu / Nuntă fără ceterașu, / Mirele mort în sălaș?» (p. 54).

Cele șapte colinde publicate în această lucrare sînt iarăși interesante alît prin conținutul lor religios și social, cît mai ales prin contaminarea acestui gen folcloric cu genul baladei. În primul rînd, menționăm colindul «La sfîrșitul lumii», care reliefează puternic dogma creștină, dar în același timp cuprinde și o notă socială interesantă: «Judecata-i mare price, / Vor fi și-mpărați cu singe. / S-or ascunde / Și n-au unde»... (p. 59).

În rest, pe lîngă temele obișnuite în colinde, referitoare la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos și la Maica Domnului, se întîlnesc unele fragmente care amintesc de Miorița (vezi colinda: «Ce s-aude-n sat la noi»), sau de motivul feiei răpile de turci sau de smeii (colinda: «Peste-un viri de munte verde»).

Și celelalte capitole despre doine sau despre cîntecele bătrînești, despre repertoriul păstoresc sau despre cîntecele propriu zise sînt interesante de studiat, pentru felul cum se reflectă artistic în conștiința poporului realitățile istorice și sociale cîntate de aceste producții epice și lirice populare. Glosarul de cuvinte de la sfîrșitul lucrării este bine venit și alcătuit cu deosebită grijă și competență. Cei trei cercetători științifici ai Institutului de Folclor din București, care au dat la iveală această lucrare, merită felicitări pentru frumoasa lor realizare. Cu astfel de lucrări, Institutul de Folclor din București se afirmă din ce în ce mai mult, în țară și peste hotare, în promovarea și valorificarea inteligentă a culturii noastre populare, din care face parte integrală folclorul literar și muzical.

GHEORGHE ALEXE

REVISTA REVISTELOR

ORAȘUL VLADIMIR ȘI CATEDRALELE SALE.

Marc Tatarinov (Vladimir, oraș cu o sută și unul de matori muți ai istoriei), prezintă în *Etudes soviétiques*, Moscou, 1960, iulie, pp. 57-62, orașul Vladimir, care și-a sărbătorit de curînd 850 de ani de existență. El e unul din cele mai vechi orașe ale Rusiei. În interiorul său, trecutul îndepărtat și zgomotoasa epocă modernă stau unul lîngă altul și nu se contrazic. Epocă modernă înseamnă marea uzină de tractoare, întreprinderile ce produc mase plastice, motoare, aparate de precizie. De asemenea orașul are nenumărate șantiere de construcție și centru de televiziune. Însă acum nu ne interesează prezentul, ci monumentele vechi.

Sub bolțile masive ale catedralei Adormirea Maicii Domnului, cu cinci turle (secolul XII), ai impresia că ai făcut o călătorie în timp. Arhitectura monumentală și solemnă e înfrumusețată cu fresce din secolele XII și XIII. Frescele lui *Andrei Rubliov*, cu toate că sînt alinse de patina vremii, te desfată permanent prin farmecul desenului și linețea coloritului. În vecinătatea acestei clădiri admiri catedrala Sfîntul Dumitru, ridicată la sfîrșitul secolului XII, cu o arhitectură din linii pure și avînd proporții perfecte. Meșteri necunoscuți au acoperit zidurile exterioare ale catedralei cu o admirabilă dantelă de piatră. Aceasta din urmă e alcătuită din chipuri omenești, măști, grifoni, plante stilizate etc. În total există mai mult de 500 de astfel de motive.

Acest oraș-muzeu al vechii arhitecturi rusești a păstrat și un alt monument al secolului XII: Poarta de aur, care era odinioară intrarea principală în cetate, în timp de pace, și un punct strategic important pentru apărarea orașului.

Statul alocă sume însemnate pentru restaurarea vechilor monumente. În 1957, s-au alocat, pentru lucrările de restaurare în regiunea Vladimir, două milioane și jumătate de ruble, în 1958 patru milioane, iar în 1959 creditele atingeau suma de cinci milioane de ruble. Atelierul de restaurare din Vladimir are mai mult de 200 de colaboratori: arhitecți, pictori, tehnicieni, constructori și decoratori. Ei lucrează nu numai în acest oraș, ci și la Suzdal, la Alexandrov, pretutindeni unde se găsesc monumente vechi de salvat și protejat.

Fotoreportajul din această revistă reproduce catedrala Sfîntul Dumitru (1193-1197). «Poarta de aur», unicul specimen al arhitecturii militare ruse din secolul XII, un detaliu de basoreliev, de la catedrala Sfîntul Dumitru, catedrala Adormirea Maicii Domnului, construită între 1158-1185. Din Suzdal, aproape de Vladimir, e reprodușă «Poarta sfîntă», cu două arcuri inegale, de la mînăstirea din Rizpolojenski. Impodobită cu carouri de faianță multicoloră, această poartă e încoronată de două turnulețe frumoase, cu opt fețe. O frescă din secolul XIII exemplifică pictura din catedrala Nașterea Sfîntei Fecioare. O vedere de ansamblu a mînăstirii din Prokov, cu principalele clădiri, datînd din secolele XVI și XVII, arată cadrul de liniște și contemplație, po-

trivrit cu destinația clădirilor. Un fragment din «Poarta de aur» a catedralei Nașterea Sfintei Fecioare, se remarcă prin bogăția florală.

DOCUMENTE TURCEȘTI DESPRE BISERICA ROMINEASCĂ.

M. Guboglu (Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de Stat «V. Kolarov»-Sofia. Importanța ei pentru istoria României și a altor state din sud-estul Europei), în «Revista Arhivelor», București, 1959, 2, 1, pp. 180-214, și 1960, I, II, pp. 134-182, urmărește dezvoltarea relațiilor istorice cu Orientul musulman. Încă de la începutul secolului trecut ele au început să intereseze pe mulți oameni de cultură. În 1805, episcopul Sofronie de Vrața (Vracanski) traduce în limba bulgară opera lui Dimitrie Cantemir: *Sistema religiei mahomedane* (St. Petersburg, 1722). Secția de orientalică din Biblioteca de Stat «V. Kolarov» are o bogată activitate. Reorganizată și îmbogățită cu un valoros material, după eliberarea Bulgariei de sub jugul fascist, ea posedă manuscrise și documente turcești. Autorul a cercetat aceste documente în 1958 și atrage atenția asupra lor, în special asupra colecției O.A.K. (Arhiva Orientaliska Kasa) și R.C. (Registrele cadiice), importante pentru istoria Bulgariei și trecutul Țărilor Române. I. Kabrda, într-un articol din «Casopis Archivni skoly», Praga, 1939, pp. 200-231, arată importanța acestor documente pentru Valahia și Moldova.

În registrele cadiice erau introduse zilnic diferite acte în legătură cu activitatea administrativă și religioasă a cadiilor. Se rezervau unele drepturi și clerului creștin, în frunte cu mitropolii ortodocși, în ceea ce privește relațiile dintre supușii lor. Registrele conțin documente emise de cancelaria sultanului, adresate caimacanilor, clerului superior și boierilor români în diverse probleme.

Pentru domnitorii Țării Românești și Moldovei se constată următoarea formulă diplomatică de adresare (într-un firman din 1690-1691), adresat lui Constantin Brîncoveanu: «Pildă printre emirii neamului creștin, orînduitor al marilor nobili din secta lui Isus, voievodule de Valahia...». Din cercetarea documentelor mai pot fi identificate numeroase semnalări, în care Țările Românești apar ca furnizoare de produse economice, animaliere, pentru Poarta turcească.

Alături de tribunalele seriatului funcționează și niște tribunale ale prelaților ortodocși. Statul otoman rezerva clerului ortodox jurisdicția întregii populații ortodoxe, nu numai sub raport religios, ci și în domeniul politic, alfit în materie de drept civil cît și drept penal. Situația Bisericii Ortodoxe și viața religioasă a populației creștine se reflectă în aceste documente. Nu se cunoaște bine de cînd au început sultanii să confere conducătorilor Bisericii Ortodoxe brevete împărătești, diplome de investitură. Nu e exclus ca acordarea lor să fi urmat după recunoașterea și reglementarea situației Bisericii Ortodoxe de către sultanul Mahomed II, după 1453.

În aceste diplome se arată drepturile mitropoliților, ce le pot exercita în dieceza lor, jurisdicția în materie de succesiune, căsătorie, drept civil, penal, taxele bisericesti. De asemenea se menționează administrația bunurilor bisericesti, a mînăstirilor, a pedepselor aplicate supușilor. Există totdeauna documente ce privesc, în general, restaurarea unor biserici, mînăstiri, obligațiile și angajamentele financiare ale mitropoliților. Printre documentele cercetate se mai observă chiar firmame privind asasinarea unor mitropoliți, episcopi și preoți. Aceste surse prețioase pentru istoria Bisericii Ortodoxe cuprind trei documente din 1761, privitoare la relațiile mînăstirii Motru din Țara Romînească cu sudul Dunării. O corespondență din 1871 raportează situația fundațiilor religioase din Isaccea (vezi N. Iorga, *Moschei pe pămîntul romînesc*, în «Buletinul Comis. Monum. Ist.», 1929, nr. 23, pp. 184-187, și H. Stănescu, *Monumente musulmane civile și religioase din orașul Brăila*, în «Studii și cercetări de istoria artei», 1956, 1/2, pp. 298-318). Documentele pot procura importante elemente pentru cercetarea toponimiei istorice, impozitul, «haraci», și impunerea «valahilor balcanici».

În 1837 se menționează existența unei mahalale de valahi în Șistov, din care face parte și «Vasile sin Grigore din nația valahă».

Sutele și miile de documente, concluce autorul, necesită o accelerată inventariere, catalogarea pieselor arhivistice, traducerea lor și o colaborare rodnică pentru specialității țărilor cointeresate din sud-estul Europei.

CINCI SECOLE DE ARTĂ MEDIEVALĂ ÎN ROMÂNIA.

Sub acest titlu, academicianul Gheorghe Oprescu (*Cinq siècles d'art médiévale en Roumanie*, pp. 35-48), în «Gazette des beaux-arts», Paris, 1960, Juillet-Août, publică un articol, însoțit de numeroase ilustrații, în care prezintă obiectele, tablourile de artă din Secția de artă medievală din Muzeul Republicii Populare Române. În afară de operele de valoare menționate mai sus, multe se află încă în biserici, minăstiri și chiar la Muntele Athos, rod al daniilor domnilor și boierilor români. O remarcabilă colecție de artă moldovenească se găsește de asemenea la Mănăstirea Putna. Ea cuprinde unul din cele mai frumoase ansambluri de broderie liturgică și argintărie din lumea întreagă. O altă colecție de artă muntenească se află în palatul lui Constantin Brîncoveanu, în care figurează obiecte executate sub domnia acestui domn, una din perioadele cele mai strălucite ale artei Țării Românești, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

Toate aceste colecții care se mai păstrează nu formează decât o mică parte din ceea ce s-a creat de-a lungul secolelor.

Broderiile liturgice, frescele, ușile de altar sculptate, argintăria, care compun obiectele expuse în sălile Muzeului Republicii Populare Române, constituie contribuția cea mai remarcabilă în arta medievală din această parte a Europei. Nici o țară ortodoxă nu ar putea fi comparată, în ceea ce privește numărul de piese și finețea de execuție, cu țara noastră. Broderiile cusute cu fir de aur și argint pe fond de mătase sau catifea, dublat de o foarte fină pînză de in, datorită acesteia din urmă, au făcut ca un număr din ele să se păstreze pînă astăzi.

Epitafele, dintre toate broderiile liturgice, sînt cele mai venerate. Ele reprezintă Coborîrea de pe cruce și punerea în mormînt. Epitaful de la Cozia (1396) pe mătase albastră, cu o fișe de crini stilizați, e deosebit de frumos.

Epitaful lui Silvan de la Neamț e minunat prin expresia sfîșietoare de durere a Maicii Domnului, prin aspectul tragic al Magdalenei, care de durere își smulge părul. Cetele de îngeri sînt armonioase. Epitaful de la Dobrovăț (Moldova), din epoca lui Ștefan cel Mare (terminat în 1506), are un mare număr de personaje. Un alt

epitaf, dăruit de domnitorul Alexandru Lăpușneanu, Mănăstirii Slatina (Moldova), de asemenea figurează în Muzeu. Dvera de la Slatina (mijlocul secolului XVI), dăruită de Lăpușneanu acestei mănăstiri, e un exemplar splendid, avînd la mijloc Schimbarea la Față, iar mai jos Sfinții Patroni și portretele domnitorului și al soției sale. Vătul liturgic din Rădăuți, dăruit de Ștefan cel Mare, prin modul cum e lucrat apare magnific și admirabil păstrat.

Epitrahilul de la Dobrovăț, țesut din mătase albastră închis, are la poale portretul lui Ștefan cel Mare și al ultimei sale soții (sfîrșitul secolului XV).

Tot atît de remarcabile sînt și cele de la Bistrița (Oltenia, 1512), ca și cel de la Tismana.

Vasele sfînte, obiectele de cult, din metal, argintărie, constituie un alt grup numeros și prețios. Ele se află orînduite în vitrinele muzeului. Cea mai mare parte din aceste opere de artă provin din Transilvania. Piesa cea mai importantă e paftaua, găsită în biserica Domnească din Curtea de Argeș. Lucrată dintr-un aur fin, ea închipuie două turnuri de castel gotic. Mormîntul în care a fost găsită e din secolul al XIV-lea, însă ea poate fi și mai veche. Nu se cunoaște proveniența ei. Printre zecile de obiecte din vitrine, cădelnițe, candele, potire, discuri, obiecte ferecate sau îmbrăcate, sînt unele de o rară frumusețe. Cea mai mare parte sînt lucrate foarte fin în argint aurit.

O cădelniță de argint (secolul XIV), aparținînd Mănăstirii Tismana, e de presupus că provine din Dalmația. Ea e o biserică în miniatură, de factură ortodoxă, cu ornamente gotice, cu uși și ferestre. O altă cădelniță e aceea dală de boierii craiovești Mănăstirii Bistrița. Una asemănătoare acesteia a fost dăruită de Ștefan cel Mare, Mănăstirii Putna. Cea de la Bistrița nu poate fi deci cu mult ulterioară secolului XV. Același domnitor moldovean a dăruit Putnei, clitoria sa preferată, un Evangheliar, ferecat în argint aurit, reprezentînd Coborîrea în iad și Adormirea Maicii Domnului. Un panaghier, lucrat, cizelat și emailat, a fost dăruit de episcopul Isaia, în 1581, Mănăstirii Rădăuți. Nu mai puțin însemnate ca lucrătură, sînt chivolurile, de pe sfînta masă, reproducînd în mic forma bisericii, căreia îi aparțin. Printre cele mai frumoase se numără acela care la început aparținea Mănăstirii Tismana, datat la 1671, și cel dăruit de Brîncoveanu Mănăstirii Hurezi

(1712). Muzeul e mai puțin bogat în icoane de mare stil. El are totuși două icoane excelente, de la începutul secolului XVI, din epoca lui Neagoe Basarab, ctitorul mănăstirii din Curlea de Argeș, vestită în toată lumea ortodoxă. Acestea ca și cele de mai târziu au un colorit strălucit, ca, de exemplu, Sfântul Gheorghe călare, Sfântul Ilie, Sfânta Parascheva, aceasta din urmă continuând în secolul al XVII-lea, frumoasa tradiție veche venită din Rusia. Una din icoane, aparținând perioadei lui Neagoe Basarab, cu puțin ulterioară domnitorului, — e rară, poate chiar unică prin subiectul ei. În fața Maicii Domnului, care are pe genunchi pe Mintuitorul, mort, se află Despina, soția lui Neagoe, în veșminte de văduvă, care ține și ea de asemenea pe genunchi pe fiul său mort și-l aduce ca jertfă Maicii Domnului. Din scenă emană o pătrunzătoare durere de mamă. Biserica menționată, clădită de domnitorul Neagoe Basarab, a fost pictată la începutul secolului al XVI-lea. Pictura destul de distrusă a fost restaurată la sfârșitul secolului al XIX-lea. S-au putut salva totuși câteva fresce, care au fost detașate de pe pereți. Ele se găsesc în mare parte actualmente în muzeu. Ele sînt opera lui Dobromir din Tirgoviște și arată un mare talent freschist, prin măreția atitudinilor, cit și prin rafinamentul coloritului. Nu trebuie uitate miniaturile, deși codexurile române cele mai însemnate se află la Oxford, la muzeul din Putna sau la secția de manuscrise a Academiei R.P.R. Ca piesă de valoare, muzeul nu are decît un Evangheliar al lui Ștefan cel Mare (1502), care a fost caligrafiat și împodobit de călugărul Spiridon din Putna pentru capela domnitorului, din palatul său de la Bistrița (Moldova).

Ușile bisericii Cotmeana (Muntenia), de la sfârșitul secolului al XIV-lea și acelea ale Mănăstirii Snagov (1453), constituie opere de artă. Primele au sus Buna Vestire, în mijlocul unei sculpturi, colorată în roșu și aur, parcă inspirată dintr-un brocart ajuns la noi din Orientul Apropiat. Ușile de la Snagov au un alt stil. Cel care le-a sculptat cunoștea miniaturile, de unde ia împletiturile cu care umple locurile goale deasupra arcadelor și știa ce e sculptura în relief, armonioasă prin proporții și bine ordonată. O inscripție înconjoară cu literele sale, care constituie un admirabil decor, întreaga piesă în întregime și fiecare motiv sculptat. Un mare și frumos iconostas, cu arborele lui Iesei și strămoșii Maicii Dom-

nului, sculptat în lemn fin și aurit, de la mijlocul secolului XVII, acoperă un perete întreg al sălii destinate acestui secol.

Tot ceea ce a fost descris le considerăm capodopere ale artei noastre medievale.

CATEDRALA DIMITRIEV DIN ORAȘUL VLADIMIR.

Arhitectul V. Kazarinova, *Arhitectura catedralei Dimitriev din orașul Vladimir*, scrie în *Архитектура СССР*, Moscova, 1956, nr. 11: «Principatul rusesc Vladimir-Suzdal a creat o arhitectură profund originală, care a devenit de mult celebră în lumea întreagă. Cel mai expresiv și mai strălucit monument din perioada ei de înflorire este catedrala Dimitriev din Vladimir (1194-1197), construită de cei mai buni arhitecți pe care i-a avut la îndemână cneazul Vsevolod al III-lea din Vladimir.

În compoziția generală a catedralei se folosesc trăsăturile principale care erau răspândite în secolul al XII-lea la tipul de biserică de dimensiuni mici în formă de cruce, formată din patru volume și acoperită cu cupolă.

În arhitectura clădirii au fost dezvoltate formele principale ale arhitecturii din Vladimir-Suzdal. Catedrala amintește de biserică Pokrov de pe Nerla, de catedrala Rojdestvenski din Bogoliubov și parțial de catedrala Uspenski din Vladimir. Toate acestea prezintă o structură analogă a volumelor, o divizare expresivă a fațadelor decorate cu pilăstri complicați și cu o friză în arcadă, portaluri bogate, ancadrame decorate la ferestre înguste, pereți din piatră albă cioplită și fresce murale pe pereții ei interiori și pe bolți. La realizarea acestui tip de construcție s-au folosit metode de construcție analoge.

Originalitatea arhitecturii catedralei se datorește, de asemenea, destinației ei de biserică a palatului lui Vsevolod al III-lea, în cadrul căruia se află și biserică. În arhitectura acestei clădiri de cult au apărut trăsături laice, care au influențat compoziția fațadelor, a interiorului și chiar a bogatei ornamentații sculpturale.

Realizând monumentală biserică a marelui cneaz, constructorii au oglindit în arhitectura acesteia măreția și forța dinastiei Vladimir, care avind sub Vsevolod recunoașterea întregii Rusii, s-a opus procesului de lărmărire feudală a Rusiei. Constructorii anonimi au îmbrăcat formele canonice tradiționale ale planului și volumu-

lui principal al vechii biserici ruse cu trăsături originale, dându-le un aspect nou care să exprime un nou conținut.

Noua imagine a construcției a fost creată cu ajutorul mijloacelor de expresie arhitecturală, obținându-se o structură tectonică și proporțională bine încheiată a compoziției. O mare importanță a avut-o de asemenea compoziția originală a detaliilor clădirii, în strinsă legătură cu destinația, locul și compoziția generală a acesteia, cu materialul și cu condițiile de vizibilitate și iluminarea acestor detalii.

Structura tectonică a compoziției a permis ca arhitectura tradițională a catedralei să capete trăsături individuale. În comparație, de exemplu, cu biserica Pokrov de pe râul Nerla, structura planului catedralei se distinge prin caracterul ei mai liber, prin echilibrul și amploarea ei, este caracteristică predominanța netă a spațiului interior asupra grosimii pereților și stîlpilor. Puternica evidențiere a rolului peretelui masiv contribuie la crearea arhitecturii de o măreție calmă și solemnă a acestei biserici. Împărțirea pe verticală a clădirii, prin friza bogat ornamentată capătă un rol foarte important și asizele zidăriei devin foarte distincte, compoziția sculpturii fiind subordonată rindurilor de zidărie. Toate elementele arhitecturale capătă diferite profiluri care reflectă reducerea gradului de solicitare a pereților bisericii de la partea inferioară spre partea superioară: bogăția ornamentației sculpturale a clădirii crește, de asemenea, în același sens.

Pereții bisericii prezintă o gradație clară pe verticală în raport cu reducerea grosimii lor la exterior de la grosimea de 1,23 m la partea inferioară, la 1,02 m deasupra primului nivel, la 0,97 m la vârful zăcomarelor și la 0,94 m la turle. Structura stîlpilor interioari este subordonată aceluiași principiu: în timp ce la bază, lățimea stîlpului este de 1,29 m, la vîrf această lățime este de numai 1,14 m. Modificarea grosimii pereților este însoțită de modificarea profilaturii elementelor de finisare a pereților (în relief și adîncite). De exemplu, gradul de complexitate al profilurilor elementelor mari ale fațadelor crește de jos în sus: subordonarea formelor profilurilor față de perete este exprimată prin dezvoltarea considerabilă a suprafeții profilare față de aceea a cîmpurilor, raportul dintre acestea variînd de la 2,3 pînă la 1,6.

Bogăția de forme ale ancadramentelor gurilor clădirii, adîncite în masa peretelui

decrește, începînd cu portalurile și terminînd cu ferestrele foarte simple ale turlei. Tratarea gurilor corespunde funcțiunii pe care o îndeplinește fiecare din acestea. Suplețea arcelor crește începînd cu puternicele arce de susținere și arhivoltele portalurilor și terminînd cu zăcomarele și cocșnicele¹ ușoare ale turlei ce luminează biserica, dezvoltate pe verticală. Forma marilor arce de susținere este extrem de potrivită din punct de vedere al modului în care acestea ogîndesc preluarea unor sarcini importante, aceste arce contribuind la crearea arhitecturii monumentale a interiorului bisericii.

Forma puternică a acestor arce mari contrastează parcă cu forma ușoară dezvoltată pe verticală a arcelor zăcomarelor care încununază volumul principal al clădirii. Arcele zăcomarelor sînt eliptice și nu ogivale, cum afirmă academicianul G. I. Kotov. La stabilirea formei arcelor zăcomarelor s-a ținut seamă de condițiile lor de vizibilitate. Dacă în acest loc destul de depărtat de pămînt s-ar fi folosit arce de formă circulară, datorită perspectivei, acestea ar fi pierdut din zvelțețe.

Fiecare brîu ornamental al arhivoltei portalurilor are forma unei curbe în formă de potcoavă cu trei centre. Curbura arcelor arhivoltei corespunde poziției portalului la partea inferioară a clădirii, care este cea mai masivă parte a acesteia. Această formă este în contradicție însă cu una din cele mai caracteristice trăsături ale construcțiilor de cult, dinamica în înălțime a formelor lor arhitecturale. În legătură cu aceasta, arhitectii găsesc acest procedeu de compoziție destul de interesant. Dinamica fiecărui profil ornamental al arhivoltei este accentuată prin mărirea lățimii suprafețelor verticale ale listelurilor lingă cheie, în comparație cu lățimea altor elemente. Această lărgime numai a suprafețelor verticale ale listelurilor nu este întîmplătoare, întrucît o mărire a lățimii turlelor nu ar fi fost perceptibilă cu ochiul, acestea avînd un contur definit.

Pe măsura îndepărtării de pămînt, profilurile arcelor mai puțin solicitate de sarcini, devin mai puțin încordate. Aceste profiluri pierd din aspectul lor care exprimă solicitarea la sarcini și suplețea elementelor portante, ca și zvelțețea elementelor coronamentului.

1. Elemente arhitecturale caracteristice vechii arhitecturii ruse, în formă de timpane și frontoane, de obicei semicirculare.

Coloanele clădirii, angajate la puternicul perete de rezistență, capătă o mare dezvoltare pe înălțime. Faptul că aceste coloane nu joacă un rol de rezistență, condiționează, de asemenea, deplasarea arcelor amplasate deasupra lor spre fundul pereților, condiționând în felul acesta și transmiterea sarcinii peretelui. În același timp, având înălțimi diferite și participând în măsură mai mică sau mai mare la preluarea sarcinilor pereților încărcăți, coloanele clădirii capătă diverse proporții și profiluri. Pilaștrii principali, de înălțime maximă, au un aspect mai zvelt. Ei se caracterizează prin dezvoltarea mare a înălțimii capitelurilor, care încununează în mod liber volumul principal al clădirii. Baza are o înălțime mică, ea constituind o consolidare a bazei clădirii.

În plastica detaliilor clădirii s-a ținut seamă de proprietățile materialelor, care se pot sparge și tăia ușor: de aceea, profilurile nu au unghiuri ascuțite.

Arhitecții catedralei Dimitriev au realizat un efect artistic excepțional prin utilizarea pietrei albe cioplite, care constituie un mijloc important pentru imagini bogate și monumentale ale clădirii. Coordonarea dintre compoziția decorației în relief și perețele masiv din punct de vedere constructiv, se oglindește în corespondența strictă a tuturor reliefulurilor cioplite cu sistemul de zidărie al peretelui, astfel încât elementele decorative nu sînt întrerupte de rosturile zidăriei, în acest fel este subliniat și caracterul materialului peretelui. Practica seculară a cioplitorilor în piatră se resimte în evidențierea deosebit de puternică a naturii pielrei, a volumului și consistenței acesteia. Relieful ornamentelor este bine pronunțat și nu tulbură cu nimic aspectul masiv al pereților bisericii. Sculptura în relief este diferențiată pe verticală în raport cu sculptura statică a clădirii. Ornamentele în relief care decorează zidăria pereților masivi sînt ieșite mai mult din planul peretelui, ajungînd uneori la altorelief: ornamentele pereților mai puțini masivi ai turlei sînt adîncite în masa peretelui. În același sens, s-a mers, de asemenea, în ce privește reducerea reliefului capitelurilor coloanelor: de la relieful maxim pe care-l au capitelurile portalurilor (care au trei gradații), la relieful minim al capitelurilor coloanei turlei care luminează biserica (relief «în covor»). Examinînd sculptura bisericii, se poate observa că arhitecții au folosit în decorația portalurilor, care sînt situate în imediata a-

propiere a privitorului, nuanțele cele mai fine, ceea ce asigură ca frumusețea valorosului ornament sculptural să fie pusă în valoare în mod optim, oricare ar fi lumina la care este expusă aceasta.

Toate profilurile arhivoltei portalului de nord, inclusiv fusul, baza și capitelul coloanelor lui sînt reliefate mai puternic decît profilurile celorlalte portaluri.

La tratarea sculpturilor portalurilor sînt luate în considerare condițiile de luminare, aceasta fiind executată în maniere diferite, ca sculptură plată și în relief. Sculptura plată cu muchii teșite, care creează un joc puternic de umbre și lumini, este folosită în special la suprafețele care se află în umbră: sculptura în relief este folosită la suprafețele luminate.

Această diferențiere în tratarea ornamentelor sculpturale în relief, ale catedralei Dimitriev, așt pe verticală, în raport cu caracterul static și particularitățile de compoziție ale diferitelor părți ale pereților clădirii, cît și pe orizontală în jurul clădirii, în raport cu gradul de luminare diferit al fațadelor, constituie o mărlurie a nivelului înalt de dezvoltare a sculpturii ruse în piatră.

Particularitățile arhitecturii catedralei Dimitriev sînt legate, de asemenea, de raportul dintre întreg și părți, raport care a determinat scara clădirii și a ajutat pe arhitecți să realizeze o arhitectură monumentală. Proporțiile bisericii se realizează prin contrastul volumelor masive ale detaliilor și ale diferitelor părți ale construcției, în timp ce la biserica Pokrov de pe Nerla, acestea se obțin prin contrastul dintre volumele principale zvelte și detaliile mai puțin zvelte. Catedrala Dimitriev se caracterizează prin descreșterea treptată a raporturilor dintre diviziunile principale și diferitele părți ale ansamblului, prin ritmul lent al creșterii detaliilor și dezvoltarea desăvîrșită a acestora (detaliile sînt relativ mărunte). La biserica Pokrov, ritmul creșterii detaliilor este mai rapid, iar detaliile sînt mai mari.

Prin dezvoltarea stîlpilor interiori și a pilaștrilor exteriori, arhitecții creează un spațiu interior mai puțin echilibrat, dar mai monumental decît la biserica Pokrov și un volum exterior mai măiestuos. Volumul interior, static, al clădirii, susține cu ușurință pe cel superior, dinamic. Dezvoltarea verticală a întregii compoziții a bisericii dă impresia că părțile superioare ale acesteia sînt mai îndepărtate.

Scara la care este realizată biserica este strâns legată de tectonica ei, de descreșterea formelor arhitecturale de jos în sus. Ritmul de descreștere variază în raport cu gradul de solicitare a diferitelor părți ale clădirii. Diviziunile mari ale volumului inferior static descresc încet, în timp ce diviziunile volumului superior dinamic și ale tuturor detaliilor clădirii descresc rapid.

Raporturile dintre elementele principale, cât și dintre cele subordonate ale bisericii, se află într-o dependență strânsă formând o unitate armonioasă.

Considerăm însă că la baza proporționării catedralei Dimitriev nu au stat diferite relații numerice, ci gustul artistic al arhitecților. Acest lucru este dovedit de abaterile de la rețeaua de plan și de la rapoartele șirului alcătuit pe baza secțiunii

de aur, abateri constatate în sistemul proporțional al bisericii.

Compoziția generală a întregii structuri a catedralei, ca și a tuturor părților și detaliilor acesteia, cum sînt arcele, coloanele și excepționala sculptură, dovedesc gradul înalt de valoare a mijloacelor artistice ale arhitecturii, cu ajutorul cărora, arhitecții au creat imaginea nouă și măreață a clădirii.

Cele câteva particularități ale sculpturii compoziționale a catedralei Dimitriev arătate mai sus, constituie o confirmare neîndoioasă a faptului că acest monument al vechii culturi ruse ocupă pe drept cuvînt un loc de cinste în rîndul operelor marcabile ale arhitecturii mondiale.

LECTOR

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

SFINȚIREA BISERICII DIN PAROHIA IVĂNEȘTI, RAIONUL SLOBOZIA

În ziua de 23 octombrie a.c., credincioșii parohiei Ivănești din comuna Poiana, Raionul Slobozia, Regiunea București, au avut o sărbătoare deosebită: reslințirea bisericii lor, care are o vechime de peste 100 de ani și căreia i-au făcut reparații radicale și pictură din nou.

Parohia Ivănești se compune din satele Ivănești și I. Ghica-Bejgani, pe malul drept al Ialomiței, cu un număr de aproape 300 de familii.

Pe vremuri, biserica să găsea în mijlocul satului, însă din pricina deselor inundații ale Ialomiței, oamenii au fost nevoiți să se mute sus, pe deal, așa că acum biserica a rămas singuratică, sub coasta dealurilor roase de vremuri. În curtea bisericii se aude doar murmurul apei neobosite a Ialomiței și cântul melodios al păsărelelor din păduricea de peste mal.

Datorită dragostei ce respectivii credincioși o poartă casei Domnului, cum și rîvnei neobosite a preotului paroh, Șerban Marin, biserica cu hramul Sf. Cuvioasă Parascheva a fost complet reinnoită, cheltuindu-se pentru refacerea ei peste 30.000 lei.

Služba slințirii a fost oficiată de către P.S. Episcop Antim Tirgovișteanul, înconjurat de un sobor de preoți și de diaconi.

După slințirea apei, cu ocolirea bisericii și slințirea în interior cu Sfîniul și Marele Mir, s-a citit documentul care a inserat acest moment deosebit din viața parohiei Ivănești.

S-a oficiat după aceea Sfînta Liturghie arhierescă, cu un deosebit fast, lucru ce va rămîne pentru multă vreme întipărit în sufletele credincioșilor participanți, căci în această parohie de multă vreme nu s-a mai oficiat o slujbă arhierescă.

După încheierea serviciului divin, a luat cuvîntul P.C. Pr. Petre Breteanu, Protoiereul Raionului Slobozia, care în cuvinte pline de entuziasm și însuflețire, a arătat însemnătatea sărbătorii de astăzi pentru preoții Raionului Slobozia, — biserica din Ivănești fiind cea de a patru-sprezecea biserică renovată în cuprinsul Raionului, în timpul arhipăstoririi Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Aducînd deosebite laude vrednicului preot Șerban Marin, cum și obștei credincioșilor păstoriți de C. Sa, Părintele Protopop Breteanu asigură conducerea Bisericii Ortodoxe Romîne de concursul preoțimii Raionului Slobozia, pentru toate acțiunile inițiate de Sfînta Biserică pe plan bisericesc și social.

Copleșit de emoție, își începe cuvîntarea sa, P.C. Pr. Șerban Marin, parohul bisericii Ivănești, care a făcut o documentată dare de seamă despre lucrările executate la biserică.

C. Sa a mulțumit credincioșilor care l-au sprijinit, organelor locale ale puterii de stat pentru înțelegerea ce i-au arătat, Protoieriei Raionului Slobozia și Centrului Eparhial al Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor, pentru sumele cu care l-au ajutat să ducă la bun sfîrșit lucrarea de refacere a casei Domnului, căci Protoieria l-a ajutat cu suma de 4.000 lei, iar Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor cu suma de 8.000 lei.

Cu ochii înlăcrimați de bucuria realizării, aduce mulțumiri tuturor și roagă pe Prea-Sfîntitul Episcop Antim să ducă Prea Fericitului Patriarh Justinian mesajul de dragoste și de adîncă recunoștință din partea credincioșilor acestor două sate din mijlocul Bărăganului.

A vorbit după aceea P.C. Preot Alexandru Ionescu, vicarul Sfîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor, care și-a arătat mulțumirea pentru lucrarea ce s-a împlinit la parohia Ivănești, îndemnînd pe credincioși și pe Preotul paroh să lucreze cu aceeași însuflețire și la împlinirea altor lucrări obștești în interesul satelor Ivănești și I. Ghica.

În încheierea sărbătorii, a luat cuvîntul Prea Sfîntitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, manifestînd dintru început bucuria deosebită ce a simțit-o în timpul slujbei, de la sfințirea apei și pînă la sfîrșit.

În cuvinte calde, cu inima blajină și înțelepciune arhierescă, P.S. Sa a elogiât vrednicia credincioșilor parohiei Ivănești, păstorită cu rivnă și aleasă vrednicie de Preotul Șerban Marin, care a fost cinstit de Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor cu rangul de iconom.

În continuare, P.S. Episcop Antim vorbește despre rolul Bisericii în legătură cu marea acțiune ce se duce pentru apărarea păcii între oameni și între popoare.

«Biserica — a spus P.S. Sa — propovăduiește pacea și strînsa legătură între popoare. Să mergem pe această cale! Să stringem și mai mult legăturile frățești, spre a putea contribui la realizarea unei păci de folos întregii omeniri.

Sărbătorirea aceasta se petrece tocmai în Luna Prieteniei Romîno-Sovietice, țări ale căror popoare, în decursul veacurilor și-au dat mîna în nenumerate rînduri și au avut legături strîns culturale, economice și bisericești, legături care acum s-au strîns și mai mult, datorită ajutorului

frățesc pe care ni l-a dat totdeauna marea vecină de la Răsărit, Uniunea Sovietică».

Cu aceste gânduri, Prea Sfințitul Antim mulțumește tuturor ostenitorilor care au contribuit pentru restaurarea bisericii parohiei Ivănești și făgăduiește că va informa pe Prea Fericitul Patriarh Justinian despre această frumoasă împlinire.

A urmat după aceea slujba de hirotesire a Părintelui paroh Șerban Marin, în rangul onorific de iconom, și s-a oficiat un polihroniu pentru Prea Fericitul Patriarh Justinian, pentru conducătorii Republicii Populare Române și pentru enoriașii, epitropii și consilierii parohiali ai bisericii Ivănești, cum și pentru toți cei ce au participat la această dumnezeiască slujbă.

Sărbătoarea s-a încheiat cu o masă obștească, la care au mai luat cuvîntul Preotul I. Negoită-Cosîmbești, P.C. Protopop Breteanu Petre, P.C. Preot Vicar Alexandru Ionescu, P.C. Preot paroh Șerban Marin și Prea Sfinția Sa Episcopul Antim Tîrgovișteanul.

Festivitatea s-a încheiat într-o atmosferă de înaltă simțire creștinească.

CRONICAR

EPISCOPIA BUZĂULUI

DESCHIDEREA NOULUI AN ȘCOLAR LA SEMINARUL DIN BUZĂU

Festivitatea deschiderii cursurilor anului școlar 1960-1961 la Seminarul Teologic din Buzău, s-a desfășurat, după obicei, prin oficierea serviciului religios în paraclisul Sfintei Episcopii, în prezența P.S. Episcop dr. Antim Angelescu al Buzăului, și a reprezentantului Departamentului Cultelor, de față fiind PP. CC. consilieri eparhiali, corpul didactic al școlii precum și salariați ai Centrului Eparhial, elevii și părinți ai elevilor etc.

După slujba religioasă a vorbit P.C. director Gh. Mihai, care a exprimat recunoștință pentru delegația ce i s-a dat ca director al școlii, și și-a luat îndatorirea de a răspunde cu deplină conștiință obligațiilor ce decurg din această calitate. Apoi a spus : «Sîntem bucuroși că școlile teologice sînt în grija Bisericii și sîntem încredințați că acest fapt este rezultatul libertății religioase acordate de regimul nostru de democrație populară. Cunoaștem și avem bine precizat obiectivul muncii noastre : formarea de buni slujitori ai Bisericii și devotați cetățeni ai scumpei noastre patrii... Vrem să creăm în școala noastră o atmosferă sinceră de dăruire altruistă și colaborare colectivă, o tovarășie a inimilor și o socializare voluntară a sufletelor, întemeiate pe muncă și modestie, pe disciplină și respect reciproc, pe omenie și cinste, pe dreptate și mai ales pe *dragoste*, fără de care, — cum zice Sf. Apostol Pavel —, nu sîntem nimic ! Vrem ca or-

dinea și respectarea obligațiilor să decurgă în chip firesc din conștiința datoriei, ca elevii noștri să fie disciplinați și silitori la învățătură, cu sufletul curat, pios și încununat de buchetul virtuților creștine, inflăcăriți partizani ai cuceririlor sociale, ai păcii și progresului...». În încheierea cuvîntului său, P.C. director a adus mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian, d-lui secretar general al Departamentului Cultelor, P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos și P.S. Episcop Antim al Buzăului pentru grija ce poartă școlii.

A urmat apoi cuvîntarea P.S. Episcop Antim, cuvîntare plină de blîndețe părintească și de temeinice îndrumări duhovnicești. P.S. Sa a spus:

«Învățămîntul religios este greu mai ales prin profunzimea și complexitatea disciplinelor de predat. Pentru aceasta se cere profesorilor de școală teologică o observație psihologică mai aprofundată, un studiu reflectat al învățăturii speculative și practice. Cu un cuvînt, li se cere o pregătire specială. Fiind o școală de vocație, se cere o educație specială. Metoda? Să se țină seamă de toate datele psihologice și pedagogice. Să se afle formula cea mai bună pentru a traduce abstractul în concret și a determina practica. Îndeosebi se va nota din lecții tot ceea ce poate servi la dezvoltarea vieții spirituale a elevului. Să se facă apel la credința lui, la conștiința, la inima și la rațiunea lui. Să nu uităm că virtuțile morale sînt suportul vieții teologice. Să cunoaștem și psihologia grupului, adică nevoia profundă pe care o simte elevul de sociabilitate. Ambianța socială are o însemnătate deosebită pentru înriurirea religioasă. Trebuie să recunoaștem că educatorul religios are o îndatorire excepțional de grea și de multe ori ingrată. Abandonarea datoriei de educator prin descurajare sau dezgust, minierile neputincioase și vătămătoare, trebuie prevenite și evitate. Dascălul de Teologie trebuie să aibă autoritate, dar nu pentru a mutila o personalitate, ci pentru a o ajuta să crească. Practic, educatorul trebuie să dovedească o adevărată dragoste de copii. Elevii să simtă că sînt iubiți.

Ca metodă de predare, dorim ca la școala noastră să se folosească *metoda de afirmație*. Nu avem să demonstrăm, ci să transmitem doctrina Sfintei noastre Biserici. Nu vrem îndoiala metodică. Trebuie să afirmăm cu putere și just. Să se facă apel constant la inteligența elevului și să se aibă ca țintă grija de a fi înțeles. Educația pe care vrem s-o dăm, să fie pusă în serviciul idealurilor înalte ale omenirii. Un creștin are dreptul și chiar datoria de a se gîndi la împărăția lui Dumnezeu ca la o realitate socială și cosmică. Pacea trebuie să domnească între toate popoarele lumii. Să le facem educația păcii și a bunei învoiri între oameni. Este o datorie de prim ordin să ne convertim la doctrina împărăției lui Dumnezeu pe pămînt. Să lucrăm la progresul vieții omenestii. De aceea, socotim că trebuie să pregătim în școala noastră elemente capabile să desfășoare o acțiune socială și misionară cerută de imperativul vremurilor celor noi, pe care le trăim acum. Progresul actual lucrează și la epurarea sentimentului religios, în sensul alungării din viața religioasă a tuturor exagerărilor și practicilor de devoțiuni decăzute sau rău înțelese. Dar a epura nu înseamnă a desliința, ci a fortifica...

Prudența Bisericii în privința vocației preoțești, ne îndatorează să punem elevilor următoarele întrebări: credeți că Mîntuitorul Iisus vă cheamă? Dacă vreți să fiți preoți, ce garanții ne dați că vă credeți legitim chemați la preoție? Care vă sînt aptitudinile? Spiritul vostru este degajat de orice gînd mercenar? Veniți la Dumnezeu cu o absolută dezinteresare? Aveți energia, inteligența, generozitatea inimii, instinctul de devotament care pot face din voi slujitori utili Bisericii? Noi rugăm pe Bunul Dumnezeu să întărească pe aceia dintre voi care vă credeți chemați la preoție și să vă dea tuturor un nemărginit respect al vocației, al preoției și al sublimelor lor realități.

Să începem cursurile cu aceste sentimente și grave responsabilități! Să ne rugăm lui Dumnezeu pentru pacea lumii și pentru a ne da tuturor putere de muncă și pricepere pentru misiunea preoțească.

Se cuvine să aducem mulțumirile noastre respectuoase și pline de devotament către Prea Fericitul Părintele nostru Patriarh Justinian, mulțumiri calde și recunoscătoare domnului secretar general al Cultelor, pentru tot ceea ce fac pentru școala noastră.

Asigurăm onoratul guvern al Republicii Populare Romîne, de loialitatea noastră cetățenească și de dragoste față de scumpa noastră patrie, a cărei prosperitate și fericire o dorim cu înfocare.

În numele Nostru personal și al P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos, binecuvîntăm acest nou început de an școlar...».

După încheierea festivității de deschidere a școlii, elevii au intrat în clase, unde PP. CC. profesori au făcut prima lecție de dirigiență, avînd ca subiect de dezbateră răsunetul produs de cuvîntarea d-lui Gh. Gheorghiu-Dej la a XV-a sesiune a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite.

Pr. M. NEGULESCU

GLASUL BISERICII

ANUL XIX — 1960

S U M A R

PASTORALE

<i>P. F. Patriarh Justinian, Pastorală de Sfințele Paști</i>	153— 157
<i>P. F. Patriarh Justinian, Pastorală la Nașterea Domnului</i>	881— 885
<i>P.S. Episcop Antim al Buzăului, Pastorală de Sf. Paști</i>	158— 161
<i>P.S. Episcop Antim al Buzăului, Pastorală la Nașterea Domnului</i>	886— 890
<i>P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos, Pastorală de Sf. Paști</i>	162— 165
<i>P.S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos, Pastorală la Nașterea Domnului</i>	891— 895

INDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

<i>Ancuța Pr. N., La Duminica I după Rusalii (a Tuturor Sfinților)</i>	387— 390
<i>Căciulă Pr. Gh., La Duminica II după Rusalii</i>	390— 392
<i>Căciulă Pr. Ol. N., Sf. Andrei Criteanul: La Duminica vameșului și fariseului</i>	35— 40
<i>Chialda Pr. Mircea, La Duminica XI după Rusalii</i>	564— 569
<i>Coman Pr. prof. Ioan Gh., La Duminica dinaintea Înălțării Sf. Cruci</i>	689— 691
<i>Constantin Pr. Grigore, La Duminica Ortodoxiei</i>	169— 173
<i>Constantin Pr. Grigore, La Vinerea Mare</i>	181— 184
<i>Constantinescu Pr. Alex., La Săbătoarea Sfintei Treimi</i>	382— 386
<i>Dumbravă Pr. D., La Duminica VIII după Rusalii</i>	554— 557
<i>Fecioru Pr. D., La Sfinții Trei Ierarhi</i>	23— 28
<i>Gheorghe Pr. Const. I., La Buna Vestire</i>	175— 177
<i>Gregorian Pr. Vasile, La Duminica VIII după Rusalii</i>	550— 557
<i>Ionescu Pr. Gh. Gh., La Înfrumusețarea Domnului</i>	28— 31
<i>Ionescu Pr. Vasile, La Duminica VII după Rusalii</i>	548— 550
<i>Moisiu Pr. Const., La Duminica IX după Rusalii</i>	561— 564
<i>Morozan Pr. Serafim, Cuvînt la Intrarea Maicii Domnului în Biserică</i>	896— 899
<i>Papuc Diac. Gh., La Duminica IV după Rusalii</i>	545— 547
<i>Paroiescu Pr. I., La Duminica XXIX după Rusalii</i>	17— 19
<i>Paschia Pr. Gh., La Duminica Rusaliilor (Despre lucrarea Sfîntului Duh)</i>	379— 382
<i>Pascu Pr. Iordache, La Duminica V după Paști (a Samarinenicii)</i>	363— 366
<i>Pavel Const. C., La Duminica XXVIII după Rusalii</i>	899— 902
<i>Pistaru Pr. I., La Duminica Vameșului și a Fariseului</i>	31— 35
<i>Pistaru Pr. I., Cuvînt la Înălțarea Sfintei Cruci</i>	692— 696
<i>Pistaru Pr. I., La Duminica XXII după Rusalii</i>	700— 704
<i>Popescu Pr. Grigore N., Material omiletic</i>	41— 42
<i>Popescu Pr. Octavian, La Duminica VII după Paști (a Sfinților Părinți)</i>	375— 379

<i>Popescu Pr. Petre</i> , La Schimbarea la Față	558— 561
<i>Popescu Pr. Victor N.</i> , La Înălțarea Domnului	371— 374
<i>Popescu Pr. Victor N.</i> , La Duminica lui Zahau	20— 23
<i>Popescu Diac. prof. Vintilă</i> , Ispilirea Domnului și Predica de pe Munte	184— 188
<i>Preda Pr. Atanase</i> , La Duminica XX după Rusalii	696— 700
<i>Staicu Pr. Const.</i> , La Duminica II din Postul Mare	173— 175
<i>Staicu Pr. Const.</i> , La Sfinții Constantin și Elena	366— 369
<i>Staicu Pr. Const.</i> , La Duminica III după Rusalii	393— 396
<i>Sorescu Pr. Gh.</i> , La Sfinții Apostoli Petru și Pavel	397— 401
<i>Stoenescu Pr. Gh.</i> , La Duminica XII după Rusalii	569— 572
<i>Teodorescu Pr. George</i> , La Duminica orbului din naștere	369— 371
<i>Tilea Pr. dr. Gh.</i> , Predică la 1 ianuarie	9— 11
<i>Țișu Pr. Titus</i> , La Duminica Floriilor	178— 180
<i>Tojan Pr. D. V.</i> , Despre rugăciune	573— 576
<i>Verzan Pr. Sabin</i> , Omilie la Duminica dinaintea Botezului Domnului	12— 17
<i>Zidărescu Pr. Stelian</i> , La Duminica III după Paști (Despre Sfintele Mironosițe)	357— 362

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

<i>Botez A. Al.</i> , Luna Prieteniei Româno-Sovietice	905— 910
<i>Chițescu prof. N.</i> , Aspecte ale concepției creștine despre pace	402— 428
<i>Ionescu Pr. Alex.</i> , Lucrările Conferinței Creștine pentru Pace de la Praga	705— 714
<i>Ionescu Pr. Alex.</i> , Lucrările Sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale I. A. (<i>Ionescu Pr. Alex.</i>), Lucrările celei de a noua sesiuni a Marii Adunări Naționale	719— 723
<i>Irimia Pr. I.</i> , Atitudinea creștină în problema rasistă	913— 915
<i>Negulescu Pr. I.</i> , Atitudinea creștină în problema rasistă	196— 202
<i>Negulescu Pr. Marin</i> , În susținerea voinței de pace a poporului român	903— 904
<i>Negulescu Pr. Marin</i> , Pentru creșterea prieteniei cu U.R.S.S.	911— 912
<i>Petrescu Pr. Ulpia</i> , Lupta pentru pace și perspectivele ei în viitor	189— 195
<i>Redacția</i> , Universitatea Prieteniei Popoarelor	715— 718

ARTICOLE ȘI STUDII

<i>Alexandru B. A.</i> , Izvoarele Ortodoxiei	203— 207
<i>Alexandru B. A.</i> , Însemnări despre făgăduință și rugăciune	208— 214
<i>Alexandru B. A.</i> , Cetății și lăcașuri pauline	801— 810
<i>Alexandru B. A.</i> , Popas cu Sfânta Familie	972— 977
<i>Anuichi magistrand Silviu</i> , Biserica Ortodoxă Bulgară de la înființarea exarhatului pînă la înființarea Patriarhiei	945— 951
<i>Bădălteanu M.</i> , Despre lucrarea Sfinților Ingeri	106— 112
<i>Boerescu Pîrou</i> , Zaharia Boerescu: Cîteva date despre viața unui dascăl de teologie	229— 245
<i>Brătulescu prof. Victor</i> , Documente, inscripții cu caracter istoric și zugrăvi țărani	256— 296
<i>Brătulescu prof. Victor</i> , Însemnări din cărți vechi aflate în Biblioteca Patriarhiei	296— 304
<i>Brătulescu prof. Victor</i> , Inscripții, însemnări și date istorice culese de la bisericile din Raionul Cricov, Regiunea Ploiești	649— 660
<i>Bria prof. I.</i> , Harul Botezului și viața duhovnicească creștină	935— 944
<i>Bulat T. G.</i> , Știri noi despre Sf. Calinic de la Cernica	98— 105
<i>Bulat T. G.</i> , Începuturile Episcopiei Buzăului	811— 815
<i>Buzan Sever</i> , Natura caterisirii	447— 457
<i>Cazacu Pr. N.</i> , Documente privilegiate la paraclisul mitropolitului Dionisie Lupu din mahalaua Batiște din București	995— 999
<i>Cazacu Pr. N.</i> , Cîteva inscripții din cimitirul bisericii Icoanei din București	1000— 1006
<i>Cernavodeanu Paul I.</i> , Știri privilegiate la o ctitorie a lui Vlad Călugărul, Schitul Babele (1492-1493)	483— 497

<i>Chiroasie Pr. Ioan Gh.</i> , Smerenia ca temei al virtuții creștine	635— 643
<i>Chițu I. Viorel</i> , Insemnătaea Cazaniei lui Varlaam	771— 786
<i>Cocora Pr. Gabriel</i> , Episcopatul Costandie Filiti	824— 841
<i>Cocora Pr. Gabriel</i> , Câteva precizări și adăugiri cu privire la începuturile periodicele bisericești	215— 228
<i>Coman Pr. prof. Ioan Gh.</i> , Chipul lui Origen după Eusebiu al Cezareei, Pamfil și Ieronim	916— 926
<i>Constantinescu Pr. Al. N.</i> , Dimbovicioara, vechi afluent al Dimboviței, la poalele Dealului Mitropoliei	113— 117
<i>Constantinescu Pr. Al. N.</i> , Date recente asupra Bisericii creștine din India	845— 849
<i>Copăceanu Pr. Emanuel</i> , Biserica din Dragomirești-Deal	503— 509
<i>Covercă Ioan V.</i> , «Învățătura celor doisprezece Apostoli» și însemnătaea ei pentru conștiința canonică ortodoxă	753— 770
<i>Creangă magistrand Corneliu</i> , Monumentele de artă bisericească în anii democrației populare	597— 606
<i>Diaconescu Pr. Ilie Gh.</i> , Școala candidaților de preoție din Mănăstirea Glavacioc	661— 666
<i>Dinu I.</i> , Rolul hotărâtor al Bisericii Ruse în zădărnicierea «unirii» ortodoxe-papale de la Ferrara-Florența	510— 527
<i>Georgescu prof. Mircea</i> , Biserica Curții Domnești din Tîrgoviște	118— 128
<i>Gheorghiu Aurel I.</i> , Tîrgoviștea în trecutul culturii românești	471— 482
<i>Irimia Pr. I.</i> , Insemnări cu privire la Sf. Taină a Spovedaniei	458— 464
<i>Kozlov Prof. prof. I.</i> , Reflecții la studiul Liturgicii (trad. Zarea Anatolie)	87— 93
<i>Metzulescu Stelian</i> , Un document heraldic	129— 141
<i>Metzulescu Stelian</i> , Două contribuții la istoria religioasă din Țara Românească în secolul al XVII-lea	303— 315
<i>Metzulescu Stelian</i> , Crucea Sf. Andrei, simbol heraldic	1023—1041
<i>Molin Virgil</i> , Bolnița de la Colțea acum două veacuri și jumătate	1007—1022
<i>Munteanu magistrand Alexandru Armand</i> , Rînduiala și explicarea Botezului și a Mirungerii după scrierile literaturii patristice	952— 971
<i>Neaga Pr. prof. Nicolae</i> , Ideea de mîntuire în Vechiul Testament	742— 752
<i>Neogiță Pr. Atanase</i> , Eleniștii din Faptele Apostolilor sînt oare esenienii?	618— 634
<i>Năsturel Petre Ș.</i> , Diata doamnei Marica a lui Constantin Vodă Brîncoveanu	316— 320
<i>Năsturel Petre Ș.</i> , Sultana Mara, Vlad Vodă Călugărul și începutul legăturilor Țării Românești cu Mănăstirea Hilandar (1492)	498— 502
<i>Năsturel Petre Ș.</i> , Biserica Rușilor din 1696	842— 844
<i>Părnuță prof. Gh.</i> , Zaharia Boerescu: Cîteva date despre viața unui dascăl de Teologie	229— 245
<i>Pavel asist. Const. C.</i> , Familia preolului	79— 86
<i>Pistaru Pr. Matei</i> , Sfinții Părinți despre muncă	43— 47
<i>Pistaru Pr. Matei</i> , Sărbătoarea «Adormirii Maicii Domnului», vechimea ei și locul unde se află Mormîntul Sf. Fecioare Maria	585— 596
<i>Popescu Pr. David.</i> , Nașterea Maicii Domnului	577— 584
<i>Răuțescu Pr. Ioan</i> , Un manuscris din 1833 privitor la zidirea și înființarea unei biserici lângă orașul Cîmpulung-Mușcel	816— 823
<i>Rezuș Pr. prof. Petru</i> , Păstorii și duhovnicul lor	94— 97
<i>Rezuș Pr. prof. Petru</i> , Echilibrul vieții religioase	927— 934
<i>Ștefănescu I. D.</i> , Pictura religioasă	48— 59
<i>Ștefănescu I. D.</i> , Natura și clasicismul în arta creștină	246— 255
<i>Ștefănescu I. D.</i> , Biserica Sf. Vineri-Nouă din București: arhitectura. Mozaicul-frontispiciu, în cadrul picturii murale	607— 617
<i>Ștefănescu I. D.</i> , Pictura murală bizantină	787— 800
<i>Ștefănescu I. D.</i> , Pictura renașterii bizantine	978— 991
<i>Teodorescu Barbu</i> , Completări și rectificări la Bibliografia Românească Veche	1042—1065
<i>Tilea Pr. dr. Gh.</i> , Predica de pe Munte (Probleme morale)	429— 446
<i>Vasilescu Diac. prof. Em.</i> , Căile ce duc la virtute, după înțelepciunea in-diană (III)	59— 65

<i>Vasilescu Diac. prof. Em.</i> , Căile ce duc la virtute, după înțelepciunea indiană (IV)	465— 470
<i>Vătămănu Nic.</i> , Isaia Persiceanu, prietenul din tinerețe al lui N. Grigorescu	644— 648
<i>Verzan Pr. Sabin</i> , Cîteva probleme ale teologiei qumranite și creștinismul primar	66— 78
<i>Vintilescu Pr. prof. Petre</i> , Liturghierul explicat: Serviciile de seară și de dimineață premergătoare Liturghiei	716— 741
<i>Zarea Anatolie</i> , Prof. prof. I. Kozlov: Reflecții la studiul Liturghiei (trad.)	87— 93

ANIVERSĂRI ȘI COMEMORĂRI

<i>Alexe Gheorghe</i> , Compozitorul Nicolae Lungu la 60 de ani	850— 854
<i>Redacția</i> , Republică, măreață vatră	1066—1068
<i>Țifu Pr. Titus</i> , 100 de ani de la nașterea lui Cehov	528— 533

DOCUMENTARE

<i>Asistent</i> , Lucrările Congresului al X-lea al Uniunii Creștinilor Democrați (C.D.U.)	675— 683
<i>Dimancea Pr. Stan</i> , Sesiunea Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii și reușirea Secretariatului Consiliului Mondial al Păcii	1069—1074
<i>Popescu Pr. A.</i> , Umanismul marilor filozofi moraliști chinezi	321— 332
<i>Redacția</i> , A XV-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U. Poziția delegației Republicii Populare Romîne față de cele mai importante probleme ale contemporaneității	1075—1079
<i>Ștefănescu I. D.</i> , N. M. Cernișev: Arta frescei în Rusia veche, Moscova, 1954	534— 540

R E C E N Z I I

<i>Bărbulescu Const.</i> , Asociația slavistilor din Republica Populară Romînă, I-III, București, 1958	145— 147
<i>Bărbulescu Const.</i> , Maria Rădulescu: Originalul slav al «Evangheliei cu învățătură» a diaconului Coresi, București, 1959	339— 341
<i>Bărbulescu Const.</i> , Antologia picturii ruse; Descoperiri arheologice pe țărmul Mării Negre; Slavona bisericească din sec. XIV-XVII; O culegere inedită de învățături ale Mîntuitorului; Talismane gnosnice din sec. III în Transilvania; Prima carte romînească tipărită; O nouă imagine despre începuturile artei feudale romînești: Polieleul și cîmlecul romînesc vechi	667— 674
<i>Lector</i> , Săpături arheologice în aria așezămintelor bisericesti	333— 339
<i>Lector</i> , Judecarea Apostolului Pavel și legăturile sale cu autoritatea romană; Un studiu asupra Bizațului și slavilor de sud; Traducerea Evangheliei în vechea slavă; O Psaltire poloneză cu miniaturi din sec. XIII; Patriarhul Nichifor și iconoclasmul; Limita de sud a formării limbii romînești	855— 861
<i>Năsturel P. Ș.</i> , L. I. Vranusis, 'H év 'Hpsípp Movñ Σωαίτου Atena, 1957	341— 343

C R O N I C A

<i>Cronicar muzical</i> , Bicentenarul lui Haendel	142— 143
--	----------

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

<i>Nițescu Pr. C. P.</i> , † Pr. iconom stavrofor Const. Dincescu	347— 348
<i>Asistent</i> , † Preotul Dumitru Cristescu	862— 864
<i>Cronicar</i> , Sfințirea bisericii din satul Boloșani, Raionul Titu	864— 866

EPISCOPIA BUZĂULUI

<i>Asistent</i> , Instalare de preot	348— 349
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Ședința Adunării Eparhiale	349— 352
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Sfințirea bisericii din parohia Pătești, Raionul Focșani	867— 868
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Inchiderea anului școlar la Seminarul Teologic din Buzău	869— 870
<i>Negulescu Pr. M.</i> , Slujbă arhierescă la parohia Muncelu-Panciu	871
<i>Negulescu Pr. M.</i> , † Preotul George Marinescu	871— 874

D I V E R S E

— Bucuria Învierii	166— 168
<i>Căciulă Pr. Ol. N.</i> , Cunoștințe folositoare	343— 346
<i>Redacția</i> , La început de an	5— 8

✦
TIPOGRAFIA
INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MIȘIUNE ORTODOXA
BUCUREȘTI
✦

